

T.C.

**MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**ÇEVRE HAKKI VE TÜRKİYE’DE ÇEVRE HAKKININ KORUNMASINDA
YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SAFİYE TANSU KARAKURT
1541050009**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BERKAN HAMDEMİR**

NİSAN, 2019

MUĞLA

T.C.

**MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI**

**ÇEVRE HAKKI VE TÜRKİYE’DE ÇEVRE HAKKININ KORUNMASINDA
YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**HAZIRLAYAN
SAFİYE TANSU KARAKURT
1541050009**

**DANIŞMAN
DR. ÖĞRETİM ÜYESİ BERKAN HAMDEMİR**

NİSAN, 2019

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ÇEVRE HAKKI VE TÜRKİYE'DE ÇEVRE HAKKININ KORUNMASINDA YEREL
YÖNETİMLERİN ROLÜ**

SAFİYE TANSU KARAKURT

Sosyal Bilimler Enstitüsünce

“Tezli Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 19.04.2019

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 22.03.2019

Tez Danışmanı : Dr. Öğretim Üyesi Berkan HAMDEMİR

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Adem KARAKAŞ

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Tuncay ÖĞÜN

NİSAN, 2019

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 25.02.2019 tarih ve 878/143 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek lisans öğrencisi Safiye Tansu KARAKURT'un "Çevre Hakkı ve Türkiye'de Çevre Hakkının Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü" adlı tezini incelemiş ve aday 22/03/2019 tarihinde saat 11.00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine 25.02.2019 ile karar verildi.

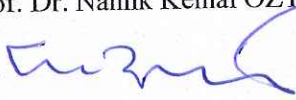
Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Berkan HAMDEMİR

Üye

Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

Üye

Doç. Dr. Adem KARAKAŞ

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Çevre Hakkı ve Türkiye’de Çevre Hakkının Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19/04/2019

SAFİYE TANSU KARAKURT

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON
MERKEZİ TEZ VERİ GİRİŞ FORMU**

YAZARIN

Soyadı : KARAKURT

Adı : SAFİYE TANSU

Referans No: 10244656

TEZİN ADI

Türkçe: Çevre Hakkı ve Türkiye’de Çevre Hakkının Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü

Y. Dil: Environmental Right and The Role of Local Governments The Protection of Environmental Right in Turkey

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

Fakülte : İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar:

Tarih : 19.04.2019

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : HAMDEMİR, Berkan

Unvanı : Doktor Öğretim Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI : 237

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

- 1. Çevre Hakkı**
- 2. Çevre Sorunları**
- 3. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkını Korumadaki Görev ve Sorumlulukları**

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELEER (En az üç en fazla beş adet) :

- 1. Çevre**
- 2. Çevre Hakkı**
- 3. Yerel Yönetimler**
- 4. Çevre Sorunları**
- 5. Çevrenin Koruması**

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELEER:

- 1. Environment**
- 2. Environmental Right**
- 3. Local Governments**
- 4. Environmental Issues**
- 5. Protection of The Environment**

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum ☐
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir ☒
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir ☐

Yazarın İmzası :

Tarih : 19/04/2019

ÖZET

Yaklaşık iki yüz bin yıl önce dünyada var olan insanlık, var olduğu andan bugüne kadar çevre ile iç içe yaşamaktadır. Yaşamın milyarlarca yıl geçmişinin var olmasına rağmen insanlık var olduğu süre içerisinde çevreden düzenli olarak faydalanarak yaşamını devam ettirmiş ve uyum içerisinde olan düzenin bozulmasına sebebiyet vermiştir. Sanayi Devrimi ile başlayan bu durum, kentlere doğru bir göç akımının başlamasıyla ve kentlerdeki sanayileşmeye paralel olarak artan nüfus ile hızla artan bir eğilim göstermiştir. Tüm bu etkenler sebebiyle çevredeki düzen bozulmuş ve çevresel sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar karşısında insanlık bir takım çalışmalara girişmiştir. Ancak yapılan çalışmaların çevre hakkı doğrultusunda küresel bir boyuta taşınması yaklaşık olarak 1960'lı yıllara denk gelmektedir. Bu yıllarda ülkeler anayasal metinleri içerisine çevre ile ilgili hükümler eklemiş, dünya kamuoyunun dikkatini çekecek çeşitli konferanslar, toplantılar yapılarak, anlaşmalar imzalanmıştır. Türkiye ise çevre hakkı ile dolaylı şekilde olmuş olsa dahi, ilk olarak 1961 Anayasası'nın 49. maddesi ile tanışmıştır. Ardından 1982 Anayasası'nın 56. maddesi ile birlikte diğer hukuki metinler içerisinde de çevre hakkı yer almaya başlamış ve değişen dünya ile birlikte yer almaya devam etmektedir.

Türkiye'de mevcut idare sistemi içinde, yereldeki çevrenin korunmasında önemli işlevselliği olan yerel yönetim birimleri, Belediye, İl Özel İdaresi ve Köy' dür. Yerel yönetimler, çevreyi ve çevre hakkını koruma ve geliştirme konusunda, çevre problemlerine temelde müdahale edebilmesi sebebiyle oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmada Türk Mevzuat Sistemi çerçevesinde, yerel yönetimler içerisinde önemli bir konuma sahip olan öncelikle belediyelerin, ardından diğer diğer yerel yönetim birimlerinin çevre hakkını korumada ne gibi görev ve sorumlulukların var olduğu hususu tespit edilerek, bu doğrultuda hangi faaliyetlerin yürütüldüğü incelenmiş ve inceleme sonucunda bu birimlerin çevre hakkını koruma hakkında ne gibi gereksinimleri olduğu konusuna değinilerek, yerel yönetimlerin çevre hakkını korumadaki rolü tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre Hakkı, Yerel Yönetimler.

ABSTRACT

Humanity, which existed in the world about two hundred thousand years ago, has been intertwined with the environment from the moment that it exists. Despite the existence of billions of years of life, human beings have continued their lives by making use of the environment regularly during the period they existed and caused the disturbance of the system in harmony. This situation, which started with the Industrial Revolution, showed a rapidly increasing trend with the beginning of a migration movement towards the cities and an increasing population parallel to the industrialization in the cities. Due to all these factors, the environment was disturbed and environmental problems arose. In the face of these problems, humanity has started to work. However, the studies carried out towards a global dimension in line with the environmental right almost coincide with the 1960s. In these years, countries have added environmental provisions to their constitutional texts, various conferences, meetings were held to draw the attention of the world public. Turkey, even if it was indirectly, had firstly met environmental right with the 49th article of 1961 Constitution. Then, with the 56th article of the 1982 Constitution, the right to environment has been included in other legal texts and continues to take place together with the changing world.

In Turkey, within the current administrative system, local government units that are important functionality in environmental protection at the local, municipal, special provincial administrations and village 'roll. Local governments are very important in terms of protecting and developing the environment and the environment, as they are able to intervene fundamentally to environmental problems. In this study, within the framework of the Turkish Legislation System, it was determined that the duties and responsibilities of the municipalities, and then the other local government units, which have an important position among the local administrations, in order to protect the environmental rights of the municipalities, and what activities were carried out in this direction, and the role of local governments in protecting the right to environment is mentioned.

Key Words: Environment, Environmental Right, Local Governments.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, giderek artan çevre sorunları ile önem kazanan sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını ifade eden çevre hakkının dünyadaki ve Türkiye’deki tarihi gelişimine yer verilerek, Türkiye’de yerel yönetim birimleri içerisinde çevre hakkının korunmasında, özellikle belediyelerde ne gibi çalışmalar yapıldığı tespit edilmeye çalışılmış ve yerel yönetimlerin çevre hakkını korumadaki gereksinimlerine değinilerek, hakkın yeterince korunup korunmadığı konusu araştırılmıştır. İnsanların çevre hakkını koruma konusunda yakından muhatap olduğu yerel yönetimlerin değişen dünya düzeni içerisinde yenilikçi çalışmalar gerçekleştirerek, daha çevreci bir yapıya kavuşması adına, yapılacak çevre hakkını koruyucu projeleri ve çalışmaları arttırıcı bir rol üstlenmesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde, tez çalışmam süresince değerli bilgilerini benimle paylaşan, çalışmalarım sırasında yardımını esirgemeyen, kaynakları temin etmemde ve kullanmam konusunda yönlendirici olan saygıdeğer danışman hocam Doktor Öğretim Üyesi Berkan Hamdemir’e, yalnızca tez çalışma süresi içerisinde değil, hayatım boyunca tüm zorlukları benimle birlikte göğüsleyen en büyük destekçim olan değerli aileme, bu yolda beni daima destekleyen tüm dostlarıma ve sevdiklerime teşekkürlerimi sunarım.

Safiye Tansu KARAKURT

Muğla, Nisan 2019

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
TABLolar LİSTESİ.....	VII
SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	VIII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. ÇEVRE HAKKI KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ	4
1.1. Hak	4
1.2. İnsan Hakları	6
1.3. Çevre Hakkı.....	8
1.3.1. Çevre Kavramı.....	8
1.3.2. Çevre Hakkının İçeriği.....	10
1.3.3. Çevre Hakkının Önemi	12
1.3.4. Çevre Hakkının Konusu.....	15
1.3.5. Sahipleri (Tarafları) ve Yükümlüleri	16
1.3.5.1. Kişiler.....	17
1.3.5.2. Gelecek Kuşaklar	18
1.3.5.3. Devlet	20
1.3.5.4. Tüzel Kişiler ve Tüzel Kişiliği Olmayan Kişi Toplulukları.....	22
1.3.5.5. Çevre Hakkının Gerçekleşmesinden Etkilenecek Olan Diğer Canlı Varlıklar	24
1.3.5.6. Çevre Hakkı Açısından Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Eleştiriler .	24
1.3.6. Çevre Hakkının Tarihsel Gelişimi	26
1.3.6.1. Dünya’da Çevre Hakkı’nın Gelişimi	26
1.3.6.1.1. Roma Kulübü ve Büyümenin Sınırları	28
1.3.6.1.2. Stockholm Konferansı	29
1.3.6.1.3. Dünya Doğa Şartı	31
1.3.6.1.4. Brundtland Raporu	32
1.3.6.1.5. Rio Konferansı	32

1.3.6.1.6. Birleşmiş Milletler Dünya Kalkınma Zirvesi (Johannesburg Zirvesi)	35
1.3.6.1.7. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+20 Zirvesi)	36
1.3.6.1.8. Çevre Hakkının Tarihsel Gelişimine Katkı Sunan Diğer Uluslararası Sözleşmeler	37
1.3.6.2. Türkiye’de Çevre Hakkı’nın Gelişimi	42
1.3.6.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Çevre Hakkı	43
1.3.6.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarında Çevre Hakkı	49
İKİNCİ BÖLÜM	54
2. ÇEVRE HAKKI İHLALLERİ VE ÇEVRE HAKKINI KORUMA YOLLARI ...	54
2.1. Çevre Hakkının İhlali	54
2.1.1. İhlal Kavramı	54
2.1.2. Çevre Hakkı İhlalleri	56
2.1.2.1. Çevre Hakkının İhlaline Yol Açan Durumlar: Çevre Sorunları.....	57
2.1.2.1.1. Su Kirliliği	60
2.1.2.1.2. Hava Kirliliği.....	61
2.1.2.1.3. Toprak Kirliliği.....	64
2.1.2.1.4. Görüntü ve İmar Kirliliği	66
2.1.2.1.5. Işık Kirliliği	68
2.1.2.1.6. Gürültü Kirliliği.....	69
2.1.2.1.7. Diğer Durumlar	70
2.2. Çevre Hakkının İhlali Durumunda Başvurulabilecek Koruma Yolları	77
2.2.1. Çevre Hakkını Ulusal Düzeyde Koruma Yolları	77
2.2.1.1. Sivil Toplum Örgütleri Aracılığıyla Koruma Yolu.....	77
2.2.1.2. İdari Koruma Yolu	82
2.2.1.3. Yargısal Koruma Yolu	85
2.2.2. Çevre Hakkını Uluslararası Düzeyde Koruma Yolları	88
2.2.2.1. Çevre ile İlgili Uluslararası Örgütler Aracılığıyla Koruma Yolu	88
2.2.2.2. Yargısal Koruma Yolu	89
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	91

3. TÜRKİYE’DE YEREL YÖNETİMLERİN ÇEVRE HAKKININ KORUNMASI KAPSAMINDA GÖREV VE SORUMLULUKLARI.....	91
3.1. Türkiye’de Yerel Yönetimler.....	91
3.1.1. Belediye	92
3.1.1.1. Büyükşehir Belediyesi	94
3.1.2. İl Özel İdaresi.....	97
3.1.3. Köy.....	100
3.1.4. Mahalle	102
3.2. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkının Korunması Kapsamında Görev ve Sorumlulukları	103
3.2.1. Su Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü	111
3.2.1.1. Su Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler.....	113
3.2.1.2. Su Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler.....	115
3.2.1.2.1. Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği	116
3.2.1.2.2. Kentsel Atık Su Arıtımı Yönetmeliği.....	118
3.2.1.2.3. Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği.....	119
3.2.1.2.4. İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik	120
3.2.2. Hava Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü.....	121
3.2.2.1. Hava Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunları ile Verilen Görevler.....	125
3.2.2.2. Hava Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler.....	127
3.2.2.2.1. Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği	128
3.2.2.2.2. Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği	129
3.2.3. Toprak Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü.....	130
3.2.3.1. Toprak Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler.....	133
3.2.3.2. Toprak Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler.....	134
3.2.3.2.1. Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği.....	136
3.2.3.2.2. Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği	138

3.2.3.2.3. Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği	138
3.2.3.2.4. Atık Yönetimi Yönetmeliği	140
3.2.3.2.5. Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği	141
3.2.3.4. Sıfır Atık Projesi	143
3.2.4. Gürültü Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü	146
3.2.4.1. Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler	147
3.2.4.2. Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler	148
Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği	148
3.2.5. Işık Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü	152
3.2.5.1. Işık Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler	155
3.2.5.2. Işık Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler	156
3.2.6. İmar ve Görüntü Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü	157
3.2.6.1. İmar Kirliliği ve Görüntü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler	158
3.2.6.2. İmar Kirliliği ve Görüntü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler	160
3.3. Çevre Hakkı İhlalini Azaltacak Yeni Yaklaşımlar: Yenilenebilir Enerji Kullanımı	168
3.3.1. Güneş Enerjisi	170
3.3.2. Rüzgar Enerjisi	175
3.3.3. Jeotermal Enerji	177
3.3.4. Biyokütle Enerjisi	179
3.3.5. Hidrolik Enerji	182
3.4. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkını Etkin Bir Şekilde Koruma Konusundaki Gereksinimleri	185
3.4.1. Kanuni Düzenlemeler Konusundaki Gereksinimler	186
3.4.2. Mali Kaynak Konusundaki Gereksinimler	188
3.4.3. Yetki Paylaşımına İlişkin Gereksinimler	190
3.4.4. Uygulama Konusundaki Gereksinimler	192
3.4.5. Denetim Konusundaki Gereksinimler	195

SONUÇ	199
KAYNAKÇA.....	208

TABLÖLAR LİSTESİ

<u>Tablo 3.1.</u> İş termin planı hazırlanması ve atıksu arıtma tesisi işletmeye alma için aşılmaması gereken süreler	119
---	-----

SİMGE VE KISALTMALAR LİSTESİ

Simge ve Kısaltmalar	Açıklama
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AIHM	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	Birleşmiş Milletler
CO2	Karbondioksit
GES	Güneş Enerji Santrali
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GW	Gigawatt
HES	Hidroelektrik Santrali
KWH	Kilowattsaat
MTA	Maden Tetkik ve Arama
MW	Megawatt
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
RES	Rüzgar Enerji Santrali
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim Ve Kültür Örgütü
WWF	Doğal Hayatı Koruma Vakfı

GİRİŞ

Çevre, başta insan olmak üzere bütün canlı ve cansız varlıkların içerisinde hayatlarını idame ettirmeye çalıştıkları, içerisinde doğal ve yapay unsurların var olduğu bir oluşum olarak tanımlanabilir. Günlük hayatımızda pek çok eylemi, içinde bulunduğumuz çevrede gerçekleştirmekteyiz. Dolayısıyla insanlık tarihinden bu yana çevre içerisinde sürekli bir döngü var olmakta ve bu şekilde devam etmektedir. İnsanlık, değişen dünyaya ayak uydurmak adına yaşadığı çevreyi kimi zaman terk etmek zorunda kalmış kimi zaman ise değiştirmeye çalışmıştır. Sanayi Devrimi ile başlayan bu değişim sonucunda çevre, etrafında gerçekleşen tüm olaylar sonucunda olumsuz şekilde etkilenmeye başlamış ve çeşitli tahribatlarla karşı karşıya kalmıştır. Aldığı zararlar neticesinde, insanlık ciddi şekilde etkilenmeye başladıkça, özellikle doğa bilimi ile ilgilenen bilim insanları, aslında çevrenin zarar görmesinde doğrudan etkilenecek objenin kendisi olacağı görüşünü kabul etmiştir.

Bu doğrultuda çevre tahribatı karşısında bir bilinç oluşması gerektiği fikrini sindirilerek, 1860'lı yıllarda tüm dünya çapında bu konu ile ilgili George Perkins March'ın 1864'de yazdığı "*İnsan ve Doğa (Man ve Nature)*" isimli eseri, Rachel Carson'un 1962'de yazdığı "*Sessiz Bahar (Silent Spring)*" gibi eserler ile farkındalık oluşturmak adına çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Yılmaz Turgut, 2012: ss.14-15). 1970'li yıllara gelindiğinde ise çevre sorunsalının, toplum yapısı ile ilişkilendirerek çalışmalar yapılmış ve ülkeler anayasa metinlerine çevre ile ilgili hükümler koymaya başlamışlardır. Dünya çapında, 1970'li yıllarda başlayan kongreler ve kamuoyu oluşturan nitelikteki toplantılar ile Türkiye de 1961 Anayasası'na sağlık hakkı çerçevesinde çevre ile ilgili dolaylı da olsa 49. maddeyi ekleyerek çevre hakkının var oluşuna hukuki bir zemin oluşturmuştur. Ardından çevreye verilen önem doğrultusunda çeşitli kanunlar ve hukuki metinler mevzuat içerisinde yerini almıştır. 1982 Anayasası'nda ise 56. madde ile sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı kavramı yerini almıştır. Çevre ve çevre hakkının korunması gerektiği hususunun uluslararası çevre sözleşmelerinde, anayasa metninde ve kanun metinlerinde yer almasıyla bu hak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

Çevre hakkının korunması, küresel ölçekte işbirliğini gerektiren bir faaliyettir. Tüm dünya devletleri ve vatandaşları bu hakkı ancak bir dayanışma içerisinde

gerçekleştirebilecek olmakla beraber her devletin de ulusal düzeyde yapması gerekenler vardır. İşte bu çalışmanın konusu çevre hakkının ulusal düzeyde korunması için Türkiye’de yerel yönetimlerin üstlendiği rolü mevzuat çerçevesinde ele alıp bir tespitte bulunmaktır. Çevre hakkının korunması konusunda hem merkezi idareye hem de yerel yönetim birimlerine önemli görevler düştüğünü ifade etmek gerekmektedir ancak bu çalışmanın konusu yerel yönetim birimleri olan il özel idaresi, belediye ve köylerin çevre hakkını korumadaki rolleri ile sınırlıdır. Dolayısı ile tezin amacı, Türkiye’de çevre hakkının korunması konusunda yerel yönetimlerin rolünü tespit etmek ve yapılan tespitlerle birlikte eksiklikleri de ortaya koymaktır. Bu çerçevede çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, çevre hakkının konusu ve öneminden bahsedilerek, bu hakkın sahipleri ve yükümlüleri açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çevre hakkının insan hakları içerisindeki yerinden kısaca bahsedilerek, dünyada ve Türkiye’de gelişimine yer verilmiştir. Çevre hakkının gelişimi açısından küresel boyutta önem arz eden uluslararası toplantılara ve çevre sözleşmelerine yer verilmiş, ardından Türkiye’deki 1961, 1982 Anayasası ve çevre hakkı ile ilişkilendirilecek çeşit kanunlar açıklanarak, Türkiye’nin imzalamış olduğu çevre sözleşmeleri incelenmiştir.

İkinci bölümde ise ihlal kavramı açıklanarak, çevre hakkını ihlal eden, su kirliliği, hava kirliliği, toprak kirliliği, görüntü ve imar kirliliği, ışık kirliliği, gürültü kirliliği gibi çevre sorunlarına ve bunlar haricinde çevreye hakkını ihlal eden durumlara yer verilmiştir. Ardından karşılaşılabilecek herhangi bir çevre hakkı ihlalinde uluslarda sivil toplum örgütleri aracılığıyla koruma, idari koruma ve yargısal koruma yolları, uluslararası platformda ise Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve çeşitli uluslararası örgütler aracılığıyla korunabileceği hususu açıklanmaya çalışılmıştır.

Son olarak üçüncü bölümde ise yerel yönetimler; belediye, il özel idaresi ve köy birimleri ve organlarına genel olarak değinilmiş; sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamayı gerçekleştirmek için çevre hakkını ihlal eden durumlar ile ilgili olarak kuruluş kanunları ve diğer mevzuat ile ne gibi görev ve sorumlulukları olduğu incelenmiştir. Ayrıca bu bölüm içerisinde, yerel yönetimlerin özellikle çevre hakkı ile ilgili pek çok görevi bulunan belediyelerin, çevre hakkını etkin şekilde koruma

hususunda hangi konularda eksikliğinin var olduğu ve buna paralel olarak hangi konulara gereksinim duyduğu açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. ÇEVRE HAKKI KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Hak

Önemli bir hak olan çevre hakkının içeriğinden bahsetmeden önce hak kavramını tanımlamak doğru olacaktır. Hak kavramı, insanlık tarihi boyunca var olmuş ve insanlar bu kavram ile iç içe yaşamışlardır. Ancak hak kavramının varlığından haberdar olunması ve bu kavramın belirli bir temele oturtulması günümüze kadar süregelen bir geçmişi içerisinde barındırmaktadır. Bu kavramın sağlamlaştırılması için ilk adımlar, insanların yerleşik hayata geçmeleri ve buna bağlı olarak yaşamlarını sistemli bir hale getirme kaygılarıyla ortaya çıkan toplumların ardından devletlerin kurulmasıyla atılmış, günümüzde gelişen ve değişen yapısıyla toplumları etkileyen bir yapı olarak varlığını devam ettirmiştir.

Hak kavramı ile ilgili, Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde çok çeşitli tanımlar yapılmıştır. Öncelikle hak “*adalet*” ya da “*hukukun gerektirdiği veya birine ayırdığı şey, kazanç*” olarak tanımlanmış, ardından “*dava veya iddiada gerçeğe uygunluk, doğruluk*”, “*verilmiş emekten doğan manevi yetki*” şeklinde tanımlanarak sözlükte yerini almıştır.¹

Hak, “*hukuk düzenince tanınmış, sınırı, konusu, kullanılma şekil ve koşulları gösterilmiş, yararlanılması toplumca sağlanmış özgürlük veya hukuk düzeninin kişilere sağladığı yetki*” olarak ifade edilmektedir (Tezcan, Erdem, Sancakdar ve Önok, 2010: 31).

Hak esasen iki perspektife sahiptir. Bunlardan ilki hak, hukukun koruduğu bir çıkardır. İkincisi ise hak, sahibine bu korunmadan yararlanma yetkisi vermesidir (Bilgili ve Demirkapı, 2015: 107). Erdoğan, hakkın unsurlarını aynı şekilde üç başlık altında yer vermiştir. Bu unsurlar, “*yetki*”; hak sahibinin bir şeyi yapabilme yetkisini ifade eder. Yani hak sahibine herhangi bir hakkı kullanma konusunda baskı yapılamaz. “*Talep*”; bir hak, başkalarına kaçınma yükümlülüğü yüklerken, yerine getirme yükümlülüğü de yükleyebileceğini ifade etmektedir. “*Saygı gösterme*

¹ Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Hak”,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hak&guid=TDK.GTS.53dbab686709d6.62585538, (Erişim Tarihi: 18.03.2017).

zorunluluğu” ise bir hak iddiası söz konusuysa bu hakkın tanınması talep etmek, ona saygı gösterilmesini beklemek anlamına gelir (Erdoğan, 2015: ss.157-158).

Haklar, insanların kendi gelişimleri için talep ettiği veya istediği bir şeydir (Kamruzzaman ve Kanto Das, 2016: 5). Hak kelimesinin temelde iki anlamı mevcuttur. Bunlardan ilki “*ahlaki*”, ikincisi ise “*siyasi anlamı*”dır. Hakkın ahlaki anlamından söz ettiğimizde herhangi bir durumda “*bir şeyin doğru(haklı) olduğundan, doğru(haklı) olan bir eylem*” anlamında kullanılırken, Siyasi anlamı ise, “*bir kimsenin bir hakka sahip olduğu*” şeklinde kullanılır. Günlük dilde farkında olmadan kullanılan anlamı ise birinin bir hakka sahip olması anlamında kullanılan hakkın siyasi anlamıdır (Donnelly, 1995: 19).

Erdoğan’a göre, hukuk bilimi açısından hakkın oldukça önem arz eden bir özelliği, kendisi bakımından bir mecburiyet hali söz konusu ise burada zorunluluktan dolayı bir takım eylemlerde bulunan kişi “*hak sahibi*” olarak nitelendirilemez, o kişi “*ödevli*” statüsünde bulunmaktadır (Erdoğan, 2007: 9). Hak ve ödev kavramı bu doğrultuda paralel ilerleyen iki yapı olarak ifade etmek mümkündür. Çünkü hakkın sahibi varsa, bu hak sahibinin karşısında bir de ödevli bulunmaktadır (Erdoğan, 2015: 158). Hak kişiye takdir yetkisi tanır, onu hukuki bir iktidarla donatarak, bunu kullanıp kullanmama yetkisi verir. Hakkın unsurları içerisinde yer alan bu yetkinin var olmadığı yerde haktan söz etmek olanaksızdır (Erdoğan, 2007: 9).

Gözler de çalışmalarında yükümlülük ve hak kavramlarına değinmiştir. Erdoğan’ın ifade ettiği gibi hak kavramından söz edildiğinde diğer yandan yükümlülük kavramından da bahsetmenin kaçınılmaz olduğunun altını çizmiştir (Gözler, 2010: 279). Yükümlülük olgusunun özel hukuktaki karşılığı “*borç (obligation)*” kavramıdır. Kamu hukukunda ise kimi zaman “*ödev (duty)*” kelimesi kullanılmaktadır (Gözler, 2010: 279). Dolayısıyla kendisi bakımından bir zorunluluk söz konusu olan kimse “*hak sahibi*” olarak değil, “*ödevli*” olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2015: 157).

Hak kavramını daha iyi tanımlamak ve içeriğini daha iyi kavramak amacıyla modern hukukta çeşitli kuramlar geliştirilmiştir (Erdoğan, 2007: ss.13-15). Bunlar; “*İrade Kuramı, Çıkar Kuramı, Karma Kuram*” dır. *İrade Kuramı*’na göre hak, hukukun bireye sağladığı irade üstünlüğüdür (Gözübüyük, 1983: ss.132-133). İrade Kuramı,

hakkın sahibi ve kullanıcısı olan birey, iradesini kullanarak hukuk düzenini harekete geçirme imkanı veya farklı hukuksal durumlar oluşturacak kişi olarak görülmektedir (Bilgili ve Demirkapı, 2015: 107). Hukuki sınırlar doğrultusunda irade korunmalıdır ve hukukun güvence altına almış olduğu iradeye hak adı verilmektedir (Gözübüyük, 1983: 132). *Çıkar Kuramı* ise bir çıkarın hak niteliği kazanabilmesi için, hukuk tarafından koruma altına alınmasının yeterli olduğunu ifade etmektedir (Bilgili ve Demirkapı, 2015: 107; Gözübüyük, 1983: ss.132-133). Bu kuram daha sonraları değiştirilmiş, sahibi tarafından korunabilen çıkarın hak özelliği elde edeceği söylenmiştir. *Karma Kuram*; yukarıda bahsedilen Çıkar ve İrade kuramlarının birleşimi olan kuramdır. Bu kurama göre hak, hukukun koruduğu ve bu korumadan faydalanma konusu kişinin irade ve talebine bırakıldığı bir menfaattir (Bilgili ve Demirkapı, 2015: 107). Bu menfaatin hak özelliğini elde etmesi için, onun mevcut hukuk düzeni tarafından korunması yetmemekte, aynı zamanda var olan menfaatin gerçekleşmesi için, ilgilinin iradesine bağlıdır. Bu kuram adından da anlaşılacağı üzere çıkar ve irade kuramının karışımı olmasından dolayı, hakkın hem iradeye hem de çıkara ihtiyacı vardır. “*İrade hakkın manevi, çıkar ise maddi yönünü*” tamamlar (Gözübüyük, 1983: ss.132-133).

1.2. İnsan Hakları

Her ne kadar araştırmacılar, çeşitli şekillerde tanımlama girişimlerinde bulunsalar da insan haklarının günlük hayatın merkezinde olan bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Bu haklar tarihi süreç içerisinde cesur insanların çeşitli mücadeleleri ile birlikte kazanılmıştır. Bireylerin bireylerle veya devletle olan ilişkilerinde kullandığı insan hakları kavramı, özellikle savunmasız olan insanların yaşam kalitesinin çevresel karar verme sürecine entegre edilmesine izin veren bir oluşum olarak tanımlamak mümkündür (Adebowale vd., 2001: 2).

İnsan hakları kavramının yerine her ne kadar ufak farklılıklar içeriyor olsalar da zaman zaman “*Ferdi haklar(Kişi hakları)*”, “*Ferdi hürriyetler(Kişi hürriyetleri)*” ya da “*Temel Haklar*” ve “*Kamu Hürriyetleri*” terimleri de kullanılmaktadır (Kapani, 2013: 13).

Bu kavramın tüm disiplinler tarafından kabul edilmiş, sabit bir tanımını bulmanın zorluğu ifade edilse de² İnsan haklarını tanımını iki şekilde yapmak mümkündür. “*Geniş anlamda insan hakları, insanın birey olmasından kaynaklanan hakları*” içerirken, “*dar anlamda insan hakları, temel haklar olup, bunlar olmazsa olmaz nitelik*” taşırlar. Bu haklar; renk, siyasi fikir, cinsiyet, felsefi inanç, statü, ırk, din ve mezhep ayrımı yapmaksızın insan onurundan kaynaklı tüm hakları içerisinde barındırır (Tezcan vd., 2010: 30).

İnsan hakları son yüzyılda, insanın doğal hakları olarak düşünülmüş ve bu düşüncüyü savunan tabii hukuka göre zaman içerisinde insan, toplum içerisinde yaşamasından dolayı sahip olduğu hak ve özgürlükleri topluma devretmiş ve yaşamını kolaylaştıracak ve güvence altına alacak teminatlara sahip olmuştur. Devlet kurulmadan önce var olduğunu belirten doğal hukuk anlayışına göre, insan hak ve özgürlükleri, zaman zaman koşullara göre farklılıklar göstermiş ve bu sebepten dolayı insan hakları kavramının, en temel dayanağı pozitif hukukta yer almıştır (Tezcan vd., 2010: ss.32-33).

Özgür ve demokrasinin hakim olduğu toplumlarda kişilere tanınan haklar ve özgürlükler farklı ifadelerle adlandırılmaktadır. Bu ifadelerin en geniş “*insan hakları*”dır. İnsan hakları, insanlığın var olduğu süre içerisinde, “*teorik*” ve “*pratik*” olarak bütün insanlara tanınması gereken ideal haklar zinciridir (Kapani, 2013: 14).

Donnelly, “*insan hakları, hakların özel bir grubu*” olarak ifade etmekte ve kişinin insan haklarına onurlu bir hayat sürebilmek için ihtiyaç duyulan şeyler nedeniyle sahip olunduğunu düşünmektedir (Donnelly, 1995: ss.22-28).

20. yüzyılın gelmesiyle birlikte değeri anlaşılan; teknolojinin, bilimin gelişmesiyle varlığını daha çok hissettiğimiz insan hakları sadece her şeyden önemlisi bir değerlerle örülmüş bir “*İnsanlık Anlayışı*”dır (Kapani, 1996: 13).

İnsan hakları, tüm insanların hiçbir ayrım yapılmadan bireysel olarak ya da topluluk olarak sahip olduğu temel hak ve bazı teminatları anlamına gelen bir kavramdır (Ertan, 2013: 23).

² Daha ayrıntılı bilgi için bakınız. Kapani M. (2013), Kamu Hürriyetleri, Ankara, Yetkin Yayınları, s.14, Erdoğan, M. (2015), Anayasal Demokrasi, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 12. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi, ss. 156-160.

Kapani ise insan haklarının uluslararası boyutu isimli eserinin önsözünde insan haklarının önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Bugün bir ülkenin ‘uygarlık’ derecesi, bilim ya da teknoloji alanındaki başarılarından çok, insan haklarına göstermiş olduğu saygıyla ölçülür olmuştur. Yakın zamana kadar yalnızca devletleri ve onlar arasındaki ilişkileri konu alan uluslararası hukukta da devrim niteliğine bir değişiklik olmuş ve yepyeni bir çığır açmıştır: Çünkü artık yalnız devlet değil, insan ve onun hakları da uluslararası hukukun konuları arasına girmiş bulunmaktadır” (Kapani, 1996: ss.13-14).

1982 Anayasası’nın 12. maddesinde “Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulamaz, devredilemez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir” denilerek, tabii hukuk doğrultusunda temel hakların var olduğu görüşü desteklenerek, anayasamızda bu hakların yer almasıyla, normlar hiyerarşisinin en üst basamağında yer alarak güvence altına alınmıştır (1982 Anayasası, m.12; Tezcan vd., 2010: 33).

Son olarak insan haklarının genel bir tanımı yapılacak olursa insan hakları, tüm insanların dini, dili, cinsiyeti, siyasi fikri, ırkı, bağlı olduğu kavmi ayırt etmeksizin, eşit şekilde ve başka herhangi bir koşul aranmaksızın, yalnızca insan olması sebebiyle sahip olduğu, kamu vicdanının insan olma onuruna yakışan bir yaşamının icabını gerçekleştirilmesiyle yükümlü olduğu, başkalarına devredilemeyen, vazgeçilemeyen ve evrensel niteliğe sahip yetki demetidir.

1.3. Çevre Hakkı

1.3.1. Çevre Kavramı

İnsanlığın var olmasından günümüze kadar varlığını devam ettiren çevre kavramı, çevre hakkının temel unsuru olması sebebiyle oldukça önem arz etmektedir. Çevre kavramının yaygın kullanımına rağmen çeşitli unsurları içerisinde barındırması nedeniyle, hukuki düzenlemeler dahil olmak üzere herkes tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmamaktadır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 6; Keleş ve Ertan, 2002: 14). Sağlık gibi hukuk, şehircilik, iktisat, ekoloji pek çok alanda bu kavrama rastlıyor olmak, kavramın mutlak bir tanımının yapılmasına engel olmaktadır (Yılmaz Turgut, 2012: 1).

Sözlük anlamı olarak çevre, “bir şeyin yakını, dolayı, etraf, periferi” olarak tanımlanmaktadır.³ Kentbilim Terimleri Sözlüğü’nde ise çevre, “kişiyi etkileyen, özdeksel ve tinsel gelişmesini, biçimlenmesini ve yaşamını belirleyen, dirimbilimsel, iklimle ilgili ve toplumsal etkenlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır.⁴

“Çevre” kelimesi 1970’li yıllara kadar, Türkçe’ de ve başlıca Batı dillerinde “ortam”, “dolaylarında”, “bulunulan yerin çerçevesi” anlamlarına gelmiştir. Daha sonrasında ise çevre, genel bir tanımlama ile “insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay öğelerin tümü” olarak ifade edilmeye başlanmıştır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2012: 52).

Çevre kavramı araştırmacılar ve yazarlar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır:

“İnsan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da süre içinde dolaylı ya da dolaysız bir etkide bulunabilecek fiziki, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin veri bir zamandaki toplamı” şeklindedir (Aktaran Hamamcı, 1983: 244).

Güneş ve Aydın Coşkun’un çevre tanımı;

“Yeryüzü ekosisteminde yer alan canlı ve cansız varlıklarla bunların karşılıklı etkileşimlerinin (fiziksel, kimyasal, biyolojik) var olduğu dünya ve dünya dışı fiziksel mekan ve oluşturduğu yapay ortam ile yine bu varlıkların bireysel ve ortaklaşa olarak oluşturdukları (gerek bireysel ve gerekse ortaklaşa olarak) soyut bir algılama ve etkileşimi” anlamına gelmektedir (Güneş ve Aydın Coşkun, 2004: 6).

Ertaş’ın çevre tanımı ise “insan ve canlılar üzerinde ani veya sürekli, doğrudan veya dolaylı etkide bulunan, fiziksel, kimyasal, toplumsal değerlerin toplamı” şeklindedir (Ertaş, 1997: 4).

Hukuki düzenlemeler içinde yer alan kanun, yönetmelik vb. metinlerde de çeşitli çevre tanımlarının yapıldığı görülmektedir. Örneğin, 09.08.1983 tarihli 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 2.maddesinde çevre, “canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel,

³Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Çevre”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%87EVRE , (Erişim Tarihi: 03.07.2017).

⁴ Kentbilim Terimleri Sözlüğü, <http://www.tdk.gov.tr>, 1980, (Erişim Tarihi: 06.06.2018).

sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” olarak tanımlanırken; aynı kanunun içerisinde yer alan “*sürdürülebilir çevre*” tanımı ise “*gelecek kuşakların ihtiyaç duyacağı kaynakların varlığını ve kalitesini tehlikeye atmadan, hem bugünün hem de gelecek kuşakların çevresini oluşturan tüm çevresel değerlerin her alanda (sosyal, ekonomik, fizikî vb.) ıslahı, korunması ve geliştirilmesi süreci*” olarak ifade edilmektedir (2872 Sayılı Çevre Kanunu, m.2). Madde içerisinde yapılan tanımlarda ortak amaç, “*ekolojik dengeyi kurmak ve korumak*”tır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 8).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), çevrenin hava, su, toprak ve doğal kaynaklardan, hayvan ve bitki toplulukları ve bunların birbirleriyle ilişki kurarak oluşturmuş oldukları sistemlerden meydana gelmekte olduğunu belirtmiştir. Bu sebeple UNEP çevreyi tanımlamak yerine, bu kavramın içinde yer alan başlıca unsurları belirttiği ifade edilebilir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 6).

Yukarıda bahsedilen tüm bu tanımlardan yola çıkılarak çevrenin genel bir tanımı yapılacak olursa çevre; sınırları net bir şekilde belirlenemeyen, doğa kavramından daha kapsamlı çeşitli doğal ve yapay değerleri içinde barındıran, bu değerlerin durmaksızın birbirini etkilediği ve zaman geçtikçe onların üzerinde çeşitli etkiler bırakan, en önemlisi tüm bu varlıkların hayatlarını idame ettirdikleri fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal yaşam alanları bütünüdür.

1.3.2. Çevre Hakkının İçeriği

İnsanlar arasında dayanışma duygusunu arttırmak amacıyla insanlığın ortak değerlerinin korunarak daha iyi bir ortama sahip olmalarını sağlamak için UNESCO’nun “*yeni insan hakları*” sınıfı oluşturma yönündeki çalışmalar sonucunda “*barış hakkı, gelişme hakkı, halkların kendi kaderini belirleme hakkı*” haricinde çevre hakkının da bulunduğu “*dayanışma hakları*”, “*üçüncü kuşak hakları*” şeklinde ifade edilmiştir (Aktaran Hamamcı, 1983: 246).

Üçüncü kuşak insan hakları kavramını tanıtan Karel Vasak, (Ertan, 2013: 38) o dönem, UNESCO İnsan Hakları Bölümü Başkanlığı’nda görev yapmaktaydı. 1977’de özgürlük prensibine dayanan sivil ve siyasal haklara dayanan birinci kuşak, eşitlik prensibine dayanan ekonomik, sosyal ve kültürel haklara dayanan ikinci kuşak ve kardeşlik prensibine dayanan dayanışma hakları üçüncü kuşak olarak sınıflandırmıştır. Yaptığı şey, 1789 Fransız Devrimi’nin ünlü ve çok iyi bilinen

ilkeleri ile insan hakları üzerindeki kişisel sınıflandırmasını ilişkilendirmek ve meşrulaştırmaktır (Aktaran Algan, 2004: 124). Aslında bu haklar, İkinci Dünya Savaşı sonrasında üçüncü dünya ülkelerinin baskılarıyla ortaya çıkmış, dünyada yaşanan adaletsizlikler ve kaos ortamından beslenmiştir. Aslında bu haklar bireye yüklenilen haklardan ziyade, sosyal hayatın içerisinde oluşmuş olan grupların haklarıdır. Bu haklar, dünya üzerinde yaşayan tüm insanların barış ortamının gerçekleştirilmesi, sağlıklı bir çevrede yaşanması ve kendi kaderlerini belirlemesi gibi insan hakları hukukuna yön verecek ihtiyaçlar sonucunda meydana gelen haklardır. Üçüncü kuşak insan haklarının gerçekleştirilmesi toplulukların, halkların, devletlerin dayanışmasına bağlıdır. Bu haklar sorumluluğu insanlara yüklemekle birlikte, hakların yüklediği ödevlerin yerine getirilmesi de uluslararası kurumlara düşmektedir. Üçüncü kuşak haklar kapsamında; huzur insanların kendi kaderlerini tayin hakkı, kadın - çocuk hakkı, insani yardım hakkı, (Cornescu, 2009: ss.5-6), kalkınma hakkı, barış hakkı, sağlıklı bir çevre ve doğal kaynaklardan yararlanma hakkı, güvenlik hakkı, insanlığın ortak mirasına saygı hakkı (deniz dipleri, uzay, kültür, insan hakları vb.) gibi haklardır (Hamamcı, 2013: 54; Topçuoğlu, 1998: ss. 30-31; Hamamcı, 1984: 175). Semiz'e göre (2016: 29), üçüncü kuşak hakların ortaya çıkmasında etkili olan üçüncü dünya ülkeleri yerine yoksulluğun temel bir problem olmaya devam eden ülkeler şeklinde bir tanım yapmak daha doğru bir tespit olacaktır. Üçüncü bir insan hakları kuşağının ortaya çıkması fikrinin arkasında, uluslararası hukuk tarafından bugüne kadar tanınmış olan temel haklar veya insan hakları içerisinde sınıflandırılan birinci ve ikinci kuşak hakların esnek veya dinamik olmaması sebebiyle, mevcut koşullara göre oluşan ihtiyaçları yeteri kadar karşılamadığı, dayanışma kavramının gerçekleştirilmesi gerçeği ile var olan taleplerin, uluslararası tanınması konusunda, insan hakları olarak var olma süreci içinde olması gibi varsayımlar mevcuttur (Alston:1982: 307).

1982 Anayasası'nın 56. maddesi açısından çevre hakkının içeriği "*sağlıklı ve dengeli bir çevre*" şeklinde belirtilmiş ve bu doğrultuda çevrenin geliştirilmesini talep edebilme ile ilişkilendirilmiştir. Yani "*çevrenin mutlak korunması*" şeklinde bir ölçüt kullanılmayarak, çevrenin kutsallaştırılması ve insanı ikinci plana atan bir anlayıştan kaçınılmak istenmiştir. Ayrıca 1982 Anayasası'nın "*dengeli çevre*" konusunu da, dünya üzerindeki insan dışındaki tüm canlı ve cansız varlıkların hayatlarını idame

ettirebilmeleri için gereken doğal çevre fikrine kadar ileri gitmemelidir. Çünkü her ikisi de, “*insan hakları*”nı insana karşı olabilecek haklar şeklinde değişimle karşı karşıya kalabilir (Erdoğan, 2007: 234).

Çevre hakkını sınıflandırırken devlete ödev yüklediği için pozitif statü haklar içinde yer almaktadır. Ayrıca sosyal haklar içerisinde değerlendirmekten ziyade dayanışma hakları olarak kabul edip anayasada ve diğer hukuki metinlerde bu şekliyle yer alması daha doğru olacaktır. Çünkü Karel Vasak’ın da belirttiği gibi dayanışma haklarında, ne sivil ve siyasal haklarda olduğu gibi devletin tanıdığı bir alan, bir hak vardır ne de ekonomik, toplumsal ve kültürel haklarda olduğu gibi gerçekleşmesinde devletin sağladığı bir teminatın varlığından söz edilebilir. Hakkın uygulanması açısından da toplumda var olan herkesin, gerek bireylerin, gerek devletlerin, gerekse tüm kamu ve özel sivil toplum kuruluşlarının birlikte hareket ederek aktif bir rol oynamaları gerekmektedir (Aktaran Hamamcı, 1984: 175). Dolayısıyla dayanışma hakları, bireysel bir hak olmaktan ziyade bir kolektif bir hak olduğunu söylemek mümkündür (Cornescu, 2009: 5).

1.3.3. Çevre Hakkının Önemi

Çevre hakkı, insanların hayatlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri, topluma faydalı bireyler olabilmeleri ve yetiştirebilmeleri için sağlıklı bir çevrede yaşamalarını gerçekleştirme kaygısı güden bir hak olduğunu ifade edebilir. Çevrede varlığını idame ettirenlerin yalnızca insanlar olmadığını da hesaba katıldığında, çevrenin korunması tüm varlıklar adına oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle insanoğluna çevre hakkını koruma konusunda sahip olduğu bilinçle önemli sorumluluklara sahiptir.

Sınırsız olan insan ihtiyaçlarının çeşitlenerek artması ve sınırlı olan doğal kaynakların tahrip edilmesinde artışın olmasıyla birlikte gelecek kuşakların yaşamı ve sağlığı olumsuz etkilenecektir. İnsan eliyle doğada meydana gelen bu bozulmalar, hem kısa hem de uzun vadede insan- evren ilişkisini her iki tarafa zarar verecek şekilde etkilemektedir (Karakaş, 2014: ss.9-10). Bu sebeple çevre hakkının korunabilmesi için dört temel ilke unutulmamalıdır; Bu ilkeler, “*Sürdürülebilir Kalkınma, Kirleten Öder İlkesi, İhtiyat İlkesi, Katılım İlkesi*”dir (Uğurlu ve

Tanrıverdi, 2016: 652). Bu ilkeler dışında “işbirliği ve eşgüdüm ilkesi” de önem arz etmektedir (Yılmaz Turgut, 2012: ss. 112-116; Uzel, 2017: ss. 86-87).

*Sürdürülebilir Kalkınma*⁵ kavramını küresel boyutta tanıtan ve ilk kez bir tanıma yer veren çalışma “Ortak Geleceğimiz⁶” raporudur. “.... sosyal ve çevresel olarak sürdürülebilir nitelikte yeni bir ekonomik büyüme dönemine” ihtiyaç olduğunun ve sürdürülebilir kalkınma ulaşılması gereken bir amaç olarak yer almıştır. Rio ve Stockholm Konferansı ile ekonomi ve çevre ilişkisine değinilerek, ülkeler bu kavrama hukuki metinlerinde yer vermeye başlamışlardır (Yılmaz Turgut, 2012: ss.94-107). Burada önemli olan nokta, “gelecek kuşakların kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almadan kalkınmanın nasıl gerçekleştirilebileceği”dir (Keleş vd., 2012: ss.246-247).

Kirleten Öder İlkesi, ilk önce ekonomi ile ilgili bir ilke olarak ortaya çıkmış olsa da zamanla hukuki niteliğe büründüğünü ifade etmek mümkündür. Ancak bir hakkaniyet ilkesi olmadığı gibi kirletenleri cezalandırmak için de getirilmediği, aslında “ekonomik sistemde çevresel maliyetlerin karar alın sürecine dahil edilmesini sağlayacak elverişli göstergeleri yerleştirmeyi” ilkeyi çıkaran kuruluş⁷ tarafından vurgulanmıştır. Burada adalet fikri, masrafların dağılımı noktasında ele alınmıştır (Yılmaz Turgut, 2012: 117). Sonrasında bu ilkenin hukuk perspektifinde yorumlandığını ve bu doğrultuda hukuki metinlerde yer aldığını ifade etmek mümkündür. Ülkemizde de 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 3, 8 ve 28.maddelerinde çevreyi kirletenlerin tedbirli olmaları, çevreyi kirletmemeleri konusunda kusur aranmaksızın sorumlu olduğu ve çevreye verdiği zararlardan ve kirletmeden dolayı tazminat sorumluluğunun saklı olduğu açıkça belirtilmektedir. Uğurlu ve Tanrıverdi’ye göre (2016: 652), “her ne kadar kirlilik ölçütünün, maliyetlerin ve teknik işlemlerin nasıl ve ne derecede gerçekleştiği ya da gerçekleşebileceği ile ilgili sorunların ortaya çıkabileceği düşünülse de, çevre hakkını güvenceye almada

⁵ 2872 Sayılı Çevre Kanunu’nda sürdürülebilir kalkınma, “bugünkü ve gelecek kuşakların, sağlıklı bir çevrede yaşamasını güvence altına alan çevresel, ekonomik ve sosyal hedefler arasında denge kurulması esasına dayalı kalkınma ve gelişmeyi” ifade etmektedir (m.2).

⁶ Detaylı bilgi için çalışmanın ileriki konularına bakınız. “Norveç Başbakanı ve ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından 1983 yılında kurulan, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun da başkanı olan Gro Harlem Bruthland’ın, komisyonun 1987 yılında hazırladığı “Ortak Geleceğimiz (Bruthland Raporu)” raporu...” s.32.

⁷ OECD, The Polluter- Pays Principle.

kirleten öder ilkesi önemli bir çevre koruma unsuru ve sürdürülebilir kalkınma ilkesi olarak kabul edilebilir.”

İhtiyat ilkesi, çevre üzerinde olası zararlarla bunların sebebi sayılan faaliyetler arasındaki sebep-sonuç ilişkisini gösterecek belirgin bulguların olmamasına paralel olarak, sonucun gerçekleşmesini çevre korumaya yönelik önleyici tedbirlerin alınmasının gerekli olduğunu ifade etmektedir. Bu ilke Rio Bildirgesi’nin 15. maddesinde “*çevreyi korumak için ihtiyat ilkesi devletler tarafından kapasitelerine göre geniş ölçüde uygulanmalıdır*” şeklindeki ifade ile örtüşmektedir (Yılmaz Turgut, 2012: ss.186-188).

Katılım ilkesi, çevre sorunlarının karmaşık yapısına bağlı olarak, bu hususta herkesin görüş ve önerilerinin alınması gerekli bir husustur. Böylelikle mevcut sorunlara farklı perspektifler sunulurken, geniş bir bakış açısı ile bakılabilmek mümkündür. Bu noktada bürokratik düzeyde yapılacak politika ve alınacak kararlarda çevrenin korunmasındaki genel menfaat korunarak, çevresel adaletsizlikler önlenilebilecektir (Yılmaz Turgut, 2012: 153).

İşbirliği ve eşgüdüm ilkesi, dayanışma hakkı olan çevre hakkını destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu ilke yerel yönetimler, merkezi birimler, kamu kuruluşları ve özel sektör, sivil toplum örgütleri, yerel topluluklar, uluslararası kuruluşlar vs. işbirliği içerisinde olmasını ifade etmektedir (Yılmaz Turgut, 2012: 113; Uzel, 2017: ss.86-87).

Çevre hakkı, her şeyden önce insanın menfaatlerinden daha kapsamlı faydaları öneren bir hak olması itibarıyla oldukça önemlidir (Özdek, 1993: 87). Bu hak, “*eşitlik*” unsurunu esas alarak gelişen bir haktır. Bu hakkın “*herkes*”in hakkı olarak ifade edilmesindeki sebep, çevrenin “*insanlığın ortak varlığı*” oluşudur. Bu hakla amaçlanan, doğayı sömürmeden şimdiki ve gelecek kuşaklar adına yaşama elverişli kılarak, herkesin ondan eşit yararlanmasının sağlanmasıdır. (Aktaran Özdek, 1993: 86).

Çevrecilik ile ilgili fikirler, çoğunlukla, dünyadaki ekolojinin bozulmasıyla insanoğlunun yaşamının nasıl risk altına gireceği tartışmalarıyla şekillenmektedir. Kaboğlu, bu kavram ile ilgili fikrini “*çevre hakkı, öteki özgürlükler için, ortak alan*

ve uzlaşma zemini oluşturarak onların gerçekleşme ve varlık koşuluna dönüşmektedir” şeklinde ifade etmiştir (Kaboğlu, 1996: 30).

Çevre hakkının korunması ve yasal bir zemine oturtulması öncelikle bizler için ardından da bu dünyayı paylaştığımız diğer tüm canlılar için oldukça önemlidir. Bu evrende tüm canlı ve cansız unsurların varlıklarını sürdürebilmeleri için ve gelecek nesillere yaşanılabilir bir dünya bırakabilmesi açısından, bu hakkın bize yüklediği sorumlulukları bilmek gerekmektedir. Yalnızca devletin değil, çevre hukukun temel ilkeleri doğrultusunda, sivil toplum kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve halkın işbirliği içerisinde olması, hem şimdiki nesiller hem de gelecek nesiller için daha yaşanılabilir bir dünya bırakılmasına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla çeşitli metinlerde yer alan çevre hakkının çeşitli şekilde karşılaştığı sorunlar bir kenara bırakılarak, toplumun tüm aktörlerinin katılımı sağlanarak çevre haklarını geliştirmek için en uygun projelerin ve çalışmaların işlevsel hale getirilmesi gerekmektedir.

1.3.4. Çevre Hakkının Konusu

Çevre hakkının konusu ve taraflarının belli olması, çevre hakkının ve çevre politikalarının uygulanması açısından oldukça önemlidir. Çevre hakkının konusu, genel bir ifade ile “çevre” dir. Çevre hakkının konusu olan çevre sadece “doğal çevre” değildir. Ayrıca, insanların hayatlarını idame ettirmeleri için oluşturmuş oldukları “yapay çevre” kavramı da dahildir (Yılmaz Turgut, 2012: 2). Çevre hakkının konusu, doğa, gerçek kişiler, vatandaşlar, yapay insanlar olmalı mı? Gelecek kuşakları da içermeli mi? Cai Shouqiu⁸ çevre hakları konularının en geniş kapsamını vermiştir. Cai'ye göre, çevre hakları doğal bireylerin ve doğanın varlığını içeriyor. Bu nedenle, hayvanlar, bitkiler, insanlık dışı yaşam ve doğa, çevresel haklar kategorisine giren belirli haklara sahiptir (www.chinahumanrights.org).

Çevre hakkının esas konusu olan çevrenin korunması ve geliştirilmesi aynı zamanda çevre hukukunun da konusudur. “Doğa hukuku”, “kültürel, kırsal ve kentsel çevrenin

⁸ Cai Shouqiu, Çin'e bağlı Hunan eyaletinde, Ağustos 1944'te dünyaya geldi. Kimya, Hukuk, Çevre Politikası, Çevresel Diplomasi gibi alanlarda çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Şangay Finans ve Ekonomi Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Profesör olarak görevine devam etmektedir. http://www.shufelaw.cn/ShowPeople.aspx?info_lb=440&flag=101&info_id=1701, (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

korunması”, “*kirlenme ve verilen zararlara ilişkin hukuksal düzenlemeler*” çevre hukukunu da ilgilendiren konular arasında olmasına paralel olarak çevre hakkının da konusunu oluşturmaktadır (Kaboğlu, 1996: ss.60-61). Çevre hakkının konusu şu şekilde sıralanabilir:

- “*İnsan*”
- “*Hayvanlar ve Bitkiler*”
- “*İnsan ve Diğer Canlılarla Etkileşim İçinde Bulunan Cansız Varlıklar*”
- “*Canlı ve Cansız Varlıkların İlişkilerini Düzenleyen Ekosistem*” (Torunoğlu, 2005: www.sendika62.org).

1.3.5. Sahipleri (Tarafları) ve Yükümlüleri

Bu hakkın yararlanıcılarının, “*sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olanlar*” olduğu ifade edilebilir. “*Bireyler, bireylerin oluşturduğu gruplar, kamu kurumları, özel kuruluşlar, devletler, halklar ve gelecek kuşaklar*” girmektedir. Mengi ve Turan’a göre (2013: 88), çevre hakkının sorumluları diğer bir ifadeyle yükümlüleri “*gelecek kuşaklar dışında bireyler, bireylerden oluşan gruplar, kamu tüzel kişileri, özel hukuk tüzel kişileri, devletler ve halklar*”dır. Söz konusu yükümlülüğü, çevreye doğrudan zarar vermemek değil aynı zamanda çevreye karşı uygulanacak tüm zararları önlemek ve çevreyi geliştirecek tüm faaliyetleri kapsadığını belirtmek gerekir.

Çevre hakkının muhatabının bilinmesi, sorumluluk ve yaptırım açısından önemlidir. Çevre hakkının yararlanıcıları aynı zamanda muhataplarıdır (Kaboğlu, 1996: 74). Dolayısıyla çevre hakkının sahipleri, bu hakkı kullanabilecek ve saygıyı talep edebilecek yararlanıcılar olduğunu ifade etmek mümkündür (Aktaran Kaboğlu, 1989: 123). Özdek, çevre hakkının sahiplerini “*bireyler, topluluklar, gelecek kuşaklar ve devlet*” olarak sıralamıştır. (Özdek, 1993: 107).

Çevre hukukunun önemli ilkelerinden biri olan kirleten öder ilkesinin uygulanması açısından da bu husus önem teşkil etmektedir. Kirleten, sorumluluktan kirlenmeyi önlemek için gereken önlemleri aldığını ispatlaması durumunda kaçınabilir. Bu kurtuluş kanıtı, sadece “*kirlenmenin önlenmesi*” ve “*sınırlanması için yapılan giderleri*” içermektedir (Kaboğlu, 1996: 79).

Bu çalışmada çevre hakkının sahipleri kişiler, devlet, gelecek kuşaklar, tüzel kişiler ve tüzel kişiliği olmayan kişi toplulukları ve çevre hakkının gerçekleşmesinden etkilenecek olan diğer canlılar şeklinde sınıflandırılmıştır. Çevre hakkının yükümlülükleri arasında gelecek kuşaklar ve diğer canlılar yer almazken, bu hakkı kullanan kişileri, devletleri, tüzel kişiler ve tüzel kişiliği olmayan kişi topluluklarını hakkın yükümlülükleri olarak saymak mümkündür.

1.3.5.1. Kişiler

Kişilerin çevre hakkına sahip olmaları, onların çevreye yapılan herhangi bir olumlu veya olumsuz müdahalelerinde ya da çevre ihlallerinde kişilerin haklarını ileri sürmeleri açısından önemlidir.

Bazı ülkelerin anayasalarında çevrenin herkesin hakkı olduğu açıkça belirtilmiştir. Ülkemizde 1982 Anayasamızın çevre hakkı ile ilgili olan 56. maddesi de “*herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir*” şeklindeki düzenlemesiyle de “herkes” in bu hakka sahip olduğu açıkça ifade edilmiştir. ABD Pennsylvania Anayasası “*Kişiler temiz hava, temiz su ve çevrenin doğal, peyzajla ilgili, tarihsel ve estetik değerlerinin korunması hakkına sahiptir*” (Pennsylvania Anayasası, 1 , bl. 27 Aktaran Kaboğlu, 1996: 58) şeklinde bir düzenlemeye sahipken Massachusetts Eyalet Anayasası’nda “*İnsanlar çevrelerinin estetik kalitesini, tarihsel, doğal ve manzarasını, gereksiz ve aşırı gürültüden bağışık, temiz su ve hava hakkına sahiptir. Kamu yararına Kabul edilen hava, su, orman, mineral, tarım ve diğer doğal kaynaklardan faydalanmada koruma ve geliştirme hakkına sahiptirler*” şeklinde bir madde mevcuttur (Aktaran Abdulhakimoğulları, Sezer ve Akpınar, 2011: 74). Anlaşıldığı üzere devletler normlar hiyerarşisinin en tepesinde bulunan anayasalarına çeşitli düzenlemeler ekleyerek kişilerin bu hakkın temel sahibi oldukları konusunun hukuki açıdan garantör rolünü üstlenmişlerdir.

1982 Anayasası’nda dikkat edilmesi gereken nokta, 56. maddedeki “*çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir*” ibaresi olduğu söylenebilir. Bu ibarede çevreyi korumaya yönelik çalışmaların ve kirliliği önlemek adına alınan tedbirlerin “*devletin ve vatandaşların*” görevi olduğu belirtilmektedir. Burada devlet ile vatandaşların çevre konusundaki sorumluluğunun eşit olduğu ya da olması gerektiği fikrinin var olduğu

hissedilmektedir. Oysa devletin, vatandaşlara göre katbekat fazlasını yapmakla yükümlü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Sütlaş, 2013: m.bianet.org).

Çevre her ne kadar yerel, bölgesel ya da ulusal sınırlar içerisinde olsa da, çevresel herhangi bir bozulma, dünyada var olan tüm insanların hayatını tehlikeye sokmaktadır. Örneğin, ülkemizdeki herhangi bir nehrin kirlenmesi öncelikle bulunduğu bölgedeki yaşamı tehdit eder. Bu tip çevresel zararlar öncelikli görev kişilere düşmektedir. Çünkü doğa kendi halindeyken işleyişinde en ufak bir aksama yaşamamışken, insanoğlunun yeryüzünü ele geçirme isteğinin bir sonucu olarak, yaşam kurmak amacıyla yerleştikleri bölgelerin doğal düzenini bozmayı başarmışlardır. Çevre hakkının sahipleri arasında olmaları aynı zamanda her hakkın getirdiği yükümlülüğün var olduğu düşünüldüğünde, çevreyi koruyacak haklar elde edilmesinde, çevre kirliliğine dikkat çekilerek kamuoyu oluşturmada ve daha birçok konuda insanlık adına katkı sağlayacak en önemli aktörlerin bireylerin kendisi olduğunu söylemek mümkündür.

1.3.5.2. Gelecek Kuşaklar

Çevre hakkının sahipleri hususunda pek çok yazar gelecek kuşakların da çevre hakkının yararlanıcıları olduğu fikrini ifade etmektedir.⁹ Ancak hukuki açıdan bakıldığında bir hakkın sahibi dolayısıyla yararlanıcısı olabilmek için 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nun "*Kişiliğin başlangıcı ve sonu*" üst başlığı doğrultusunda 28. maddesinde de, "*kişilik çocuğun sağ olarak tamamıyla doğduğu anda başlar ve ölümle sona erer. Çocuk hak ehliyeti sağ doğmak koşuluyla, ana rahmine düştüğü andan başlayarak elde eder*" şeklinde ifade edilerek "*kişi*" kavramına açıklık getirilmiştir (4721 Sayılı Kanun, m.28). Dolayısıyla gelecek kuşaklar hukuki anlamda hak sahibi değildirler (Aktaran Özdek, 1993: 110). Burada gelecek kuşakların hak sahibi, hak talebi veya hak ihlali durumunun söz konusu olamayacağı anlaşılmaktadır. Ancak hukuki açıdan böyle bir durum mevcut olması, gelecek kuşakların çıkarının gözetilmediği anlamına gelmemektedir. Gelecek kuşaklar ile dayanışma, "*hakkın etik ilkelerinden biri*" olduğunu ifade etmek mümkündür. Ayrıca bugünkü kuşakların yanında gelecek kuşakların da bu hakka sahip olmaları, çevre

⁹Topçuoğlu, M.(1998). Çevre Hakkı ve Yargı, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara. ss.97-98; Kaboğlu, İ., Çevre Hakkı Üzerine (1989), s.123; Kaboğlu, İ. (1996). Çevre Hakkı, s.51; Keleş R. ve Ertan, B.(2002), ss.87-88.

hakkının “kuşaklararası” özelliğinin varlığını işaret etmektedir (Aktaran Özdek, 1993: 109).

Örneğin, İkinci Dünya Savaşı sonunda yalnızca savaşa giren ülkeler değil aynı zamanda savaşın devam ettiği süre boyunca ve savaş bittiğinde, etkilerini oldukça hisseden önemli bir kesim de pek çok acıya katlanmıştır. Savaş sonrasında sanayi gelişmesi ve bu doğrultuda yaşam standartlarının yükselmesi gibi olumlu etkilerin yanı sıra bizim için dikkat çeken en belirgin özelliği, savaşın büyüklüğü ve süresinin ne kadar olduğu, nükleer silah kullanımının boyutları ve savaşın yayıldığı alandaki ekosistemde meydana gelen değişimlere paralel olarak çevrede ortaya çıkan sorunların neler olduğudur. Çevre sorunlarının ortaya çıkmasıyla her savaşın sonucu gibi İkinci Dünya Savaşı’nın da ağır bir bedelinin var olduğu tüm dünya tarafından görülmüştür. Bu savaşta çevre problemleri meydana gelerek her ne kadar o dönemde yaşayan canlılar üzerinde belirtiler gösterse de, esas tahribatı gelecek kuşakların gördüğünü söylemek mümkündür. Bir diğer örnek ise, 26 Nisan 1986 tarihinde Çernobil Nükleer Santrali’nde yaşanan çevre felaketidir. Bu felaketin yaşanmasının ardından radyoaktif kirlilik, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Belarus ve Kuzey Yarım Küre’yi olumsuz etkilemiştir. Bu etki sonucunda çevrede bulunanlar veya yaşayanlar “Yaşantımızda neler oldu, gelecekte çocuklarımıza neler olacak?” şeklindeki soruların cevaplarını aramaya çalışmışlardır. Çünkü yaşanan bu durumdan gelecek nesillerin de etkileneceği açıktır. Felaketin ardından geçen yirmi yılın sonunda Greenpeace’ in yaptığı bir araştırmada, vücut sistemlerinde görülen hastalıkların yanı sıra, çeşitli kanser vakalarında artış yaşandığını farklı tahminlere göre 5-8 milyon arası insan, şimdi ve gelecek yıllarda Çernobil’in radyoaktif kirliliğinin ulaştığı alanlarda oturmayı sürdüreceklerdir.¹⁰

Esasen gelecek kuşakların çevre hakkının özneleri arasında gösterilmesinin bir diğer nedeni de şimdiki kuşaklar tarafından çevre hakkının ihlal edilmesini önlemeye yöneliktir. Çevrenin korunması, sadece bir kuşağa yüklenen bir sorumluluk olmasının ötesine geçen bir konudur (Semiz, 2016: 39).

¹⁰ Çernobil 20. Yılı Sağlık Raporu Özeti, <https://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2006/7/ernobil-sa-l-k-raporu.pdf> , (Erişim Tarihi: 04.05.2018) ; Varol, Saraçoğlu, G.(2006). “Son Yirmi Yılda Çernobil Kazası Sonrası Dünya’da Yaşananlar”. *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*. ss. 11-12. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/cernobil_06.pdf . (Erişim Tarihi: 01.05.2018).

Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan, Dünya Çevre ve Kalkınma Örgütü tarafından 1987 yılında yayınlanan “*Ortak Geleceğimiz*” adlı raporun ekinde: “*devletlerin çevreyi ve doğal kaynakları bugünkü ve gelecek kuşakların yararına olarak kullanması ve koruması gerektiği*”¹¹ hususundan bahsedilerek, gelecek kuşaklar da çevre hakkının sahipleri arasında gösterilmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 87).

Gelecek kuşakların, çevre hakkı konusunda sahiplenici pozisyonunda olması insan haklarının varlığına yakışan bir yaklaşım olmuştur. Elbette çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi konusu kapsamında gelecek kuşakların sahip olduğu bu hakkı korumak devletlerin görevlerinden biridir. Ancak esas problem hukuk düzeninin ve toplumsal düzenin bugünkü kuşakların haklarını korumayı amaçlarken gelecek kuşakların çıkarlarını ne ölçüde koruyabileceğidir.

1.3.5.3. Devlet

Çevre hakkının sahipleri ve yükümlülükleri konusundan bahsederken devletin işlevinden de bahsetmek gerekmektedir. Devletin çevre hakkının sahibi, borçlusu, muhatabı olarak pek çok fonksiyonu bulunmaktadır. Ancak insan yaşamı için tehlike arz eden atıkların oluşması, devletlerin nükleer silah denemeleri, ülkede yaşanan çevre kirliliğinin sınır aşan boyutlara ulaşması devletleri bu hakkın sahipleri durumuna getirmiştir (Keleş ve Ertan, 2002: 86). Aslında çevre hakkının sahiplerinden biri olan devlet, yasal zemine oturarak bu hakkın korunmasında ve gerçekleştirilmesinde çok önemli bir rolü üstlenir. Aksi takdirde devletlerin bu konuda herhangi bir girişimlerinin olmaması, çevre sorunlarının önlenmesi ve çevrenin bozulmasının engellenmesi gibi konuların ifade edilişinde eksikliklere sebebiyet vermektedir. Bu sebeple devlet, biyolojik çeşitliliği korumaktan, sınır ötesi doğal kaynakların optimal kullanımını sağlamaya; çevre standartlarını belirleyerek denetim faaliyetini gerçekleştirmekten, gelişmekte olan ülkelerde çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesine katkı sağlamaya, doğal kaynakları mantıklı kullanımından, devletlerle iyiniyetli işbirliği gerçekleştirmeye kadar çevre koruma noktasında pek çok yükümlülüğe sahiptir. Bu sebeple hem ulusal hem de

¹¹ Our Common Future, The World Commission on Environment and Development, Oxford University Press, Oxford & Newyork, 1987, s.348’den aktaran Keleş, R. ve Ertan, B., (2002) “*Çevre Hukukuna Giriş*”, İmge Yayınevi, s.87.

küresel boyutta çevrenin korunması ve geliştirilmesi konusundaki ödevlerini ve çevre hakkının gereklerini yerine getirmelidir (Aktaran Özdek, 1993: ss.113-114).

Ülkemizde ise çevre hakkı hem ödev niteliğinde hem de hak niteliğindedir. 1982 Anayasasının çevre hakkı ile ilgili olan 56. maddesi, çevreyi geliştirmek; çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek görevini yurttaşların dışında devlete de vermektedir (Özdek, 1993: 114). Devletlerin ödevi, öncelikle çevreyi bozucu politika, plan, program, karar, düzenleme ve eylemlerden kaçınmak; ardından başkalarının bu tür eylemlerini engellemek adına gerekli önlemleri almaktır. Bu amaca uygun olarak devlet, uygun politika ve mevzuat geliştirmeli, bunları uygulamak amacıyla gerekli denetimi yaparak ihlaller karşısında yaptırımlar uygulamalıdır (Yılmaz Turgut, 2012: 79).

Çevre hakkının korunması ve geliştirilmesinde bireyler ile kıyaslandığında, mevcut imkanları düşünüldüğünde önemli bir fonksiyon devletlere düşmektedir. Bu noktada ekolojik, ekonomik, mekânsal ve kültürel boyutları olan sürdürülebilir kalkınma ile çok sektörlü senkronize bir hareket edilmesi gerekmektedir. Devletler, buna yönelik kararların alınmasında diğer ülkelerle hareket edilmesi ve doğanın korunarak ekonomik kaybın azaltılmasına yönelik gayretler sosyal devlet ilkesi gereğince meydana gelen negatif dışsallığı ortadan kaldırılması, birey ve firmaların ekonomik kaygılar sonucunda çeşitli maliyetleri üstlenmemesi ile birlikte çevre ile ilgili hizmetlerin devlet kontrolünde ve kamusal kaynaklarla yapılmasında önemli sorumlulukları mevcuttur (Karakaş, 2014: ss.11-12).

Bu sebeple devlet ve devleti içerisindeki teşkilatlanma, çevreye yönelik çevre politikalarının oluşturulmasını ve politikaların gerçekleştirilmesinde gereken tüm sorumlulukları yerine getirmek amacıyla bir işbirliği içerisinde olmalıdır. Devletin içindeki teşkilatlanma, ülke içerisindeki korumayı gerçekleştirilmesini sağlarken, devletlerarası işbirliği çevre hakkının sınırları aşan bir özelliğe sahip olduğunu gösterir. Örneğin, küresel boyutlara varan iklim değişikliği, hava, su, toprak, radyoaktif kirlilik, ozon tabakasının zehirli gazlar sebebiyle incelmesinin engellenmesi, ülkelerin sera etkisine sebebiyet verecek şekilde zararlı gazlar üretmesine engel olunması çevre hakkının ülkeler bazındaki sorumluluklarından biridir.

1.3.5.4. Tüzel Kişiler ve Tüzel Kişiliği Olmayan Kişi Toplulukları

Çalışmanın önceki bölümlerinde çevre hakkının bireysel olmasının yanı sıra kolektif bir hak olduğu belirtilmişti (Keleş ve Ertan, 2002: ss.89-90, Özdek, 1993: 108; Semiz, 2016: 36). Bunun bir sonucu olarak, hakka sahip olanlar arasında bu hakkın özneleri konumunda tüzel kişiler ve tüzel kişiliği olmayan kişi toplulukları vardır. Tüzel kişi, *“hukuk bakımından birçok kişinin veya malın topluluğundan doğan ve tek bir kişi sayılan varlık”* olarak tanımlanmaktadır.¹² 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nda tüzel kişilik ile ilgili olarak, *“başlıbaşına bir varlığı olmak üzere örgütlenmiş kişi toplulukları ve belli bir amaca özgülenmiş olan bağımsız mal toplulukları, kendileri ile ilgili özel hükümler uyarınca tüzel kişilik kazanırlar”* şeklinde yer almaktadır (m.47).

Tüzel kişiler;

“Cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği insana özgü niteliklere bağlı olanlar dışındaki bütün haklara ve borçlara ehildirler; kanuna ve kuruluş belgelerine göre gerekli organlara sahip olmakla, fiil ehliyetini kazanırlar; tüzel kişinin iradesi, organları aracılığıyla açıklanır; organlar, hukukî işlemleri ve diğer bütün fiilleriyle tüzel kişiyi borç altına sokarlar; organlar, kusurlarından dolayı ayrıca kişisel olarak sorumludurlar” (4721 sayılı Kanun, m.48-50).

Hakkın kolektif kullanımı, onun daha etkin bir rol oynamasına ciddi faydalar sağlayacağını söylemek mümkündür (Özdek, 1993: 108). Kimi düşüncelere göre tüzel kişiliği bulunmayan birey topluluklarının çevre hakkının öznesi olarak ifade etmek pek mümkün değildir, hak öznesi olmak, hukuk alanında *“kişi”* olarak var olmayı gerekli kılmaktadır (Semiz, 2016: 37). Bu hakkın yararlanıcısı konumunda olan toplulukların, hukuksal anlamda kişi sayılan tüzel kişiliği bulunan birey toplulukları olduğunu ifade edilmektedir. Hukuksal bir kişiliği olmadan bir araya gelen insan topluluklarının da çevre hakkını toplu şekilde kullanabilmeleri gerekmektedir. 1982 Anayasası ve ilgili kanun metinlerinde sağlıklı ve dengeli bir

¹² Türk Dil Kurum Sözlüğü Büyük Türkçe Sözlük, “Tüzel Kişi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=322016 (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

çevrede yaşama hakkına sahip olan “herkes”in sadece bireyler değil, birey topluluklarının girdiği söylenebilir (Aktaran Keleş ve Ertan, 2002: 85).

Tüzel kişilerin de çevre hakkına sahip olmaları, çevrenin korunması ve geliştirilmesi bakımından oldukça önemlidir. Genellikle çevreyi ciddi boyutlarda kirletenler içerisinde ekonomisi güçlü tüzel kişiler özellikle ulusal veya çok uluslu şirketler yer almaktadır.¹³ Bu nedenle insanların bireysel şekilde çevre hakkını ihlal edenlere karşı mücadelesi zorlaşmaktadır. Tüzel kişiler burada devreye girmeli ve hakkı korumaya yönelik aktif bir rol benimsemelidirler (Semiz, 2016: 36).

Çevre hakkının sahiplerinden biri de ulusal ve uluslararası topluluklardır. Bu topluluklar çevre hakkı bilincinin oluşturulmasında, bireylerin örgütlenerek, dayanışma hakları içeriğine layık olacak şekilde var olması oldukça önem arz etmektedir. Bu topluluklar bir araya gelerek çevre kirliliği hususunda farkındalık yaratmak istemekteler ve çevreci bakış açısıyla yeni yaklaşımlar ortaya koymaktadırlar. Çevre sorunlarının varlığından günümüze kadar oluşan bilinç ile birlikte çalışmalar yapan topluluklar, bu sebeple çevre hakkının sahiplenicisi rolündedirler.

Aslında burada sorulacak esas soru şudur: Çevre hakkının sahiplenicisi rolündeki bu topluluklar tam olarak kimlerdir? Tüzel kişiliği var olan birey topluluklarının hukuksal anlamda kişi sayılmalarından dolayı, çevre hakkının sahiplerinin arasında sayılmaktadır. Ancak bu hak sadece tüzel kişiliğe sahip olan topluluklar tarafından mı kullanılabilir? Hayır. Çevrenin geleceği için, tüzel kişiliğe sahip olmaksızın kişilerin bir araya gelmesiyle oluşturdukları grupların da bu hakkı kullanabilmektedir (Aktaran Özdek, 1993: 108). Bu grupların bir araya gelmesiyle yürüyüş yapma ve gösteri düzenleme haklarını kullanmaları, çevre hakkının kolektif bir niteliği olduğunu bizlere göstermektedir (Özdek, 1993: 108).

Tüzel kişiliğe haiz olan çeşitli dernekler de çevre hakkını korumada bir takım roller üstlenmişlerdir. Türk Medeni Kanunu’nun 53-72 maddeleri arasında düzenlenmiş ve ek olarak 4.10.1983 tarihli, 2098 sayılı Dernekler Kanunu oluşturulmuştur. Bu dernekler arasında Doğal Hayatı Koruma Derneği (DHKD), Çevre ve Kültür

¹³ “Çok uluslu şirket, en az iki ülkede üretim ya da ticari faaliyet gösteren şirkettir” Dündar, E. (2016). “Çok Uluslu Şirketlerin Ticaret Hukukundaki Yeri”. İstanbul: Derin Yayınevi, s.19.

Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı (ÇEKÜL), Türkiye Çevre Koruma Vakfı (TÜÇEV), Türkiye Erozyonla Mücadele ve Eğitim Vakfı (TEMA) vb. dernekler sayılabilir.

1.3.5.5. Çevre Hakkının Gerçekleşmesinden Etkilenecek Olan Diğer Canlı Varlıklar

Günümüze kadar çeşitli araştırmacılar çevre hakkının sahiplerini açıklarken hukuk sistemi içerisinde insanı özne konumuna yerleştirmiş ve temel amaç olan çevre hakkının korunması ve geliştirilmesinin sadece insanlara özgü bir hak olduğu dile getirilmiştir. Ancak hukuk sistemi dahil olmak üzere, çevre hakkına sadece insan odaklı bir perspektifinden bakan bir görüşün doğru olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Dünya üzerinde milyonlarca canlı türü bulunurken, çevrenin korunmasının sadece insanların hakkı olarak düşünmek ne denli doğru olduğu tartışmaya açık bir konudur. Şayet geniş bir perspektifle yeryüzüne baktığımızda diğer canlıları hiçe saymamız mümkün değildir. Mümkün olmamanın ötesinde adaletli bir tutum olmayacaktır. Zira insanoğlu bu bakış açısıyla yaşamaya devam ederse, bu dünya ne kendisinin ne de diğer canlıların yaşamlarını sürdürmek için yeterli olmayacaktır.

1.3.5.6. Çevre Hakkı Açısından Üçüncü Kuşak Haklara Yönelik Eleştiriler

Hamamcı, klasik insan hakları doktrini açısından üçüncü kuşak haklar kolektif nitelikleri nedeniyle, hak sayılabilme koşullarına uymadığını ve çeşitli yönlerden üçüncü kuşak hakların eleştirildiğini ifade etmektedir (Hamamcı, 2013: 58). Bu eleştirileri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Dayanışma haklarının kolektif bir niteliğe sahip olması sebebiyle, hak sahibinin yani bu haklardan yararlanacak olanların kimler olduğu konusunda belirsizlik vardır (Hamamcı, 2013: 58). Bu eleştiriye şu şekilde yaklaşmak mümkündür. Dayanışma haklarının sahiplerinin genel bir başlık altında toplandığında; devlet, birey, topluluk, canlılar ve gelecek kuşaklar olduğunu söylemek mümkündür. Yani içerisinde insan olan herhangi bir unsurun bu hakları kullanabileceğini ifade etmek mümkündür. Ancak detaya inildiğinde, özellikle gelecek kuşaklar hususunda bir takım belirsizliklerin olduğunu söylenebilir. Hukuki açıdan gelecek nesillerin bu haktan yararlanmasının doğru bir doğru bir süje olmadığı ve bu konuda belirsizlik hakim

olduğu konusu da tartışmaya açık olduğu hususuna çalışmanın önceki bölümlerinde yer verilmiştir.

Hamamcı'nın diğer bir eleştirisi, üçüncü kuşak hakların kimler tarafından verileceği konusudur. Yani Devletler mi? Uluslararası topluluklar mı? Bu hakkın uygulamasında kimler rol alacak? (Hamamcı, 2013: 58). Bu zamana kadar tüm dünya, üçüncü kuşak haklar konusunda çeşitli uygulamalarla, toplantılarla, bildirilerle farkındalık yaratmaya ve kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır. Dolayısıyla hakkın kimin vereceği konusundaki belirsizliğin var olduğu eleştiriye karşı şu şekilde bir bakış açısıyla bakmak mümkündür. Söz konusu hakların korunmasında ve kimin vereceği konusunda, sadece devletlere ya da uluslararası topluluklara görev düşmemekte, birlikte hareket edilmesi gerekmektedir. Hakkın kolektif yanı da buradan gelmektedir. Uluslararası topluluklar ve ülkeler hem kendi sınırları içerisinde hem de uluslararası düzeyde hakkı sağlayanlar arasındadırlar.

Hamamcı'nın bir diğer eleştirisi ise hakkın nesnesinin belirsiz olmasıdır. Örneğin, kalkınmanın veya barışın ne anlama geldiği hususunda net bir tanım yapmak mümkün değildir (Hamamcı, 2013: 58). Hakkın nesnesi dendiği zaman kastedilen, söz konusu eylemlerden etkilenen varlıklardır. Çevre hakkında çevre, hakkın nesnesi görevindedir. Çevre hakkında nesne olan çevrenin, tam olarak neyi kapsadığı bilinmemekle beraber, nesnenin tam olarak belirlenememesi, o hakkın korunması açısından olumsuzluklar yaratabilmektedir. Çeşitli şekillerde tanımlanan çevrenin hukuki olarak korunabilmesi için, kavram tanımının ve sınırlarının net olması gerekmektedir. Başka bir bakış açısıyla bakarsak, aslında çevre hakkının nesnesi konumunda olan ve çeşitli insan faaliyetlerinden etkilenen çevrenin kirlenmesiyle, insanoğlunun yaşamı da etkilenmektedir. Çevre ve insanlar, çevrenin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır.

Hamamcı'nın son eleştirisi ise üçüncü kuşak haklarının tanınma araçlarının hukuki açıdan zayıflık arz etmesi ve uygulamanın hukuki denetiminin yokluğu da klasik bakış açısına göre hak olarak ifade edilmesine engel teşkil ettiği yönündedir (Hamamcı, 2013: 58). Hamamcı'nın ifade etmiş olduğu bu eleştiriye katılmak mümkündür. Günümüzde ülkelerin çevre hakkına hukuki açıdan verdiği önem ve hakkın ihlali durumunda veya hakkın hukuki açıdan denetimi hususundaki

eksiklikler göz önüne alındığında ve dayanışma hakları kategorisinde yer alması sebebiyle diğer haklara nazaran bir hak olarak ifade edilmesinde çeşitli sıkıntıların var olduğu söylenebilir. Yaşama hakkı, sağlık hakkı gibi haklar ile iç içe olan bu hakkın hukuki zeminde oturması konusunda klasik bakış açısıyla ele alındığında hak olarak ifade edilmesinde bir takım sıkıntıların var olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Dayanışma hakları, bireysel bir hak olmasının aksine kolektif bir niteliğe sahip olduğu belirtilmektedir (Algan, 2004: ss.121-155). Ancak dayanışma hakları içinde bulunan kalkınma hakkı ve aynı zamanda bu çalışmanın konusu olan çevre hakkının hem bireysel hem de kolektif bir yapıda olduğunu düşünülürse, bu görüşün yanlış bir görüş olduğunu ifade edilebilir (Algan, 2004: 129).

1.3.6. Çevre Hakkının Tarihsel Gelişimi

1.3.6.1. Dünya’da Çevre Hakkı’nın Gelişimi

Günümüzde sağlıklı ve düzenli bir çevrenin varlığından bahsetmek mümkün değildir. Vahşi kapitalist ve endüstrileşme dünyada hakim olmaya başlamasıyla birlikte, kapitalist sistemin yıkıcı ve tehlikeli sonuçları ortaya çıkmıştır. Ekonomik kalkınma politikaları ile artan nüfusu ve ihtiyaçları yaşam için bulunması zorunlu olan ekolojik dengeleri bozmuştur. Böylelikle insanoğlu “*çevre sorunları ile sarılmış hastalıklı bir çevre*” ile karşı karşıya kalmıştır (Şen, 1994: ss. 25-26). Çevrede var olan değerlerin kirlenmesi ve insanlar dışındaki diğer canlı nesillerinin tükenerek yok olması, özellikle 1950’li yıllarda Batı dünyasında gelişmeye başlayan sanayiyle birlikte, çevre sorunları ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam etmiştir (Özdek: 1993: ss. 64-65).

1960’lı yıllara gelindiğinde insanların çevresel sorunlarla sık sık karşılaşmaları nedeniyle gün geçtikçe dünyadaki yaşam imkanlarının kısıtlandığı fikri yaygınlaşmaya başlamıştı. Paul R. Ehrlich’in 1968’de yazmış olduğu “*Population Bomb*” isimli eseri ile aynı sene ABD’li çevre bilimci Garret Hardin, Science dergisinde “*The Tragedy of Commons*” yani; ortak malların trajedisi isimli çalışmasıyla; Rachel Carson’un 1982 yılında yazmış olduğu “*Silent Spring*” adlı eser ile insanoğlunun çevre üzerindeki tahribatının boyutlarının ne denli büyük olduğu ifade edilerek, insanlığın kendi sonunu hazırladığını iddia etmişler ve gelecekte var

olma mücadelesi içine gireceğini ifade ederek, çevreyi koruma bilincini oluşturmada önemli bir rol oynamışlardır (Yılmaz Turgut, 2012: 15 ; Turgut, 2001: 10).

Çevre hakkı, ülkelerin iç hukukunda ve uluslararası hukukta çeşitli düzenlemelerle koruma altına alınmıştır. İç hukukta anayasalar da normlar hiyerarşisinde en başta gelen ve herkesi bağlayan belgeler olduklarına göre, bu metinlerde çevre hakkı da, diğer haklar gibi yer alırsa, çevrenin bozulmasının önüne geçilebilir. Bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen çalışmalar, hem ulusal hem de uluslararası düzeylerde, konferans ve seminerler düzenlenmesi, sözleşmelerin oluşturulması, mahkemelerce bu hakkın tanınması gibi çabalar gerçekleştirilmiştir (Turgut, 2001: 131). Çevrenin hukuk yoluyla korunması yönündeki çabalara verilecek ilk örnek, İngiltere’de 1956 yılında çıkarılan Temiz Hava Yasası’dır. İngiltere’nin ardından birçok ülke hukuki açıdan çeşitli çabalar göstermişlerdir. Bu doğrultuda 1957 yılında Almanya’da Su Kirliliği Yasası; 1961 yılında Finlandiya’da Su Kirliliği Yasası; 1963’te Bulgaristan’da Hava, Su ve Toprağın Kirlenmesini Önleme Yasası çıkarılmıştır. 1964’te Belçika’da Temiz Hava Yasası yürürlüğe girmiş; 1964 yılında İsveç’te, 1970 yılında Norveç’te ve 1972 yılında yine Almanya’da Hava Kirliliği Yasası çıkarılmıştır (Keleş ve Ertan, 2002: 50). Böylelikle ülkelerin birbirlerinin peşi sıra, ilerleyen zaman içerisinde çevreyi koruma konusunda önlemler aldıkları görülmektedir.

1970’li yıllardan sonra kabul edilen anayasalarının çoğunda çevre hakkına yer vermişlerdir. Bu anayasalardan bir kısmı çevrenin korunması konusunda devlete veya devlet ile bireye koruma ödevi yüklerken, bir kısmı da sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını bir insan hakkı olarak kabul etmişlerdir. Bunlardan ilki çevre ile ilgili hükümleri anayasalarında açıkça yer veren devletlerdir. Bu tip anayasaya sahip ülkeler, “İspanya, Slovakya, Portekiz ve Bulgaristan”dır (Turgut, 2001: 137, Kaboğlu, 1996: 38). İkinci sınıf ise, anayasalarında çevre hakkına doğrudan yer vermeyerek, yaşama hakkı, sağlık hakkı gibi çeşitli haklarla ilişkilendirerek yer veren anayasalardır. Bu anayasaya örnek olarak ülkemizdeki 1982 Anayasası örnek verilebilir. 1982 Anayasası’nın 56. maddesi’nde çevre hakkının yaşam hakkı ve sağlık hakkı ile ilişkilendirildiği söylenebilir (Turgut, 2001: 139; Özdek, 1993: 124). Çevre hakkına anayasada yer verilmesi konusundaki son grup ise çevre hakkından hiçbir şekilde bahsetmeyen anayasalardır. Yalnızca devlete

bir takım sorumluluklar yükler ve bunu anayasada genel bir madde şeklinde yer verir. Yukarıda bahsedilen 3 tip sınıflandırma içerisinde en sık kullanılanı son kategori olduğu ifade edilebilir. “*Almanya, Yunanistan Çin, İtalya, Hollanda ve İsveç anayasalarındaki*” çevre ile ilgili düzenlemeler için son kategorinin tercih edildiğini göstermektedir.¹⁴

Sanayi ve teknolojik gelişmenin çevre üzerindeki olumsuz etkisi, toplumlarda bir çelişki ve bilinçlenme meydana getirmiştir. Tüm bu etkenlere bağlı olarak çevreyi koruma talepleri dikkate alınmaya başlamıştır. Ancak bu durum, insanlığın yaşamını sürdürme sorunsalında düğümlenmiştir. İşte bu noktada hukukun işlevi devreye girmektedir (Kaboğlu, 1996: ss. 24-25).

Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının bir insan hakkı olduğu görüşünün ortaya çıkmasındaki temel sebeplerden birisi de sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan kapitalist düzendir. Kapitalist düzenin çevreyi sadece bir üretim faktörü ve parazit gibi görerek tüketme çılgınlığının başlamasıyla çevre bozulmuş ve artık çevre, insanlığa düşük maliyetlerle yüksek kar sağlamak amacına hizmet eden bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece kapitalist düzende insanlar yalnızca çevreden edinilecek olan kazanımlara odaklanmışlar, temel hedefleri kara geçme ve sürekli büyüme gereksinimi doğrultusunda, dünyada var olan tüm canlıların yaşamlarını tehlikeye atan girişimlerde bulunarak, tehlike arz eden yıkımları engellemek için herhangi bir çaba göstermemişlerdir. Doğa, bu sömürü mekanizması içerisinde giderek derinleşen kapitalizmle yüzleşmekte ve göz göre göre zaman içerisinde sömürülmeye açık hale gelmektedir.

1.3.6.1.1. Roma Kulübü ve Büyümenin Sınırları

Roma Kulübü İtalya’nın başkenti olan Roma’da faaliyet gösteren insan yaşamı ve çevreye dair çalışmaları olan bir kuruluştur. Roma Kulübü tarafından yayımlanan “*Büyümenin Sınırlar(Limits to Growth)*” adlı çalışma, bir grup tarafından, 1968 yılında Amerika’da bulunan Massachusetts Institute of Technology (MIT)’in büyüme ile mevcut kaynaklar arasındaki bağlantıyı araştırarak çeşitli varsayımlarda bulunduğu bir çalışmadır. Hazırlanan rapora göre, problemleri çözmek ya da problemleri azaltmak amacıyla takip edilecek yol, kontrolsüz büyümenin önüne

¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Kaboğlu, İ.(1996). “Çevre Hakkı”. İmge Yayınevi, s.37.

geçmektir. “Sıfır Büyüme Raporu”, ekonomik açıdan, sanayileşme açısından ilerleme ve çevre arasındaki bağlantının irdelenmesine olanak sağlamıştır. “Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers ve Williams W. Behrens III” tarafından bitirilen çalışma “1972’de Universe Books”tan yayımlanmıştır (Şahin, yesilgazete.org, 2012).

Büyümenin Sınırları isimli bu raporda ekonomik gelişmenin çevre üzerindeki kötü etkilerinden söz etmiştir. Çevre sorunlarının, toplumsal yapıların ekonomik ve sosyal sorunlara bağlılığı ortaya koyulmuş; aşırı tüketim ve aşırı nüfus artışının etkisi altında gerçekleştirilen politikalardan vazgeçilmediği takdirde, insanlığın yok olacağının altı çizilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: ss.15-16). Burada insan ırkının gelecekte yok olacağı fikrinin vurgulanması yönünden, Rachel Carson’un Sessiz Bahar eserinden etkilenildiği ifade edilebilir (Turgut, 2001: 12).

1.3.6.1.2. Stockholm Konferansı

Çevre hakkının dile getirildiği Stockholm Konferansı, 1972 yılında Stockholm’de gerçekleştirilmiş ve Türkiye’nin de aralarında bulunduğu 100’den fazla ülke temsilcisi katılmıştır. Konferansı çevrenin korunması hususunda ulusal ve küresel ölçekte oldukça önemli kılan hususun başında, çevre konusunda düzenlenmiş olan ilk evrensel toplantı olması gelmektedir. Konferansa katılanlar arasında ülkelerin resmi temsilcilerinin yanı sıra, hükümetler arası kuruluşların temsilcileri, hükümet dışı örgütlerin göndermiş oldukları gözlemciler ve gazeteciler bulunmaktaydı (Turgut, 2001: ss. 58-59).

Stockholm Bildirisi’nin ilk maddesinde:

“Hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak insanın temel hakkıdır. İnsanın, bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır. Bu bakımdan; kayıtsızlık, ırk ayrımı, ayrımcılık, kolonyal veya diğer biçimlerde baskı, yabancı hâkimiyetini destekleyen, sürekli kılan politikalar mahkûm edilmiştir ve terk edilmelidir” ifadesi bulunmaktadır (Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm 5-16 June 1972, www.un-documents.net).

Burada insanlığa yakışır şekilde, sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için elverişli bir çevrede yaşamının insanlığın temel hakkı olduğu konusunun altının çizilmesi, şu anda mevcut çevrede yaşamını devam ettiren çevre hakkının “*hem şimdiki hem de gelecek kuşaklar*” açısından sorumlulukların varlığından açık bir şekilde ifade edilmiştir (Güneş ve Aydın Coşkun, 2004: 56).

Bu çerçevede Stockholm Bildirgesi’nde hava, su, toprak gibi doğal kaynaklar başta olmak üzere dünyadaki diğer tüm doğal kaynakların doğru şekilde planlanarak, şimdiki ve gelecek kuşakların faydalanabilmesi amacıyla korunmasını (m.2), yeryüzünde bulunan yenilenebilir kaynaklar korunması ve geliştirilmesi (m.3), zararlı maddelerin çevreye yayılması hususunda ekosistemlerin hasar görmemesi adına önlemler alınması ve tehlike arz eden durumlar bir an önce durdurulması, tüm yurttaşların çevre kirliliğini önleme amaçlı mücadelesi desteklenmesi (m.6), çevre kalitesini yükseltmek amacıyla, ilgili ulusal kurumlara, planlama, yönetme ve denetleme görevleri verilmesi (m.17), çevrenin korunması ve geliştirilmesi için uluslararası konular, ülke fark etmeksizin, eşit şekilde ve işbirliğiyle ele alınması gerektiği, devletlerin egemenlik hakları ve çıkarları geri plana atılmadan, çevre zararlarını denetlemek, azaltmak ve ortadan kaldırılması (m.24), devletlerin, uluslararası örgütlerin çevre korunmasında ve geliştirilmesinde aynı seviyede etkili rol oynayabilmeleri garantisinin verilmesi (m.25), insanların yaşadığı alanların, nükleer silahların ve diğer kitle imha araçlarının etkilerinden kurtarılarak, devletlerin de üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmesi, bu tür silahların imha edilmesi konusunda derhal bir uzlaşmaya varılması gerektiği hususlarının altı çizilmektedir (Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm 5-16 June 1972, www.un-documents.net). Stockholm konferansı sonunda yayınlanan bildirgenin içerdiği 26 madde, çevre hukukunun küresel boyut kazanarak ilerlemesinde bir dönüm noktası olmuştur. Bildirgede insan- çevre ilişkileri ve insanların çevre üzerindeki olumsuz etkilerine, ülkelerin büyüme sorunlarına, uluslararası örgütler ve hukuk kavramları irdelenerek, tüm bu sorunların çözülmesinde küresel çapta dayanışmanın önemi vurgulanmıştır (Keleş vd., 2012: 448). Ayrıca buradan çıkarılacak diğer bir sonuç ise çevre korumasının “*bugünkü ve gelecek kuşakların menfaatlerine bağlanmak suretiyle Bildirgenin insanmerkezli bir yaklaşım*” içerisinde olmasıdır (Semiz, 2016: 6).

Stockholm Konferansı'nın bizler için en önemli artısı, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün çevreye yönelik çalışmalarını yönetecek örgüt olan UNEP' in oluşturulmasına sebep olmuş olmasıdır (Keleş ve Ertan, 2002: 213). UNEP, Stockholm Konferansı'ndan günümüze kadar hem bölgesel, hem ulusal, hem de küresel çapta çevreyi korumaya yönelik anlaşmaların oluşturulması ve uygulanması konularındaki fonksiyonu nedeniyle, uluslararası hukukun ilerlemesine oldukça fayda sağlamıştır (Aktaran Güneş, 2012: 86). Ayrıca UNEP'in kurulması ve “*doğal kaynakları ve tabii varlıkları tahrip etmeden, çevreyi ön plana çıkararak kalkınmayı hedefleyen bir anlayış olan sürdürülebilir kalkınma*” konusunun “ilk” defa gündeme getirilmesi, bu konferansın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm 5-16 June 1972, www.un-documents.net).

Stockholm Konferansı'ndan sonra, uluslararası çevre hukuku hızlı bir gelişme kaydetmiştir (Özdek, 1993: 73). Birleşmiş Milletler bu konferans ile “*TEK DÜNYA VAR*”, gerçeğini benimsemiş, tüm toplumların “*ortak eylem*” ve “*dayanışma*” içerisinde olmaları için çaba göstermiştir. Günümüzde konferansın başladığı gün olan 5 Haziran, Dünya Çevre Günü olarak belirlenmiştir (Memiş, 2015: 124).

1.3.6.1.3. Dünya Doğa Şartı

BM Genel Kurulu tarafından 28 Ekim 1982 tarihinde kabul edilen Dünya Doğa Şartı¹⁵, çevre hakkının uygulanması hususunda, devletlerin yükümlülüklerinin ve kişilerin imkanlarının neler olduğunu tespit ederek daha somut ilkeler oluşturma amacı taşımaktadır (Kaboğlu, 1996: 18).

Stockholm Konferansı'nın 10. Yılında kabul edilen Dünya Doğa Şartı, “*Birleşmiş Milletler Çevre Programı(UNEP) Yürütme Kurulu'nun özel statülü toplantısında*” Zaire Devlet Başkanı Mobutu, ülke temsilcilerine şu konuşmayı yapmıştır (Aktaran Pallemmaerts, 1997: 615) :

“Orman Kanunu'nun geçerli olduğu günler bitti. Dünya'daki tüm sorumlu insanların, kişisel çıkarları adına dünyayı kirletmek ve tahrip etmek için

¹⁵World Charter for Nature, 48th Plenary Meeting, (1982, October), <http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm> , (Erişim Tarihi: 27.10.2017).

duraksamayacak ve doymak bilmez akbabalara karşı, yaşadıkları yer kadar küresel mirası savunmak görevi de vardır.”

Dünya Doğa Şartı’nda genel olarak korumacılık ve doğal kaynakların korunması konusuna değinilmiş, Stockholm Bildirgesi’nden daha büyük bir etki yaratma kaygısı gütmemiştir (Pallemerts, 1997: 615).

1.3.6.1.4. Brundtland Raporu

Norveç Başbakanı ve ayrıca Birleşmiş Milletler tarafından 1983 yılında kurulan, Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nun da başkanı olan Gro Harlem Brundtland’ın, komisyonun 1987 yılında hazırladığı “*Ortak Geleceğimiz(Brundtland Raporu)*” raporunda, insan yaşamını olumsuz etkileyen çevresel bozulmalar neticesinde, “*sürekli ve dengeli bir kalkınmaya*” ihtiyaç duyulduğunu ve gerçekleşirken gelecek kuşakların da haklarının gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır. “*Sürekli ve dengeli kalkınma anlayışı*” söylemi vurgulanarak, gelecek nesillerin yaşama hakkını koruma altına alarak, günümüz ihtiyaçlarını karşılayan bir gelişmenin varlığından söz edilmiştir (Our Common Future, www.un-documents.net).

Bu raporda kuşaklararası adalet, çevrenin korunması ve sürekli, dengeli şekilde kullanılması gibi bir takım konuların yer alması çevre hakkının önemli bir yönünü vurgulamaktadır. Ayrıca bu belgede önleme, işbirliği ve danışma, önceden haber verme, ihtiyatlılık gibi hukuk ilkeleri de yer alması raporu önemli kılan unsurlar arasındadır (Keleş ve Ertan, 2002: 215).

1.3.6.1.5. Rio Konferansı

14 Haziran 1992 tarihinde Brezilya’nın Rio şehrinde toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı(UNCED 92)’nda dünyanın en önemli çevre sorunlarından olan iklim değişikliği, yeryüzündeki kaynakların kullanımı, çölleşme ile ilgili konular görüşülmüştür. Konferansta Stockholm Konferansı’nın sonrasında geçen yirmi yılın değerlendirilmesi yapılarak, geleceğe dair çevresel politikaların belirlenmesi hedeflenmiştir (Keleş vd., 2012: 454).

Rio Konferansı, dünyadaki mevcut kaynakların kullanılmasına ilişkin tüm devletlerin işbirliği içerisinde girmesinin yanı sıra, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin

de çevresel problemlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar onuşunda adım atılması gerektiği vurgulanmıştır (Convention on Biological Diversity, 1992, www.unesco.org).

Konferansın sonunda 5 önemli belge ortaya çıkmıştır. Bu belgeler (Yılmaz Turgut, 2012: 38; Keleş vd., 2012: 454):

- “Gündem 21”
- “Orman İlkeleri”
- “Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi”
- “İklim Değişikliği Sözleşmesi”
- “Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi”’dir.

Rio Deklarasyonu, 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Rio de Janeiro’da toplanan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda, 27 ilkedan oluşan Rio Deklarasyonu oluşturulmuştur. Bu deklarasyon ile 16 Haziran 1972 Stockholm’de kabul edilen Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı Deklarasyonu yeniden doğrulanmıştır; küresel işbirliğinin inşa edilebilmesi adına devletler, toplumların kilit sektörleri ve insanlar arasında işbirliğinin yaratılmasıyla, yeni ve küresel bir ortaklık kurulması amaçlanmıştır (The Rio Declaration On Environment and Development, 1992, www.unesco.org). Aslında Rio Bildirgesi’nin önsözü, Stockholm Bildirgesi’ni teyit etmesiyle, Rio Bildirgesi’nin, onun üzerine kurulmaya çalışacağı ifade edilmiştir. Ancak Rio Bildirgesi’nin etkili hükümleri Stockholm Bildirgesi’nde bulunan onunla alakalı olan hükümlerini ilk etapta onaylıyormuş gibi görünüyor fakat aksi bir durum söz konusudur. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı Sekreterliği’nin “*Stockholm Bildirgesi ya da Dünya Doğa Şartı gibi belgelerin tekrar tartışılmasından kaçınılması ve bu belgenin koyduğu ölçütlerin gerisine düşülmemesi*” gibi talepleri önemsenmemiştir.¹⁶

İklim Değişikliği Sözleşmesi, 1992 yılında imzalanmıştır. Bu sözleşmenin gerekçeleri, UNEP ile Dünya Meteoroloji Örgütü’nün (WMO) 1988’de birlikte yürüttüğü Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) tarafından “*iklim sistemi üzerindeki insan kaynaklı tehlikeli etki*” şeklinde belirtilmiştir (Birleşmiş

¹⁶ “UNCED Sekreterliği’nin hukuk bürosu müdürü Peter Sand tarafından, kendisiyle yapılan bir görüşmede bildirilmiştir” (Haziran 1991) Network 1992, No 7, s. 1. , Aktaran Pallemarts, Marc Çev: Duru, Bülent “Stockholm’dan Rio’ya Uluslararası Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?” s.617.

Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, www.mfa.gov.tr). Sözleşme, atmosferdeki iklim değişikliği ile mücadele etmek ve bu amaca uygun ilkeler, stratejiler ve hukuki bağlayıcılıkları olmayan yükümlülükler içermektedir. Amacı ise, iklim sistemi üzerindeki tehlikeli insan kaynaklı etkiyi önlemektir.¹⁷

Gündem 21, “3-14 Haziran 1992” tarihlerinde Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın ardından ortaya çıkan belgeler arasında yer alan Gündem 21, “*sürdürülebilir kalkınma sorunlarını çözmek*” amacıyla uzun süreli, “*stratejik bir planın hazırlanması*” ve uygulanması yoluyla “*yerel düzeyde*” katılımcı ve farklı sektörler içinde barındıran süreci ifade eden bir eylem planıdır. Rio Deklarasyonu’nda bulunan “*ilkelerin uygulama belgesi*” sayılan bu eylem planı, dört ana başlıktan meydana gelmektedir:

- “*Sosyal ve Ekonomik Boyutlar*”,
- “*Kalkınma için Kaynakların Korunması ve Yönetimi*”,
- “*Etkin Grupların Rolü’nün Güçlendirilmesi*”,
- “*Uygulama Yöntemleri*” (Keleş ve Ertan, 2002: 217; Kocalar, 2014: 355):

Gündem 21’e göre temel ihtiyaçların karşılanması, yaşam standartlarının yükseltilerek, doğanın ve içinde bulunan canlıların daha iyi korunması ve daha iyi bir gelecek için, zengin ülkelerin sürdürülebilir tüketim ve üretim konusunda liderlik etmesi gerektiğini ve yerel çabaların sürdürülebilir kalkınmanın ortak hedefine katkıda bulunması gerektiğini belirtir.¹⁸ (Röpke, 2005: 3).

Orman İlkeleri (Prensipleri), ormanların yönetimi, korunması ve sürdürülebilir gelişmesi açısından küresel şekilde fikir birliği içinde bulunan ilkeler için, hukuksal açıdan bir bağlayıcılığı olmayan bir özelliğe sahiptir (Pallemmaerts, 1997: 620).

Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi, 1994 yılında yürürlüğe giren bu sözleşme, Afrika gibi ciddi kuraklık ve çölleşmeden zarar gören ülkelerde

¹⁷ Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, iklim.cob.gov.tr, (Erişim Tarihi: 14.01.2018).

¹⁸ “Gündem 21, insanlık, tarihsel bir dönüm noktasındadır” cümlesiyle açılmaktadır. Uluslararası ve ulusların kendi içerisindeki eşitsizliklere, giderek artan yoksulluk, açlık, hastalıklar ve cehalete, ekosistemlerdeki kötüleşmeye dikkat çekilmektedir. Çıkış yolu olarak ise, temel gereksinimlerin karşılanmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini, ekosistemlerin daha iyi korunması ve yönetimini ve daha güvenli bir geleceğe giden yolun yapı taşlarının dökünmesini sağlayacak küresel ortaklık kavramı gündeme getirilmektedir.”

“Gündem 21” ve “Yerel Gündem 21”, http://arsiv.uclg-mewa.org/doc/rio-20_GrSon.pdf, (Erişim Tarihi : 24.02.2018).

“sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmak için, uygulanan aktif eylemler vasıtasıyla çölleşme ile mücadele etmeyi ve kuraklığın etkilerini azaltmayı” hedeflemektedir (Rio Sözleşmeleri, www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr).

Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi, 1992 yılında imzalanmıştır. Sözleşme, biyolojik çeşitliliğinin korunması ve bu çeşitliliğinin unsurlarının sürdürülebilir kullanımı, genetik kaynakların kullanımından doğan kaynakların adaletli olarak paylaşımı gibi amaçları bulunmaktadır (Biyoçeşitlilik Sözleşmesi, www.cem.gov.tr).

Böylelikle Rio’da imzalanan bu sözleşmelerle birlikte, çevre hakkının korunmasında küresel boyutta *“ikinci derecede koruma mekanizması”* oluşturulabileceği görülmüştür (Kaboğlu, 1996: 152).

Rio Konferansı kendisinden oluşan beklentileri karşılayamamıştır. Dünya’da mevcut olan ve süregelen *“çevreye verilen zararların “ekonomi” ile ilişkisine tekrar değinilmiş, gelişmiş ülkelerle, gelişmekte olan ülkeler arasındaki çevresel faktörlerle ilgili problemlerin birçoğu Rio Konferansı’yla da aşılamamıştır* (Topçuoğlu, 1998: 39).

Bu yıllarda yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Fatma Zohra Ksentini tarafından hazırlanan rapordur. Ksentini'nin çalışması, başlangıçta zehirli atıklar ve bu atıkların daha fakir ülkelerdeki dampinglerine (1980'lerin sonlarında uluslararası gündemde olan bir meseleye) odaklandı. Çalışması bu konudaki araştırma sırasında genişledi ve çevre haklarına dair genel bir bakış oldu. Nihai rapor, ulusal düzeyde çevre hakları ve mevzuatının tam bir analizini içeriyordu (Adebawale vd., 2001: 3).

1.3.6.1.6. Birleşmiş Milletler Dünya Kalkınma Zirvesi (Johannesburg Zirvesi)

Rio Konferansı’ndan on yıl sonra, Birleşmiş Milletler, Güney Afrika Cumhuriyeti’nin Johannesburg kentinde, 26 Ağustos - 4 Eylül 2002 tarihleri arasında düzenlenen Dünya Sürdürülebilir Gelişme Doruğu’nu toplamıştır. Bu toplantıda, Rio’da ve Gündem 21’deki önerilerin ne boyutta uygulanabildiğinin genel bir değerlendirilmesi yapılması öngörülmüştür (Keleş vd., 2012: 459). Zirvede yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi gibi konular konuşulmuştur.

4 Eylül 2002 tarihinde dünya kamuoyuna duyurulan Johannesburg Sürdürülebilir Gelişme Bildirisi, 37 ilkeye yer vermiştir. Toplantıda bulunan ülkelerin temsilcileri sürdürülebilir gelişme ilkesine sadakatlerini dile getirmişler, ilkenin uygulanabilmesinin küresel ve karşılıklı irade ile olabileceğini dile getirmişlerdir (Keleş vd., 2012: ss.459-460).

Uluslararası belgeler ile çevre hakkı uluslararası alanda koruma altına alınmıştır. Ancak ülkelerin çevre hakkını korumada ve geliştirmede hukuksal bir düzenleme çerçevesinde ortak bir fikre sahip olmadıklarını ifade etmek mümkündür. Bunun sebebi, her ne kadar kapitalist düşüncenin ülkeleri esir almasından kaynaklı olarak, ülkelerin kendi çıkarlarını zedelediği fikri gibi görünse de, çevre hukukunun ilerleyen dönemlerde, yaşanan çevre sorunlarındaki artışla, dünyanın yaşanılmaz hale gelmesiyle, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde çevre hakkına yönelik daha net adımların atılacağını ve belgelerin oluşacağını düşünmek gerekmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 100).

1.3.6.1.7. Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (Rio+20 Zirvesi)

Yaşanılan bu evren, başta insan olmak üzere var olan bütün canlıların, sunduğu güzelliklerden faydalanması için çeşitli imkanlar sunmaktadır. Fakat sahip olunan bu güzelliklerden elbette tüm ülkeler eşit koşullarda yararlanamamaktadır. Gelişmiş ülkeler kaynaklara oldukça rahat şekilde ulaşabiliyorken, gelişmemiş ülkeler kaynaklara ulaşamamanın verdiği problemlerin yanı sıra kaynakları kullanamamaktan doğan bir takım problemlerle baş başa kalmaktadır. Gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasındaki uçurumu önlemek adına “20-22 Haziran 2012” tarihinde Brezilya’nın Rio De Janeiro kentinde Rio+20 Zirvesi gerçekleştirilmiştir. Birleşmiş Milletler Stockholm Konferansı’nın kırkıncı, Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı’nın yirminci, 2002 yılında gerçekleşen Johannesburg Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi’nin onuncu yıl dönümünde gerçekleşmesi sebebiyle oldukça önemlidir. Konferansın esas amacı, “yeşil ekonomi” ekseninde ekonomik kalkınmaya yönelik karşılaşılabilecek problemlere odaklanarak, yoksulluğun ortadan kaldırılmasıyla birlikte, sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek için kurumsal bir çerçeve oluşturmak ve diğer çevre problemlerine de bu eksenle çözümler sunmaktır

(Keeping Track of Our Changing Environment - From Rio to Rio +20(1992-2012, sustainabledevelopment.un.org).

Zirvenin sonunda “İstediğimiz Gelecek” başlıklı bir sonuç bildirgesi yayımlanmıştır. Bu bildirmede insanın, sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde ifade edilmektedir. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için “*demokrasi, iyi yönetim, hukuk devleti ilkesi ve altyapısı oluşturulmuş bir çevre*” gerektiği belirtilmektedir (Semiz, 2016: 29).

Rio+20 Zirvesi, çevrenin korunmasına yönelik bazı amaçlardan ve 2020 yılına dönük bazı planlardan bahsetmiştir. Özellikle Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kapsamında, biyolojik çeşitliliği azaltmaya dönük çalışmalar yapılması gerektiği ve 2011-2010 yılları arasında kapsayan Biyolojik Çeşitlilik Stratejik Planı’nın uygulanması altı çizilerek belirtilmiştir (The Future We Want: United Nations Conference on Sustainable Development (Rio+20) Rio de Janeiro, Brazil 20-22 June 2012 Outcome of the Conference, www.tr.undp.org).

1.3.6.1.8. Çevre Hakkının Tarihsel Gelişimine Katkı Sunan Diğer Uluslararası Sözleşmeler

Uluslararası çevre hukukunun ilerlemesi için destekleyici rol üstlenen mühim olaylardan biri de korunmasız, savunmasız ya da tehdit altında bulunan alanların güvence altına alınması için oluşturulan küresel boyuttaki sözleşmelerdir. Uluslararası sözleşmeler ülkelerin sınırlarını geçerek ciddi tehlikelere yol açan kirlenmeler sebebiyle, insanlık için oldukça önem arz eden denizi, havayı ve toprağı muhafaza etmek ve çevre kirliliğini kontrol altında tutmayı hedeflemektedir. 1960'ların sonunda başlayan modern çevre hareketi, başladığı ilk zamandan itibaren insan hakları ve çevre koruma ile yakından bağlantılıdır. Birkaç yıl sonra ülkeler anayasalarına ve buna paralel olarak ulusal çevrelerine sağlıklı bir çevre hakkı kazandırma çabalarına başladı. Çevrenin Stockholm Konferansı ile başlayan uluslararası bilinçlenme süreci, günümüze kadar devam etmektedir.

Ülkeler tarafından kabul edilen bu sözleşmeler, iç hukukta kanunlar kadar etkili olabilmektedirler. Ayrıca taraf olunan uluslararası sözleşmeler, ülkelerin verdiği söz kabul edilmesinden dolayı, verilen sözlere uyulmadığı tespiti halinde çeşitli yaptırımları mevcuttur (Keleş ve Ertan, 2002: 94). Bu belgelerin ortak kaygısı,

çevrenin şimdiki ve gelecek kuşaklar açısından refah, ekonomik gelişme ve yaşama hakkı açısından oldukça mühim olduğu ve korunması konusundaki önem vurgu yapmaktır.

1982 Anayasası'nın milletlerarası anlaşmaların uygun bulunması başlığı altındaki 90. maddesi:

“Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır” diyerek usulüne göre kabul edilen uluslararası anlaşmaların kanun hükmünde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (1982 Anayasası, m.90).

Çevreyi korumaya yönelik çeşitli alanlarda pek çok ilkeyi içeren bu sözleşmeler, özellikle Birleşmiş Milletler' in katkısıyla ve birçok uluslararası kuruluşun desteğiyle hazırlanmaktadır. Hazırlanan bu sözleşmelerin bazılarının bağlayıcılığı varken, bazıları ise ülkelerin inisiyatifinde olarak ülkelerin çevre politikalarına yol gösterici olmaktadır. Bu sözleşmelerin bazıları şunlardır (Keleş ve Ertan, 2002: 218): Uzun Erimli Sınırötesi Hava Kirlenmesi (1979), Paris Sözleşmesi (1950), Viyana Sözleşmesi (1985), İklim Değişmesi Sözleşmesi (1992), Oslo Sözleşmesi (1972), Petrol Kirlenmesi Fonu Sözleşmesi (1971), Ren Nehri Sözleşmesi (1963), Akarsular Sözleşmesi (1992), Tükenme Tehlikesine Maruz Türlerin Uluslararası Türlerin Ticareti (1973), Ramsar Sözleşmesi (1971), Bonn Sözleşmesi (1979), Basel Sözleşmesi (1989).

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası çevre anlaşmaları ve anlaşmalara taraf olduğu yıllar ise şu şekildedir (www.mfa.gov.tr):

“Ozon Tabakasının Korunmasına Dair Viyana Sözleşmesi (Viyana Sözleşmesi, 1991), Ozon Tabakasını İncelten Maddelere Dair Montreal Protokolü (Montreal Protokolü, 1991), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (2004), BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine Yönelik Kyoto Protokolü (2009), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (1996), Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin Biyogüvenlik Kartagena Protokolü (2004),

Özellikle Afrika'da Ciddi Kuraklık ve/veya Çölleşmeye Maruz Ülkelerde Çölleşme ile Mücadele İçin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi, BM Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi (1998), Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaretine İlişkin Sözleşme (CITES, 1996), Özellikle Su Kuşları Yaşama Ortamı Olarak Uluslararası Öneme Sahip Sulak Alanlar Hakkında Sözleşme (Ramsar Sözleşmesi, 1994), Akdeniz'in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi (Barselona Sözleşmesi, 2002), Akdeniz'de Gemilerden ve Uçaklardan Boşaltma veya Denizde Yakmadan Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi ve Ortadan Kaldırılması Protokolü (Boşaltma Protokolü, 2002), Akdeniz'de Tehlikeli Atıkların Sınırötesi Hareketleri ve Bertarafından Kaynaklanan Kirliliğin Önlenmesi Protokolü (Tehlikeli Atık Protokolü, 2004), Akdeniz'in Kara Kökenli Kaynaklardan ve Faaliyetlerinden Dolayı Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü (LBS Protokolü, 2002), Olağanüstü Hallerde Akdeniz'in Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesinde Yapılacak Mücadele ve İşbirliğine Ait Protokol (Müdahale ve Acil Durum Protokolü, 2003), Akdeniz'de Özel Koruma Alanları ve Biyolojik Çeşitliliğe İlişkin Protokol (SPA ve Biyoçeşitlilik Protokolü, 2002), Karadeniz'in Kirlenmeye Karşı Korunması Sözleşmesi (Bükreş Sözleşmesi, 1994), Karadeniz Deniz Çevresinin Kara Kökenli Kaynaklardan Kirlenmeye Karşı Korunmasına Dair Protokol (LBS Protokolü, 1994), Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İşbirliğine Dair Protokol (Karadeniz Deniz Çevresinin Petrol ve Diğer Zararlı Maddelerle Kirlenmesine Karşı Acil Durumlarda Yapılacak İşbirliğine Dair Protokol, 1994), Karadeniz Deniz Çevresinin Boşaltmaları Nedeniyle Kirlenmesinin Önlenmesine İlişkin Protokol (Boşaltma Protokolü, 1994), Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi'nin Karadeniz'de Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması Protokolü (Biyolojik Çeşitlilik ve Peyzaj Protokolü, 2004), Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Bazel Sözleşmesi (Basel Sözleşmesi, 1994), Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Bazel Sözleşmesine Getirilen Değişiklik (BAN Değişikliği, 2003 yılında Türkiye protokolü onaylamıştır), Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm Sözleşmesi (Stockholm Sözleşmesi, 2009), Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi (CLRTAP, 1983), Avrupa'da Hava

Kirleticilerinin Uzun Menzilli Aktarılmalarının izlenmesi ve Değerlendirilmesi için İşbirliği Programı (EMEP) nın Uzun Vadeli Finansmanına Dair, 1979 Uzun Menzilli Sınırlarötesi Hava Kirlenmesi Sözleşmesi Protokolü (EMEP Protokolü, 1985), Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Yaşama Ortamlarını Koruma Sözleşmesi (Bern Sözleşmesi, 1984), 1966 Atlantik Ton Balıklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (ICCAT, 2003), Avrupa Peyzaj Sözleşmesi(2003), Antarktika Andlaşması (1996)''.

Yukarıda isimleri belirtilen uluslararası sözleşmelerin hepsi çevre hakkı açısından önemli olmakla beraber bazıları hem koruma alanı hem de devletlerin yaygın katılımı açısından diğerlerinden daha öne çıkabilmektedir. Bu sözleşmelerden biri olan 1971 yılında imzalanan Ramsar Sözleşmesi, “*sulak alanların korunmasını ve akılcı kullanımını*” hedeflemektedir. İmza atan tarafların kendi topraklarında bulunan küresel boyutta önem taşıyan sulak alanları belirleme ve onların korunmasını teşvikle planlamaya giderek bu alanları rasyonel biçimde kullanılmasını sağlamaktadır (Memiş, 2015: 130). Türkiye bu sözleşmeye 1994 yılında taraf olmuştur.¹⁹

Türkiye’de Ramsar Sözleşmesi kapsamında,

“1994 yılında Kayseri’de Sultanazade, Balıkesir’de Manyas Gölü, Kırşehir’de Seyfe Gölü, Mersin’de Göksu Deltası, Burdur ve Isparta’da Burdur Gölü, 1998 yılında Samsun Kızılırmak Deltası, Bursa’da Uluabat Gölü, İzmir’de Gediz Deltası, Adana’da Akyatan Lagünü, 2005 yılında Adana’da Yumurtalık Lagünleri, Konya’da Meke Maarı, 2006 yılında Konya’da Kızören Obruğu ve 2009 yılında da Kars’ta Kuyucuk Gölü olmak üzere toplamda 13 sulak alan (toplam 179.898 hektar alan) Ramsar Alanı ilan edilmiştir. Bu alanlara ek olarak 2013 yılı itibarıyla Bitlis’teki Nemrut Kalderası” 14. Ramsar Alanı olarak listeye ekletilmiştir (Kış Ortası Su Kuşu Sayımları Raporu Raporu 2017).

1979 yılında kabul edilen Bonn Sözleşmesi’nin amacı, “*yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalan türlerin doğal yaşam alanlarını korumak ve eski haline getirmek*”, göç yolları üzerinde uygun yaşam alanlarının düzenini sağlamaktır. Ayrıca bu sözleşme UNEP’e çeşitli sorumluluklar yüklemiş ve Türkiye, bu sözleşmeye taraf olmamıştır

¹⁹ 94/5434 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 17.05.1994 tarihi ve 21937 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

(Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, October 2003, did.ormansu.gov.tr).

Aarhus Sözleşmesi olarak bilinen Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Karar Verme Sürecinde Halkın Katılımı ve Yargıya Başvuru Sözleşmesi, 1998 yılında, Birleşmiş Milletler Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından imzaya açılmış ve 30 Ekim 2001’de yürürlüğe girmiştir. Aarhus Sözleşmesi, “*çevresel bilgilere erişim hakkı, çevresel karar alım süreçlerine katılım hakkı ve çevresel konularda yargısal başvuru hakkı gibi usuli nitelikteki birtakım çevresel haklarla takviye edilmediği sürece çevre hakkının çevrenin korunmasında etkili bir araç olamayacağı düşüncesini*” vurgulamaktadır. Türkiye bu sözleşmeye bazı çekinceler ileri sürerek taraf olmamıştır (Güneş, 2012-2013: ss.27-28).

1989 yılında Birleşmiş Milletler tarafından imzalanan Basel Sözleşmesi, tehlikeli atıklarla diğer atıkların ve bunların sınırötesi taşınımının insan sağlığı ile çevrede neden olduğu büyük tehlikenin farkında olarak, bu atıkların oluşumunun miktar ve tehlike boyutlarının en az seviyeye indirilmesini hedeflemektedir. Ülkemiz, sözleşmeye 1994 yılında taraf olmuştur (Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının Ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi, www.cmo.org.tr).

Barselona Sözleşmesi, 1992 yılında Rio de Janeiro’da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Zirvesi’nde alınan kararlara paralel olarak, 1995 yılında, deniz çevresi ve kıyılar da dahil edilerek kapsam genişletilmiş, buna ek olarak çevresel etki değerlendirmesi, halkın katılımı gibi konular eklenmiştir. Bu doğrultuda, yenilenen sözleşmenin adı “*Akdeniz’in Deniz Ortamı ve Kıyı Bölgesinin Korunması Sözleşmesi*” olarak değişmiş, 2004 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye ise, düzenlenen bu sözleşmeyi 2002 yılında onaylamıştır. Sözleşmeye Avrupa Birliği de taraftır (Barselona Sözleşmesi, www.mfa.gov.tr).

Avrupa Yaban Hayatı ve Doğal Habitatların Korunmasına İlişkin Sözleşme, 1979’da İsviçre’nin Bern kentinde imzalanmış ve 1 Haziran 1982’de yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, yabani flora ve fauna türlerinin ve habitatlarının korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Tehlikeli ve hassas türlere, eklerde belirtilen tehlike altındaki ve hassas göçmen türlere özel önem verilmektedir (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, www.coe.int). Türkiye, bu sözleşmeye 1984

yılında taraf olmuştur (Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, teftis.kulturturizm.gov.tr).

Yukarıda isimleri sayılan sözleşmelerden en önemlileri arasında Kyoto Protokolü de yer almaktadır. 1997 yılında Japonya'nın Kyoto kentinde gerçekleşen konferansta, iklim değişikliği ile mücadele hususunda çeşitli adımlar atmak amacı doğrultusunda 160 Birleşmiş Milletler ülkesi katılmıştır. 2005 yılında yürürlüğe giren bu protokol, öncelikle gelişmiş ülkelere seragazı azaltımı hususunda yükümlülükler getirmektedir (Bilir ve Hamdemir, 2011: 144; Tezcan vd., 2010: 390). Bu protokolü 39'u sanayileşmiş, 140'dan fazla ülke imzalamıştır. Protokolün amacı, *“küresel ısınmaya karşılık sürdürülebilir kalkınmayı ancak ekolojik dengeyi koruyarak gerçekleştirmek”* tir. Gelişmiş ülkeler içerisinde sera gazı salınımına neden olan ülkelere ABD ve Avusturalya, Kyoto Protokolüne taraf olmamışlardır. Bu protokolün yürürlükte olmasını engelleyen ve geciktiren en büyük sebep, ABD'nin bu protokole katılmaması olduğu söylenebilir (Memiş, 2015: 134). Türkiye ise 26 Ağustos 2009 tarihinde Kyoto Protokolü'ne taraf olmuştur.

1.3.6.2. Türkiye’de Çevre Hakkı’nın Gelişimi

Türkiye’de çevre konusunda bir takım çalışmalar yapılması konusunda batılı diğer devletlerle kıyaslama yapıldığında geç kaldığını söylemek mümkündür. Yılmaz Turgut’a göre (2012: 42), bu çalışmaların geç kalmasında, çevreci hareketin batılı devletlerin çalışmalarıyla paralellik göstermemesi, bilimsel çabaları dünyayı yakalamadaki gecikmişliği gibi nedenler gösterilebilir.

Cumhuriyet’in ilan edilmesinin sonrasındaki yıllarda çevre kavramını içeren birçok doğal varlık, yasal ve idari düzenlemeler içerisinde yer almıştır. Ancak burada doğrudan çevre koruma amacı güdülmemiş; temel olarak *“genel sağlığın korunması”* amaçlanmış ve çevre ile ilgili düzenlemeler *“yönetmelik hizmetleri”* adı altında yürütülmüştür. *“1930 tarihi Belediye Kanunu, 1930 tarihli Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, 1956 tarihli Orman Kanunu”* bu dönemde oluşturulan kanunlara örnektir (Alica, 2008: 242).

1970’li yıllarda çevre sorunlarının dünya gündemine girmesiyle birlikte, ülkemizde çevre sorunsalı hükümet programlarında, siyasal partilerin programlarında ve kalkınma planlarında birkaç cümle şeklinde yer almıştır (Yılmaz Turgut, 2012: 42).

1982 Anayasası'nın 56. maddenin birinci ve ikinci fıkrasına göre, *“herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşlarının görevidir”* (1982 Anayasası, m.56).

1983 yılında Çevre Kanunu'nun çıkartılması ile bu kanunda çevre hakkına ilişkin hükümler yer almıştır. Bu dönemde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Boğaziçi Kanunu gibi kanunlarda oluşturularak, yürürlüğe girmiştir. Bu dönemde çıkarılan kanunlara ek olarak çevre ile ilgili yönetmelikler, kanun hükmünde kararnameler ve diğer hukuki düzenlemeler de yer almıştır (Yılmaz Turgut, 2012: 43).

2000'li yıllara gelindiğinde çevre politikalarının ve hukuki düzenlemelerin tamamen Avrupa Birliği etkisiyle düzenlendiğini söylemek mümkündür. Avrupa Birliği'ne üye olmak için verilen sözler ve gösterilen çabaların etkisiyle çevreye yönelik çok sayıda yeni yönetmelik çıkarılmış, yıllarca içeriğinde değişiklik yapılmayan Çevre Kanunu değiştirilmiştir (Yılmaz Turgut, 2012: 45). Ayrıca bu dönemde, bakanlığın yeterli seviyede uzman çalışana ve kaynağa sahip olmaması nedeniyle, kendine etkin faaliyet alanları oluşturamamasından dolayı Çevre Bakanlığı önce Orman Bakanlığı'na 2011 yılında ise Şehircilik Bakanlığı'na bağlanmıştır.²⁰

1.3.6.2.1. Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında Çevre Hakkı

Öncelikle çevre hakkının anayasal düzeyde düzenlemeler getirilerek korunmaya çalışması hususunda iki görüş mevcuttur. Bunlardan ilki, çevrenin korunması için anayasalara yeni hükümler konulması gerektiği görüşünü savunurken, ikinci görüş ise bu duruma ihtiyaç olmadığı, yasalar çerçevesinde çevreyi koruyucu hükümlerin getirilmesi yönündedir (Aktaran Turgut, 2001: 134). Aslında anayasal düzeyde yer verilen çevre hakkının yasal metinlerdeki düzenlemelerde yer alması ve hakkın tam anlamıyla uygulanması, çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi açısından daha olumlu sonuçlar vereceğini söylemek mümkündür.

²⁰ Ayrıntılı bilgi için bakınız. Anayasa Mahkemesi, Karar Günü: 20.9.2012, Esas Sayısı: 2011/101, Karar Sayısı: 2012/127, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131204-13.doc, (Erişim Tarihi: 04.10.2017).

Ancak çevre hakkına anayasal düzeyde yer verilmesi, insan haklarının uygulanmasını güvenceli kılacak yöntemlerin aranıp bulunması ve yurttaş - devlet arasındaki ve vatandaşlar arasındaki ilişkileri geliştirme konusunda insan haklarının ve demokrasinin gelişimine katkı sağlayacağı ifade edilebilir (Aktaran Turgut, 2001: 135).

Çevre hakkı, ülkelerin anayasa metinlerinde üç şekilde düzenlenmektedir. Bunlardan ilki, çevre korumayı yalnızca hak çerçevesinde ele alarak herkesin çevre hakkına sahip olduğu görüşü; ikincisi, çevre hakkı hususuna hiç girmeden çevreyi korumanın bir ödev olduğu görüşü; son olarak ise çevre korumanın hem hak hem de ödev olduğu görüşüne dayanılarak oluşturulan düzenlemelerdir (Yılmaz Turgut, 2012: ss.75-76). Çevre hakkının anayasalarda düzenlenmesi “doğrudan” veya “dolaylı” şekilde olabilmektedir.²¹ Dolaylı düzenleme, çevre hakkının tam olarak oluşmadığı, sağlık hakkının bir parçası olarak var olduğu dönemlerde meydana gelmiştir (Aktaran Hamamcı, 1984: 176). Ülkemizdeki 1982 Anayasası, çevre hakkına doğrudan yer vermemekle birlikte çevre hakkını klasik haklarla ilişkilendirilerek yer vermektedir (Turgut, 2001: 138; Yılmaz Turgut, 2012: 78). Bu hak, 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde ve “Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler” başlıklı üçüncü bölümünde “Sağlık Hizmetleri ve Çevrenin Korunması” başlığı altında beş fıkradan oluşan maddenin ilk iki fıkrası çevre ile ilişkilidir (1982 Anayasası, m.56).

1961 Anayasası’ndaki çevre hakkı ile yakından ilişkilendirilebilecek düzenleme, Anayasa’nın 49. maddesindeki, “Devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesi ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir. Devlet, yoksul veya dar gelirli ailelerin sağlık şartlarına uygun konut ihtiyaçlarını karşılayıcı tedbirleri alır” ifadesidir. Buradan da anlaşılabileceği üzere 1961 Anayasası’nda “çevre hakkına ilişkin doğrudan bir düzenleme” bulunmamaktadır. Ancak sağlık hakkını içeren bu hükmün çevre korunması hususunu da içerdiği yorumlanmıştır (Gürseler, 2008: 202). Çevre, bir hak olarak 1970’li yıllara kadar “sağlık hakkı” kapsamında değerlendirilmiştir. 1970’li yıllardan sonra dünyadaki gelişmeler doğrultusunda “çevrenin ayrı bir hak olarak tanınması gerektiği” konusu gündeme gelmiş ve başta

²¹ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız. Yılmaz Turgut, N. (2012) “Çevre Politikası ve Hukuku”, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, İmaj Yayınevi, : ss. 75-80.

anayasa ve sonrasında diğerk hukuki metinlerde (Keleş ve Ertan, 2002: ss.78-79) yerini almıştır.

1961 Anayasası'nda çevre hakkı ile ilgili bir düzenlemenin yokluğu bir eksiklik olarak görülemez. Nitekim 1961 Anayasası'nda çevreye yönelik hükümler içeren pek çok düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelere; Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, Belediyeler Kanunu, Su Ürünleri Kanunu örnek verilebilir (Topçuoğlu, 1998: 60).

1961 Anayasası'nda çevre hakkı ile dolaylı veya dolaysız olarak ilişkilendirilebilecek farklı hükümler mevcuttur. Mülkiyet hakkının *“toplum yararına aykırı kullanılamayacağını”* düzenleyen 36'ncı; *“devletin toprağın kaybolmasını önlemekle yükümlü”* olduğunu belirten 52'inci; doğal zenginliklerin ve kaynakların devletin *“hüküm ve tasarrufu altında”* bulunduğunu hükme bağlayan 130'uncu ve *“devletin, ormanların korunmasını, ormanlık alanların genişletilmesi ödeviyle yükümlü olduğu ile ormanların kamu yararına şekilde kullanılabileceğini”* düzenleyen 131'inci maddelerini, 1961 Anayasası'nın çevre hakkı ile ilişkilendirilebilecek hükümleri olarak sıralamak mümkündür (Özdek,1993: ss.122-123).

1961 Anayasası'nın dolaylı olarak ta olsa, çevre hakkını kapsaması ve 1961 Anayasası bu hakkın gerçekleştirilmesi yönünde atılmış somut bir adım olduğunu söylemek mümkündür. Çevre hakkının belli bir tanımının olmaması, çevrenin ve özellikle çevre kirliliğinin giderek önem kazandığı bir dönemde, sağlık hakkıyla ilişkilendirilerek, çevre hakkının sağlık hakkının bir parçası olarak nitelendirilmesi çevre hakkının geleceği açısından oldukça önem taşımıştır. Bu doğrultuda hazırlanan kanunlar ve yönetmeliklerle birlikte çevre hakkına yer verilecek olan 1982 Anayasası'na zemin hazırlamıştır. 1982 Anayasası ile birlikte çevre hakkı sağlık hakkına bağımlı olmaktan çıkarak daha özgül hale gelmiştir (Özdek, 1993: 124).

1982 Anayasası'nda dolaylı veya doğrudan olarak çevre ile ilişkilendirilebilecek pek çok hüküm mevcuttur. Örneğin, 1982 Anayasası'nın 35. maddesinde mülkiyet hakkına dair genel kurallardan bahsedilmiş, bu hakkın kullanımının toplum yararına aykırı kullanılamayacağı hususu düzenlenmiştir (1982 Anayasası, m.35). Anayasa'nın 23. maddesinde herkesin seyahat ve yerleşme özgürlüğüne sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak yerleşme hürriyetinin, *“suç işlenmesini önlemek, sosyal ve*

ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak” gibi nedenlerden dolayı “*kanunla sınırlanabileceği*” belirtilmiştir (1982 Anayasası, m.23). Anayasa’nın 169. maddesinde ise “*Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilir, bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir*” hususuna yer verilmiştir (1982 Anayasası, m.169). Böylelikle sağlıklı ve dengeli çevrenin gerçekleştirilmesinde Anayasamızdaki 56. maddeye ek olarak pek çok madde çevre hakkını koruyucu nitelik taşıdığı kanısına varmak mümkündür.

1982 Anayasası’nın 56. maddenin birinci ve ikinci fıkrasına göre;

“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşlarının görevidir” (1982 Anayasası, m.56).

1982 Anayasası’nda çevre hakkı, Anayasa’nın “*Sağlık Hizmetler ve Çevrenin Korunması*” başlığıyla “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” ile ilgili olan kısımda yer almaktadır. Öncelikle, geçmişte oldukça yeni bir hak olan çevre hakkının fonksiyonlarının netleşmediği bir dönemde Anayasanın sosyal haklar kısmında düzenlenmesi yadırganmamalıdır. Çünkü ülkelerin anayasalarına 1970’li yıllarla birlikte girmeye başlayan bu hak ekonomik, sosyal ve kültürel haklar içinde yer almakta, dayanışma hakları konusunu tam anlamıyla sindiremedikleri görülmektedir (Hamamcı, 1984: ss.176-177).

1982 Anayasasında çevre hakkı ile ilgili düzenlemeye bakıldığında, çevre hakkından doğrudan bahsedildiğini söylemek mümkün değildir. İlgili maddenin ne başlığında, ne metninde ne de gerekçesinde “*çevre hakkı*” ifadesi bulunmamaktadır (Topçuoğlu, 1998: 62). İlgili maddede dikkat çeken esas nokta “*yaşam hakkı*”dır. Fakat bu haktan bahsedilirken, “*sağlıklı ve dengeli bir çevre*” ile ilişkilendirilerek anlatılması nedeniyle ve yaşam hakkından doğrudan bahsedilen başka bir maddenin (m.17) koyulmuş olmasını göz önüne alarak anayasanın bu maddesinde çevre hakkının dolaylı anlatılmış olduğunu kabul etmek gerekir (Yılmaz Turgut, 2012: 78). İlgili kanunda hakkın konusu “*sağlıklı ve dengeli, yani sürdürülebilir bir çevrede yaşamak*”; hakkın karşısındaki ödev ise, “*çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını*

korumak ve çevre kirlenmesini önlemek” olarak ifade edilmektedir. Çevre hakkının tüm unsurlarıyla 56. maddede düzenlenmesi ile bu madde “*normatif değere sahip bağlayıcı bir değer*” sahibi olduğu ifade edilebilir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 2).

1982 Anayasası’nın yerleşme ve seyahat hürriyeti başlıklı 23. maddesinde, “*Herkes, yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir. Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamak, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek ve kamu mallarını korumak; Seyahat hürriyeti, suç soruşturma ve kovuşturması sebebiyle ve suç işlenmesini önlemek; Amaçlarıyla kanunla sınırlanabilir*” olduğunun vurgulanması çevre hakkı ile ilişkilendirilebilir (1982 Anayasası, m.23).

Türkiye Anayasası’nda bulunan çevre ile ilgili olan Kişinin dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığı başlıklı 17. maddesi, “*Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir*” ifadesi yer almakta ve anayasanın 5.maddesinde bunun gerçekleştirilmesinde “*devletin görevli*” olduğu ifade edilmektedir (Keleş ve Ertan, 2002: 273).

“*Mülkiyet hakkı*” başlıklı 35. madde ise şöyledir; “*herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir. Bu haklar, ancak kamu yararı amacıyla, kanunla sınırlanabilir. Mülkiyet hakkının kullanılması toplum yararına aykırı olamaz*” (1982 Anayasası, m.35). Dolayısıyla bu maddeden, herkesin bu hakka sahip olduğunu ancak, çevreyi tehlikeye atacak veya toplum yararına aykırı şekilde kullanılmasının yasaklandığını, hakkın kamu yararı söz konusu olduğunda sınırlandırılabilceği çıkarımı yapılabilir.

“*Kıyılardan yararlanma*” başlıklı 43. maddede ise “*kıyılar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir. Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkan ve şartları kanunla düzenlenir*” çevre hakkıyla ilişkili olarak, çevre için yapılacak uygulamalarda “*kamu yararı*” ilkesinin uygulanacağı vurgulanmıştır (1982 Anayasası, m.43).

“*Toprak mülkiyeti*” başlıklı 44. maddesinde, “*devlet, toprağın verimli olarak işletilmesini korumak ve geliştirmek, erozyonla kaybedilmesini önlemek ve topraksız olan veya yeter toprağı bulunmayan çiftçilikle uğraşan köylüye toprak sağlamak*

amacıyla gerekli tedbirleri alır” ifadesiyle devlet görevli kılınmıştır. Böylelikle anayasada çevrenin en önemli unsurlarından biri olan toprağın önemi vurgulanarak çevreyi korumayı ve geliştirmeyi destekleyen niteliği vardır. 45. maddesi ise “devlet, tarım arazileri ile çayır ve mer’aların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek, ... ” sorumluluğu verilmiştir (m.44, m.45).

Anayasamızın konut hakkı başlıklı 57. madde ile “*devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler*” ifadesiyle çevrenin durumunu göz önüne alan planlama ile konut ihtiyacı arasında ilişki vurgulanmaktadır (1982 Anayasası, m.57).

“*Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması*” başlığı altında yer alan 63. maddede, “*devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar, bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır. Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir*” ifadesi yer almaktadır (1982 Anayasası, m.63).

Anayasamızda yer alan 169. ve 170. maddelerde ormanların, orman içinde yaşayan köylüsünün korunması ve ormanların genişletilmesi de devletin görevleri arasında olduğu konusu ehemmiyetle vurgulanmıştır (1982 Anayasası, m.169-170).

1982 Anayasası’na çevre hakkını tehlikeye altına alacak uygulamalara önlem alınmış ve bu doğrultuda çeşitli maddeler eklenerek, çevre koruma altına alınmıştır.

Son olarak çevre hakkı sosyal haklardan olmamakla birlikte, Anayasanın çevre hakkını düzenleyen 56. maddesinin “*Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler*” bölümünde yer alması nedeniyle, Anayasa koyucunun bu hakkı sosyal hak olarak kabul ettiği ve sosyal hakların sınırı, Anayasanın 65. maddesinin çevre hakkı için de geçerli olduğu yönünde bir izlenim bırakmaktadır. Bu madde anayasada “*Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini, bu görevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir*” şeklinde yer almış ve devletin çevre hakkını gerçekleştirmesi sınırlandırılmıştır (Özdek 1993: ss.128-129). 65. maddenin devlete verdiği sınırlama gücü, “*dengeli*” bir süreci ifade etmektedir. Devletin mali gücünün olmadığı gerekçe

gösterilerek “dengeyi” bozması durumu mümkün değildir. Çünkü anayasa “sağlıklı ve dengeli bir çevre” ifadesini kullanırken, yaşam için olmazsa olmaz bir unsurdan bahseder. Memiş’e göre(2015: 351), burada kullanılan “dengeli” sözcüğü çevreden yararlanılanlar için kullanılmaktadır.

1.3.6.2.2. Türkiye Cumhuriyeti Kanunlarında Çevre Hakkı

Ülkemizde çevrenin ve çevre hakkının korunması konusunda düzenlemelere yer veren çok sayıda kanun mevcuttur. Bu kanunların bir kısmı doğrudan çevre ile ilgili kanunlar iken diğer kısmı çevre konusuyla ilgili olan maddeleri bünyesinde barındırmaktadır.

1.1.2002 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu²²; Medeni hukukunun temel ve en önemli yazılı kaynağı, Medeni Kanun’dur. 4721 sayılı bu kanun, ülkemizde 01.01.2002 tarihinde yürürlüğe girmiş, 1030 maddeden oluşmaktadır. Medeni Kanunu’nda çevreyi ilgilendiren pek çok hüküm mevcuttur. Türk Medeni Kanunu’nda yer alan, 708. (yeni arazi oluşması), 709. (arazi kayması), 715. (sahipsiz yerler ve kamuya ait mallar), 742. (doğal olarak akan su), 743. (fazla suyun akıtılması), 757. ve 758. (Kaynaklara zarar verilmesi) maddeler gibi maddelerde çevre hakkından doğrudan bahsedilmemiş olsa da, çevre konusuna atıfta bulunularak, çevre koruma altına alınmaya çalışılmıştır.

21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu²³; 1982 Anayasası’nın kabulünden hemen sonra giren kanunlardan biridir. Bu kanunun amacı, “korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmektir” (m.1). Kanunda kültür ve tabiat varlıklarının tanımı yapılarak bunların korunması ile ilgili esaslar düzenlenmiştir. Görmez’e göre(2007: ss.178- 179), Türk Çevre Mevzuatına genel olarak bakıldığında ve bu kanunu onlarla birlikte değerlendirdiğimizde bir takım problemlerle karşılaşmaktadır. Bu problemlerden

²² 8.12.2001 Tarihli ve 24607 Sayılı Resmi Gazete, 22.11.2001 tarihli ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu,

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4721.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2018).

²³ 23.7.1983 Tarih ve 18113 Sayılı Resmi Gazete, 21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.12.2018).

biri Çevre Kanunu gibi sıklıkla ve manasız yapılan değişikliklerdir. Teşkilatlarla ilgili olan bu değişiklikler, aynı zamanda Çevre Kanunu gibi diğer kanunların da öngördüğü teşkilatlarda faaliyet göstermektedir.

Ayrıca pek çok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Türkiye’de tarihi taşınmaz ve tabiat varlıkları gerek kasten gerekse bilinçsiz şekilde yok edilmiş, bu eserlerin önemi kavranamadığından dolayı yok edilmeye ve zarar verilmeye devam edilmektedir. Bunun sonucunda insanlık ortak kültürel değerlerden yoksun bırakılma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 88).

9.8.1983 tarihli ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu²⁴; ilk maddesinde, “*Bu Kanunun amacı, yurdumuzdaki milli ve milletlerarası düzeyde değerlere sahip milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının seçilip belirlenmesine, özellik ve karakterleri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemek*” olduğu ifade edilmiştir (m.1). Bu kanuna göre, kanunun kapsadığı yerlerde “*doğal ve ekolojik denge bozulamaz, yaban hayatı tahrip edilmez*” (m.14).

11.8.1983 tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu²⁵; İstanbul ve Boğaziçi’nin çevresel değerlerini korumak adına çıkarılan kanundur. Bu kanunun amacı birinci maddesinde, “*İstanbul Boğaziçi Alanının kültürel ve tarihi değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak ve geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak çeşitli yapılanma çalışmalarını sınırlamak adına uygulanacak imar mevzuatını belirlemek ve düzenlemek*” olarak ifade edilmiştir (2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, m.1). İstanbul ve Boğaziçi’ni koruma konusunda oldukça önem arz eden bu kanun çevre hakkı bağlamında bir takım eleştirilere maruz kalmaktadır. Bu eleştiriler şu şekilde sıralanabilir (Keleş vd., 2012: 585):

- İlgili kanun metni, iyelik hakkının verdiği hakların kullanılması konusunda sınırlandırmakta ve hakkın özüne zarar vermektedir.
- Konut bunalımı içinde bulunan bir ülkede, kanunlara uygun şekilde yapılmamış olsalar dahi, konut ve gecekonduların yıkılma hususunun mantığa ters düşerek, kanunda

²⁴ 11.8.1983 Tarih ve 18132 Sayılı Resmi Gazete, 9.8.1983 tarihli ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2873.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

²⁵ 22.11.1983 Tarih ve 18229 Sayılı Resmi Gazete, 18.11.1983 tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2960.pdf>, (Erişim Tarihi:20.11.2018).

belirtildiği gibi kaçak yapıları yıkmak, konut açığını büyütmekten başka bir işe yaramayacaktır.

➤ Boğaziçi'nin sadece yemyeşil olacak şekilde korunması konusu, bahsedilen unsurun kendi yapısına uygun düşmemektedir. Bunun sebebi ise Boğaziçi geçmişten bugüne yeşillik ve oturma alanları ile birlikte var bütünlük arz etmiştir.

➤ Gezilebilecek alanlar oluşturmak maksadı ile Boğaziçi kıyısında taşınmaz malları bulunanların iyelik haklarını kamulaştırma kaygısı ve korkusu içerisinde bırakma durumu sıkıntı yaşanmasına sebebiyet verebilir.

Ülkemizde çevre ile ilgili diğer kanunlarda olduğu gibi bu kanunda da bir takım eksiklikler mevcuttur. Günümüze kadar, kanun üzerinde çeşitli düzenlemeler yapılsa da hedeflenen şekilde boğazı ve çevresini koruyan, düzenleyen bir kanuna ulaşamamıştır. Boğaziçi Kanunu'na ve Boğaziçi alanına ilişkin pek çok düzenleme olmasına karşın, son yıllarda bu alanda yapılaşma artarak devam etmektedir. Recep Tayyip Erdoğan da bu konudaki fikirlerini bir şehircilik kongresinde yaptığı konuşmasında dile getirerek, İstanbul Boğazı'nda bulunan çok katlı binaların varlığından bahsederek, boğazdaki çirkin yapılaşmanın önüne geçilmesi ve mevcut Boğaziçi Kanunu'nun gözden geçirilerek yeni bir kanunun çıkarılması gerektiğini belirtmiştir.²⁶

4.4.1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu²⁷; İlk maddesinde belirtildiği üzere kanunun amacı *“Bu kanun, deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir”* (m.1). Bu kanunda kıyı ile ilgili ve kıyıların korunmasına dair yasal düzenlemeler mevcuttur.

²⁶ Erdoğan, şehircilik kongresinde yaptığı konuşmada şöyle demişti:

“İstanbul Boğazı'nı felç ettiler. O güzelim boğazda 5, 6, 7 kat binalar. Bunlar öngörümde. Kararlı bir duruş sergilenmediği için bunlar oluyor. Bununla ilgili çok ciddi bir Boğaz Yasası'nın yeniden ele alınması, çıkarılması lazım. Çevre Şehircilik Bakanlığımızın kararlı bir adım atması gerekiyor, hükümetimizin kararlı bir adım atması gerekiyor. İnşaatların boğazda yapılmasından da yanayım. Bu çirkin yapılaşmanın yıkılıp onların yerine inşaat yapılsın ama bunun bir anayasası olsun. Bunu kurduğunuz zaman mesele tamamlanır. Bu adımı atmamız lazım. Boğazın o doğal güzelliğine aldığımız karar ve yasalarla inşallah bir farklılık getirelim.”

“Cumhurbaşkanı ‘değişmeli’ dedi aslında var!”, <http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/cumhurbaskani-degismeli-dedi-aslinda-var-1647537/>, (Erişim tarihi: 26.11.2017).

²⁷ 17.4.1990 Tarih ve 20495 Sayılı Resmi Gazete, 4.4.1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3621.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.12.2018).

3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu²⁸; Bu kanunun amacı, “Bu kanun, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir.” şeklinde belirtilmiştir (m.1). Çevre politikalarını gerçekleştirmek amacı doğrultusunda şehirlerin çevre düzenlemesini ve orada yaşayanların sağlıklı bir ortamda yaşayabilmeleri için en uygun ortamı sağlamak için çıkarılan İmar Kanunu, imar planı kavramını içinde barındırarak, kentin altyapı sistemlerinin güvenilir şekilde tamamlanması, ekonomik, toplumsal ve kültürel fonksiyonlarını gerçekleştirilmesine yardımcı olmaktadır (Ertaş, 1997: 49 ; Keleş vd., 2012: 599).

31.8.1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu²⁹; Günümüze kadar çeşitli değişikliklere uğrayan bu kanun, ormanların korunması ve orman içerisinde bulunan milli parklar, tabiat parkları ve orman mesire yerleri olarak ayrılan yerlerin yönetimi ile ilgili hükümler barındırır.

22.3.1971 tarihli ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu³⁰ ile su ürünleri, denizlerde ve iç sularda yaşayan bitkiler ve hayvanların ve onların yumurtalarının korunması, üretilmesi ve denetlenmesi sağlanmaktadır.

26.9.2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu³¹; Bu kanunun “Çevreye Karşı Suçlar” başlıklı ikinci bölümünde 181. maddede “Çevrenin kirletilmesi”, 182. Maddede “Çevrenin taksirle kirletilmesi”, 183. maddede “Gürültüye neden olma” ve 184. maddede “İmar kirliliğine neden olma” hususları düzenlenerek, çevre kirliliğine karşı önlem almak amacıyla çeşitli para ve hapis cezaları hükmedilmiştir (5237 Sayılı Kanun, m.184).

Çevre ile ilgili ayrıntılı şekilde 2872 sayılı Çevre Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu ve 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve yerel yönetimlerin çevre

²⁸ 9.5.1985 Tarih ve 18749 Sayılı Resmi Gazete, 3.5.1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

²⁹ 8.9.1956 Tarih ve 9402 Sayılı Resmi Gazete, 31.8.1956 tarihli 6831 sayılı Orman Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6831.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.12.2018).

³⁰ 4.4.1971 Tarih ve 13799 Sayılı Resmi Gazete, 22.3.1971 tarihli ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1380.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.12.2018).

³¹ 12.10.2004 Tarih ve 25611 Sayılı Resmi Gazete, 26.9.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

hakkını korunmasında yararlandığı diğer mevzuat metinlerinden tez çalışmasının ikinci bölümünde detaylı şekilde yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇEVRE HAKKI İHLALLERİ VE ÇEVRE HAKKINI KORUMA YOLLARI

2.1. Çevre Hakkının İhlali

Bu başlık altında, önce ihlal kavramı, sonra çevre hakkının ihlalinin ne demek olduğu ve çevre hakkını ihlal eden durumlar içerisinde yer alan çevre sorunları konusu ele alınacaktır.

2.1.1. İhlal Kavramı

Çevre hakkı önceki bölümde, T.C. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yaşama hakkı ve sağlık hakkı ile birlikte yer verilen, üçüncü kuşak haklar içinde yer alan, insanların en önemli yaşam alanını oluşturan çevrenin sağlıklı ve dengeli olması amacı taşıyan, temel hak ve özgürlükler içinde yer alan bir hak şeklinde tanımlanmıştır. Bu bölümde ise çevre hakkının ihlali hususundan bahsedilecektir. Bu husustan bahsedilmeden önce ihlal kavramının tanımlanması faydalı olacaktır.

İhlal kavramı, Güncel Türkçe Sözlük'te, “*bozma, zarar verme ve yasa, düzene uymama*” şeklinde tanımlanmaktadır.³² Hukuk açısından temel hak ve özgürlüğe yapılan müdahalenin ihlal olarak kabul edilmesi için temel hak ve özgürlüğün 1982 Anayasası, AİHS ve AİHM içtihatları ile belirlenen alanına, Anayasa ve AİHS'te ifade edilen meşru müdahale sebeplerine dayanmayan ya da demokratik toplumda ihtiyaç duyulmayan bir müdahalenin yapılmış olması gerekmektedir. Ancak burada altı çizilecek nokta, Anayasa'ya uygun olan bir müdahale, AİHS'e uygun olmayabileceği hususudur (Hamdemir, 2015: 187).

İhlal kavramı, “*temel hak ve özgürlüğün koruduğu alanı, hukuka aykırı işlem, eylem veya ihmâl suretiyle müdahale etmek*” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla “*temel hak ve özgürlük kapsamında bulunan bir davranışın mevzuatta düzenlenen hukuka uygunluk sebebi olmadığı halde kamu gücü tarafından sınırlandırılması, zorlaştırılması*” ihlal olarak nitelendirilmektedir. Bu sınırlama “*temel hak ve özgürlüğünü kullanmak isteyen bireyin davranışının yasaklanması veya bu ölçüde olmasa bile idari işlem veya eylem nedeniyle zahmet oluşturmalarıdır*” (Acu, 2014: 404).

³²Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “İhlal”,
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0HLAL, (Erişim Tarihi: 18.03.2017).

Kamu gücü tarafından yapılan bir müdahale, kişinin koruma altına alınan temel hak ve özgürlüğü sınırlayıp, hakkın gerçekleştirilmesini zorlaştırıp, özüne dokunuyorsa ve kamu gücünün bu zorlaması veya hakkın gerçekleştirilmesini engellemesinin herhangi bir hukuka uygunluk sebebi bulunmuyorsa hakkın ihlali söz konusudur. İfade edilen zorlaştırma, *“davranışa getirilen bir sınırlamadır, bu sınırlama temel hak ve özgürlükten yararlanmak isteyeninin davranışına getirilen yasak veya müeyyide olabileceği gibi, yasak ya da müeyyide sayılmayan bir başka külfet ya da zahmet de olabilir”* (Aydın, 2011: ss.134-136).

1982 Anayasası’nın 148. maddesinde de ihlal kavramına;

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır” şeklinde yer verilmiştir (1982 Anayasası, m.148).

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun³³’unda ise ihlal kavramı, bireysel başvuru başlığı altında 45- 50 maddeleri arasında düzenlenmiş ve 45. maddesinde;

“Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve buna ek Türkiye’nin taraf olduğu protokoller kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. İhlale neden olduğu ileri sürülen işlem, eylem ya da ihmâl için kanunda öngörölmüş idari ve yargısal başvuru yollarının tamamının bireysel başvuru yapılmadan önce tüketilmiş olması gerekir. Yasama işlemleri ile düzenleyici idari işlemler aleyhine doğrudan bireysel başvuru yapılamayacağı gibi Anayasa Mahkemesi kararları ile Anayasanın yargı denetimi dışında bıraktığı işlemler de bireysel başvurunun konusu olamaz” hususuna yer verilmiştir (m. 45).

³³ 03.04.2011 Tarih ve 27894 Sayılı Resmi Gazete, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf>, (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

2.1.2. Çevre Hakkı İhlalleri

Çevre hakkını, kişilerin bedensel ve ruhsal yönden sağlıklı bir çevrede yaşamasını ifade eden bir hak olarak nitelendirmek mümkündür. Çevre hakkı yoluyla insanların yaşadığı çevre korunmakta, böylelikle yaşam kalitesi ve sağlık hakkı gerçekleştirilmektedir. Hava, su ve toprak kalitesinin korunması amacıyla yaşam kalitesinin kabul edilebilir standartların altına düşmesi de engellenmek amaçlanmaktadır (Tezcan vd., 2010: ss. 388-389). Bu standartların gerçekleştirilmesi durumunda çevre korunarak, hem şimdiki hem de gelecek kuşakların sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkı gerçekleştirilecektir.

Çevre hakkı, tüm insanlar için “mutlak”tır (Bilir ve Hamdemir, 2011: 143). Dolayısıyla bu hakka herhangi bir şekilde müdahale edilemez. Ancak kimi zaman çeşitli nedenlerle çevre hakkının tarihi boyunca pek çok yollar ile ihlal edildiğini söylemek mümkündür. Elbette yaşanan bu ihlallerden en çok, çevre, çevrenin içerisinde bulunan insanlar ve doğadaki canlılar etkilenmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, çevre hakkının nasıl ihlal edilebileceği, ne gibi durumların çevre hakkının ihlaline neden olabileceği gibi soruların yanıtları aranmaya çalışılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde çevre hakkının sahipleri “herkes” şeklinde yer almıştır. Bu sebeple bireylerin de çevre hakkına sahip olmaları, çevre hakkının ihlali durumunda, dışarıdan olumsuz bir müdahale ile karşılaştıklarında veya çevre hakkının hayata geçirilmesi adına dışarıdan olumlu bir müdahalede bulunulması durumunda, kişilerin çevre hakkını korumak adına yükümlüye karşı ileri sürebileceği sonucuna ulaşılabilir (Özdek, 1993:107). Anayasanın bu maddesince “*çevreyi kirletecek veya bozacak herhangi bir müdahale, insanın yaşamına ve sağlığına zarar verecekse, kişilerin sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkının ihlal edilmiş*” olacağını ifade etmek mümkündür (Aktaran Abdulhakimoğulları vd., 2011: 75).

Çevre hakkı ihlallerinin genel bir haritasına bakıldığında ihlaller kapsamında endüstriyel faaliyetler, madencilik, altyapı, ulaşım ve kent yaşamının getirdiği bir takım çevresel sorunlar olduğu söylenebilir. Bu sorunlar kimi zaman birey kaynaklı, kimi zaman yerel birimler, kimi zaman devlet kaynaklı kimi zaman ise doğal ortamın kendi ekolojik döngüsünden kaynaklanabilmektedir. Her devlet, ortaya çıkan bu

evre sorunlarını kendi ülke sınırları içerisinde halletmiş olsaydı, evre hakkının sınır aşan bir boyut almasına gerek kalmayacaktı. Gelişmiş-gelişmemiş ülkeler atışması, gelişmiş ülkelerin gelişmemiş ülkelerin doğal kaynaklarını sömürmesi ve bu ülkeleri sanayi ve nükleer artıkları bıraktıkları çöplük olarak görmeleri gibi uluslararası evre ihlalleri, devletlerin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının öznesi olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur (zdek, 1993, ss. 111-112).

1982 Anayasası'nın 56. maddesinde de herkesin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğuna yer verilmiştir ve tüm bireylerin sağlıklı ve düzenli bir çevrede yaşama hakkının ihlali halinde, çevreye olumsuz bir müdahalede bulunduğunda veya hakkın gerçekleştirilmesi için olumlu bir müdahaleye gerek duyulduğunda herkesin, tüm bireylerin tek tek haklarını hakkın yükümlüye karşı ileri srebileceklerdir (zdek, 1993: 107).

evre hakkı, 56. madde ile korunmakta ve temel haklar içerisinde yer almaktadır. Bu madde ile anayasal zeminde kendine yer bulan evre hakkı bireylerin, devletlerin, çeşitli kamu kurum ve kuruluşların ve özel şirketlerin herhangi bir eylem veya işlem nedeniyle hukuka aykırı bir şekilde, kişilerin haktan mahrum kalması, hakkı tam olarak kullanamaması söz konusu olduğunda, hakkın ihlal edildiğini söylemek mümkündür.

1982 Anayasası, evre hakkını “*insan merkezli*” şekilde düzenlemiştir. Ancak doğa denilen kavram içerisinde “*canlı ve cansız varlıkları*” da barındırmaktadır. İnsanın diğer canlı veya cansızlara zarar verici eylemleri veya işlemleri Anayasal açıdan bir ihlal olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği tartışma konusu olabilir (Abdulahakimoğulları vd., 2011: 75).

Çalışmanın bu bölümünde, evre hakkının evre sorunları çerçevesinde nasıl ihlal edilebileceği, ne gibi durumların evre hakkının ihlaline neden olabileceği gibi soruların yanıtları aranmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda su kirliliği, hava kirliliği, toprak kirliliği, ışık kirliliği, görüntü/imar kirliliği, gürültü kirliliği başlıkları altında teker teker irdelenecektir.

2.1.2.1. evre Hakkının İhlaline Yol Açan Durumlar: evre Sorunları

evre sorunları, doğal yaşamın etkili oyuncusu olan insanın var olmasından itibaren meydana gelmeye başlamıştır. İnsanlığın doğaya karşı yapmış olduğu çeşitli

müdahaleler insan-çevre dengesini bozmaktadır. İnsanın içinde var olan kazanma güdüsü sebebiyle, insan ve doğa arasında bulunan ilişkide “*kazanç-kazanç, kazanç-kayıp ve kayıp-kayıp dengeleri*” elde edilmektedir. Ekolojik açıdan bakıldığında insan ve çevre arasındaki ilişkide kısa vadede insanın kazançlı olduğu görüntüsü oluşuyor olsa da uzun vadede her iki taraf için de kayıpların var olduğunu söylemek mümkündür (Karakaş, 2014: ss.13-14).

Çevre hakkını ihlal eden durumlar içerisinde yer alan çevre sorunlarının ekonomik, ekolojik, hukuki boyutlarının var olması neticesinde pek çok bilim dalı ile ilişkili olduğunu ifade etmek mümkündür. Çevre sorunlarının boyutları giderek artmakta ve dolayısıyla ülkeler çevre kirliliğini azaltmaya yönelik hukuki ve mali nitelikte bir takım araçlar geliştirmektedirler. Bu husustaki çevre politikalarına bakıldığında en önemli ilkenin çevreyi kirletenin kirletme maliyetine katlanma yükümlülüğü olarak tanımlanabilen “*kirleten öder ilkesi*” dir. Ancak bu ilkenin uygulanma sürecinde ortaya çıkan bir sorun da “*dışsallıklar*” dır (Sezer ve Dökmen, 2018: 165). Aslında dışsallık olarak ifade edilen dış ekonomi, piyasa ekonomisinin işlemediği ayrıkçı durumları göstermede kullanılan iktisadi terimlerdir ve bunlar piyasa başarısızlığının işareti olarak ifade etmek mümkündür (Yılmaz Turgut, 2012: ss.119-121). Karakaş’a göre(2014: 51) dışsallık “*iktisadi anlamda bir birey ya da organizasyonun kendi inisiyatif dışında gelişen bir olaydan etkilenmesi*” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bir başka anlatımla, bir ekonomik birimin faaliyetlerinin başka birimleri(bu birimler kişi ya da kurum olabilir) etkilediği ve bu etkinin piyasa ekonomisi yöntemleri uygulanarak yok edilemediği her durumda “*dışsallık*”tan veya “*dış etki*”den bahsedilebilir (Keleş vd., 2012: 232).

Dışsallıklar pozitif ve negatif dışsallık olarak iki şekilde sınıflandırılabilir. Negatif dışsallık, çevre sorunları şeklinde kendini göstermektedir. Negatif dışsallıkların toplumsal yapıda yol açtığı kayıpları göstermekte olan ve çevresel zararı da kapsayan bir diğer kavram ise sosyal maliyet kavramıdır. Bu kavram, çevresel kirlilik ve çevredeki bozulmalar sebebiyle ekosistemde bulunan canlı ve cansız varlıkların maruz kaldığı tehlikeler, doğal ve tarihsel varlıkların yok olması gibi olumsuz sonuçlar “*toplumun, gelecek kuşakların ve insanlığın*” yüklendiği maliyetlerdir (Yılmaz Turgut, 2012: ss.119-121). Bu hususta gelecek nesillere sağlıklı ve dengeli bir çevre bırakma gayesi olan çevre hakkı ile sosyal maliyet unsuru yakından

ilişkilidir ifadesini kullanmak mümkündür. Bu sebeple, çevre hakkını ihlal eden kirliliklerin önüne geçilmesi ve ortadan kaldırılması noktasında önem arz eden çevre hakkını gerçekleştirirken mevcut maliyetler göz önüne alınmalı; yerelde ve merkezde oluşturulacak politikalar bu yönde geliştirilmelidir. Pozitif dışsallık ise *“dışsallığı ortaya çıkaran bir faaliyet, bundan etkilenen tarafı olumlu yönde (fayda, kar, tatmin açısından)etkiliyorsa”* meydana gelmektedir (Karakaş, 2014: 51).

Bu konu ile ilgili olarak Coase Teoremi önem arz etmektedir. Çevre hakkı ihlallerine sebebiyet veren çevre sorunları ile ilgili olarak Ronald Coase şunu ifade etmektedir; *“çevreyi kirletenler, kirlilik iznine sahipse, kirliliğe maruz kalanlar kirletene ödemede bulunarak kirlilikten kurtulabilirler”* veya *“kirliliğe maruz kalanlar temiz çevre hakkına sahiplerse, çevreyi kirletenler bu kişilere ödemede bulunarak kirlilik hakkına kavuşabilirler”* (Uzel, 2017: ss.19-20).

Şen, çevre sorunlarını genel olarak *“çevreyi oluşturan unsurlarda canlı hayatı için bulunması zorunlu olan bazı özelliklerin bozulması nedeniyle ekolojik dengenin düzenini kaybetmesi ve canlıların zarara uğramasına sebep olan sorunlar”* şeklinde tanımlamıştır (Şen, 1994: 13).

Yaklaşık olarak son otuz yıldır, insanlığın en büyük ortak sorunu ve endişe kaynağı olan çevre ve çevrenin bozulması özellikle nüfus artışıyla birlikte çarpık kentleşme, sanayileşme ve hızlı ekonomik gelişme, istenmeyen ama zaman geçtikçe önem kazanan hava, su, toprak, gürültü kirlilikleri ve erozyon problemleri doğanın dengesinin ve doğal kaynakların bozulmasına neden olmaktadır (Memiş, 2015: 154).

Bu çalışmada çevre hakkını ihlal eden durumlar, en genel haliyle çevresel kirlilik başlığı altında toplanmıştır. Kirlilik en geniş anlamıyla yalnızca çevre kavramı kapsamındaki olumsuzlukları değil, aynı zamanda insan ilişkileri açısından bakıldığında istenmeyen durumları da kapsamaktadır. Kirlilik kavramı insanlık tarihinde ilk olarak ahlaki, kültürel, siyasal ve dinsel kirlilik şeklinde ortaya çıkmış olsa da çevre sorunu olarak kirlilik yoğun olarak yirminci yüzyılda ortaya çıktığı ifade edilebilir (Yılmaz Turgut, 2012: 3). Çevre kirliliği ise canlıların sağlığını olumsuz şekilde etkileyici *“kırılmalar”* meydana getiren her çeşit faaliyet ve *“etkileşim olgusu”* şeklinde tanımlanabilir (Memiş, 2015: 158). 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda ise çevre kirliliği, *“çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını,*

çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etki” şeklinde tanımlanmıştır (2872 Sayılı Kanun, m.2).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, hızla artan nüfus ve ilerleyen teknoloji ve sanayileşme sürecinde ihtiyaç duyulan hammadde temin edilmesi için doğal kaynakların bilinçsizce ve hızlı bir şekilde tüketilmesi nedeniyle giderek azalan ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalan yeryüzündeki doğal kaynaklar, hızlı nüfus artışı ve nüfus fazlalığı, yoksulluk ve teknolojik gelişmeler, yirmi birinci yüzyılda insan yaşamını tehlikeye atması ve geleceğe dair çevresel kaygıların oluşmasıyla çevre sorunlarının “*evrensel nitelik*” taşıdığı ifade edilebilir (Yılmaz Turgut, 2012: ss.9-13).

Küresel boyutta çevresel sorunlar olarak nitelenen çevre kirlilikleri aynı zamanda çevre hakkını ihlal eden durumları da ifade etmesi sebebiyle ortaya çıkan çevresel sorunları; su kirliliği, toprak kirliliği, hava kirliliği, ışık kirliliği, imar kirliliği, gürültü kirliliği şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

2.1.2.1.1. Su Kirliliği

Su kirliliği, zararlı maddeler - genellikle kimyasal maddeler veya mikroorganizmalar - bir dere, nehir, göl, okyanus veya diğer su kütlelerini kirlettiğinde, su kalitesini düşürdüğünde ve onu insanlar veya çevre için zararlı hale getirdiğinde ortaya çıkan kirlilik çeşididir (Denchak, 2018, www.nrdc.org).

Sanayileşmeye başlayan dünya, evsel, endüstriyel ve tarımsal faaliyetler nedeniyle gerek atmosferdeki gerekse yeryüzündeki suları kirletmektedir. Su kirliliği kavramı, ekolojik yapının bozulmasını ifade etmektedir. Su kaynaklarını bozacak derecede “*organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif maddelerin suya karışması*” su kirliliği olarak tanımlanmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 25).

Suların kirlenmesi, çeşitli insan etkinliklerinden dolayı meydana gelmektedir. Etkinlikler sonucunda alıcı ortama atık ve artık bırakıldığı düşünüldüğünde, her türlü faaliyetin potansiyel olarak su kaynaklarını tehdit edebileceğini söylemek mümkündür (Haftacı ve Soylu, 2007: 105).

Kentsel nüfus ve şehirlerin sayısı arttıkça, çöp gibi katı ve kanalizasyon atıkları gibi sıvı atıkların miktarı da artmaktadır. Sıvı atıklar, yerleşim yerinin bulunduğu yere

göre dolaylı ya da doğrudan deniz, göl ve akarsulara ya da yeraltı sularına karışacak şekilde toprağa salınmaktadır (Keleş ve Ertan, 2002: 26). Açıkça söylemek gerekirse su kirliliğinin öldürücü boyutu bulunmaktadır. Aslında, “*The Lancet*” dergisinde yayınlanan bir araştırmaya göre, 2015 yılında 1.8 milyon ölüme neden oldu. Her yıl, güvensiz su yaklaşık 1 milyar insanı hasta etmektedir. Düşük gelirli toplumlar orantısız bir şekilde risk altındadır, çünkü evleri genellikle en çok kirlenen sektörlere en yakın yerlerdir (Denchak, 2018, www.nrdc.org).

Yeryüzünün 3/4’ ü sularla kaplıdır. Toplam su varlığının %97’sini okyanus ve denizlerdeki tuzlu sular oluştururken, sadece %3’ünün tatlı su kaynaklarından oluşmaktadır. Geriye kalan bu oranın çeşitli amaçlar için kullanılabilir olduğu tespit edilmiştir. Sınırlı olarak nitelendirilebilecek olan suyun temel özelliklerinde meydana gelen sapmaları, suyun kirlenmesi ve niteliğinin bozulması şeklinde ifade etmek mümkündür (Güneş ve Aydın Coşkun, 2004: 30).

Su kirliliğinin oluşmasında ciddi bir sorun olarak arıtma sistemlerinin kurulmaması gösterilebilir. Ayrıca deniz ve akarsu yakınlarında kurulmuş olan sanayi tesislerinin de suları kirlenmesinde büyük faktörler arasında yer aldığı ifade edilebilir (Görmez, 2007: 46). Bu doğrultuda oluşturacak arıtma sistemlerinin oluşturulmasını zorunlu kılacak kanuni düzenlemelerin uygulanmasında gereken titizliğin gösterilmesi, su kirliliğini önleyici bir rol üstleneceğini söylemek mümkündür. Ayrıca bireylerin, yerel yönetimlerin, merkezi yönetimin ve sivil toplum kuruluşları bu konuda işbirliği gerçekleştirmeli ve farkındalık oluşturarak kamuoyu oluşturulmasına yardımcı olunmalıdır.

2.1.2.1.2. Hava Kirliliği

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), hava kirliliğini; “*canlıların sağlığını olumsuz yönde etkileyen veya maddi zararlar meydana getiren havadaki yabancı maddelerin normalin üzerinde yoğunlaşması*” olarak tanımlamaktadır (Haftacı ve Soylu, 2007 : 104).

Ekonomik faaliyetlerin artması, belirli alanlarda yoğunluk göstermesi, buna bağlı olarak nüfus hareketlerinin ortaya çıkması daha çok enerji kullanımına sebebiyet vermiştir. Artan enerji ihtiyacı, yüksek oranlarda teknik yanma, hava kirliliğine neden olmuştur (Keleş vd., 2012: 164). Ayrıca motorlu taşıtlar, ısı ve elektrik üreten

tesisler, endüstriyel tesisler, belediye ve tarımsal atık sahaları ve atık yakma, havayı kirletici yakıtların kullanılmasıyla konutlarda ısıtma, aydınlatma vb. ihtiyaçların karşılanması gibi unsurlar da havayı kirleten insan faaliyetleri arasında yer almaktadır.³⁴

Nüfus yoğunluğunun ve sanayileşme oranının yüksek olduğu ülkelerde hava kirliliği en büyük çevre sorunlarından biridir. Bazı ülkeler hava kirliliği sonucunda çeşitli felaketlerle karşılaşmışlar ve bu felaketler sonucunda can kayıpları meydana gelmiştir. 1952'de Londra'da, Öldüren Sis (5–9 Aralık 1952) olarak da adlandırılan, İngiltere'nin soğuk sisiyle karışmış dumanın bir arada bulunduğu büyük bir çevre felaketi yaşanmıştır. Ortaya çıkan sis, tahminen 4000 ile 12000 kişinin ölümüne neden olduğu belirtilmiştir. (Keleş vd., 2012: 165; www.britannica.com). Buna benzer pek çok olay yaşanması sebebiyle, insanlık bu kirliliği önleyici tedbirler almaya başlamışlardır. Bununla ilgili olarak Amerika'da Temiz Hava Yasası'nın³⁵ çıkarılması oldukça önemli bir gelişme sayılmaktadır. Hava korumada esas, hava kirliliğine neden olan kimyasal maddeler için emisyon standartlarının konması veya dioksitin gibi kansere sebep olan maddelerin havaya karışmasının tamamen önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Ayrıca araçların neden olduğu hava kirliliği, asit yağışları, katı atık yakma tesislerinin sebep olduğu hava kirlenmeleri, uçakların ve gemilerin neden olduğu bir takım kirlilikler ile milli parklar ve seyir alanlarında görüş mesafesinin düşmesine neden olan etmenler de hava kirliliğinden korunma kapsamında değerlendirilmektedir (Güneş ve Aydın Coşkun, 2004: 33).

Kirletici maddelerin boyutu, insan gözünün algılayabildiğinden daha küçük olduğundan, hava kirliliği genellikle çıplak gözle görülememektedir (World Health Organization, 2018: www.searo.who.int). Ancak hava kirliliğinin çevre, insan sağlığı, canlı varlıklar, doğadaki cansız varlıklar ve yerkürenin tamamı üzerinde pek çok etkiye sahiptir. İnsan sağlığı üzerinde, psikolojik etkilerin yanı sıra solunum yolu rahatsızlıkları ve salgın hastalıklara karşı vücudun direncini azaltırken çevre üzerinde hem iklimi hem de bitki ve hayvan topluluklarını doğrudan etkilemektedir (Keleş vd., 2012: 167).

³⁴ World Health Organization, “Ambient air pollution: Pollutants”, <https://www.who.int/airpollution/ambient/pollutants/en/>, (Erişim Tarihi. 11.08.2018).

³⁵ Clean Air Act of 1972.

Hava kirliliğinin yapılan araştırmalar sonucunda, küresel ısınma ve iklim değişikliği, ozon tabakasının delinmesi, sera etkisi gibi sorunlarla doğrudan ilgisinin olduğu ifade edilmektedir. Bu noktada küresel ısınma ile birlikte dünya sıcaklığı artmış, buna bağlı olarak deniz seviyesi yükselmiş, buzullar erimeye başlamıştır. Ünlü fizikçi Hawking'e göre, küresel ısınma ile ısınmanın devam etmesi durumunda dünya yaşanılmaz bir hal alacak ve yaklaşık 200-500 yıl sonra insanlığın yaşaması için kendisine yeni bir yuva bulması gerekecektir.³⁶ Atmosferdeki karbondioksit miktarının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan sera etkisi, ozon tabakasının incelmesine, dolayısıyla mor ötesi ışınların tabiata doğrudan gelmesine sebep olmaktadır (Görmez, 2007: 41). İklim değişikliği, *“yerkürenin jeolojik tarihi boyunca hem doğal hem de beşeri nedenlerden dolayı dünyanın ikliminde meydana gelen değişiklikler”* olarak tarif edilmektedir (Talu, 2015: 25). Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi'ne iklim değişikliği, *“karşılaştırılabilir zaman periodlarında gözlemlenen doğal iklim değişikliğinin yanı sıra, doğrudan veya dolaylı olarak dünya atmosferinin bileşimini bozan insan faaliyetlerinin bir sonucu olarak iklimde gerçekleşen bir değişiklik”* şeklinde tanımlanmaktadır (United Nations Framework Convention On Climate Change, 1992).

Dünyayı canlıların yaşamını devam ettirebilmeleri için solunum, sindirim, fotosentez gibi süreçler oldukça öneme sahip olan havanın kirlenmesini önlemek için küresel işbirliği gerekmektedir (Keleş vd., 2012: ss.160-162). Bu nedenle günümüzde tüm dünya hava kirliliğini önleyici eylemlerde bulunmaktadırlar. Fakat özellikle Güneydoğu Asya'daki birçok şehir, yıl boyunca kötü hava kalitesi ile karşı karşıya kalmaktadır (World Health Organization, 2018: www.searo.who.int). Türkiye’de bilinen hava kirliliği genellikle çarpık kentleşme, şehirlerdeki ısınma sisteminden ve motorlu taşıtlardan kaynaklanmakta ve bu nedenlere sanayinin gelişmiş olduğu yerlerde fabrikaların yaydığı kirlilik te eklenebilir (Duman, 2002: 31; Memiş, 2015: 155; Şen, 1994: 17).

³⁶ “Stephen Hawking'in Favori Yerleri' (Stephen Hawking's Favorite Places) belgeselinin yayınlanan 2. bölümünde ünlü fizikçi, küresel ısınmanın devam etmesinin Dünya'da yaşamayı dayandırmaz kılacağını ve 200 500 yıl sonra insanlığın kendine yeni bir yuva araması gerekeceğini söyledi.”, <https://tr.sputniknews.com/bilim/201801111031771875-hawking-iklim-degisikligi-venus/>, (Erişim Tarihi, 18.01.2018).

Hava kirliliğinin önlenmesi adına, eskimiş olan sanayi tesislerinin yenilenerek temiz yakıt kullanılması sağlanmalıdır. Isınmadan kaynaklı kirliliğin önlenmesi için yakma sistemlerinin iyileştirilmeye çalışılmalıdır. Motorlu araçlardan kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesi için çevreye uyumlu teknolojilerle araçların üretilmesini sağlama gibi bir takım doğa dostu önlemler almak mümkündür (Görmez, 2007: 41).

2.1.2.1.3. Toprak Kirliliği

Toprak, su ve hava gibi tüm canlı varlıkların yaşamını idame ettirebilmesi için oldukça önem arz etmektedir. Çünkü toprağın içinde ve üzerinde çok sayıda canlıyı barındırmasının yanı sıra bitkilerin tutunmasını sağlamakta ve içerdiği su, organik ve inorganik maddelerle de insanın varlığını ve hayatını sürdürmesini sağlayacak besin kaynaklarını oluşturmaktadır (Keleş vd. , 2012: ss.188-189).

Toprak kirliliği genel bir tanımıyla, *“insan faaliyetleri sonucunda toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır”*. Toprağın doğru kullanılmaması, tarımda fazla gübre ve ilaç kullanımı, atık ve artıkların bıraktığı zararlı ve tehlikeli maddelerin toprağa karışmasıyla oluşan kirlilik çeşididir (Keleş ve Ertan, 2002: 127). Sıvı, katı ve gaz atıkları toprağa karışması, tarım alanlarının yerleşim alanı haline getirilmesi, orman varlığının azalması, madencilik faaliyetleri sonucunda toprağın kalitesinin düşmesi vb. faaliyetler sonucunda toprak kirliliği oluşmaktadır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 57). Toprak kirliliği, toprağa bırakılan atıkların toprağı fiziksel, kimyasal şekilde etkilemesiyle ortaya çıkan kirlilik çeşididir. Hava kirliliği, su kirliliği, katı atıklardan dolayı yaşanan kirlilikler gibi pek çok kirlilik kaynağı, toprağı olumsuz yönde etkilemektedir (Keleş, vd., 2012: ss. 190-192).

Toprak kirliliği, topraktaki zehirli kimyasalların varlığı, insan sağlığı veya için risk oluşturacak kadar çok bulunması olarak tanımlanmaktadır.³⁷

Toprak kirliliğinin son yıllarda ciddi şekilde kirlendiğini söylemek mümkündür. Bu kirliliğin sebepler arasında, toprağa atılan zararlı maddeler, bilinçsiz şekilde toprak üzerinde yapılan çalışmalar yer almaktadır. Toprağı *“aşırı ve dikkatsiz kullanılmadığı*

³⁷ “What Is Soil Pollution?”, <https://www.environmentalpollutioncenters.org/soil/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2018).

ve erozyona karşı önlem alındığı takdirde kendini yenileyebilen bir kaynak” olarak ifade etmek mümkündür. (Haftacı ve Soylu, 2007: 105).

Toprak kirliliği, diğer tüm kirliliklerin meydana gelişiyle benzerlik göstermektedir. Hızlı nüfus artışı ve tarımdaki sanayi ve teknolojinin hızlı gelişimi doğrultusunda, doğal kaynakların yanlış ve bilinçsizce kullanılması, verimli topraklarda yapılaşma, yangınlarla yok olma sonucu toprak kirliliği de artmaya başlamıştır (Türkiye Cumhuriyeti Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, webdosya.csb.gov.tr; Memiş, 2015: 167).

Toprak kirliletiçi miktarları doğal seviyeleri (doğal olarak çeşitli topraklarda bulunan) aştığında, kirlilik oluşur. Toprak kirliliğinin meydana getirildiği ana nedenler insan kaynaklı nedenler ve doğal nedenler olmak üzere iki şekilde sınıflandırılmaktadır. İnsanlar tarafından oluşturulan kirlileticiler:³⁸

- Kimyasalların depolanması, taşınması veya kullanılması sırasında kazara dökülmeler ve sızıntılar (Örn. Benzin istasyonlarında benzin ve dizel sızıntıları ve döküntüleri),
- İnşaat alanında gerçekleşen bir takım zararlı faaliyetler,
- Taşımacılık faaliyetleri sırasında gerçekleşen kimyasal atıkların bilinçli ya da bilinçli şekilde dökülmesi vb.

Doğal kirlileticiler:

- Atmosferik birikme ile çökelme suyuyla sızıntı arasındaki dengesizliklerden dolayı topraktaki bileşiklerin doğal birikimi,
- Bazı çevresel koşullar altında toprakta doğal üretim gibi faaliyetler sıralanabilir.

Genellikle ilaçlama, gübreleme, sanayi atıklarının karışımı ve erozyon gibi sebeplerden dolayı ortaya çıkan toprağın fazla tuzlanması, çoraklaşması, erozyonla taşınarak anakayanın ortaya çıkması, aşırı ilaç kullanımı, zehirli atık maddelerle doldurulması gibi birçok şekilde ortaya çıkan toprak kirlenmesi, nüfusun artması ve yeni besin kaynaklarına duyulan ihtiyaç nedeniyle oldukça önemli bir çevre kirliliğidir. Son yıllarda yaşanan iklim değışikliklerine bağılı olarak ortaya çıkan

³⁸ Environmental Pollution Center, “Soil Pollution Causes”, <https://www.environmentalpollutioncenters.org/soil/causes/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2018).

  lle me de toprak kirliliğinin önemli görünümlerinden biridir (Güneş ve Aydın Coşkun, 2004: 33; Görmez, 2007: 32).

Türkiye’de “%20 si orta şiddetli, %36,4’  şiddetli ve %16,0’ı çok şiddetli” erozyona maruz kalmaktadır. Bu durumun esas nedeni, bitki örtüsünün zayıflaması ve bakımsız bırakılmasıdır. Memiş’e göre (2015: 168), toprak erozyonu ülkemizin en büyük  evre sorununu oluşturmaktadır.

Bu doğrultuda, toprağın en iyi şekilde korunması, kullanımı ve sürdürülebilir toprak yönetiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda arazi ve doğal kaynaklarla ilgili gerekli planlamalar yapılmalı, uygulanmalı, değerlendirilmeli, kontrol edilmeli ve izlenmelidir. Tarım ve orman arazilerinin belirlenen hedefler dışında kullanılmamalı; ormansızla tırma, erozyon kontrol altına alınmalı;  ayır ve meraların ıslah edilebilmesi için gereken mali destek sağlanarak, toprağı iyileştirmeye yönelik çaba gösterilmelidir (Karaca ve Turgay, 2012: 18).

2.1.2.1.4. Görüntü ve İmar Kirliliği

Görüntü kirliliği, “*insanların doğal çevrede yapmış olduğu olumsuz de i ikliklerle sağlıklı insanların görüntü alanlarının kişileri rahatsız edici hale getirilmesi*” şeklinde tanımlamak mümkündür. 1950’li yıllardan itibaren nüfus artışı ile birlikte köyden kente yaşanan g  lerin sonucunda kentleşme olgusu hızla büyümeye ba lamıştır. Artan nüfusun ihtiya ını karşılamaya yönelik bina sayıları arttırılmış ve bu süreçte keyfi uygulamalar sonucunda “ arpık kentleşme” olarak ifade edilen karmaşık bir düzene sahip, estetikten uzak bu yapılar meydana gelmiştir. Bu yapılar hem görüntü kirliliğine sebep olmakta hem de insan yaşamını zora sokmaktadır. Bu artan çarpık yapılaşmanın önüne geçmek adına çeşitli kanunlar ile yapılacak yapı ve binaların belirli standartlara sahip olacak şekilde inşa edilmeleri hedeflenmiştir. Başka görüntü kirliliği kaynakları ise kentlerin cadde ve sokaklarda yerlere atılan, apartman girişlerine bırakılan, duraklara, sokaklardaki direklere ve lambalara yapıştırılan tanıtım broşürleri, binaların dış cephesindeki orantısız ve rahatsız edici görüntüler olarak sıralamak mümkündür. Ayrıca görüntü kirliliği; dikkat da ınıklı ı, gözlerde yorgunluk, isteksizlik, düşünce  e itli inde azalma, karmaşa nedeniyle adaptasyon zorluğu, öfke, kötü hissettiren manzaralar dolayısıyla karamsar

düşüncelere kapılma, yaşama sevincinin azalması, psikolojik rahatsızlıklarda artış, travma gibi pek çok olumsuz etkilere sebebiyet vermektedir.³⁹

Her ne kadar görüntü kirliliği kavramı bireyin estetik görüşü ile yakından ilgili olarak “öznel” nitelik taşıyor olsa da genellikle görünürlükteki bozulma, düzensiz veya tutarsız kalıplar, karışıklık, farklı türde görsel elemanların yan yana koyulması ve belirli şekillerin ve renklerin baskınlığı gibi hususlar kirlilik sebebi olarak ifade edilebilir. Ulaşım altyapısında kullanılan işaretler ve reklam panoları gibi unsurlar, estetik açıdan kirlilik yaratabilir (Anciaes, 2014: ss.1709-1711).

Görüntü ve imar kirliliğinin önlenmesi için kanunlarda ve ilgili yönetmeliklerde yer alan uygulamaların gerçekleştirilmesi konusunda titizlikle çalışmalar yürütülmeli, bilgi teknolojisi çağının gereken yerlerde kullanılması gerçekleştirilmeli, sivil toplum kuruluşları, merkezi ve yerel yönetim ve toplum içerisindeki bireyler işbirliği içerisinde olmalıdır.

Bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmeler doğrultusunda, sokak karmaşasının önüne geçilebilir. Örneğin, “*Global Konumlandırma Sistemi (GPS)*” gibi teknolojilerin kullanılması, trafik işaretlerinin sayısının azaltılmasına katkıda bulunabilir, bilgilerin doğrudan trafik kontrol sisteminden sürücülere aktarılmasına izin vererek görüntü kirliliğine sebebiyet veren trafik ve levhaların azaltılmasına katkı sağlayabilir (Anciaes, 2014: ss.1709-1711).

Görüntü kirliliğinin en ciddi boyutlarından olan imar kirliliği, inşaatına başlamadan önce ruhsatının alınmaması nedeniyle oluşan yapıların oluşturmuş olduğu olarak tanımlanmaktadır (Özdemir, 2015: konuttimes.com). Türkiye’de imar kirliliği konusu, mevcut 1982 Anayasası’ndaki 56. madde ve 3.5.1985 tarihli ve 3194 Sayılı İmar Kanunu haricinde, 5237 sayılı ve 26.9.2004 tarihli Türk Ceza Kanunu’nun m.181-184 hükümleri arasında “*Çevreye Karşı Suçlar*” arasında düzenlenmiş ve bu suçlar arasında “*İmar Kirliliğine Neden Olma*” şeklinde düzenleme mevcut olup, ilgili hükümlere aykırı davranan kişilerin cezalandırılacağı ifade edilmektedir. Burada “*korunan hukuki değer çevre*”dir. İmar kirliliğine neden olma, “*Topluma Karşı Suçlar*” arasında düzenlendiğinden, ilgilinin rızası bu suç bakımından hukuka uygunluk sebebi olarak kabul edilemez. Dolayısıyla arsasına ruhsatsız/ruhsata aykırı

³⁹ “Görüntü Kirliliği”, <http://cevreonline.com/goruntu-kirliligi/>, (Erişim Tarihi: 12.06.2018).

bina yapılmasına müsaade eden kişinin gösterdiği rıza, bina yapan kişinin eylemini hukuka uygun hale getirme gibi bir durum söz konusu olmayacaktır (Giyik, 2018: 94).

Aksu'ya göre yapı ruhsatı veren ve denetimini yapan kamu (belediye) kurumunun içerisinde yer alan raportör, imar müdürü, belediye başkanı kısaca tüm yetkililer sorumluluk bilinci içerisinde olmalı, yaptırımların olduğu bir sistem oluşturulmalıdır. Bu sorumluluk zinciri içerisinde, bütün kişi ve kurumlar ne denli sorumlu olacağı hususu tespit edilmeli, devredilemez sorumluluklar kapsamında yaptırıma tabi tutulmalıdır. Türkiye'nin hiçbir yerinde yapı, mimar ve mühendislerin tasarım izni olmadan yapılmamalıdır (Aksu, 2005).

2.1.2.1.5. Işık Kirliliği

Işık kirliliği, *“gerekli veya gereksiz olarak yapılan yanlış dış aydınlatmaların yan etkisi”* şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu kirlilik, endüstriyel uygarlığın bir yan etkisidir. Kaynakları, uzman olmayan kişi veya kurumların yapmış olduğu bina dış ve iç aydınlatma, park, bahçe, ofisler, fabrikalar, sokak lambaları ve diğer aydınlatmalar olarak sıralanabilir. Yapılan araştırmalar sonucunda, ışık kirliliği de çevreye zarar veren ve gökyüzünün olması gereken görüntüsünü bozmaktadır. Gökyüzüne doğru yöneltilen yanlış aydınlatmalar sonucunda atmosferin kendisine has olan görüntüsünü bozmakta ve gece görüşünü kısıtlamakta olduğu, insan sağlığına, mevcut ekosistem ve hayvanlara olumsuz etki bıraktığı ortaya çıkarılmıştır.⁴⁰

Yapay ışığın artması ve yaygın kullanımının pek çok zararı mevcuttur. Bu zararlar yalnızca evrene bakış açısına zarar vermekle kalmaz aynı zamanda çevreye, enerji tüketimine ve insan sağlığına da olumsuz etkileri mevcuttur. Bu etkilerin temel sebebi sanayileşen uygarlıkların varlığıdır. Gerçek şu ki, geceleri kullanılan dış mekan aydınlatması aşırı parlak, kötü şekilde konumlandırılmış ve çoğu durumda tamamen gereksizdir. Bu ışık ve onu yaratmak için kullanılan elektrik, insanların aydınlatılmasını istedikleri gerçek nesneler ve alanlara odaklanmak yerine onu gökyüzüne dökerek boşa harcanmaktadır.

⁴⁰“ Işık Kirliliği”, <http://cevreonline.com/isik-kirliligi/> , (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

2016 Yapay Gece Gökyüzü Parlaklığı Dünya Atlası'na göre, dünya nüfusunun yüzde 80'i gökyüzü sisinin altında yaşamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa'da halkın yüzde 99'unun ise doğal bir gece yaşayamadığı ifade edilmektedir (darksky.org).

2017 yılında Dr. Christopher Kyba, gecenin yeryüzünün parlaklığını ölçmek için uydu verilerini kullanan bir çalışma oluşturmuştur. 2012'den 2016'ya kadar olan beş yıllık fotoğrafları karşılaştırdıktan sonra, araştırma ekibi şaşırtıcı bir sonuç çıkarmıştır. Bu sonuca göre küresel ışık her yıl ortalama yüzde 2,2 arttığı tespit edilmiştir. Zaman içinde parlaklık değişikliklerinin ülkeye göre büyük ölçüde değiştiğini göstermiştir. Güney Amerika, Afrika ve Asya'daki çoğu ülke daha da parlak ülke haline gelmiştir. Bilim adamları tarafından “gece kaybı” olarak ifade edilen durumun flora, “*fauna ve insan refahı*” için olumsuz sonuçları olduğunu dile getirmektedirler (Gill, 2017: www.bbc.com).

Bilim adamlarından, şehir plancılarından, çevrecilerden ve ilgili vatandaşlardan oluşan bir grup olan Uluslararası Karanlık Gökyüzü Derneği (IDA), yapay ışığın gece üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya çıkarılması hususunda önemli bir rol üstlenmiştir. Yapılan araştırmalarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde 4,1 milyar dolardan daha fazla ışıklar için harcandığı ve her yıl yaklaşık 21 milyon ton karbondioksit salınımına denk geldiği tahmin edilmektedir. En büyük artışlar ise geceleri hızla kendi ortamlarını aydınlatan gelişmekte olan ülkelerde olduğu görülmüştür. Dr. Kyba, yerel yönetim birimleriyle konuşarak yatak odası içerisinde rahatsız edecek şekilde parlayan bir sokak lambasını, belediye meclisine danışarak önlem alınabileceğini ifade etmektedir (Dengate, 2018: www.abc.net.au).

2.1.2.1.6. Gürültü Kirliliği

Gürültü, “*insanlar üzerinde olumsuz etki istenmeyen ve dinleyene bir anlam ifade etmeyen hoş gitmeyen seslere*” verilen isimdir. Dolayısıyla herhangi bir sesin gürültü olabilmesi için kesinlikle yüksek seviyede olması şartı bulunmadığını söylemek mümkündür.⁴¹

⁴¹ “Gürültü”, <http://cevreonline.com/gurultu/>, (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

Çevre sorunları arasında yer alan gürültü kirliliğinin belirgin bir yapısı bulunmamakla birlikte; kişinin bedensel ve ruhsal yönden kötü etkileyen, bireylerin işitme sağlığını ve algılamasını bozucu nitelik taşıyan, çalışma performansını düşürücü, çevrenin sakinliğini engelleyen özellikleri barındırdığını söylemek mümkündür (www.dicle.edu.tr).

Gürültü kirliliği uçaklardan, endüstriden veya diğer kaynaklardan gelen sesin zararlı seviyelere ulaşmasıyla olur. Araştırmalar gürültünün; uyku bozukluğu, kognitif bozukluk, kulak çınlaması ve işitme kaybı dahil olmak üzere çeşitli olumsuz etkilere sahip olduğunu göstermiştir. Örneğin, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yapılan çalışmada gürültü kirliliğinin kalp hastalığı oranlarının artırarak, yılda yüzbinlerce ölüme neden olabileceği tespit edilmiştir (Bradford, 2018: www.livescience.com).

Gürültü ile mücadelede yasal düzenlemeler ve eğitim gibi önlemler, önemli derecede etkili olmaktadır. Kimi ülkelerde uçakların kalkış ve iniş zamanları, uyku ve dinlenme zamanları dikkate alınarak düzenlenmiştir. Kent içinde gürültüye neden olan inşaatların günlük başlama ve bitiş zamanları da yasal düzenlemelerle belirlenmektedir. Ülkemizde de tır ve kamyonların kent içinden geçme zamanları yasal düzenlemelerle programlanmıştır.

2.1.2.1.7. Diğer Durumlar

Bu çalışma içerisinde çevre hakkını ihlal eden durumlar içerisinde çevre sorunları başlığı altında hava, su, toprak, gürültü, ışık ve görüntü/imar kirliliği konuları ile bu kirliliklerin nedenlerine, etkilerine ve sonuçlarına yer verilmiştir. “*Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını*” ihlal eden bu durumların dışında zamanla farklı kirletici fonksiyonu olan unsurlar oluşmuş ve günümüz koşullarında bu unsurlar, çevre hakkının bir hak olarak kabul edilmesi ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak çeşitli ihlal edici durumlar olarak varlıklarını göstermişlerdir. Çevre hakkını ihlal eden bu durumları, kimyasal atıklar ve sanayi ile ilişkilendirilerek ortaya çıktığı asit yağmurları, savaşlar, nükleer ve kimyasal silahlanma, nükleer enerji santralleri olarak sıralamak mümkündür.

Bu hakkı ihlal eden diğer bir durumlardan ilki *asit yağmurları*dır. Avrupa ve Kuzey Amerika başta olmak üzere çeşitli ülkelerde içerisinde “*sülfürik asit*” ve “*nitrik asit*” bulunan yağmurların yağdığı ifade edilmektedir. Yağmur şeklinde gökyüzüne inen bu maddeler, gölleri, ormanları, tren yollarını, tarihi eserleri ve pek çok unsura zarar vermektedir. Kimyasal atıklar ve sanayi ile ilişkilendirilerek ortaya çıktığı söylenen bu sorunun kaynağı Avrupa olarak ifade ediliyor olsa da son yıllarda Türkiye’de asit yağmurlarının görülmesi, nedeni olmasa da bu sorunla Türkiye gibi pek çok ülkenin de etkilendiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Görmez, 2007: ss.38-39).

Bu durumlar içerisinde insanlığın karşılaşmış olduğu belki de en büyük yıkımlarından olan *savaşlar*dır. Savaşlar yalnızca cephede insanlığa zarar vermekle kalmamakta, bilinçli tahrip yoluyla da çevresel yıkımlara neden olmaktadır. Çevresel yıkım ve yaşam ortamlarının tahribi, düşmanların yok edilmesi amacıyla bir savaş kazanma stratejisi olarak kullanılmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerindeki çevresel tahribat tüm dünyayı ciddi boyutlarda olumsuz etkilemektedir. Savaşa hazırlık amacıyla yapılanların çevresel yansımaları, “*ordu birimlerinin konuşlanması için çevrenin ordu gereksinimlerine göre yeniden düzenlenmesi, silah üretimi yoluyla oluşan kirlilik ve silahların test edilmesiyle askeri tatbikatların direkt etkisi*” şeklinde ortaya çıkmaktadır. Askeri üsler, savaş uçaklarının kalkışı için gerekli havaalanları, genellikle ekolojik açıdan değerli geniş arazilere ihtiyaç duymaktadır. Bu yerler, yerel sakinlerinin görüşleri alınmaksızın askeri kurumlara tahsis edilmektedir. Bu noktada, ormanlar başta olmak üzere tarımsal üretimde kullanılan alanlar yok edilerek, tüm doğal fauna tahrip edilebilmektedir. Ayrıca kimyasal, biyolojik, nükleer ve geleneksel silahların üretimi, depolanması ve test edilmesi için ayrılmış milyonlarca dönüm arazi toksik kirlenme nedeniyle, topraklar ciddi zararlar ile karşı karşıya kalmaktadır. Sonuç olarak, savaştan olumsuz etkilenen sivillerin yanı sıra çevresel hasar da oldukça fazla olmaktadır. Bu durum da sivil halkı ve yaşamı olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Sütlaş, 2002: m.bianet.org).

Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı, silahlı çatışma zamanlarında çevrenin korunması konusuna yakın bir ilgi göstermemiş olsa da Rio Bildirgesi’nin 24. ilkesi de meseleyi şu şekilde ifade eder “*Savaşın doğası gereği sürdürülebilir kalkınma için yıkıcıdır. Devletler, bu yüzden, silahlı çatışma zamanlarında çevrenin*

korunması için uluslararası hukuka saygı göstermeli, gerektiğinde bu hukukun geliştirilmesi için işbirliği yapmalıdırlar”. (The Rio Declaration on Environment and Development, 1992: www.unesco.org).

Bugün insanlık günde dört milyar dolar civarında askeri harcama gerçekleştirmektedir. Gelişmiş ülkeler bu harcamalarını nükleer ve kimyasal silahlarda kullanmaktadırlar. Bu miktarın günümüzdeki hırs ve rekabete dayalı olarak attığını ifade etmek mümkündür. Ayrıca *“silahlanma için bir günde harcanan para, Birleşmiş Milletlerin çölleşmeyi önlemek için bir yılda harcadığı paradan fazladır.”* Yapılan bütün harcamalar, dünya barışını koruma hedefi ile gerçekleştirilmektedir. Ancak insanlık, büyüttüğü bu canavarın kurbanı olabileceğini unutarak yaşamına devam etmektedir (Görmez, 2007: 36).

İkinci Dünya Savaşı’nda kullanılan nükleer silahlarla; kimyasal ya da biyolojik silahların etkilerine ilişkin örneklerden henüz yeterince sık söz edilmese de bunlara yönelik tahminler *"kıyamet senaryoları"* şeklinde ifade edilmektedir (Sütlaş, 2002: m.bianet.org). İkinci Dünya Savaşı’nda, 1986 Çernobil nükleer felaketi nedeniyle insanoğlunun karşılaştığı nükleer radyasyondan sonra elektronik cihazların artmasıyla birlikte yaşamımızın çoğu alanında iç içe olduğumuz elektromanyetik radyasyon çevreyi ve sağlığımızı tehdit edici seviyelere ulaşmıştır. Yüksek gerilim hatları, pek çok evde var olan televizyon, bilgisayar, saç kurutma makinesi, fırın ve özellikle cep telefonları ve baz istasyonları birer radyasyon kaynağı olarak ifade edilebilir. Her ne kadar hayatı kolaylaştırıcı fonksiyonları ile insanları cezbediyor olsa da insan sağlığı açısından, kanser, baş ağrısı, unutkanlık, Alzheimer gibi çeşitli hastalıklara davetiye çıkarmaktadırlar (Yılmaz Turgut, 2012: 4; Duman, 2002: 34).

Çevre hakkının ihlali noktasında bahsedilecek olan diğer bir unsur ise nükleer enerji ve nükleer santrallerdir. Nükleer enerji, bir atomun çekirdeğindeki (çekirdek) enerjidir. Atomlar, evrendeki her nesneyi oluşturan küçük parçacıklardır. Atomları bir arada tutan bağlarda oldukça yüksek miktarda enerji mevcuttur. Bu enerjiden faydalanabilmek için öncelikle enerji serbest bırakılmalıdır. Atomlardan iki şekilde salınabilir: *“nükleer füzyon”* ve *“nükleer fisyon”*. Nükleer füzyonda, atomlar birleştirildiğinde veya daha büyük bir atom oluşturmak üzere bir araya getirildiğinde enerji açığa çıkar. Nükleer fisyonunda, atomlar daha küçük atomlar oluşturmak için

ayrılarak enerji açığa çıkar. Nükleer santraller, elektrik üretmek için nükleer fisyon kullanmaktadır.⁴² Elektrik üretimi haricinde tıpta, endüstride ve silah sanayiinde (kıtalar arası balistik füzeler gibi) kullanılmaktadır. Bugün dünyada var olan nükleer silahlar pek çok gezegeni imha edebilecek güce sahiptir. ABD, Rusya, Fransa, İngiltere, İsrail, Çin, Hindistan, Pakistan, Güney Kore gibi ülkeler nükleer silaha sahip başlıca ülkelerdir. Bilindiği gibi bu silahlar, küresel boyutta bir öneme haizdir. Herhangi bir savaşın başlaması durumunda, sadece savaşan ülkeleri değil, tüm dünyayı tehlike altına sokmaktadır (Temurçin ve Aliagaoglu, 2003: 27).

Bugün dünyadaki ülkelerin dörtte birinden çoğu nükleer santrallere sahiptir. Bu santrallerin güvenliği ile enerji üretimi sonrasında meydana gelen atıkların saklanması ve ortadan kaldırılması sorunu, çevresel güvenlik perspektifinden bakıldığında ciddi bir tehdit olarak düşünülmektedir. Özellikle Çernobil nükleer reaktöründeki kaza sonrasında ortaya çıkan deneyimler arasında, olumsuz etkilerinin yıllarca devam etmesi ve geniş bir bölgeyi etkilemesi gibi tehlikeler, yüzlerce nükleer santralin dünya çevresi için bir güvenlik sorunu oluşturmasını açıklayıcı niteliktedir (Keleş ve Ertan, 2002: ss.238-239).

Nükleer enerjinin elde edilmesi sırasında çeşitli maddeler açığa çıkmaktadır. Bu maddeler, “sıcaklık (*termonükleer üniteyi çalıştırır*), uranyum olmayan reaktör maddeleri, uranyum bileşikleri (*bunlar sonradan işlenebilir*), atıklar, parçalanma ürünleri ve radyasyon” olarak ifade etmek mümkündür. Bu enerjinin barışçıl hedeflerle kullanılması 1930’lu yıllara kadar gitmesine rağmen deney için ilk reaktör 1942 yılında Enrico Fermi tarafından Chicago Üniversitesi bahçesindeki tesiste uygulanmıştır. Bu enerji kaynağından ilk enerji üreten ülkeler 1955 yılı sonlarında ABD ve eski Sovyetler Birliği olmuştur. 1975 yılında 19 ülkede 157 santralin yapımı tamamlanmıştır. Ayrıca bu dönemde nükleer silah sanayiinde benzer ilerlemeler kaydedilmiştir. Günümüzde nükleer enerjinin elektrik üretilmesindeki rolü zaman zaman düşüşe geçmiş olsa da genel çerçevede artış yaşandığını ifade etmek mümkündür (Temurçin ve Aliagaoglu, 2003: ss. 26-27).

⁴²“What is nuclear energy?” <http://www.nnr.co.za/what-is-nuclear-energy/>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

Dünyadaki gelişimine paralel olarak ülkemizin de 1955 yılından itibaren, nükleer enerji politikası ile ilgili çalışmalara başladığını söylemek mümkündür. Ancak nükleer enerji üretimine yönelik yasal düzenlemeler 1959 yılından sonra çıkarılan kanunlarla oluşturulmuştur. 1960'lı yılların gelmesiyle günümüze kadar birkaç defa ihaleye açılan nükleer santral antlaşmaları çeşitli nedenlerle sonuçlandırılmamıştır. Aslında Türkiye'nin sürdürülebilir bir gelişme için nükleer enerji santrali kurma çabaları tartışma konusu olmuştur. Türkiye, 1960-1980 yılları arasında nükleer silahların yayılmasının önlenmesi, fiziksel korunma ve ticaret konularının; 1980-2000 yılları arasında ise Üç Mil Adası kazası ve Çernobil kazasından ötürü nükleer güvenlik konularının üzerine eğilmiştir. 2000 yılı ve sonrası 11 Eylül gibi küresel boyuttaki terör olayları sebebiyle nükleer silahların yayılmasının engellenmesi ve güvenlik konularına önem vermiştir (Kaya ve Göral, 2016: ss.422-423).

2010 yılına gelindiğinde ise Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında Mayıs 2010 tarihinde santral kurulu ile ilgili "*Hükümetlerarası Anlaşma*" imzalanmıştır. Akkuyu sahasında kurulacak olan VVER1200 tipi nükleer santral dört reaktörden oluşup, toplamda "*4800 MW*" elektrik üretecektir. Rosatom firmasının bulacağı sermayeyle yapılacak olan santralin inşası, işletmesi, işletmeden çıkarılması ve sökümü firmaya ait olacaktır. Buna karşılık Türkiye, inşa alanının tahsisini, elektrik alımına yönelik finansal ve finansal olmayan garantiler, yapım desteği ve lisanslamayı vermekle yükümlüdür. (Kaya ve Göral, 2016: 425).

Akkuyu Nükleer Santrali çevre açısından olumlu ve olumsuz pek çok unsura sahiptir. Bunların içerisinde ithal kömür santrali yerine nükleer santral kurulmasıyla, 60 yılda 2 milyar ton karbondioksit gazı salınımının önüne geçilecek; doğalgaz santrali yerine nükleer santralin tercih edilmesiyle 950 milyon tonluk salınım engellenecek. Ancak tüm bunlar gerçekleşirken santralin bir senede 125 ton uranyum atığı üretmesi tahmin edilmektedir. Santralin 60 yıl boyunca faaliyette olacağı düşünüldüğünde bu miktarın 7.500 ton olması beklenmektedir. Bu atıkların nükleer çubuklar haline getirilerek, yaklaşık 7-8 sene santral bünyesinde bir havuzda soğutularak söndürüleceği ve imha edilmek üzere Rusya'ya götürüleceği planlanmaktadır. Ayrıca son zamanlarda Türkiye'deki elektrik tüketimindeki artış göz önüne alındığında "*elektrik tüketiminin her yıl ortalama % 5,1 arttığı*" görülmektedir.

Mevcut tüketim miktarının ve talep artışı dikkate alındığında santralin tam kapasite üretime başlayacağı “2026 yılında Türkiye’de yıllık 452 milyar kilovatsaat elektrik tüketimi” olacağı görülmektedir. “2026 yılında enerji ihtiyacımızın %7,7’sini” karşılayacak Akkuyu Nükleer Santrali, tüketim talebinin aynı şekilde artacağı düşünüldüğünde “2030 yılında ihtiyacın % 6,3’ünü, 2040 yılında % 3,9’unu karşılayacağı” ifade edilmektedir (Avşaroğlu, 2018: www.researchgate.net).

Türkiye çeşitli alanlarda ilerleme kaydederek, ileri teknolojiye sahip olacağını ve sanayi altyapısının gelişeceğini düşünmektedir. Bu gelişmeler olumlu gibi görülürken, anlaşmanın detaylarına bakıldığı zaman, birçok konunun net olmadığı ve Türkiye’nin aleyhine olabilecek maddelerin yer aldığı ifade edilmektedir (Kaya ve Göral, 2016: 434). Santralin yapımına ve işletilmesini destekleyenlerin yanı sıra, nükleer santrale karşı çıkanlar da mevcuttur. Bu duruma karşı çıkanlar(Avşaroğlu, 2018: www.researchgate.net):

- 60 yıllık sürede enerji gereksiniminin yalnızca % 2’sini karşılayacağı,
- 15 yıl boyunca üreteceği elektriğin bedeli olan 12.35 sent/kWh üzerinden verilen alım garantisinin dünya fiyatlarından 2,5-3 kat daha pahalı olduğu, şimdi piyasada 4,5 cente elektrik bulunabilirken 12,35 centten alınan elektriğin ülkedeki sanayi ile yakından ilgilenen kesim adına problem arz edeceği,
- Nükleer reaktörlerin çalışması sırasında meydana gelen “plütonyum”un zehirli ve kanser yapıcı özelliğinin var olması ve doğada 250 yıl kalabildiği, açığa çıkan bir diğer radyoaktif madde olan “stronsiyum” yağış yoluyla bitkilere ve bitkileri tüketen hayvanların sütüne geçerek insanlara bulaşabileceği,
- Akkuyu Nükleer Santrali’nin aktif bir fay hattı olan Ecemiş fay hattına 20-25 kilometre mesafede olduğu, Çernobil’i de inşa eden şirkete verilen ihalenin son yıllarda dış politikamızda yaşanan sorunlarla birlikte Rusya’ya tanınmış bir imtiyaz ve bir tür kapitülasyon olduğu söylemlerinde bulunmaktadır.

Nisan 2018 tarihinde yapımına başlanan Akkuyu Nükleer Santrali (Mersin) dışında projelendirilmiş olan Sinop, İğneada (Kırklareli)⁴³ nükleer santral yapım projeleri hususunda hükümetlerin halkın kaygılarını ve önceliklerini ilgili herhangi bir karar alma sürecine dahil etmek için uygun mekanizmalar oluşturması önemlidir. Çevresel

⁴³ “Nuclear Power in Turkey”, (2018, Aralık) <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx> , (Erişim Tarihi: 09.04.2019).

kararlara katılım, Rio Deklarasyonu ve Aarhus Sözleşmesi gibi çeşitli uluslararası mevzuatlarla çevresel insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Örneğin Rio Deklarasyonu'nun 10. İlkesi, “Çevre ile ilgili konular ilgili tüm vatandaşların katılımıyla ilgili düzeyde ele alınmaktadır.” (Akyüz, 2017: 8).

Genel olarak insanların bu enerjiye karşı farklı bakış açıları olması sebebiyle Türkiye'nin nükleer enerji politikası tartışma konusudur. Taraftarlar, Nükleer Santrallerin ucuz, güvenilir ve çevre dostu enerji kaynakları olduğunu iddia ederken, rakipler Nükleer Santrallerin pahalı, yenilenemez ve çevre dostu olduğunu savunmaktadırlar (Akyüz, 2017: ss.1-2).

Sınıraşan nitelikteki çevresel zararlar olarak ifade edilen,” *bir ülkedeki tüm çevresel yıkımların o ülkeyle sınırlı kalmayıp başka ülke topraklarını veya uluslararası alanları olumsuz etkilemesi olarak da tanımlanan*” nükleer kirlilik, deniz petrol taşımacılığı, tehlikeli madde taşımacılığını (Özkan, 2016: 130) çevre hakkını ihlal eden durumlar arasında eklemek mümkündür. Bu hususta öncelikle nükleer denemeler ve nükleer santral kazaları, nükleer gemilerde tehlikeli maddelerin taşınması sırasındaki sızıntılar ile radyoaktif atıkların depolanması sorunu gibi etkinlikler, kontrol edilemez bir nitelik taşıyarak dönüşü olmayan tahribatlara sebebiyet verebilmektedir (Görmez, 2007: ss.35-37). Bu tahribatlar, ekosistemde bulunan bütün canlılar, su, toprak ve hava gibi unsurları da olumsuz yönde etkileyecektir. Nükleer radyasyonların ve atıkların binlerce sene etkisini sürdüreceği olması durumu göz önüne alındığında “*ortak geleceğimiz*” için ciddi tehlikeler meydana gelecektir. Sonuç olarak, zarar vermeden kullanma ilkesi ihlal edilecek ve ortak bir çevresel sorumluluk rejimi oluşturmak mümkün olmayacaktır (Özkan, 2016: 153).

Meydana gelen atık sorununu çözmek adına bir takım çalışmalar yapmak mümkündür. Nükleer enerji kullanılması sonucunda oluşan yakıtlar, yüksek radyasyona sahip uzun ömürlü atomları içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple, öncelikle atıklar, sızdırmaz özel nitelikteki kaplar içine alındıktan sonra, geçici yerüstü ve yeraltı depolarında saklanmalıdır. Sonrasında ise , “*reaktör sahasına depolama*”, “*deniz dibine depolama*”, “*özel depolarda saklama*”, “*toprağa gömme*” gibi temel yöntemlerden biri kullanılarak ve kontrollü olarak insana ve çevreye zarar

vermeyecek şekilde uzun yıllar boyunca muhafaza edilmesi gereklidir. Belirtilen yöntemler yetersiz geldiği durumlarda ise “*gelecekte kullanılması tasavvur edilen ve yeryüzünün 500-1000 m. altında oluşturulacak özel “jeolojik depolara gömme” teknolojisi geliştirilmesi*” gerekmektedir (Özkan, 2016: 153).

Her ne kadar mevcut ve tesis halindeki reaktörlerin sayısına bakılırsa, nükleer enerjinin dünya toplam enerji üretimindeki payı artacak gibi görünse de (Temurçin ve Aliagaoglu, 2003: 38) nükleer enerji gerek enerji üretiminde, diğer enerji üretim araçlarına nazaran hata toleransının az oluşu ile gerekse enerji üretiminde açığa çıkan atıkların bertarafı hususundaki zorlukları neticesinde, enerji üretimi noktasında nükleer enerji dışında daha güvenli kaynakların bulunması mecburiyet haline geldiğini söylemek mümkündür (Görmez, 2007: 38).

2.2. Çevre Hakkının İhlali Durumunda Başvurulabilecek Koruma Yolları

Çevre sorunları, kapitalist düzenin topluma ve çevreye üstünlük kurma mücadelesi sonucundan kaynaklanan çevresel problemler kümesidir. İnsanlık, isteyerek ya da istemeyerek bu düzene ayak uydurmuş ve sonucunda çevre tahribatlarıyla baş başa kalmıştır. Bu doğrultuda çeşitli çözüm arayışlarına girişilmiştir.

Çevre hakkı sayesinde insanların yaşam kalitesi ve buna bağlı olarak sağlık hakkı korunmaktadır. Hava, su ve toprak kalitesinin korunması ile birlikte yaşam kalitesinin belirlenen standartların altına düşmesinin de önlenmesi hususu da önem kazanmaktadır. Dolayısıyla kamu kurum ve kuruluşlarının çabalarının yanı sıra, bireylerin, sivil toplum kuruluşlarının ve çevre örgütlerinin de çeşitli faaliyetler göstererek çevre hakkının gerçekleştirilmesine destek olmaları gerekmektedir (Tezcan vd., 2010: 389).

2.2.1. Çevre Hakkını Ulusal Düzeyde Koruma Yolları

2.2.1.1. Sivil Toplum Örgütleri Aracılığıyla Koruma Yolu

Çevre hakkının hem bir hak hem de bir ödev olması, çevre hakkının yararlanıcıları ve yükümlüleri arasında bir denge unsuru olmaktadır. Hukuki düzenlemeler doğrultusunda bireyler çevre zararına sebebiyet verirlerse devlet çeşitli şekillerde (ceza, yasak vb.) bunu önlemeye çalışmaktadır. Çevre kavramının tanımının ve sınırlarının tam olarak belli olmaması çevre konusunda çeşitli anlaşmazlıklara neden

olmaktadır. Çevreyi bireylerin yanı sıra devletler de kirletebilir ya da çevreye zarar verebilir. Bu noktada çevre zararlarını önleyecek ya da gereken tepkiyi gösterebilecek oluşumlar bireyler ve onların bir araya gelerek oluşturmuş oldukları sivil toplum örgütleridir. Bireylerin ve sivil toplum örgütlerinin, bu haklarını istemek ve ödevlerini yerine getirebilmek için 1982 Anayasası'ndaki 56. madde haricinde bir takım hak ve özgürlüklere de ihtiyacı vardır. Bu haklardan birisi 1982 Anayasası'nın 33. maddesinde yer alan dernek kurma özgürlüğüdür. Bu özgürlük anayasada *“herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir”* şeklinde yer almıştır (Mengi ve Turan, 2013: 90).

Ekonomik kazanç kaygısı olmayan, esnek bir yapıya hakim, gönüllülük ve katılımcılık ilkesi doğrultusunda faaliyetlerini yürüten, sivil toplum kuruluşları *“belirli amaçları gerçekleştirmek, fikirlerini açıklayabilmek, belirli konularda kamuoyunu aydınlatmak ve yönlendirmek”* amacıyla faaliyetlerini sürdüren kuruluşları ifade etmektedir (Görmez, 2007: 147).

1992 yılında Rio'da gerçekleştirilen konferans sonunda oluşturulan Rio Deklarasyonu'nu ve Gündem 21 Programı, çevrenin korunması ve kaynakların sürdürülebilir kullanımı yönünde toplumun her kesiminin görev ve sorumluluklarının var olduğu hususuna yer vermiştir. Çevre hakkının korunması konusunda, çevrenin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı, atıkların etkin yönetimi, sadece hükümet kuruluşlarının düzenlemeleri ve çalışmaları ile değil, özel sektör kuruluşlarının, gönüllü kuruluşların ve medya unsurlarının kısaca toplumun bütün aktörlerinin işbirliği içerisinde katılımcı bir düşünce ile gereken çalışmaları yapması gerekmektedir (Aksu, 2005).

Dünya çapında çevreyi koruma adına çeşitli sivil toplum kuruluşlarının pek çok çalışmaları mevcuttur. Özellikle 1980 sonrasında kurulmuş olan sivil toplum örgütleri her ne kadar bu örgütlerin faaliyetleri kamuoyunu bilinçlendirme adına olumlu etkiler bırakıyor olsa da temelde devletlerin ve uluslararası politikalara yön verecek kuruluşların doğa katliamlarının önüne geçmek ve yaşanılan dünyadan başka gidecek yerin olmadığı bilinci ile sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı arasında bağ kurup yurttaşın bu konuda bilgisini ve bilincini arttırarak faaliyetler gerçekleştirmek sivil toplum örgütlerinin önemli görevleri arasında yer almaktadır (Talu, 2015: 629).

Kent ve çevre birbirini tamamlayan iki unsurdur. Kentin demokratik bir şekilde yönetilmesinin koşulu, “*kamusal boyutta bilgilendirme hakkı*” ile mümkündür. İşte bu durumda, gereksinim ve talepleri kent yönetimine iletme konusunda devreye sivil toplum örgütleri girmektedir. (Kaypak, 2017: 15). Ancak çevre korunmasında, sivil toplum örgütleri ve meslek odalarının birlikte hareket etmesi konusunun da gerekli olduğunu ifade etmek doğru olacaktır (Kaypak, 2017: 12). Bu doğrultuda, 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 3. maddesinde “...*Başta idare, meslek odaları, birlikler ve sivil toplum kuruluşları olmak üzere herkes, çevrenin korunması ve kirliliğin önlenmesi ile görevli olup bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler*” ibaresi yer almaktadır (2872 sayılı Çevre Kanunu, m.3).

Merkezdeki bakanlıklar ve ilgili kuruluşlar ile bunların taşra örgütleri ve yerel yönetimler çevre yönetimi birimleri olarak bir takım görevleri mevcuttur. Dünyada ve Türkiye’de de çevre hakkının korunması ve geliştirilmesi hususunda bir takım amaçları gerçekleştirmek için sivil toplum kuruluşları çeşitli çalışmalar yapmaktadırlar (Keleş ve Ertan, 2002: ss. 266-267).

Bireylerin bir araya gelerek çevreyi koruma yönündeki çabalarının örgütlü bir şekilde yürütülebilmesi için dernekler veya vakıflar oldukça önemlidir (Mengi ve Turan, 2013: ss.90-91). Bu doğrultuda sivil toplum kuruluşları çevre bilinçlenmesini güçlendiren faaliyetler, pilot projeler geliştirmekte, erozyonun sık yaşandığı bölgelerde bilgilendirme çalışmaları yapmaktadır. Yapılan bu çalışmaların çevre hakkını korumada görevli birimlerin çalışmalarını bir nebze de olsa etkilediği ifade edilebilir (Keleş ve Ertan, 2002: 267).

Ülkemizde kamusal olmayan ve yukarıda ifade edilen özelliklere sahip örgütlere “*sivil toplum örgütü (STK)*” adı verilmektedir. Batı’da bu özellikteki kuruluşlar “*Hükümet-dışı Örgütler*” veya “*Gönüllü Kuruluşlar*” olarak adlandırılmaktadır (Kovancı, 2001: sosyalpolitika.fisek.org.tr). Bu tip kuruluşlar çoğunlukla “*dernek*” şeklinde örgütlenmelerdir ve iç hukuka tabidirler.

Türkiye’de 2018 yılı itibarıyla faal olan 2332 tane çevre, doğal hayat, hayvanları koruma derneği mevcuttur (İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı,

www.dernekler.gov.tr , 2018). Çevre hakkını koruma ve geliştirme gayesi içerisinde bulunan bazı çevreci sivil toplum kuruluşları ise şunlardır:

- Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma (ÇEKÜL) Vakfı
- Doğa Derneği
- Greenpeace Örgütü
- Doğayı Koruma Vakfı (WWF/ Türkiye)
- Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)
- Türkiye Çevre Vakfı

Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma (ÇEKÜL) Vakfı, 1990 yılında ülkemizin doğal, tarihsel ve kültürel varlıklarını korumak amacıyla vakıf statüsünde kurulmuş olan ve kültürel dokunun korunarak geleceğe taşıma gayesi güderek koruma amaçlı şehir planları oluşturmalarını, şehirlerin eski mahallelerinde iyileştirme faaliyetleri, geleneksel evlerde cephe düzenlemesini gerçekleştirme, tarihi yapıların, çarşıların bakımı ve tamiri, kent meydanlarının tekrar düzenlenmesini sağlamaya yönelik çalışmaları olan bir sivil toplum kuruluşudur (Sözen, www.cekulvakfi.org.tr).

Doğa Derneği, 2002 yılında kurulan, merkezi Ankara’da olan Doğa Derneği’nin faaliyet alanı “Önemli Doğa Alanlarının⁴⁴ korunması”dır. Derneğin faaliyet gösterdiği önemli alanlar; “Burdur Gölü, Hasankeyf, İstanbul, Gediz Deltası, Urfa Bozkırları, Orta Anadolu ve Doğu Karadeniz Dağları, Seferihisar, Antakya ve Beypazarı”dır. Doğa Derneği, “Hedef: Sıfır Yok Oluş” kampanyası sayesinde bu yerlerde yaşayan pek çok canlının neslinin tükenmesini engellemiştir. Ayrıca geniş doğa koruma ağı olan “Dünya Kuşları Koruma Kurumu’nun (BirdLife International)” Türkiye ortağı olan Doğa Derneği, ulusal ve uluslararası düzeyde çeşitli projeler gerçekleştirmiştir (www.dogadernegi.org).

Greenpeace Örgütü, 1971 yılında küçük bir grubun, Amerika’nın Kanada’da yaptığı nükleer denemelere karşı nükleer deneme alanına gitmek üzere “Kuzey Kutup Denizi’ne doğru” yola çıkmalarıyla ortaya çıkan, bağımsız, bireylerden aldığı

⁴⁴“Önemli Doğa Alanı” (ÖDA) yaklaşımı, doğadaki canlı türlerinin nesillerini sürdürebilmeleri için özel önem taşıyan coğrafyaları tanımlıyor ve yeryüzünün en hassas ve benzersiz doğal alanlarının korunmasını amaçlıyor.”

<http://www.dogadernegi.org/onemli-doga-alanlari/> , (Erişim Tarihi: 10.06.2018).

bağışlarla faaliyetlerini yürütmeye çalışan uluslararası bir çevre kuruluşudur. Bu kuruluş, “temiz, yeşil ve barış dolu bir gelecek” amacındadır (www.greenpeace.org).

Doğayı Koruma Vakfı (WWF/Türkiye), Dünyanın en büyük doğa koruma kuruluşlarından biri olan WWF’nin Türkiye temsilcisi olan WWF-Türkiye; “küresel iklim değişikliği ve doğal kaynakların sürdürülemez tüketimi gibi insan kaynaklı olan, hem doğal yaşam alanlarının hem de türlerin kaybıyla sonuçlanan tehditleri durdurmayı” amaçlayan bir sivil toplum kuruluşudur. WWF-Türkiye “çalışmalarını bağışlar ve kurumsal sponsorluklar ile yürüten kâr amacı gütmeyen bağımsız bir vakıf”tır ve doğa korumada 30 yılı aşkın süredir pek çok başarılı proje gerçekleştirmiştir (www.wwf.org.tr).

Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), 1992 Haziran’ında Brezilya’nın Rio de Janeiro kentinde yapılan dünyanın ilk “Yeryüzü Zirvesi”olarak adlandırılan ve sivil toplumun öneminin vurgulandığı Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı sonrasında 11 Eylül 1992 yılında kurulmuştur. Derneğin amacı, “Anadolu’da yaşanmakta olan erozyon ve çölleşme tehlikesine kamuoyunun dikkatini çekmektir”. Hedefleri ise “bu mücadelenin devlet politikası haline gelmesine katkı sağlamak”tır. TEMA’nın “Türkiye Çöl Olmasın” sloganı ile toplumun pek çok kesimine ulaştığını söylemek mümkündür (www.tema.org.tr).

Türkiye Çevre Vakfı (TÇV), 1 Şubat 1978’de kurulan, “4721 sayılı Türk Medeni Kanunu’nun hükümlerine göre çalışan, kâr amacı olmayan, bağımsız bir gönüllü kuruluş”tur. Vakfın amacı, “herkesin daha temiz, daha düzenli, daha sağlıklı ve güzel bir çevrede yaşamasını sağlamak için çalışmaktır”. Bu sene kırk birinci yılını kutlayan vakıf, bu çerçevede çeşitli araştırmalar yapmakta, yayınlar hazırlamakta ve bilimsel toplantılar düzenlemektedir (www.cevre.org.tr).

Ülkemizde sivil toplum kuruluşlarının ve yurttaşların girişimleriyle başlayan Güvenpark ve Zafer Park ile Park Otel konusunda dava açmaktan, Aliğa’da termik santral yapma girişimine ve Bergama köylülerinin siyanürlü altın madenine karşı mahkemelerde ve sokaklardaki direnişine kadar uzanan çevre eylemlerindeki başarıları da göz önünde bulundurulduğunda, karar vericiler karşısında önemli bir

direniş ve bilinçlenme aracı olduklarını söylemek mümkündür (Özdek, 1993: ss.183-185).

Ancak Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin çevreyi koruma hususunda özellikle iklim mücadelesi içinde etkisiz ve dağınık olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. Yapılan siyasetlere ve faaliyetlere karşı sivil toplum örgütlerinin yaptığı müdahalelerinin veya müdahale sırasında kullandığı araçların (yargı süreçleri) çok etkili olmadığının da altını çizmek gerekmektedir (Talu, 2015: ss. 628-629).

2.2.1.2. İdari Koruma Yolu

Türkiye’de çevre hakkının ihlal edildiği düşüncesine sahip herkes, çevreyi ve çevre hakkını korumak adına, devletin idari teşkilatlanması içerisinde yer alan, merkezi veya taşra teşkilatına başvuru yapılabilir. Bu hak, 1982 Anayasası’nın 74. maddesinde,

“Dilekçe, bilgi edinme ve kamu denetçisine başvurma hakkı” başlığı altında yer almış ve “vatandaşlar ve karşılıklılık esası gözetilmek kaydıyla Türkiye’de ikamet eden yabancılar kendileriyle veya kamu ile ilgili dilek ve şikayetleri hakkında, yetkili makamlara ve Türkiye Büyük Millet Meclisine yazı ile başvurma hakkına sahiptir. Kendileriyle ilgili başvuruların sonucu gecikmeksizin dilekçe sahiplerine yazılı olarak bildirilir” şeklinde ifade edilmiştir (1982 Anayasası, m.74).

Anayasa ile teminat altına alınan bu hak, 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 30. maddesinde yer alan *“çevreyi kirleten veya bozan bir faaliyetten zarar gören veya haberdar olan herkes ilgili mercilere başvurarak faaliyetle ilgili gerekli önlemlerin alınmasını veya faaliyetin durdurulmasını isteyebilir”* hükmü ile ifade edilmiştir (2872 Sayılı Kanun, m.30).

5326 sayılı Kabahatler Kanunu’na göre;

“Başkalarının huzurunu bozacak biçimde gürültüye neden olan kişiye...” (m.36), “meydanlara veya parklara, cadde veya sokak kenarlarındaki kamuya ait duvar veya alanlara, özel kişilere ait alanlara isteği olmadan bez, kâğıt ve benzeri afiş ve ilân asan kişiye...” (m. 42),

“Evsel atık ve artıkları, bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye...” (m.41/1),

“Hayvan kesimi için ayrılan yerler dışında hayvan kesen veya kesilen hayvan atıklarını sokağa veya kamuya ait başka bir alana bırakan kişiye...” (m.41/3),

“İnşaat atık ve artıklarını bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye...” (m. 41/4),

“Kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasını bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye...” (m.41/5),

“Kullanılamaz durumda olan motorlu kara veya deniz nakil araçlarını veya parçalarını sokağa veya kamuya ait başka bir yere bırakan kişiye...” (m.41/6) belediye zabıta görevlilerince idari para cezası verilmektedir (5326 sayılı Kabahatler Kanunu, m.36, m.42 ve m.41).

5271 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu’nda bir kamu görevinin yürütülmesiyle ilgili olarak iddia edilen bir suç nedeniyle *“suça ilişkin ihbar veya şikâyet, Cumhuriyet Başsavcılığına veya kolluk makamlarına yapılabilir.”* (m.158/1). Şikayet ile ilgili olarak, *“valilik veya kaymakamlığa ya da mahkemeye yapılan ihbar veya şikâyet, ilgili Cumhuriyet Başsavcılığına gönderilir.”* (m.158/2). İhbar ve şikayetlerin nasıl olacağı ile ilgili olarak ise *“ihbar veya şikâyet yazılı veya tutanağa geçirilmek üzere sözlü olarak yapılabilir”* ifadesi yer almaktadır (158/5). Suçun işlendiğini öğrenen Cumhuriyet savcısının görevi:

“Cumhuriyet savcısı, ihbar veya başka bir suretle bir suçun işlendiği izlenimini veren bir hâli öğrenir öğrenmez kamu davasını açmaya yer olup olmadığına karar vermek üzere hemen işin gerçeğini araştırmaya başlar. Cumhuriyet savcısı, maddî gerçeğin araştırılması ve adil bir yargılamanın yapılabilmesi için, emrindeki adli kolluk görevlileri marifetiyle, şüphelinin lehine ve aleyhine olan delilleri toplayarak muhafaza altına almakla ve şüphelinin haklarını korumakla yükümlüdür.” olarak ifade edilmektedir (m.160).

Çevre ile ilgili şikayetler ve ihbarlar doğrultusunda ilgililere verilen dilekçenin evrak kaydı yapılarak, sayı, tarih ve evrak numarası verilerek öncelikle kayıt altına alınarak ilgili personele sevki gerçekleştirilir. Şikayet teyit edilerek, gereken denetimler ve incelemeler yapılır. Denetimler sırasında ölçümler yapılarak, örnekler alınır ve konu

ile ilgili mevzuat incelenir. İnceleme sonucunda bir aykırı durum tespiti halinde kanun ve yönetmelikler çerçevesinde işlem başlatılır. Tersine bir durumda ise işlemler arşive kaldırılır. Şikayet ve ihbar sahibine konu ile ilgili olarak (yazılı şekilde olması daha uygun olacaktır) bilgi verilir. Her şikayet ve ihbar işlemi aynı olmak zorunda değildir fakat tüm işlemler bu sıralama çerçevesinde değerlendirilerek incelenme kapsamına alınmaktadır. Örneğin, belediyelerin çevre hakkını koruma görevi içerisinde yer alan gürültünün kontrolü konusu, öncelikle Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği çerçevesinde yürütülmelidir. Bu yönetmeliğe göre gereken ölçümler yapılmalı ve yönetmeliğin yetkisi dahilinde bulunan gürültü kaynakları hususunda tecrübe edilen problemler sebebiyle meydana gelen şikayetlerin değerlendirilmesi ya da denetimlerde uyulması gereken hususlar yukarıda belirtilen sıra çerçevesinde ilerlemektedir. Öncelikle şikayeti değerlendirmek için yapılacak denetimde, “*belediye sınırları ve mücavir alanda*” 2872 sayılı Çevre Kanunu’na istinaden yetki devri yapılmış olan, belediye ekiplerince (Yönetmeliğe göre, esas ve standartlara uygun ölçüm ekipmanı bulunan ve Çevre Denetim Birimi olan Belediyeler), belediye sınırları ve mücavir alan dışında yetki devri yapılan il özel idareleri tarafından gerçekleştirilir. Şikayetler değerlendirilir ve bu yönetmelik kapsamında getirilen esas ve standartlara uygun, ölçüm ekipmanının bulundurulması gerekmektedir. Denetimlerde, yönetmelikte uygun görülen sınır değerlerin aşıldığı öğrenilirse gürültü rahatsızlığına ve sınır değerlerin uygulanması adına alınacak önlemin ne olduğuna göre bir süre verilmektedir. Bu, yazılı olarak tebliğ edilir. Ancak gürültü, verilen süre içerisinde sınır değerlerin altına alınmadığı takdirde mevzuatın öngördüğü yaptırımlar uygulanmaktadır. Şikayeti ve ihbarı yapan kişiye konu ile ilgili olarak “*yazılı*” şekilde bilgi verilir ve gerçekleştirilen çalışmalar dosyalandırılarak arşivlenir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, megep.meb.gov.tr : ss. 3-21).

Çevre hakkının ihlaline yönelik olarak, çöplerin rastgele yerlere atılması, denizlere diğer su kaynaklarına atılan atıklar sebebiyle kirlenmesi, yakıt türüne bağlı olarak havanın kirlenmesi, zararlı ilaçların ve atıkların kullanılmasıyla toprağın kirlenmesi, kaçak yapılan imarların şehrin görüntü kirliliğine sebep olması gibi pek çok çevreyi ihlal eden sorunlar şikayet konusunu oluşturabilmektedir (T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, megep.meb.gov.tr : 3). Çevre konusunda, ilgili makamlara dilekçe

yazarak çevre hakkının korunmasını talep etmek, 1982 Anayasası'nın 56. Maddesi olan, *“herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir”* ile teminat altına alınmıştır (m.56).

2.2.1.3. Yargısal Koruma Yolu

Yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği işlem ve eylemler sonucunda *“mülkiyet hakkı, konut hakkı, dinlenme hakkı, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı, temiz, içilebilir suya erişim hakkı”* gibi hakları ihlal edebilmektedirler. Bu gibi durumlarla karşılaşanlar gerçekleştirilen *“eylem, işlem veya tasarrufun durdurulması, iptali ya da oluşan veya oluşabilecek hak kaybının hukuki yollarla tanzim ve tazmin edilebilmesi”* için ilgili idareye karşı yargı mercilerine başvuruda bulunmaları gerekmektedir (Özbey ve Özel, 2015: 40).

Çevre hakkının ihlaline karşı en etkin koruma yöntemi, yargısal koruma yöntemi olduğunu ifade etmek mümkündür. Çünkü 1982 Anayasası'nda, *“yasama ve yürütme organları ile idare, mahkeme kararlarına uymak zorundadır; bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez”* ifadesi yer almaktadır (1982 Anayasası, m.138/4). Dolayısıyla çevre hakkının ihlali durumunda yargı organları ile koruma en etkin koruma yöntemi olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır.

Çevre hakkının ihlali durumunda, eğer ihlale bir idari işlem ya da eylem sebep olmuşsa İdari Yargılama Usul Kanunu⁴⁵’nın 12. maddesinde;

“İlgililer haklarını ihlal eden bir idari işlem dolayısıyla Danıştay’a ve idare ve vergi mahkemelerine doğrudan doğruya tam yargı davası veya iptal ve tam yargı davalarını birlikte açabilecekleri gibi ilk önce iptal davası açarak bu davanın karara bağlanması üzerine, bu husustaki kararın veya kanun yollarına başvurulması halinde verilecek kararın tebliği veya bir işlemin icrası sebebiyle doğan zararlardan dolayı icra tarihinden itibaren dava süresi içinde tam yargı davası açabilirler. Bu halde de ilgililerin 11 nci madde uyarınca idareye başvurma hakları saklıdır” ifadesi yer almaktadır (m.12).

⁴⁵ 20.1.1982 Tarihli ve 17580 Sayılı Resmi Gazete, 6.1.1982 Tarihli ve 2577 Sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

Ayrıca,

“İdari eylemlerden hakları ihlal edilmiş olanların idari dava açmadan önce, bu eylemleri yazılı bildirim üzerine veya başka suretle öğrendikleri tarihten itibaren bir yıl ve her halde eylem tarihinden itibaren beş yıl içinde ilgili idareye başvurarak haklarının yerine getirilmesini istemeleri gereklidir. Bu isteklerin kısmen veya tamamen reddi halinde, bu konudaki işlemin tebliğini izleyen günden itibaren veya istek hakkında altmış gün içinde cevap verilmediği takdirde bu sürenin bittiği tarihten itibaren, dava süresi içinde dava açılabilir” ifadesi bulunmaktadır (m.13).

Yargısal koruma çerçevesinde başvurulabilecek ikinci yargı organı ise ceza mahkemeleridir. Çevre kirliliğine sebep olan fiil, bir suç oluşturuyorsa, söz konusu suçu işlediği iddia edilen kişilerin yargılanması ve haklarında cezai yaptırım uygulanması için, Cumhuriyet Başsavcılıklarına yazılı veya sözlü olarak suç duyurusunda bulunulabilir. 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun ikinci bölümünde yer alan “Çevreye Karşı Suçlar” başlığı altında, “çevrenin kasten kirlenmesi” (m.181), “çevrenin taksirler kirlenmesi” (m.182), “gürültüye neden olma” (m.183), “imar kirliliğine neden olma” (m.184) suçları tanımlanarak, belirtilen suçların cezaları öngörülmüştür (5237 sayılı Kanun, m.181-184).⁴⁶

Türkiye’de hukuk sistemi içerisinde başvurulabilecek en son yol, Anayasa Mahkemesi’ne bireysel başvurusu yoludur (Acu, 2014: 405). Bireysel başvurunun, 2010 yılında yapılan Anayasa değişiklikleri ile Türk hukuk sisteminde yer alması, temel hak ve özgürlüklerin korunması hususunda önemli bir dönemi beraberinde başlatmıştır (Hamdemir, 2015: 183). Bireysel başvuru yolu, “*adlî, idarî ve askerî yargının kararlarında ve kamu gücünün işlem ve eylemlerinde, ihmal suretiyle yaptığı müdahalelerde, ihlal iddiasının irdelenerek insan hak ve özgürlüklerinin yargılanmasıdır.*” Bireysel başvuru hakkı, “ihlal” kavramı ile yakından ilişkilidir (Acu, 2014: 404).

Bireysel başvuru, Anayasa’da yer alan hak ve hürriyetleri ihlal edenlere tanınmış olan “*özel bir hak arama yolu*” olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla, istinaf, temyiz

⁴⁶ Ceza mahkemeleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız. 17.12.2004 Tarih ve 25673 Sayılı Resmi Gazete, 5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> , (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

yolu ya da yaşanan çeşitli haksızlıklarda hukuka aykırılığı düzeltebilecek bir olağanüstü kanun yolu değildir. Bu yola başvuruda en önemli iki husustan biri, sadece ve sadece idari ve yargısal bütün başvuru yolları kullanıldıktan sonra bireysel başvurunun kullanılabilecek olmasıdır. Diğer husus ise bireysel başvuru yolunda başvuranların “*temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmesi*” şartının olmasıdır (Güneş, 2014: ss. 80-81).

Çevre hakkı ile ilgili olarak doğrudan bireysel başvuru yapılmamaktadır. AIHS’te “*çevre hakkına veya çevrenin korunmasına ilişkin herhangi bir hüküm*” yoktur fakat AIHM, geliştirdiği içtihatlarla AIHS’te yer alan bazı hak ve hürriyetleri bireyin “*sağlıklı bir çevrede yaşama*” hakkını gerçekleştirecek biçimde yorumlamıştır (Güneş, 2014: ss.101-102).

1982 Anayasası’nın 148. maddesinde;

“Anayasa Mahkemesi, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Anayasaya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler ve bireysel başvuruları karara bağlar... Herkes, Anayasada güvence altına alınmış temel hak ve özgürlüklerinden, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki herhangi birinin kamu gücü tarafından, ihlal edildiği iddiasıyla Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Başvuruda bulunabilmek için olağan kanun yollarının tüketilmiş olması şarttır” ifadesi yer almaktadır (m.148).

Bu ifade ile herkesin Anayasa’da güvence altına alınmış temel hak ve hürriyetlerden Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi doğrultusunda birinin kamu gücü tarafından ihlal edildiği durumlarda Anayasa Mahkemesi’ne başvurabileceği ifade edilmiştir (Güneş, 2014: ss.101-102; 1982 Anayasası, m.148).

“*Çevrenin ve çevre hakkının bireysel başvuruya konu edilebilirliği hususunda*”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin “*özel yaşamın, aile yaşamının ve konutun korunmasına ilişkin 8. maddesi*”nin öne çıktığı görülmektedir (Güneş, 2014: ss.101-102).

Bu doğrultuda, Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu 1/2/2018 tarihinde, Binali Özkaradeniz ve diğerleri (B. No: 2014/4686) köylerinin yakınında bulunan akarsuya Belediye tarafından -arıtım yapılmaksızın- kanalizasyonun bağlanması nedeniyle

anayasal haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Başvurusunda, Anayasa'nın 20. maddesinde güvence altına alınan “*özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı*”nın ihlal edildiğine karar vermiştir.⁴⁷

Son olarak, çevre hakkının ihlalini aynı zamanda haksız fiil olarak değerlendirmek mümkündür. Haksız fiil ve haksız fiil sorumluluğuna ilişkin düzenlemeler 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu⁴⁸ madde 49'da düzenlenmiştir. İlgili maddede “*Kusurlu ve hukuka aykırı bir fiille başkasına zarar veren, bu zararı gidermekle yükümlüdür. Zarar verici fiili yasaklayan bir hukuk kuralı bulunmasa bile, ahlaka aykırı bir fiille başkasına kasten zarar veren de, bu zararı gidermekle yükümlüdür*” (m.49). Bu sebeple, bu hak ihlalinin kaynaklanan zarar sebebiyle hukuk mahkemelerinde de tazminat davası açılabilmektedir. Dolayısıyla hukuk mahkemeleri de çevre hakkının ihlali durumunda başvurulacak diğer bir yargı organıdır.

2.2.2. Çevre Hakkını Uluslararası Düzeyde Koruma Yolları

2.2.2.1. Çevre ile İlgili Uluslararası Örgütler Aracılığıyla Koruma Yolu

Uluslararası örgütler arasında çevre konusunda pek çok çalışma gerçekleştirilmektedir. Bu örgütler içerisinde en dikkat çekeni Birleşmiş Milletler'dir. Ancak Birleşmiş Milletler'in çevre ile ilgili almış olduğu kararların, devletlerin uygulaması için bir yaptırım yetkisi bulunmamaktadır (Önder, 2009: 1). Dolayısıyla Birleşmiş Milletler'in aldığı kararlar tavsiye niteliğinde olduğu ifadesini kullanmak mümkündür.

Uluslararası düzeyde çevreyi ve çevre hakkını korumada rol alan bazı kuruluşları, Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Avrupa Çevre Ajansı, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), Çevre Koruma Ajansı (EPA), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) şeklinde sıralamak mümkündür (Önder, 2009).

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP); Haziran 1972 yılında yapılan Stockholm Konferansı sonrasında kurulmuştur (Keleş ve Ertan, 2002: 213). Örgüt,

⁴⁷İlgili karar için bakınız.

<http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskinbasinduyurulari/bireyselbasvuru/detay/pdf/2014-4686.pdf> , (Erişim Tarihi: 11.09.2018).

⁴⁸ 4.2.2011 Tarihli ve 27836 Sayılı Resmi Gazete, 11.1.2011 tarihli ve 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu,

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.6098&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0&Tertip=5&Tur=1&No=6098>, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).

insanın yaşadığı çevreyi etkileyen tüm konularda işbirliğini kolaylaştırmayı, çevreyi korumayı ve bu konuya hükümetlerin ilgisini çekmeyi hedeflemektedir (Önder, 2009: 266).

Avrupa Çevre Ajansı (EEA); çevre hakkında güvenilir ve bağımsız bilgi sağlamak amacı taşıyan, Avrupa Birliği'nin bir ajansıdır. Bir diğer amacı ise politika geliştiren birimlere ve kamuoyuna zamanında, hedefe yönelik, konuyla ilgili ve güvenilir bilgi sağlayarak, Avrupa'daki çevrenin önemli ve ölçülebilir gelişme elde etmesine yardımcı olup sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektir (www.eea.europa.eu/tr).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO); 1948 yılında kurulan, Birleşmiş Milletler' e bağlı olan ve sürdürülebilir kalkınma, çevre sağlığı gibi hususlarda uluslararası çalışmalar gerçekleştiren bir uzmanlık kuruluşudur (Önder, 2009: ss.6-17).

Çevre Koruma Ajansı (EPA); 1970 yılında, halkın temiz su, hava, toprak konusundaki gereksinimlerini karşılamak adına, Beyaz Saray ve Meclis ortak çalışması sonucu kurulmuştur. Kirliliği azaltma, güvenli gıda, gelişmiş bir atık yönetimi, çevre bilinci temel hedefleri arasında yer almaktadır (Önder, 2009: ss.18-60).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP); 1965 yılında kurulan bu program ile Birleşmiş Milletler küresel kalkınmayı gerçekleştirerek, insanları daha iyi yaşam şartlarına kavuşmasını sağlamayı hedeflemektedir. Çözüm için odaklandığı alanlar ise “demokratik yönetim, yoksulluğu azaltmak, krizleri önlemek, enerji ve çevre, AIDS/HIV” gibi hastalıklardır (Öner, 2009: 88).

2.2.2.2. Yargısal Koruma Yolu

Uluslararası alanda çevrenin ve çevre hakkının korunması, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi⁴⁹ çerçevesinde korunmaya çalışılmaktadır. AİHS'te “çevre hakkına veya çevrenin korunmasına ilişkin herhangi bir hüküm bulunmamaktadır.” Ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, geliştirdiği içtihatlarla Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesin' de bulunan bazı hak ve hürriyetleri “bireye sağlıklı bir çevrede yaşama hakkı sağlayacak şekilde” ifade edilmiştir. Dolayısıyla AİHM, çevre ile ilgili davaların

⁴⁹Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, Avrupa Antlaşmaları Serisi, No.5, <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> , (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

genelinde, “*özel hayat ve ailenin korunması hakkı (md. 8) olmak üzere yaşam hakkı (md. 2), adil yargılanma hakkı (md. 6) ve bilgilenme hakkı (md. 10)*” çerçevesinde incelediğini söylemek mümkündür (Güneş, 2014: 88). Dolayısıyla bu haklar çerçevesinde çevre hakkı ile ilgili olarak bireysel başvuru mümkün olmaktadır.

AİHM’in çevre koruması hususundaki katkısını göz ardı etmek mümkün değildir. Mahkeme, “*çevre kirliliğinin ve çevre ve insan sağlığını tehdit eden tehlikeli faaliyetlerin günümüzde yarattığı kaygıyı*” ifade etmekte ve “*bu durumun insan haklarının korunmasını zaafa uğratabileceği*” konusu vurgulanmaktadır. Ayrıca mahkeme, çevre koruması konusunda kamu yararını ön planda tutan ve bu yönde çalışan kişi ve derneklerin ifade özgürlüğünü desteklemekte ve bu özgürlüğün kullanılması yönünde engeller oluşturan taraf devletlere çok fazla özgürlük alanına yer vermemektedir. AİHM genel olarak “*çevrenin korunmasındaki genel menfaati kişisel menfaatlerin üzerinde tutmaktadır.*” Mahkeme, çevrenin korunması alanında da küresel boyutta yaşanan gelişmeler, takip ederek, uluslararası çevre hukukuna atıf yaparak, “*çevre konusunda üretilen belgeleri, imzalanan sözleşmeleri ve elde edilen bilimsel verileri kararlarında*” kullanmaktadır. Mahkemenin bu tutumu, mevcut AİHS’i bugünün şartlarına göre yorumlayarak “*yaşayan bir belge*” olmasını sağlamaktadır (Duymaz, 2012: 157).

Mahkemenin yapmış olduğu bu çalışmalar her ne kadar umut verici olsa da çevre korumada diğer insan haklarının korunması konusunda olduğu gibi en önemli görev ve sorumluluk “*ülkelerin iç hukuku*” olduğu söylemek mümkündür (Duymaz, 2012: 158).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLERİN ÇEVRE HAKKININ KORUNMASI KAPSAMINDA GÖREV VE SORUMLULUKLARI

3.1. Türkiye'de Yerel Yönetimler

Yerel yönetimler, ülke sınırları içerisindeki farklı büyüklüklere sahip topluluklardaki bireylerin, ortak ve yerel ihtiyaçlarını gidermek için kurulan birimlerdir. Yetki ve sorumluluklarına göre, ülkelere göre farklılıklar gösteren yerel yönetimler, merkezi yönetimin kontrolü altında ancak merkezi yönetimin görev ve işlerliğini rahatlatan, bürokrasiyi azaltan, yerel ile iç içe olması sebebiyle taleplere çabuk veren ve halkın daha çabuk ulaştığı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır (Genç, www.memursen.org.tr : 60).

Toplumların tarihi süreç içerisinde gelişmesine paralel olarak ortaya çıkan ve gelişme gösteren yerel yönetim birimlerin amacı, belli ihtiyaçları karşılamak olarak ifade edilebilir. Bu ihtiyaçlar, siyasal, yönetsel ve toplumsal nitelikler taşımaları sebebiyle sınıflandırılabilir. Yönetsel nedenler içerisinde, yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği kimi hizmetler, diğerlerine göre daha çok yerellik taşırlar. Sağlık, su, enerji, eğitim, imar ve planlama, kültür vb. türlü görev ve hizmetler yönetsel nedenler içerisinde yer almaktadır. Toplumsal nedenler arasında ise yerel yönetimlerin varlığı ve gelişme seviyesi ile doğrudan ilişkilidir. Bir ülke gelişmişlik seviyesi yükseldikçe, yerel yönetimlerin gelişmesi de kaçınılmaz olacaktır. Çünkü gelişmişlik kavramı yalnızca parçalardan oluşmaz, aksine bir bütünü ifade etmektedir (Keleş, 2012: ss. 25-29).

Günlük hayatta gerçekleştirdikleri hizmetler çerçevesinde bakıldığında, işlevi açısından bireylerin vazgeçilmez unsuru haline gelen yerel yönetim birimleri; eğitim, sağlık, sosyal harcamalar, konut edindirme, kent içi ulaşım, çevre temizliği, kanalizasyon, sosyal güvenlik gibi alanlarda önemli işlevlere sahiptir (Parlak ve Ökmen, 2015: 64).

Aslında yerel yönetimlerin var olma amacı “*her şeyi devletten bekleme alışkanlığının son bulması*” olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır (Keleş, 2012: 29). Buna ek olarak yerel yönetimlerin yöneticileri, yerel halk tarafından seçimle işbaşına gelmeleri sebebiyle halkın istediği görevli görev başına gelmektedir. Bu durum,

yöredeki sorunların ve hizmetlerin yürütülmesinde verimli bir yol olabilmektedir. Yerel yönetimlerin bir diğer amacını ise hükümete karşı fren ve denge unsuru olmak şeklinde yorumlamak mümkündür (Eryılmaz, 2011: ss. 150-151).

Mahalli idareler, 1982 Anayasası'nın 127. maddesinde, *“il, belediye veya köy halkının mahalli müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere kuruluş esasları kanunla belirtilen ve karar organları, gene kanunda gösterilen, seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzelkişileridir”* şeklinde tanımlanmıştır (1982 Anayasası, m.127).

Türkiye’de yerel yönetim kuruluşları, *“belediye”*, *“il özel idaresi”*, *“köy”* dır (1982 Anayasası, m.127).

3.1.1. Belediye

3 Temmuz 2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu belediyeyi; *“belde sakinlerinin mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi”* şeklinde tanımlamaktadır (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.3).

Belediyeler, *“belediye meclisi, belediye encümeni ve belediye başkanı”* olmak üzere üç adet organa sahiptir. Belediye meclisi, belediyenin karar organıdır (Eryılmaz, 2011: 172). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nda belediye meclisinin görevleri arasında;

“Stratejik plân ile yatırım ve çalışma programlarını, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve kabul etmek; bütçe ve kesinhesabı kabul etmek; belediyenin imar plânlarını görüşmek ve onaylamak, büyükşehir ve il belediyelerinde il çevre düzeni plânını kabul etmek ...; borçlanmaya karar vermek; ...belediyeye ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek;... belediye tarafından çıkarılacak yönetmelikleri kabul etmek;...diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek; ...belediye başkanıyla encümen arasındaki anlaşmazlıkları karara bağlamak; ...imar plânlarına uygun şekilde hazırlanmış belediye imar programlarını görüşerek kabul etmek; mücavir alanlara belediye

hizmetlerinin götürülmesine karar vermek” gibi önemli görevler mevcuttur (5393 sayılı Belediye Kanunu, m. 18).

Belediye meclisine dair önemli hususlar 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 18 ile 30. maddeleri arasında ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir.

Belediyenin diğer bir organı olan encümenidir ve encümen “*yürütme ve danışma organı*”dır (Eryılmaz, 2011: 173). Belediye Encümeni’nin görev ve yetkileri ilgili 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 34. maddesinde yer alan;

“Stratejik plân ve yıllık çalışma programı ile bütçe ve kesin hesabı inceleyip belediye meclisine görüş bildirmek; ... kamulaştırma kararlarını almak ve uygulamak;... vergi, resim ve harçlar dışında kalan dava konusu olan belediye uyuşmazlıklarının anlaşma ile tasfiyesine karar vermek; taşınmaz mal satımına, trampasına ve tahsisine ilişkin meclis kararlarını uygulamak; süresi üç yılı geçmemek üzere kiralanmasına karar vermek; umuma açık yerlerin açılış ve kapanış saatlerini belirlemek; diğer kanunlarda yer alan belediye encümenine ait görevleri yerine getirmek” gibi görevleri vardır (m.34).

Son organ olan belediye başkanı, “*belediye idaresinin başı ve belediye tüzel kişiliğinin temsilcisidir*” (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.37/1). 1963 senesine gelene kadar belediye başkanlarını belediye meclisleri seçiyordu (Gözübüyük, 1978: 111). Ancak günümüzde “*ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre*” seçilir (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.37/1). Belediye başkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi, ona belediye yönetiminde güçlü bir lider olma vasfı kazandırmaktadır (Eryılmaz, 2011: 171).

Belediye başkanının;

“Belediye teşkilatının en üst amiri olarak, teşkilatı idare etmek ve hak ve menfaatlerini korumak; belediyeyi stratejik plâna uygun şekilde yönetmek ve belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturarak bu stratejiler doğrultusunda bütçeyi, faaliyetleri ve personel performans ölçütlerini hazırlayarak bunu uygulamaya geçirmek, izlemek ve değerlendirmek; belediyeyi devlet dairlerinde, törenlerde, yargı yerlerinde temsil etmek veya vekil tayin etmek; ... meclise ve encümene başkanlık etmek ve onların kararlarına uymak; ... belediyeye dair gelir ve alacakları takip ve tahsil

etmek; ... bütçeyi uygulamak; ... belediye personelinı atamak” gibi bir takım görevleri vardır (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.38).

3.1.1.1.Büyükşehir Belediyesi

Anayasamızın 127. maddesinde yer alan “*kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir*” şeklindeki ifadeyle büyükşehir belediyeleri anayasal zemine oturtulmuştur. Bu sebeple, kanun koyucunun “*büyük yerleşim merkezleri*” için normal belediyelerden farklı bir yönetim şekli öngörmesi anayasamıza aykırı değildir. Büyükşehir belediyelerinin, Anayasamızın 127/3 maddesinde yer alan “*özel yönetim biçimi*” olduğu ifade edilebilir (Gözler ve Kaplan, 2014: ss.205 - 206).

6360 sayılı Kanun’ un 4. maddesine göre, “*toplam nüfusu 750.000’den fazla olan illerin il belediyelerinin, kanunla büyükşehir belediyesine dönüştürülmesi*” mümkündür (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, m.4) Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 3. maddesine göre büyükşehirlerde “*Büyükşehir belediyesi*” ve “*ilçe belediyesi*” olmak üzere iki tür belediye mevcuttur (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, m.3):

Büyükşehir belediyesi, “*sınırları il mülki sınırı olan ve sınırları içerisindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan; idarî ve malî özerkliğe sahip olarak kanunlarla verilen görev ve sorumlulukları yerine getiren, yetkileri kullanan; karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan kamu tüzel kişisi*”dir (m.3). 2018 itibariyle 30 adet büyükşehir belediyesi bulunmaktadır.⁵⁰

Büyükşehir ilçe belediyesi, “*büyükşehir belediyesi sınırları içinde kalan ilçe belediyesi*”dir (5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu m.3). 2018 itibariyle 519 büyükşehir ilçe belediyesi mevcuttur (Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri, 2018: www.e-icisleri.gov.tr).

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 6360 sayılı kanuna değişik 5. maddesine göre, “*büyükşehir belediyelerinin sınırları, il mülki sınırlarıdır. İlçe*

⁵⁰ İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Genel Belediyeler Listesi, Adana, Adapazarı, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, İzmit, Kayseri, Konya, Mersin, Samsun, Aydın, Balıkesir, Denizli, Hatay, Malatya, Manisa, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Tekirdağ, Trabzon, Şanlıurfa, Van, Ordu, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

belediyelerinin sınırları, bu ilçelerin mülki sınırlarıdır” (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, m.5).

Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nda büyükşehir belediyesinin görev, yetki ve sorumlulukları 23 bent halinde yer almıştır. Bu görevler arasında;

“İlçe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin stratejik plânını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak; çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; kanunlarla büyükşehir belediyesine verilmiş görev ve hizmetlerin gerektirdiği proje, yapım, bakım ve onarım işleriyle ilgili her ölçekteki imar plânlarını, parselasyon plânlarını ve her türlü imar uygulamasını yapmak ve ruhsatlandırmak; büyükşehir belediyesi tarafından yapılan veya işletilen alanlardaki işyerlerine büyükşehir belediyesinin sorumluluğunda bulunan alanlarda işletilecek yerlere ruhsat vermek ve denetlemek; ... büyükşehir ulaşım ana plânını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak; ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerini plânlamak ve işlerliğini gerçekleştirmek; büyükşehir belediyesinin yetki alanındaki mahalleleri ilçe merkezine bağlayan yollar, meydan, bulvar, cadde ve ana yolları yapmak, yaptırmak, bakım ve onarımı ile bu yolların temizliği ve karla mücadele çalışmalarını yürütmek; coğrafi ve kent bilgi sistemlerini kurmak; ... sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; ... katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; ... deniz

araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak; birinci sınıf gayrisihhî işletmeleri (gıda ile ilgili olanlar dahil olmak üzere) ruhsatlandırmak ve denetimini gerçekleştirmek; ... büyükşehri ilgilendiren bölge parkları, eğlence ve dinlenme yerlerini yapmak ve yapılmasını sağlamak; kültür ve doğa varlıkları ile tarihi dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak; büyükşehir içindeki toplu taşıma hizmetlerini yürütmek ve bu amaçla gerekli tesisleri kurmak; su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek; mezarlık tesis etmek ve defin işlemlerini gerçekleştirmek; ... İl düzeyinde yapılan plânlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek; itfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek” gibi pek çok görevi bulunmaktadır (5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, m.7).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 6360 sayılı Kanunla değişik 5. maddesine göre, “büyükşehir ilçe belediyesinin sınırları, bu ilçelerin mülki sınırları”dır (m.5).

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun 7. maddesinin öngördüğü sisteme göre, kanunlarla büyükşehir belediyesine verilen görev ve yetkiler dışında kalan bütün mahalli ve müşterek ihtiyaçların tatminine ilişkin görev ve yetkiler, büyükşehir ilçe belediyelerine aittir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7. maddesinde yer alan “kanunlarla münhasıran büyükşehir belediyesine verilen görevler ile birinci fıkrada sayılanlar dışında kalan görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak” ibaresi ile büyükşehir ilçe belediyelerinin görev ve yetkileri açık bir şekilde belirtilmiştir. Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görevleri 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu’nun 7. maddesinde sıralanmıştır. Bu görevler;

“Kanunlarla münhasıran büyükşehir belediyesine verilen görevler ile birinci fıkrada sayılanlar dışında kalan görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak katı atıkları yönetim planına uygun olarak toplamak ve aktarma istasyonuna taşımak; sıhhi işyerlerini, 2nci ve 3üncü sınıf gayrisihhî müesseseleri, umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek; ... 775 sayılı Gecekondu Kanunu’nda belediyelere verilen yetkileri kullanmak, otopark, spor, dinlenme ve eğlence yerleri ile parkları

yapmak; yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik sosyal ve kültürel hizmetler sunmak; mesleki eğitim ve beceri kursları açmak; mabetler ile sağlık, eğitim, kültür tesis ve binalarının yapım, bakım ve onarımı ile kültür ve tabiat varlıkları ve tarihî dokuyu korumak; kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin geliştirilmesine ilişkin hizmetler yapmak ... Afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları tahliye etmek ve yıkmak... ” olarak saymak mümkündür (5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, m.7).

Büyükşehir belediyesi organları belediye organlarına benzer nitelikler taşımaktadır. Büyükşehir belediyesi organları, “büyükşehir belediye meclisi, büyükşehir belediye encümeni ve büyükşehir belediye başkanı”dır. Bu organlar ve görevleri, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nda yer almaktadır (m.12).

3.1.2. İl Özel İdaresi

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda il özel idaresi, “İl halkının mahallî müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idarî ve malî özerkliğe sahip kamu tüzel kişisi” olarak tanımlanmaktadır (m.3). İl özel idaresinin temelleri, 1864 tarihli “Vilayet Nizamnamesi” ile Fransız örneği doğrultusunda oluşturulmuştur. Ancak tüzel kişiliğe kavuşması İkinci Meşrutiyet döneminde olmuştur (Gözübüyük, 1978: 106).

İl özel idaresinin görev ve yetkileri, 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda İl özel idaresi “mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla” şöyle yer almaktadır (m.6):

“Gençlik ve spor Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, kültür, sanat, turizm, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde; imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında” yapmakla görevli ve yetkili kılınmışlardır (m.6).

Ayrıca ;

“Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; yapım, bakım ve onarım işleri, devlet ve il yolları, içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon, enerji nakil hattı, sağlık, eğitim, kültür, turizm, çevre, imar, bayındırlık, iskan, gençlik ve spor gibi hizmetlere ilişkin yatırımlar ile bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşlarının görev alanına giren diğer yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilir...” hükmü bulunmaktadır (m.6).

İl Özel İdaresi'nin organları, *“il genel meclisi, il encümeni ve vali”* den oluşmaktadır (5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, m.3).

İl Özel İdaresi Kanunu'nda il genel meclisi, *“il genel meclisi, il özel idaresinin karar organıdır ve ilgili kanunda gösterilen esas ve usullere göre ildeki seçmenler tarafından seçilmiş üyelerden”* olduğu belirtilmiştir (m.9). İl Genel Meclisi'nin;

“Stratejik plân ile yatırım ve çalışma programlarını, il özel idaresi faaliyetlerini ve personelinin performans ölçütlerini görüşmek ve karara bağlamak; bütçe ve kesin hesabı kabul etmek ve bütçede kurumsal kodlama yapılan birimler ile fonksiyonel sınıflandırmanın birinci düzeyleri arasında aktarma yapmak; belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç İl çevre düzeni plânı ile belediye sınırları dışındaki alanların imar plânlarını görüşmek ve karara bağlamak; borçlanmaya karar vermek; bütçe içi işletmeler ile Türk Ticaret Kanununa tâbi ortaklıklar kurulmasına veya bu ortaklıklardan ayrılmaya, sermaye artışına ve gayrimenkul yatırım ortaklığı kurulmasına karar vermek; taşınmaz mal alımına, mal alımına, satımına, trampa edilmesine, tahsisine, tahsis şeklinin değiştirilmesine veya tahsisli bir taşınmazın akar haline getirilmesine izin; üç yıldan fazla kiralanmasına ve süresi yirmi beş yılı geçmemek kaydıyla bunlar üzerinde sınırlı aynî hak tesisine karar vermek; şartlı bağışları kabul etmek; il özel idaresi adına imtiyaz verilmesine ve il özel idaresi yatırımlarının yap-işlet veya yap-işlet-devret modeli ile yapılmasına, il özel idaresine ait şirket, işletme ve iştiraklerin özelleştirilmesine karar vermek; encümen üyeleri ile ihtisas komisyonları üyelerini seçmek; il özel idaresi tarafından çıkarılacak yönetmelikleri kabul etmek; norm kadro çerçevesinde il özel idaresinin ve bağlı kuruluşlarının kadrolarının ihdas, iptal ve değiştirilmesine karar

vermek; yurt içindeki ve yurt dışındaki mahallî idareler ve mahallî idare birlikleriyle karşılıklı işbirliği yapılmasına karar vermek; diğer mahallî idarelerle birlik kurulmasına, kurulmuş birliklere katılmaya veya ayrılmaya karar vermek; il özel idaresine kanunlarla verilen görev ve hizmetler dışında kalan ve ilgililerin isteğine bağlı hizmetler için uygulanacak ücret tarifesini belirlemek” görev ve yetkileri arasında sayılmaktadır (5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, m.10).

İl Özel İdaresi’nin diğer bir organı olan “*il encümeni, valinin başkanlığında, genel sekreter ile il genel meclisinin her yıl kendi üyeleri arasından seçeceği üç üye ve valinin her yıl birim amirleri arasından seçeceği iki üyeden, toplam yedi üyeden oluşmaktadır*” (m.25). İlgili kanunda il encümeninin görevleri;

“Stratejik plân ve yıllık çalışma programı ile bütçe ve kesin hesabı inceleyip il genel meclisine görüş bildirmek; yıllık çalışma programına alınan işlerle ilgili kamulaştırma kararlarını almak ve uygulamak; öngörülmeyen giderler ödeneğinin harcama yerlerini belirlemek; bütçede fonksiyonel sınıflandırmanın ikinci düzeyleri arasında aktarma yapmak; kanunlarda öngörülen cezaları vermek; vergi, resim ve harçlar dışında kalan ve miktarı beş milyar Türk Lirasına kadar olan ihtilafların sulhen halline karar vermek; taşınmaz mal satımına, trampa edilmesine ve tahsisine ilişkin kararları uygulamak, süresi üç yılı geçmemek üzere kiralanmasına karar vermek; belediye sınırları dışındaki umuma açık yerlerin açılış ve kapanış saatlerini belirlemek; vali tarafından havale edilen konularda görüş bildirmek ; kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak” şeklinde sıralanmıştır (m.26).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda il özel idaresinin bir diğer organı olarak yer alan vali, il özel idaresinin başı ve tüzel kişiliğinin temsilcisi konumundadır (m.29). İlgili kanunda valinin görevleri;

“İl özel idaresi teşkilâtının en üst amiri olarak il özel idaresi teşkilâtını sevk ve idare etmek, il özel idaresinin hak ve menfaatlerini korumak; il özel idaresini stratejik plâna uygun olarak yönetmek, il özel idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi, il özel idaresi faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini hazırlamak ve uygulamak, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise

sunmak; il özel idaresini Devlet dairelerinde ve törenlerde, davacı veya davalı olarak da yargı yerlerinde temsil etmek veya vekil tayin etmek; il encümenine başkanlık etmek; il özel idaresinin taşınır ve taşınmaz mallarını idare etmek; il özel idaresinin gelir ve alacaklarını takip ve tahsil etmek; yetkili organların kararını almak şartıyla sözleşme yapmak; il genel meclisi ve encümen kararlarını uygulamak; bütçeyi uygulamak, bütçede meclis ve encümenin yetkisi dışında kalan aktarmaları yapmak; il özel idaresi personelini atamak; il özel idaresi, bağlı kuruluşlarını ve işletmelerini denetlemek; şartsız bağışları kabul etmek; il halkının huzur, esenlik, sağlık ve mutluluğu için gereken önlemleri almak; bütçede yoksul ve muhtaçlar için ayrılan ödeneği kullanmak; kanunlarla il özel idaresine verilen ve il genel meclisi veya il encümeni kararını gerektirmeyen görevleri yapmak ve yetkileri kullanmak” şeklinde sıralanmaktadır (m.30).

3.1.3. Köy

Diğer yerel yönetim birimlerine göre tarihsel açıdan bakıldığında geçmişi daha fazla olan ve nispeten daha yaygın yerel yönetimi birimi olan köyler, gelişim süresi içerisinde kendiliğinden kurulmuştur. Hukuki nitelik kazanmasıyla, idari teşkilat içerisinde ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmasının tarihi ise oldukça yakın sayılabilir (Ökmen ve Parlak, 2015: ss.324-325). Ülkemizde 2018 yılın itibariyle köy sayısı, 18.338’dir (Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri, 2018: www.e-icisleri.gov.tr).

Köylerin yönetimini düzenleyen 442 sayılı Köy Kanunu, 1924 Anayasası’ndan önce kabul edilmiş bir kanundur. Dönemdeki şartlar ve düşünce itibariyle merkezi yönetim, imkanların yeterli olmaması ve hizmetlerin yerinden yönetilmesi fikrinin bir sonucu olarak, köyün bütün işleri, köy halkına bırakmıştır. Bu sebeple köyün işleri aynı zamanda köylünün işleri anlamına gelmektedir ve 442 Sayılı Köy Kanunu’nda köylünün zorunlu işleri yapmazsa ceza göreceği hükmedilmiştir (Eryılmaz, 2011: ss.190-191; 442 Sayılı Köy Kanunu, m.12).

442 sayılı Köy Kanunu’nda köyün işleri “zorunlu” ve “köylünün isteğine bağlı” olmak üzere iki şekilde sınıflandırarak yer verilmiştir. Köylünün mecbur olduğu işler; ilgili kanunda 37 madde halinde sıralanmıştır (442 sayılı Köy Kanunu, m.13). Bu işler sağlık, temizlik, imar, tarım ve eğitim konularıyla ilgilidir (Eryılmaz, 2011: 191). Köy sınırı içindeki bataklıkları kurutarak sıtma hastalığının önüne geçmek;

köye kapalı yoldan sağlıklı içme suyu getirmek ve çeşme yapmak; evlerde odalarla ahır duvar ile birbirinden ayırmak; evlere birer lağımlı hela yaptırmak; kuyu ve su kanallarını daima temiz tutmak; köyde evlerin çevresini ve sokakları temiz tutmak gibi görevler köyün sağlık ile ilgili görevleridir. Köy sınırı içerisinde yollar yapmak; mescit ve meydan yapmak; köy odası ve köy uğrak bir yerde ise ocaklı ve ahırlı bir konuk odası yapmak; köy korusunu muhafaza etmek ; köyün içine, etrafına, mezarlık ve köy arasına, su kenarlarına ağaç dikmek ve dikilen ağacın tutup yeşillenmesine kadar bakmak; ekine ve bahçelere zarar veren böcek, kuş vb. öldürmek köy korusunu korumak gibi görevler ise bayındırlık ve çevre düzenlemesi ile ilgili görevleridir (442 sayılı Köy Kanunu, m.13; Eryılmaz, 2011: 191; Keleş, 2012: 224).

Köylünün isteği doğrultusunda yapılan işler; daha çok köyün ekonomik ve sosyal açıdan gelişmesi ve güzelleşmesi adına yapılan işleri kapsamaktadır. Köy evlerinde ahırları odalardan ayrı bir yere yapmak; binaları zaman zaman badana yapmak; köyde çamaşırlık, hamam, pazar yeri yapmak, orman yetiştirmek, köyün ihtiyaç duyduğu zanaat erbabını yetiştirmek; sulama tesisleri oluşturmak ve köylünün faydalanması için kütüphane oluşturmak köylünün isteğe bağlı görevleri içerisinde yer almaktadır (442 sayılı Köy Kanunu, m.14; Eryılmaz, 2011: 191; Keleş, 2012: 224).

Köyün organları, “köy derneği, köy ihtiyar meclisi ve muhtar”dır. (Eryılmaz, 2011: 192). Köylerde “bir köy derneği, bir köy muhtarı, bir de ihtiyar meclisi” bulunmaktadır (442 Sayılı Köy Kanunu, m.20).

“Muhtar, köyün başıdır. Bu kanuna göre köy işlerinde söz söylemek, emir vermek ve emrini yaptırmak muhtarın hakkıdır”. (442 Sayılı Köy Kanunu, m.10). “Köy muhtarı ve ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır” (m.20).

Devletin köydeki temsilcisi olan muhtarın görevleri 442 Sayılı Köy Kanunu’nda “köy işleri” ve “devlet işleri” olarak iki başlık olarak yer almıştır. Muhtarın sorumlu olduğu devlet işleri arasında “hükümetin bildirdiği kanunları, düzenlemeleri köye ilan etmek ve halk ile paylaşmak; ...köyün sınırı içerisinde asayiş sağlaması; bulaşıcı hastalıklar, doğal afetler karşısında mücadele etmek ve gereken yerlere bildirmek; ...merkezi yönetim birimlerinin köyle ilgili çalışmalarına yardımcı olmak” gibi

görevler mevcuttur (442 sayılı Köy Kanunu, m.36; Eryılmaz, 2011: 192). Muhtarın sorumlu olduğu köyle ilgili görevleri arasında ise *“köylünün zorunlu işlerini yapmak veya yaptırmak; köylülere isteğe bağlı işlerin yapılması için öğütler vermek; ...köy işlerine harcanacak parayı toplamak ve harcamak için gerekli emri vermek; ... mahkemede ve resmi makamlarda köyü temsil etmek...”* gibi görevler mevcuttur (442 sayılı Köy Kanunu, m. 37; Eryılmaz, 2011: 192).

“Köy muhtarını ve ihtiyar meclisi azalarını seçmeğe hakkı olan kadın ve erkek köylülerin toplanmasına köy derneği” olarak tanımlanmaktadır (442 sayılı Köy Kanunu, m.20). Köy derneği, köyün genel karar organıdır ve köydeki bütün seçmenlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla bu özelliği ile köy derneği, *“doğrudan demokrasi”* nin köy düzeyindeki uygulamasına bir örnektir. Ayrıca, *“köy muhtarını ve ihtiyar meclisi üyelerini seçmek”* (m.20), *köy imamını seçmek* (m.83) gibi görevleri bulunmaktadır. Köy derneğinin işlem ve eylemleri kural olarak vesayet denetimi dışındadır (Parlak ve Ökmen, 2015: 333).

Köy ihtiyar meclisi, *“ihtiyar meclisi azaları doğrudan doğruya köy derneği tarafından ve köylü kadın ve erkekler arasından seçilir. Köy muhtarı ihtiyar meclisinin başıdır”* (442 sayılı Kanun, m.20). *“Köyün imamı ile muallimi veya başmuallimi ihtiyar meclisinin her zaman azasıdır”* (m.23). Köy ihtiyar meclisinin görevleri ilgili kanunun 42-48 maddeleri arasında sıralanmıştır. İmece ve salmaya karar vermek, muhtarın harcamalarını denetlemek, köylüye ait işleri konuşmak, köy bütçesini kabul etmek, imece katılmayanlara para cezası vermek, köylüler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek gibi görevleri bulunmaktadır (Parlak ve Ökmen, 2015: 334; Gözler ve Kaplan, 2014: 218).

3.1.4. Mahalle

Her şehirde ve kasabada çeşitli isimlerden oluşan mahalleler mevcuttur. Muhtar ve ihtiyar heyeti ile yönetilen mahalle (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.9). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 3. maddesinde mahalle, *“belediye sınırları içerisinde yer alan, ortak ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan insanların yaşadığı idari birim”* şeklinde tanımlanmıştır (m.3). Ayrıca *“Belediye sınırları içinde mahalle kurulması, kaldırılması, birleştirilmesi, bölünmesi, adlarıyla sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı*

ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur... Belediye sınırları içinde nüfusu 500'ün altında mahalle kurulamaz” (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.9).

Türkiye’de 2018 yılı itibariyle 32036 mahalle bulunmaktadır (Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri, 2018: www.e-icisleri.gov.tr). Mahalle idaresinin organları, muhtar ve ihtiyar heyetidir (m.9/1). Muhtar ve ihtiyar heyeti üyeleri mahalle halkı tarafından doğrudan doğruya beş yıllık süreyle seçilir (Gözler ve Kaplan, 2014: 215).

Mahalle; il özel idaresi, belediye ve köy gibi yerel yönetim birimi değildir. Mahallenin *“tüzel kişiliği yoktur”* ve tüzel kişilik ve kamu tüzel kişiliği sıfatından kaynaklanan hak ve yetkileri yoktur. Bu sebeple, *“hukuki işlemler yapamaz, hak ve borç altına giremez, mahkemelerde davacı veya davalı olamaz ve kamulaştırma yapamaz”* (Gözler ve Kaplan, 2014: 215).

Belediye Kanunu ile birlikte belediyelerin bir parçası haline gelen mahalleler de "muhtar" ve "ihtiyar heyeti" olmak üzere iki organ bulunmaktadır (m.9). Muhtar ve onun başkanlığında dört kişiden oluşan ihtiyar heyetleri üyelerinin seçimleri yerel seçimlerle birlikte yapılmaktadır. Merkezi yönetimden aylık alan muhtar ayrıca mahalle yönetimince yapılan iş karşılığında harç almaktadır. Bu harçlar ile muhtarlık işlerinin yürütülmesinde gerekli olan kira, ısıtma ve aydınlatma giderleri karşılanmaktadır. Mahalle yönetiminin kendine özel bir bütçesi yoktur (Eryılmaz, 2011: ss.194-195). Muhtarın görevleri, *“mahalle sakinlerinin gönüllü katılımıyla ortak ihtiyaçları belirlemek, mahallenin yaşam kalitesini geliştirmek, belediye ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla ilişkilerini yürütmek, mahalle ile ilgili konularda görüş bildirmek, diğer kurumlarla iş birliği yapmak ve kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak”* şeklinde sıralanabilir (m.9).

3.2. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkının Korunması Kapsamında Görev ve Sorumlulukları

Yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği her çalışma, topluma insan olma onuruna yönelik hizmetin, yerel düzeydeki somutlaşmış şekli olduğunu ifade etmek mümkündür. Bu nedenle yerel yönetim birimlerinin çevre hakkını koruma amacıyla gerçekleştirmiş olduğu her hizmet, aslında insan hakkını gerçekleştirmek adına yürütülen hizmetlerdir. Çalışmanın bu bölümünde; yerel yönetimlerin çevre hakkını koruma kapsamında hayati önem arz eden; suyun, toprağın ve havanın kalitesi, atıkların

dönüştürülmesi gibi çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde ne gibi görevlere ve sorumluluklara sahip olduğu incelenmektedir.

Çevre hakkının ihlallerinin sonuçlarının ne boyutlarda olacağının net olarak belirlenememesi sebebiyle, yerel yönetimlerden başlayarak, devletlerin ulus ve ulus üstü çalışmalar gerçekleştirerek çevre hakkının koruması ve geliştirilmesi amacına ulaşılması, hem şimdiki hem de gelecek kuşaklar için oldukça önem taşımaktadır.

Çevre hakkının tarihsel gelişimine bakıldığında çevre hakkının korunmasında yerel yönetime biçilen roller 1987 yılında yayınlanan “*Ortak Geleceğimiz başlıklı Brundtland Raporu*” doğrultusunda “*sürdürülebilir kalkınma*” çerçevesinde başlamış ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirebilmek adına kentlere önemli görevlerin düştüğü vurgulanmıştır. Raporda, dünya nüfusunun artmasıyla kentlerde yaşayan nüfusun da artacağı ve buna paralel olarak üçüncü dünya kentlerinin diğer kentler ile karşılaştırıldığında, altyapı ve hizmet sektöründe önemli problemlerin yaşanabileceği ifade edilmiştir (Our Common Future, 1987: 241-257; Orhan, www.academia.edu: ss.603-604).

1992 yılında gerçekleştirilen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda yerel yönetimlerin önemi vurgulanmış ve diğer paydaşlarla beraber Yerel Gündem 21’i oluşturmaları hususunda talepte bulunmuşlardır. Gündem 21’in 28. bölümünde, Gündem 21’in gösterdiği pek çok problem ve bu problemlerin çözümünde yerel yönetimlerde “*katılım ve işbirliği*” nin önemli bir yere sahip olacağı ifade edilmiştir. Topluma en yakın yönetim birimi olarak yerel yönetimler, halkın eğitilmesi, harekete geçirilmesi ve halkın isteklerine cevap verilmesi gibi hususlarda önemli rol oynadıkları ifade edilmiştir (United Nations Conference on Environment and Development Conference, 1992: ss.233-234; Orhan, academia.edu: 604).

Dünya Ekonomik Forumu ile Yale ve Columbia Üniversiteleri’nin hazırladığı Çevresel Performans Endeksi’nin 2018’e dair raporda 180 ülkenin hava kalitesi, su kalitesi, içme suyu kaynakları, sağlık hizmetleri, biyoçeşitlilik, karbon emisyonları gibi konuları incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda en çevreci ülkeler sıralamasında İsviçre, Fransa, Danimarka, Malta ve İsveç ilk beşte yer alırken İngiltere 6. , Almanya 13. , İtalya 16. , Japonya 20. , Amerika 27. , Rusya 52. , Azerbaycan 59. sırada yer almıştır. Türkiye ise 108. sırada kendine yer bulmuştur. Son sıralarda

Nepal, Bangladeş, Madagaskar gibi gelişmemiş ülkeler yer almıştır (2018 Environmental Performance Index). Görüldüğü üzere İsviçre çevresel temizlik konusunda dünyaya öncülük etmekte, bunu Fransa, Danimarka, Malta ve İsveç izlemiştir. Bu sıralama ile yüksek puanlarla ilk sıralarda gelişmiş ülkeler, orta sıralarda gelişmekte olan ülkeler, son sıralarda ise gelişmemiş ülkelerin yer aldığı söylenebilir. Türkiye ise 2018 yılına dair çevresel verilerin yer aldığı bu çalışmada, sıralaması ile oldukça gerilerde olduğu görülmektedir. Bu sebeple, su ve kanalizasyon hizmetleri, çevre sağlığı, yeşil alanların oluşturulması sağlıklı ve temiz içme suyu sağlanması gibi pek çok çevresel hizmeti gerçekleştiren yerel yönetimlerin mevcut çalışmalarına daha fazla önem vermesi gerektiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Küreselleşme hareketleri ve toplumların zamanla artan tüketim odaklı yaşama alışkanlıkları ile çeşitli problemlerle başa çıkmak mecburiyetinde kalmışlardır. Çevreye yapılan müdahaleler ile çevre eksenli meydana gelen bu problemler ile birlikte, gözler çevre unsuruna çevrilmiştir. Bunun sonucunda çevrenin korunması kapsamında yerel yönetimlere özellikle belediyelere çeşitli görev ve sorumluluklar yüklenmiştir (Kocalar, 2014: 349).

Türkiye’de yerel yönetimlere çevreyi koruma ve bu bilinci yerleştirme hususunda 2872 Sayılı Çevre Kanunu, 3194 Sayılı İmar Kanunu gibi çeşitli kanun, yönetmeliklerle dışında, yerel yönetim kuruluş kanunları olan, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile il özel idarelerine; 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere; 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehir belediyelerine çevreyi ve çevre hakkını korumaya yönelik pek çok görev ve sorumluluk verilmiştir.

Yerel yönetim birimleri içerisinde var olan belediyelerin çevreyi muhafaza etmek ve geliştirmek hususunda temel görev ve yetkileri “*yönetmelik hizmeti*” olarak ifade edilmektedir (Keleş vd., 2012:520). Belediyeler, “*ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel*” gibi pek çok alanda diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de oldukça etkili olmaktadır. “*Belediyeler, vatandaşların doğumundan ölümüne kadar, birçok görev ve sorumluluk yüklenmiş kamu kuruluşlarıdır*”. Belediyelerin yerel ortak gereksinimleri karşılama görevleri bulunmakta, çevre konusunda, gereken tüm hizmetleri gerçekleştirmesine hukuk sistemi imkan sağlamaktadır. Bu sebeple çevre

korumasında kanun ve yönetmeliklerle belediyelere doğrudan veya dolaylı yetkili kılınmıştır. Yerel yönetim birimleri içinde, çevre konularında daha çok etkili ve yetkili olan belediyelerdir (Kocalar, 2014: 351).

3.7.2005 tarih ve 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde “*belediyelerin görev ve sorumlulukları*” başlığı altında, çevreyi ve çevre hakkını koruma ile ilgili olarak, imar, su, kanalizasyon, ulaşım, altyapı, coğrafi kent ve bilgi sistemleri, çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık, şehir içi trafik, ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar, konut hizmetlerini yapmak veya yaptırmak gibi görevleri sıralanmıştır (m.14). Belediye Kanunu'nun 15. maddesinde ise, “*belediyelerin yetki ve imtiyazları*” sıralanmıştır. Bu yetki ve imtiyazlar içerisinde çevre ve çevre hakkı ile ilgili olan maddeler mevcuttur. Bunlar;

“Müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak, atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek ve işlettmek; kaynak sularını işletmek veya işlettmek; katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak; gayrisihhî müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek; gayrisihhî işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; hafriyat toprağı ve moloz döküm alanlarını; sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) depolama sahalarını; inşaat malzemeleri, odun, kömür ve hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; bu alan ve yerler ile taşımalarda çevre kirliliğı oluşmaması için gereken tedbirleri almak” olarak ifade edilebilir (Kızılböğâ ve Batal, 2012: ss.205-206; 5393 Sayılı Belediye Kanunu m.15).

Belediyelerin çevreyi ve çevre hakkını korumada 5393 sayılı Belediye Kanunu haricinde:

“2872 sayılı Çevre Kanunu (2006), 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), 775 sayılı Gecekondu Kanunu (1966), 3621 sayılı Kıyı Kanunu (1990), 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (1983), 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (1995), 3572 sayılı İş Yeri Açma ve Çalışma Ruhsatlarına Dair KHK'nın Değıştirilerek Kabulüne Dair Kanun (1989) ve 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması

Hakkında Kanun (1994)” gibi metinlerinde belirtilen bir takım görevleri mevcuttur (Kızılboğa ve Batal, 2012:205).

Büyükşehir belediyelerinin çevre ve çevre koruma ile ilgili görevleri, 23.07.2004 tarihli ve 25531 Sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu’nun “*Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görev ve sorumlulukları*” başlıklı 7. maddesinde yer almaktadır:

“İlçe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin stratejik plânını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak; çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve imar ıslah plânlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek; nazım imar plânının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmayan ilçe belediyelerinin uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmak veya yaptırmak; kanunlarla büyükşehir belediyesine verilmiş görev ve hizmetlerin gerektirdiği proje, yapım, bakım ve onarım işleriyle ilgili her ölçekteki imar plânlarını, parselasyon plânlarını ve her türlü imar uygulamasını yapmak ve ruhsatlandırmak, 20.7.1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak; Büyükşehir belediyesi tarafından yapılan veya işletilen alanlardaki işyerlerine büyükşehir belediyesinin sorumluluğunda bulunan alanlarda işletilecek yerlere ruhsat vermek ve denetlemek; ... büyükşehir ulaşım ana plânını yapmak veya yaptırmak ve uygulamak; ulaşım ve toplu taşıma hizmetlerini plânlamak ve koordinasyonu sağlamak; kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi sayılarını, bilet ücret ve tarifelerini, zaman ve güzergâhlarını belirlemek; durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek ve işletmek, işletirmek veya kiraya vermek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek; büyükşehir belediyesinin yetki alanındaki mahalleleri ilçe merkezine bağlayan yollar,

meydan, bulvar, cadde ve ana yolları yapmak, yaptırmak, bakım ve onarımı ile bu yolların temizliği ve karla mücadele çalışmalarını yürütmek; kentsel tasarım projelerine uygun olarak bu yerlere cephesi bulunan yapılara ilişkin yükümlülükler koymak; ilân ve reklam asılacak yerleri ve bunların şekil ve ebadını belirlemek; meydan, bulvar, cadde, yol ve sokak ad ve numaraları ile bunlar üzerindeki binalara numara verilmesi işlerini gerçekleştirmek; ... ; sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak; ağaçlandırma yapmak; gayrisihhi işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; inşaat malzemeleri, hurda depolama alanları ve satış yerlerini, hafriyat toprağı, moloz, kum ve çakıl depolama alanlarını, odun ve kömür satış ve depolama sahalarını belirlemek, bunların taşınmasında çevre kirliliğine meydan vermeyecek tedbirler almak; büyükşehir katı atık yönetim plânını yapmak, yaptırmak; katı atıkların kaynakta toplanması ve aktarma istasyonuna kadar taşınması hariç katı atıkların ve hafriyatın yeniden değerlendirilmesi, depolanması ve bertaraf edilmesine ilişkin hizmetleri yerine getirmek, bu amaçla tesisler kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; sanayi ve tıbbî atıklara ilişkin hizmetleri yürütmek, bunun için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmek; deniz araçlarının atıklarını toplamak, toplatmak, arıtmak ve bununla ilgili gerekli düzenlemeleri yapmak; ... ; büyükşehir belediyesinin yetkili olduğu veya işlettiğı alanlarda zabıta hizmetlerini yerine getirmek; ... ; büyükşehirin bütünlüğüne hizmet eden sosyal donatılar, bölge parkları, hayvanat bahçeleri, hayvan barınakları, kütüphane, müze, spor, dinlence, eğlence ve benzeri yerleri yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettirmek; ... ; gerektiğinde mabetler ile sağlık, eğitim ve kültür hizmetleri için bina ve tesisler yapmak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bu hizmetlerle ilgili bina ve tesislerin her türlü bakımını, onarımını yapmak ve gerekli malzeme desteğini sağlamak; kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek; ...; su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, kurdurmak ve işletmek; derelerin ıslahını yapmak; kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak; mezarlık alanlarını tespit etmek,

mezarlıklar tesis etmek, işletmek, işlettirmek, defin ile ilgili hizmetleri yürütmek; her çeşit toptancı hallerini ve mezbahaları yapmak, yaptırmak, işletmek veya işlettirmek, imar plânında gösterilen yerlerde yapılacak olan özel hal ve mezbahaları ruhsatlandırmak ve denetlemek; il düzeyinde yapılan plânlara uygun olarak, doğal afetlerle ilgili plânlamaları ve diğer hazırlıkları büyükşehir ölçeğinde yapmak; gerektiğinde diğer afet bölgelerine araç, gereç ve malzeme desteği vermek; itfaiye ve acil yardım hizmetlerini yürütmek; patlayıcı ve yanıcı madde üretim ve depolama yerlerini tespit etmek, konut, işyeri, eğlence yeri, fabrika ve sanayi kuruluşları ile kamu kuruluşlarını yangına ve diğer afetlere karşı alınacak önlemler yönünden denetlemek, bu konuda mevzuatın gerektirdiği izin ve ruhsatları vermek; sağlık merkezleri, hastaneler, gezici sağlık üniteleri ile yetişkinler, yaşlılar, engelliler, kadınlar, gençler ve çocuklara yönelik her türlü sosyal ve kültürel hizmetleri yürütmek, geliştirmek ve bu amaçla sosyal tesisler kurmak, ... , bu hizmetleri yürütürken üniversiteler, yüksekokullar, meslek liseleri, kamu kuruluşları ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapmak; afet riski taşıyan veya can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturan binaları tahliye etme ve yıkım konusunda ilçe belediyelerinin talepleri hâlinde her türlü desteği sağlamak...”(5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, m.7).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda il özel idarelerine çevre konusunda verilen görevler yer almıştır. İl Özel İdareleri’nin 6. maddesine göre;

“İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; gençlik ve spor, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç ilin çevre düzeni plânu, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi, ... çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde; imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında yapmakla” görevli ve yetkilidir.

Ayrıca:

“Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; yapım, bakım ve onarım işleri, devlet ve il yolları, içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon, enerji nakil hattı, sağlık, eğitim, kültür, turizm, çevre, imar, bayındırlık, iskan, gençlik ve spor gibi hizmetlere ilişkin yatırımlar ile bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşlarının görev alanına giren diğer yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilir. Aktarma işlemi ilgili bakanın onayıyla yapılır ve bu ödenekler tahsis amacı dışında kullanılamaz” (m.6).

İl özel idarelerine, il özel idaresi kanunu haricinde özel idarelere çevre konusunda çeşitli yönetmelikler ile görev ve yetkiler verilmiştir. Bu yönetmelikler; Maden Bölgelerine ve Ruhsatların Taşınmasına İlişkin Yönetmelik (2018), Çevre Görevlisi, Çevre Yönetim Birimi ve Çevre Danışmanlık Firmaları Hakkında Yönetmelik (2013), Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği (2010) gibi hukuki düzenlemelerle yetki ve görev verildiği görülmektedir (Kızılboğa ve Batal, 2012: 204).

07.04.1924 tarihli ve 68 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 442 sayılı Köy Kanunu’nun mecburi ve isteğe bağlı işler kapsamındaki 13. ve 14. maddeleri çevre hakkının gerçekleştirilmesi ile ilgili hükümler bulunmaktadır. Çalışmanın önceki bölümünde yer alan köyün isteğe bağlı işleri ve mecburi işleri başlıkları altında bu görevler açıklanmıştır. Ancak, köy idaresine bu kanun haricinde farklı kanunlarla da çevrenin ve çevre hakkının korunması için çeşitli sorumluluklar yüklenmiştir. Bu kanunları;

“7402 Sayılı Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun (1960), 6831 sayılı Orman Kanunu (1956), 5996 sayılı Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu (2010), 3998 sayılı Mezarlıkların Korunması Hakkındaki Kanun (1994), 4122 sayılı Milli Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Seferberlik Kanunu (1995) ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930)” şeklinde sıralamak mümkündür (Kızılboğa ve Batal, 2012: 208) .

Çevreye ve çevre hakkının korunması hususunda önemli bir role sahip birimlerden biri de “Kent Konseyleri”dir. 5393 sayılı Belediye Kanunu’ un 76. maddesinde yer alan kent konseyleri, kent hayatında, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık gibi konulardaki faaliyetlerin çeşitli sivil

toplum örgütleri, siyasi partiler, kamu kurum ve kuruluşları, mahalle muhtarlarının temsilcileri ile birlikte etkili yürütülebilmesi adına yardım ve destek sağlamaktadır (5393 sayılı Belediye Kanunu, m.76).

3.2.1. Su Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Su kirliliği, 31.12.2004 Tarih ve 25687 Sayılı Resmi Gazete, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği'nde *“su kaynağının kimyasal, fiziksel, bakteriyolojik, radyoaktif ve ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değişmesi şeklinde gözlenen ve doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, insan sağlığında, balıkçılıkta, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılması”* şeklinde tanımlanmaktadır (m.3).

Dünya Su Günü ile ilgili ilk öneri 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Kalkınma Konferansı'nda yapılmıştır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 22 Mart 1993' te kararın resmi olarak imzalanmasından sonra her yıl *“22 Mart Dünya Su Günü”* olarak kutlanılmaya başlanmıştır.⁵¹ Her ne kadar su, tüm canlıların hayati bir önem taşıyor olsa da çeşitli nedenlerin gerçekleşmesi sebebiyle kirlenmesinin önüne geçmek pek mümkün olmamaktadır.

2018 Şubat ayında Davos'ta gerçekleşen Dünya Ekonomik Forumu'nun ardından Küresel Riskler Raporu yayınlandı. Bu rapora göre su krizi, gelecekte çok etkili olacak 10 risk listesinde⁵² yer almaktadır. Bu sıralama, *“kitle imha silahları, aşırı hava olayları, doğal felaketler, iklim değişikliği ve uyumu, su krizi”* şeklindedir (The Global Risks Report 2018). Böylelikle suyun kalitesi hususunun ne denli önem arz ettiği bir kez daha görülmektedir.

Şehirlerin göç alarak büyümesi ve sanayi sektörünün ilerlemesi ile ortaya çıkan yapılar ve bu yapıların çalışmalarının bir sonucu olarak su kirliliğinin ortaya çıktığını ifade etmek mümkündür (Ertaş, 1997: 15). Sanayileşme ve buna bağlı olarak fabrikalaşma oranının yükselmesiyle ortaya çıkan atıklardan kurtulabilmek için denizler, akarsular ve çeşitli su kaynakları kirlenmektedir. Yalnızca fabrikalar ve

⁵¹ “22 Mart Dünya Su Günü | Arşiv”, http://tema.org.tr/web_14966-2_1/entitilfocus.aspx?primary_id=608&type=2&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial, (Erişim Tarihi: 12.10.2018).

⁵² Listedeki geri kalan beş sıra ise şu şekilde; 6. Siber saldırılar, 7. Yemek krizleri, 8. Biyoçeşitlilik kaybı ve ekosistem çöküşü, 9. Büyük çaplı istemsiz göç, 10. Bulaşıcı hastalıkların yayılması (The Global Risks Report 2018).

sanayi kuruluşları değil, su kirliliğinin ortaya çıkmasında bireysel kirleticilerin de rol aldığını söylemek doğru olacaktır. Dünya nüfusu düşünüldüğünde evsel atıkların ne denli büyük bir kirletici olduğunu tahmin etmek zor olmayacaktır. Su kirliliğinin etkileri sonucu denizlerdeki bu canlıların yaşamları sona ermekte bu da beraberinde pek çok olumsuzluğu getirerek kara yaşamını ciddi tehlikelerle ile yalnız bırakmaktadır. Sebep olacağı büyük felaketler nedeniyle bu konu, insanların bilinçli şekilde davranması gereken bir konudur. Bu doğrultuda eğitimler vermek, seminerler düzenlemek ve olabildiğince çok insana ulaşarak bir bilinç yaratmak büyük önem taşımaktadır. Su kirliliğine neden olan atıkların, oluşumunu engellemek mümkün olmayacaktır fakat bu atıkların çeşitli yollarla (arıtılarak, damıtılarak ve filtrelenerek) su kaynaklarına zarar vermesini engellemek mümkün olabilir.⁵³

Türkiye’de su kirliliğinin önüne geçmek adına, içme ve kullanma, sulama ve enerji üretimi amacıyla su kaynakları, Cumhuriyet tarihi boyunca korunmaya ve geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak suyun kalitesi, artan kentleşme ve sanayileşmeye bağlı olarak düşmeye başlamış ve suyun kalitesinin korunması konusunda gereken özeninin gösterilmesi gerektiği, tartışmaya açık bir konu haline gelmiştir. Avrupa Birliği’ne girme çabaları doğrultusunda özellikle 2000’li yıllardan sonra, mevzuatta Su Kirliliği Kontrolü, Kentsel Atık Su Arıtımı gibi çeşitli düzenlemelerle suyun kalitesi korunmaya çalışılmıştır (Orhan, 2014: 81). Dolayısıyla su kalitesinin korunması (su kirliliğinin önlenmesi) için hem yerel hem de yerel yönetimlerin kuruluşunu ve işleyişini doğrudan düzenleyen kanunlarda hem de diğer mevzuatta önemli düzenlemeler yer almaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun yayınladığı 2016 yılı içme suyu verilerine göre dağıtılan içme suyunun sadece %57,4’ü arıtılabilmektedir. Dolayısıyla bu durum evlerde kullanılan suyun %42,6’sı güvenli olmadığını göstermektedir (Belediye Su İstatistikleri, 2016). Çevre ve Şehircilik Bakanlığı da, yayınladığı son çevre sorunları değerlendirme raporunda Türkiye’de “*su kirliliğinin birinci öncelikli sorun olduğu il sayısı 30 (illerin %37’si), ikinci öncelikli sorun olduğu il sayısı 33 (illerin %41’i), üçüncü öncelikli sorun olduğu il sayısı 13 (illerin %16’sı)*” olduğu ifade

⁵³ “Su Kirliliği İle Nasıl Mücadele Edilir?”, (2018, 30 Nisan), <http://ekolojist.net/su-kirliligi-ile-nasil-mucadele-edilir/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

edilmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu (2016 verileriyle), 2018: 28).

3.2.1.1. Su Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler

Türkiye’de, sağlıklı ve temiz içme suyu temin edilmesi doğrultusunda yerel yönetim birimlerinin çevreyi korumayı ve genel toplum sağlığını korumayı gerçekleştirme amacını gerçekleştirmesi hususundaki görevlerini ve sorumluluklarını Belediye Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu ve Köy Kanunu’nu esas alarak şu şekilde şu şekilde sıralamak mümkündür:

5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 15. maddesinde:

“Belediyenin yetkileri ve imtiyazları” başlığı altında suyun kalitesini korumada belediyelere düşen görevler konusuna, “müktesep haklar saklı kalmak üzere; içme, kullanma ve endüstri suyu sağlamak; atık su ve yağmur suyunun uzaklaştırılmasını sağlamak; bunlar için gerekli tesisleri kurmak, kurdurmak, işletmek ve işletletmek; kaynak sularını işletmek veya işletletmek” şeklinde yer verilmiştir (m.15).

“İl sınırları içinde büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde il belediyeleri ile nüfusu 10.000’i geçen belediyeler, meclis kararıyla; turizm, sağlık, sanayi ve ticaret yatırımlarının ve eğitim kurumlarının su, termal su, kanalizasyon ... çalışmalarını faiz almaksızın on yıla kadar geri ödemeli veya ücretsiz olarak yapabilir veya yaptırabilir, bunun karşılığında yapılan tesislere ortak olabilir;... Belediye ve bağlı idareler, meclis kararıyla mabetlere, eğitim kurumlarına, yurtlara, okul pansiyonlarına ve hastanelere indirimli bedelle ya da ücretsiz olarak içme ve kullanma suyu verebilirler” (m.15).

Son olarak ilgili kanunun;

“Asansör yıllık kontrol faaliyetlerine ilişkin sorumluluk” başlığı altında “kamu kurum ve kuruluşlarına uygulanan su ve atık su tarife ücreti tüketim miktarına bakılmaksızın sabit tarife ücreti olarak belirlenir ve konutlar için belirlenen en düşük su ve atık su tarife ücretinin yüzde 50 fazlasını geçemez. Belediyeler temiz şebeke suyu hizmeti vermediği yerleşim yerlerindeki kamu kurumlarından herhangi bir ad altında ücret talep edemez. Kamuya ait eğitim kurumları, yurtlar, okul pansiyonları ve hastanelerden abonelik,

açma kapama, bağlantı, teminat, güvence bedeli, katılma payı ve benzeri ad altında herhangi bir ücret talep edilemez” ifadesi yer almaktadır (Belediye Kanunu, Ek Madde 2- (Ek: 28/11/2017-7061/86 md.).

442 sayılı Köy Kanunu’nda, m.13’te “köyün mecburi işleri” başlığı altında, su kalitesini arttırmaya yönelik bir takım maddeler mevcuttur. Köyün mecburi işleri içerisinde;

“Sıtma, sivrisinek tarafından aşılandığı ve sivrisinek de su birikintilerinde barındığı ve ürediği için her şeyden evvel köy sınırı dahilindeki su birikintilerini kurutmak; köye kapalı yoldan içilecek su getirmek ve çeşme yapmak, köyün içtiği su kapalı geliyorsa yolunda delik deşik bırakmamak ve mezarlıktan veya süprüntülük ve gübrelikten geçiyorsa yolunu değiştirmek; köylerdeki kuyu ağızlarına bir arşın yüksekliğinde bilezik ve etrafını iki metre eninde harçlı döşeme ile çevirmek; evlerden dökülecek pis suların kuyu, çeşme, pınar sularına karışmayarak ayrıca akıp gitmesi için üstü kapalı akıntı yapmak; çeşme, kuyu ve pınar başlarında gübre, süprüntü bulundurmayıp daima temiz tutmak, ve fazla sular etrafa yayılarak bataklık yapmaması için akıntı yapmak...” gibi görevler yer almaktadır (m.13).

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda, su kalitesine yönelik olarak 6. maddesinde, belediye sınırları dışında su ve kanalizasyona ilişkin hizmetleri gerçekleştirmekle görevli ve yetkili olduğu ifade edilmektedir (m.6). Ayrıca,

“Bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşları; yapım, bakım ve onarım işleri, devlet ve il yolları, içme suyu, sulama suyu, kanalizasyon, enerji nakil hattı, sağlık, eğitim, kültür, turizm, çevre, imar, bayındırlık, iskan, gençlik ve spor gibi hizmetlere ilişkin yatırımlar ile bakanlıklar ve diğer merkezi idare kuruluşlarının görev alanına giren diğer yatırımları, kendi bütçelerinde bu hizmetler için ayrılan ödenekleri il özel idarelerine aktarmak suretiyle gerçekleştirebilir. Aktarma işlemi ilgili bakanın onayıyla yapılır ve bu ödenekler tahsis amacı dışında kullanılamaz” (m.6).

TÜİK, 2016 yılında bütün belediyelerin atık su istatistiklerine yönelik araştırma yapmıştır ancak Belediye Atık Su İstatistikleri Anketi’ne köyler dahil edilmemiştir. Bu araştırma sonucunda, 1397 belediyeden 1338’ine kanalizasyon şebekesi ile hizmet verildiği tespit edilmiştir. “Kanalizasyon şebekesi ile toplanan 4,5 milyar m³ atık suyun”;

- “%40,4’ü denize,
- %48’i akarsuya,
- %2,8’i baraja,
- %1,8’i göl-gölete,
- %0,5’i araziye,
- %6,5’i diğer alıcı ortamlara deşarj” edildiğı sonucuna ulaşılmıştır (Belediye Atık Su İstatistikleri, 2016, www.tuik.gov.tr).

“Kanalizasyon şebekesinden deşarj edilen 4,5 milyar m³ atık suyun 3,8 milyar m³’ü atıksu arıtma tesislerinde” arıtılırken, “Arıtılan atık suyun;

- %44,9’u denize,
- %45’i akarsuya,
- %2’si baraja,
- %1,4’ü göl-gölete,
- %0,4’ü araziye ve %6,3’ü ise geri kalan alıcı ortamlara” boşaltıldığı tespit edilmiştir (Belediye Atık Su İstatistikleri, 2016, www.tuik.gov.tr).

Bu atık su arıtma işlemlerinin gerçekleştirmesi ile birlikte 299 bin ton(kuru madde bazında) atık su arıtma çamurunun meydana geldiğı sonucuna ulaşılmıştır. İstanbul, Ankara ve İzmir için de günlük “kişi başı ortalama atık su miktarı” belirlenmiştir. Sırasıyla, “İstanbul için 226 litre, Ankara için 162 litre, İzmir için 195 litre” şeklindedir (Belediye Atık Su İstatistikleri, 2016, www.tuik.gov.tr).

3.2.1.2. Su Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler

Belediye Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu ve Köy Kanunu dışında su kalitesini korumak dolayısıyla su kirliliğini önlemek için yerel yönetimlere mevzuat çeşitli yönetmeliklerle de bazı görevler verilmiştir. Şimdi sırasıyla bunlara bakalım.

2872 sayılı Çevre Kanunu’nda atık su kavramı “evsel, endüstriyel, tarımsal ve diğer kullanımlar sonucunda kirlenmiş veya özellikleri kısmen veya tamamen değişmiş sular” (m.2) şeklinde tanımlanmış ve ilgili kanunun 11. maddesinde;

“Atık suları toplayan kanalizasyon sistemi ile atık suların arıtıldığı ve arıtılmış atık suların bertarafının sağlandığı atık su altyapı sistemlerinin kurulması, bakımı, onarımı, ıslahı ve işletilmesinden; büyükşehirlerde

20/11/1981 tarihli ve 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla belirlenen kuruluşlar, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeler, bunların dışında iskâna konu her türlü kullanım alanında valiliğin denetiminde bu alanları kullananlar sorumludur” ibaresi yer almaktadır (m.11).

Görüldüğü üzere bu kanunla büyükşehir belediyeleri ve belediyelerin atık sular ile ilgili görevleri açıkça belirtilmiştir.

3.2.1.2.1. Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği

Su kirliliğini önlemek adına çıkarılan yönetmeliklerden biri “*Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği*” dir.⁵⁴ Bu yönetmeliğin amacı “*ülkenin yeraltı ve yerüstü su kaynakları potansiyelinin korunması ve en iyi bir biçimde kullanımının sağlanması için, su kirlenmesinin önlenmesini sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu bir şekilde gerçekleştirmek üzere gerekli olan hukuki ve teknik esasları belirlemektir*” (m.1). Bu amacı gerçekleştirme hususunda yönetmelikte ilgili idareler⁵⁵ görevli ve yetkili kılınmıştır.

⁵⁴ 31.12.2004 Tarih ve 25687 Sayılı Resmi Gazete, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7221&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>, (Erişim Tarihi: 07.06.2018).

⁵⁵ “İdare: Yönetmelikte adı geçen idare,

a) 2872 sayılı Çevre Kanununun 12 nci maddesi ve 4856 sayılı Çevre ve Orman Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun 2 nci maddesinin (d) ve (j) bentleri uyarınca, atık, artık ve yakıtların arıtılması, uzaklaştırılması, zararsız hale getirilmesi ve ithali ile ilgili denetimlerde ve çevreye olumsuz etkileri olan her türlü faaliyetin izlenmesi ve denetlenmesinde Çevre ve Orman Bakanlığını, b) Kurum, kuruluş ve işletmelere işletme ve kullanım izni verilmesi ve denetim görevinin ifasında yetkili olmak üzere; 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanununun 268-275 inci maddelerine göre Sağlık Bakanlığını, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununa göre Kültür ve Turizm Bakanlığını, 3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanuna göre Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile diğer kurum ve kuruluşları, 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu, 1580 sayılı Belediye Kanununun verdiği yetkiler doğrultusunda mülki amirleri, büyükşehir ve şehir belediye başkanlıklarını,

c) Atıksu altyapı tesislerinin bulunduğu yörelerde bağlantı izni ile bağlantı kalite kontrol izin belgelerini veren ve kontrol eden atıksu altyapı tesisleri yönetimini,

d) ... 29/4/2009 tarihli ve 27214 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmelik uyarınca, alıcı ortama yapılacak deşarj ile derin deniz deşarjı konulu çevre izinlerinde;

1) Ek-1 listesinde belirtilen işletmeler için Bakanlık,

2) Ek-2 listesinde belirtilen işletmeler için İl Çevre ve Orman Müdürlüğünü,

e) (Mülga:RG-30/3/2010-27537)

f) Yeraltı sularının kullanılması ve korunmasında 167 sayılı Yeraltı Suları Hakkında Kanun ve 6200 sayılı Devlet Su İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun uyarınca yetkili kılınan Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğünü,

g) ... 2872 sayılı Çevre Kanununun 15 inci maddesinde söz edilen faaliyetlerin durdurulması hâllerinde Çevre ve Orman Bakanlığını, Sağlık Bakanlığını ve mahallin en büyük mülki amirlerini,

Yönetmelik içerisinde yerel yönetimler içerisinde belediyelerin ve büyükşehir belediyelerinin görev ve sorumluluklarıyla ilgili maddeler bulunmaktadır. Yönetmelikte, atık su altyapı tesisleri yönetimi ifadesi yer almaktadır. Bu, “mahallin en büyük mülki amirinin bilgi, denetim ve gözetimi altında atıksu altyapı tesislerinin inşası, bakımı ve işletilmesinden sorumlu olan, büyük şehirlerde büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerini; belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeleri...” ifade etmektedir (m.3). Ayrıca “Atık su Toplama ve Bertaraf Yükümlülüğü” başlığı altında, belediye başkanları hakkında, “belediyeler atık su arıtma tesisinin kurulmasıyla ilgili iş termin planındaki taahhütlerini mücbir sebepler dışında yerine getirmedikleri takdirde belediye başkanları hakkında Cumhuriyet Savcılığına suç duyurusunda bulunulur” ifadesi yer almaktadır (m. 43). Büyükşehirlerde ise “Büyükşehirlerde içme ve kullanma suyu temin edilen kıta içi yüzeysel su kaynakları havzalarındaki denetim faaliyetlerinden 2560 sayılı Kanun çerçevesinde Büyükşehir Belediyeleri” görevli kılınmıştır (m. 51).

“Atıksu arıtma tesisi olmayan ve inşaatına başlamayan belediyeler; iş termin planı⁵⁶ ve atık su arıtma tesislerini bu Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yapmakla yükümlü oldukları süreler aşağıda verilmiştir” (Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, Geçici Madde 4):

h) ... 2872 sayılı Çevre Kanununun 20 nci ve 23 üncü maddelerinde belirtilen idari nitelikteki cezaların verilmesinde mezkûr Kanunun 24 üncü maddesinde yetkili kılınan kamu kurum ve kuruluşlarını,

ı) Bir çevre yönetim planının birden fazla mülki idareyi içine alan havza kapsamında oluşturulması gereği duyulduğu takdirde Çevre ve Orman Bakanlığını” ifade etmektedir (m.3).

⁵⁶ İş termin planı: “Atık su kaynaklarının yönetmelikte belirtilen alıcı ortam deşarj standartlarını sağlamak için yapmaları gereken atık su arıtma tesisi ve/veya kanalizasyon gibi altyapı tesislerinin gerçekleştirilmesi sürecinde yer alan yer seçimi, proje, ihale, inşaat, işletmeye alma gibi işlerin zamanlamasını gösteren plan”dır (Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, m.3).

Tablo 3.1. İş termin planı hazırlanması ve atıksu arıtma tesisi işletmeye alma için aşılması gereken süreler

<i>Nüfus</i>	<i>İş Termin Planı Hazırlama Süresi</i>	<i>Atık su arıtma tesisi işletmeye alma süresi</i>	<i>Toplam Süre</i>
<i>> 100 000</i>	<i>1 yıl</i>	<i>3 yıl</i>	<i>4 yıl</i>
<i>100 000-50 000</i>	<i>1 yıl</i>	<i>4 yıl</i>	<i>5 yıl</i>
<i>50 000 - 10 000</i>	<i>1 yıl</i>	<i>5 yıl</i>	<i>6 yıl</i>
<i>10 000 - 2000</i>	<i>1 yıl</i>	<i>6 yıl</i>	<i>7 yıl</i>

3.2.1.2.2. Kentsel Atık Su Arıtımı Yönetmeliği

Kentsel Atık su Arıtımı Yönetmeliği'ndeki⁵⁷ “*kentsel atık suların toplanması, arıtılması ve deşarjı ile belirli endüstriyel sektörlerden kaynaklanan atık su deşarjının olumsuz etkilerine karşı çevreyi korumaktır*” ifadesiyle yönetmeliğin ne amaçla oluşturulduğu ifade edilmiştir (m.1). Bu amacı gerçekleştirme hususunda, ilgili idareler⁵⁸ görevli ve yetkili kılınmıştır.

⁵⁷ 08.01.2006 Tarih ve 26047 Sayılı Resmi Gazete, Kentsel Atık su Arıtımı Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.9844&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=kentsel>, (Erişim Tarihi: 10.12.2018).

⁵⁸ “İdare; bu Yönetmelikte geçen

a) 2872 sayılı Çevre Kanununun 12 nci maddesi uyarınca atık, artık ve yakıtların arıtılması, uzaklaştırılması, zararsız hale getirilmesi ve ithali ile ilgili hususlarda denetleme ile yetkili kılınan Bakanlık,

b) Kurum, kuruluş ve işletmelere işletme ve kullanım izni verilmesi ve denetim görevinin ifasında yetkili olmak üzere; 12/3/1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununa göre Kültür ve Turizm Bakanlığını, 10/6/1949 tarihli ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 20/11/1981 tarihli ve 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla kurulan su ve kanalizasyon idareleri, 3/7/2005 tarihli ve 5393 sayılı Belediye Kanununun verdiği yetkiler doğrultusunda mülki amirleri, büyükşehir ve şehir belediye başkanlıklarını,

c) Atıksu altyapı tesislerinin bulunduğu yörelerde, kanalizasyona bağlantı izni veren, atıksu altyapı tesislerinin inşası, bakımı ve işletilmesinden sorumlu olan, büyük şehirlerde büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerini; belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeleri,

d) Alıcı su ortamlarına deşarj izni için, mahalli çevre kurullarının alacağı karar ve görüşler doğrultusunda büyükşehir belediye hudutları içerisinde ve dışında mahallin en büyük mülki amirini,

e) 2872 sayılı Çevre Kanununun 15 ve 16 ncı maddelerinde söz edilen faaliyetlerin durdurulması hallerinde Sağlık Bakanlığını, Bakanlığın ve mahallin en büyük mülki amirlerini,

Bu yönetmelikle yerel yönetim birimleri içerisinde “...Atıksu altyapı tesislerinin bulunduğu yörelerde, kanalizasyona bağlantı izni veren, atıksu altyapı tesislerinin inşası, bakımı ve işletilmesinden sorumlu olan, büyük şehirlerde büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerini; belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeler...” görevli kılınmıştır (m.4). Ayrıca “ilgili idare, kanalizasyon sistemine ve kentsel atıksu arıtma tesislerine endüstriyel atıksuların boşaltımının, kanalizasyona bağlantı iznine tabi olmasını sağlar” (m.9).

Son olarak, “ilgili idare, bu Yönetmelikteki şartlara uymak için inşa edilen kentsel atıksu arıtma tesislerinin normal yerel iklim şartları altında yeterli performansla çalışabilecek şekilde tasarlanmasını, inşa edilmesini, işletilmesini ve bakımının yapılmasını sağlar...” ifadesi yer almaktadır (m.6; Orhan, 2014: 83).

3.2.1.2.3. Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği

Bu konudaki bir başka yönetmelik ise “Yüzme Suyu Kalitesi Kontrol Yönetmeliği” dir.⁵⁹ Bu yönetmeliğin amacı, “insan sağlığını ve çevreyi korumak üzere, yüzme ve rekreasyon amaçlı kullanılan suların kalitesini belirlemek ve bu suların başta mikrobiyolojik olmak üzere her türlü kirletici ile kirlenmesinin engellenmesini sağlamaktır” (m.1).

Yönetmelikte yer alan “idare”⁶⁰ kavramının içeriği doğrultusunda, il özel idareleri, belediyeler ve büyükşehir belediyelerine ilgili alanlarda, kanunlarla kendilerine

f) 2872 sayılı Çevre Kanununun 20, 21, 22 ve 23 üncü maddelerinde belirtilen idari nitelikteki cezaların verilmesinde aynı Kanunun 24 üncü maddesinde yetkili kılınan kamu kurum ve kuruluşlarını...” ifade etmektedir (m.4).

⁵⁹26048 Sayı ve 09.01.2006 Tarihli Resmi Gazete, Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.9845&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>, (Erişim Tarihi: 08.01.2019).

⁶⁰ “İdare:

a) 2872 sayılı Çevre Kanununun 3/3/1988 tarihli ve 3416 sayılı Kanunla değişik 12 nci maddesi uyarınca atık, artık ve yakıtların arıtılması, uzaklaştırılması, zararsız hale getirilmesi ve ithali ile ilgili hususlarda denetleme ile yetkili kılınan Bakanlığı,

b) Kurum, kuruluş ve işletmelere işletme ve kullanım izni verilmesi ve denetim görevinin ifasında yetkili olmak üzere; Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 13/12/1983 tarihli ve 181 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye göre Sağlık Bakanlığını, 12/3/1982 tarihli ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununa göre Kültür ve Turizm Bakanlığını, Tarım ve Köyışleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 7/8/1991 tarihli ve 441 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameye göre Tarım ve Köyışleri Bakanlığını, 10/6/1949 tarihli ve 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, 10/7/2004 tarihli ve 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ve 20/11/1981 tarihli ve 2560 sayılı İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanunla kurulan su ve kanalizasyon idareleri, 7/12/2004 tarihli ve 5272 sayılı Belediye Kanununun verdiği yetkiler doğrultusunda mülki amirleri, büyükşehir ve şehir belediye başkanlıklarını,

verilmiş yetkiler mevcuttur (m.4). Bu doğrultuda, “idarelerin, belirtilen alanlarda, kanunlarla kendilerine verilmiş yetkileri çerçevesinde denetim yetkisi saklı” olmak kaydıyla “... çevre ve halk sağlığının korunması amacıyla idareler, yüzme ve rekreasyonel alanlarındaki muhtemel kirliliği önlemek için gerekli tedbirleri alır/aldırırlar” hükmü bulunmaktadır (m.13; Orhan, 2016: 84).

3.2.1.2.4. İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik

Bu yönetmeliğin amacı⁶¹, “insani tüketim amaçlı suların teknik ve hijyenik şartlara uygunluğu ile suların kalite standartlarının sağlanması, kaynak suları ve içme sularının istihsalı, ambalajlanması, etiketlenmesi, satışı, denetlenmesi ile ilgili usul ve esasları düzenlemektir” (m.1). Bu amacı gerçekleştirmede görevli birimler ise “Sağlık Bakanlığı, Avrupa Birliği Komisyonu, Halk Sağlığı Müdürlüğü ve Mahalli İdareler”dir (m.5).

Yönetmelikte yer alan “mahalli idare” ifadesi ile “belediye veya il özel idaresi” tarif edilmiştir (m.5). Mahalli idarelerin en önemli görevi ise “İçme-kullanma suyu temin edilmesi” olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda mahalli idarelerin; içme-kullanma sularına dezenfeksiyon gerekmesi halinde bu konu ile ilgili gereken tüm önlemleri almak(m.10); içme-kullanma sularında yaptırılması gereken tüm inceleme ve tahlil değerini karşılamak(m.10); İçme-kullanma sularının hazırlanması, dağıtımı ve yeni yapılacak tesisatta kullanılan madde veya materyallerden meydana gelen kirliliğin, kullanım için ihtiyaç olan yoğunluktan daha yüksek olmaması ve doğrudan ya da dolaylı olarak, insan sağlığına yönelik bir risk oluşturmaması için gerekli bütün önlemler almak (m.13); içme-kullanma sularına ilişkin olarak tüketicilere yeterli ve

c) Atıksu altyapı tesislerinin bulunduğu yörelerde, kanalizasyona bağlantı izni veren, atıksu altyapı tesislerinin inşaatı, bakımı ve işletilmesinden sorumlu olan, büyük şehirlerde büyükşehir belediyeleri su ve kanalizasyon idarelerini, belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediyeleri,

d) Alıcı su ortamlarına deşarj izni için, mahalli çevre kurullarının alacağı karar ve görüşler doğrultusunda büyükşehir belediye hudutları içerisinde ve dışında mahallin en büyük mülki amirini,

e) Derin deniz deşarj izni için; derin deniz deşarjı projeleri Bakanlıkça onaylandıktan sonra mahalli çevre kurulunun uygun görüşü ile mahallin en büyük mülki amirini,

f) 2872 sayılı Çevre Kanununun 15 ve 16 ncı maddelerinde söz edilen faaliyetlerin durdurulması hallerinde Sağlık Bakanlığını, Bakanlık ve mahallin en büyük mülki amirlerini,

g) 2872 sayılı Çevre Kanununun 20, 21, 22 ve 23 üncü maddelerinde belirtilen idari nitelikteki cezaların verilmesinde aynı Kanunun 24 üncü maddesinde yetkili kılınan kamu kurum ve kuruluşlarını” ifade etmektedir (m.4).

⁶¹ 17.02.2005 Tarih ve 25730 Sayılı Resmi Gazete, İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7510&MevzuatIliski=0> , (Erişim Tarihi: 11.12.2018).

güncel bilgilerin sağlanması ve bu hususta müdürlüğün bilgilendirilmesi (m.14); belirlenen numune alma noktalarına numune alma musluğunun bağlanması (m.8) gibi görevleri mevcuttur.

3.2.2. Hava Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Hava kirliliği, en genel haliyle “*havada katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zarar verecek miktar, yoğunluk ve sürede atmosferde bulunması*” şeklinde tanımlanabilir. Bu kirliliğin sebebini, temelde insan etkinlikleri neticesinde meydana gelen atıkları, “*hava tabakası kirletmesi*” olarak ifade etmek mümkündür (www.ankara.bel.tr: 5). Hava kirliliğinin çevresel etkileri farklı ölçeklerde ve çevresel değerlerin türlü bileşenleri üzerinde meydana gelmektedir. İnsan sağlığı, canlı ve cansız varlıkları üzerinde olumsuz etkilere, atmosferde küresel ısınma ve sera etkisine, ozon tabakasının incelmeye neden olmakta, rüzgar ve yağmurla birlikte asit yağmurları oluşmasına sebebiyet vererek toprağa ve bitki hayatına da zarar vermektedir. (Keleş vd., 2012: 167).

Havanın kirlenmesine karşı alınabilecek önlemler içerisinde, en başta toplumun bilinçlenmesi için çevre eğitimi ile ilgili dersler verilmeli; doğa dostu enerji “(doğalgaz, güneş enerjisi, jeotermal enerji vb.)” kaynaklarının kullanımı arttırılmalı; sanayi kuruluşları yerleşim alanlarından uzak yerlere yapılmalı ve bu kuruluşların atıklarını havaya vermeleri önlenmelidir; araçların egzoz emisyon ölçümleri düzenli olarak yapılmalıdır; Ozon tabakasına zarar veren maddeler kullanılmamalıdır; yeşil alanlar arttırılmalı, orman yangınları önlenmelidir (www.ankara.bel.tr: 6).

Nefes alıp verdiğimiz havanın kaliteli olması; insan, bitkilerin ve diğer canlıların sağlığı açısından oldukça önem arz etmektedir. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşamayı gerçekleştirmenin bir halkası da solunan havanın niteliğinin iyileştirilmesine bağlıdır. 2872 sayılı Çevre Kanunu’nda, madde 2’de “*Tanımlar*” başlığı altında hava kalitesi, “*insan ve çevresi üzerine etki eden hava kirliliğinin göstergesi olan, çevre havasında mevcut hava kirleticilerin artan miktarıyla azalan kalitelerini*” ifade eden bir kavram olarak yer almıştır (2872 Sayılı Kanun, m.2).

Ülkemizde havanın kirliliğinin önüne geçilmesi hususunda 1970’li yıllardan beri çeşitli çalışmalar gerçekleştirilmektedir. Hava kirliliğini önlemeye yönelik “Cumhuriyet döneminde ilk doğrudan düzenleme, 1930 yılında çıkarılan Umumi Hıfzısıhha Kanunu”dur. Bu kanunun haricinde, çevre sorunları ile ilgili düzenlemelerde, az ya da çok hava kirliliğini içerdiğini ifade etmek mümkündür (Görmez, 2007: ss.39-41). Hava kirliliğinin önlenmesi dışında, 1961 yılında Ankara’da yarı otomatik cihazlarla Sağlık Bakanlığı’nda ölçümler yapılmaya başlanmıştır. 1987 yılından bu yana ise tam otomatik cihazlar ile hava kirliliği ölçümleri gerçekleştirilmektedir (Memiş, 2015: 156).

Türkiye’ de hava kirliliğinin temel kaynağını; “81 ilden 63 ilde evsel ısınma, 7 ilde imalat sanayi işletmeleri, 5 ilde karayolu trafik, 2 ilde diğer sanayi faaliyetleri, 2 ilde termik santraller, 31 ilde maden işletmeleri ve 1 ilde de diğer kaynaklar” şeklinde sıralamak mümkündür (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu(2016 verileriyle), 2018 : ss.2-3).

Yerel yönetimler içerisinde özellikle belediyelerin sahip olduğu yetkiler; enerji yönetimi, imar planlaması, atık yönetimi gibi faaliyetlerde kullanılmasıyla birlikte, sera gazları salınımının azaltılabilmesi yönünde etkileme gücüne sahiptir. Sera gazı salınımı üzerinde yerel yönetimlerin uygulayabilecekleri politikalar şu şekilde olabilir (Aktaran Demirci, 2014: 110):

- Yerel yönetimler, kendi salımlarını azaltmaya yönünde çalışmalar gerçekleştirebilir.
- Yerel yönetimler, sera gazı konusunda farkındalık oluşturmak için eğitim faaliyetleri düzenleyebilir.
- Yerel yönetimler, “yeşil üretim standartları” oluşturabilir.
- Yerel yönetimler, ulaşım konusunda uygulayacakları politikalar ile sera gazı salınımını azaltabilir.
- Yerel yönetimler, yerel işletmelerle kamu-özel işbirliği aracılığıyla “ mitigasyon projeleri” uygulayabilir.
- Yerel yönetimler, ağaçlandırma faaliyetleri gerçekleştirebilir.
- Yerel yönetimler, yenilenebilir enerji konusunu teşvik edici bir rol üstlenebilir.
- Yerel yönetimler, “kentlerin sera gazı salım envanteri” oluşturabilir.

➤ Yerel yönetimler, “*kentsel iklim değişikliği eylem planı*” oluşturarak, onu gerçekleştirebilir.

➤ Yerel yönetimler, “*sera gazı indirim hedefi*” oluşturabilir.

Tüm bunlara rağmen yerel yönetimlerin hava kirliliği konusunda yetkisinin kısıtlı olduğu ve bu sebeple müdahale etmekte doğrudan müdahale yetkisinin olmadığını ifade etmek mümkündür (Orhan, 2014: 85). Hava kirliliği sorununda, yerel yönetimlerin dolaylı yetkilere sahip olması, yerel yönetimlerin diğer kurum ve kuruluşlarla işbirliği içinde ve bütüncül bir pencereden bakarak çözebileceği sorunlar arasındadır (Orhan, 2014: 107).

Türkiye’de hava kirliliğini 1999-2016 yılları arasında genel olarak değerlendirmek gerekirse, hava kirliliğinin öncelikli sorun olduğu illerde azalma meydana gelmiştir. Bu azalma eğiliminin gerçekleşmesinde doğalgaz kullanımının artmasının olumlu bir etkiye sahip olduğu söylenebilir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu(2016 verileriyle), 2018: 5). Her ne kadar hava kirliliğini önlemek adına çıkarılan yönetmeliklerde yerel yönetimlerin sahip olduğu yetkilerin az olduğu görülse de yerel yönetimler, dolaylı şekilde farklı alanlardaki görev ve sorumluluklarını kullanarak hava kirliliğini önleme hususundaki çalışmalar yaptığı ifade edilebilir. Örneğin, ulaşım sistemlerinin ve trafiğin düzenlenmesi ve toplu taşıma araçlarının kullanımı ile ilgili politikalara müdahale edilerek hava kirliliğinin oluşumuna engel olunması mümkündür. Her ne kadar sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkını gerçekleştirme çabası içine girilse de son derece kısıtlı bir çerçevede hareket edildiğini belirtmek gerekir. Özellikle planlama alanındaki yetkilerin bir kısmının büyükşehir belediyelerine bir kısmının da merkezi yönetim teşkilatı içerisinde dağıtılması nedeniyle yerel yönetim birimlerinin, kendisini ilgilendiren konulardaki müdahalesini daraltıcı bir rolü mevcuttur (Orhan, 2014: 86).

TÜİK 2016 yılı Sera gazı Emisyon İstatistikleri’ni kamuoyu ile paylaşmıştır. Sera gazı emisyon envanteri sonuçlarına göre;

“2016 yılında toplam sera gazı emisyonu CO2 eşdeğeri olarak 496,1 milyon ton (Mt) olarak hesaplanmıştır. 2016 yılı emisyonlarında CO2 eşdeğeri olarak en büyük payı %72,8 ile enerji kaynaklı emisyonlar alırken, %12,6 ile endüstriyel işlemler ve ürün kullanımı, %11,4 ile tarımsal faaliyetler ve

%3,3 ile atık sıralamada yer almıştır. CO2 eşdeğeri olarak 2016 yılı toplam sera gazı emisyonu 1990 yılına göre %135,4 artış gösterdi. 1990 yılında kişi başı CO2 eşdeğer emisyonu 3,8 ton/kişi olarak hesaplanırken, bu değer 2016 yılında 6,3 ton/kişi” olarak tespit edilmiştir (Seragazi Emisyon İstatistikleri, 2016, www.tuik.gov.tr).

2015 yılı seragazi emisyon envanteri sonuçlarına göre, 2015 yılında toplam seragazi emisyonu CO2 eşdeğeri olarak 475,1 milyon ton (Mt) olarak hesaplanmıştır (Seragazi Emisyon İstatistikleri, 1990-2015, www.tuik.gov.tr). Bu araştırmadan da anlaşılacağı üzere, 2016 yılında sera gazlarının atmosferdeki miktarını belirten sera gazı emisyonunda 2015 yılına oranla artış gerçekleşmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere, seragazi emisyon değerleri giderek artmaktadır. Bu sebeple merkezi ve yerel yönetim birimleri işbirliği içerisinde olarak çeşitli politikalar geliştirmeli ve küresel iklim değişikliği konusunda ciddi adımlar atmaları gerekmektedir. Bu sebeple yerelde belediyeler ve il özel idareleri çeşitli projeler geliştirmekteler ve bütçeleri, kanuni imkanlar doğrultusunda bu projeleri hayata geçirmeye gayret etmektedirler.

Kentleşmenin artmasıyla birlikte ısınma ve trafik kaynaklı hava kirliliği kentlerde önemli bir çevre problemi haline geldiği Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa Çevre Ajansı ve Avrupa Birliği ilerleme raporları gibi pek çok kaynakta dile getirilmiştir (Orhan, 2014: 108).

Hava kirliliğinin bir sonucu olan iklim değişikliği ile ilgili olarak “*kuvvetlendirilmiş sera etkisi teorisine göre en azimli mitigasyon politikaları uygulansa dahi, bu iklim değişikliğini durdurmak için yeterli olmayacaktır.*” Dolayısıyla iklim değişikliğinin etkilerine uyum sağlamayı kolaylaştıracak politikaların (adaptasyon) da belirlenmesi gerekmektedir (Demirci, 2014: 108). Bu noktada yerel yönetimlere de önemli görevler düşmektedir.

Küresel iklim değişikliğiyle küresel mücadelede yerel yönetimlere önemli görevler düşmektedir. Çevre hakkını gerçekleştirerek; sağlıklı ve dengeli bir çevreye sahip olmak ve gelecek nesillere en doğal haliyle bırakabilme çabasında, yerel yönetim birimleriyle birlikte sivil toplum kuruluşları, iş dünyası, merkezi yönetim ve diğer devletler iş birliği içerisinde olmak zorundadırlar. Ancak yerel yönetimlere düşen görev, belirtilen diğer ögelere nazaran daha önem arz etmektedir. Çünkü yerel yönetimler ve kentler; sorunun ortaya çıktığı, sorunlardan ciddi anlamda etkilenen ve

çözümün önemli bir kısmında sorumlu olan yönetim birimleridir. Özellikle küresel iklim değişikliği hususunda şehirler önemli üretim ve tüketim birimleri olmaları itibarıyla, bu sorunun hem çıkış hem de çözüm noktasında bulunmaktadır (Orhan, 2014: ss.125-126).

Bulkeley ve arkadaşları yerel yönetimlerin iklim değişikliği konusunda harekete geçmesinde dört faktörün önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu dört faktör şu şekilde ifade edilebilir (Aktaran Demirci: 2014: 111):

- *Liderlik*: Bu hususta bireysel olarak belediye başkanları iklim politikalarını teşvik bakımından çok önemli role sahiptir. Küresel çapta belediyeler arası işbirliği ve belediye iklim sözleşme ve bildirgelerinin imzalanmasında, belediye başkanlarının iklim değişikliği hususunda göstermiş olduğu liderlik tavrı, oldukça önemli bir husustur.
- *Yerel Yönetimlerin Yetkileri*: Ulusal hükümetlerin yerel yönetimlere etki alanı açması ve yerel yönetimlerin yönlendirmesi konusunda yardımcı olması önemli bir husustur. Ancak yerel yönetimlerin gerek duyduğu yetki alanları ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu sebeple, yerel yönetimlerin kapasitesinin artırılması iklim değişikliğindeki rolünün artmasını sağlayacaktır.
- *Kaynaklar*: Uluslararası kuruluşların fon sağlamada önemli rolü olduğu tespit edilmiştir. Bu konuda Kyoto Protokolü temiz kalkınma mekanizmaları, gelişmekte olan ülkeler için mali kaynak açısından önemli imkanlar sunmaktadır.
- *Sorun Çerçeveleme*: İklim değişikliğinin çözülebilir yerel bir sorun olarak inşası, yerel yönetimleri harekete geçirme bakımından son derece önemlidir. Küresel iklim değişikliği gibi kimi ne zaman nerde ve nasıl etkileyeceği belirsiz soyut bir soruna karşı çoğu insan ve kurum ilgisizdir. İklim değişikliğinin etkilerinin ve politikalarının yerelleştirilmesi, enerji güvenliğinin sağlanması, yerel hava kalitesinin artırılması ve halk sağlığının korunması gibi yerel faydaların sergilenmesi yerel eylemi teşvik edecektir.

3.2.2.1. Hava Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunları ile Verilen Görevler

Çevre kirliliğinin önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınması konusunda yönetim mekanizmalarına önemli görevler düşerken yerelde sorumluluk ve uygulamalarıyla

özellikle yerel yönetimler öne çıkmaktadır. Ancak çevrenin korunması ile ilgili genel hükümler yer almakla birlikte, hava kirliliğinin önlenmesi konusunda Belediye Kanunu, İl Özel İdaresi Kanunu ve Köy Kanunu’nda yerel yönetimler ile doğrudan ilişkilendirilecek hükümler bulunmamaktadır. Bu hususta genellikle merkezi yönetim teşkilatı içerisinde bakanlıklar başat bir rol üstlenmektedir.

Hava kirliliği ile ilgili hususlar, yerel yönetimlerin kağıt üzerinde en az doğrudan müdahalede bulunabileceği bir alandır. Türkiye’de yerel yönetim birimlerine özellikle belediyelerin hava kalitesi ile ilgili çeşitli görev ve sorumlulukları dahilinde ulaşım sistemlerinin ve trafiğin düzenlenmesi, toplu taşımacılık ile ilgili gerçekleştirecekleri uygulamalar vasıtasıyla trafikten kaynaklanan salınımların azaltılması, belediyelerin müdahalede bulunabilecekleri alanlar olarak ifade etmek mümkündür (Orhan, 2016: 86). Bu çerçevede belediyelerin bisiklet kullanımını özendirmesi, sera gazı salınımını azaltması ve hava kalitesinin önemi konusunda sanayici ve halkı bilinçlendirme, toplu taşımada mümkün olduğunca elektrikli araç kullanma, halkı toplu taşımaya teşvik etme yönünde önlemler alması mümkündür. Nitekim bazı belediyelerin bu tür girişimler içinde olduğu da görülmektedir.⁶²

Yerel yönetim birimlerine düşen görev, “iklim dostu şehircilik” anlayışıyla hareket ederek çeşitli imar ve eylem planları hazırlanırken iklime duyarlı olmak, atıkların ayrı toplanması ve güvenli şekilde bertarafını sağlamak, atıklardan enerji elde edilmesi, kentlerde akıllı ve sürdürülebilir ulaşım seçeneklerinin yer alması ve yaygınlaştırılması, bisiklet yollarının yapımına önem verilmesi, özellikle belediyelerin araç filolarında düşük karbon emisyonuna sahip araçlara yer verilmesi, yeşil alan miktarının artırılması gibi iklim değişikliği ile mücadeleye yönelik hedeflere yer verilmelidir. Ayrıca yerel düzeyde belirlenecek politikaların, hazırlanacak eylem planlarının ana amacı, “kent ölçeğinde sera gazı emisyonlarının hesaplanması ve azaltılması, iklim değişikliği kaynaklı riskleri minimize etmek” olmalıdır (Tuğan, www.mta.gov.tr : ss.40-41).

Prof. Dr. Cengiz Türe, günümüzde var olan kentlerin, küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkileri ile karşı karşıya kaldığını ve kentlerin “hala büyük karbon

⁶² Lüleburgaz Belediyesi bisiklet kullanmayı yaygınlaştırma konusunda, İzmir Büyükşehir Belediyesi toplu taşıma araçlarının elektrikli olması konusunda, Kocaeli ve Samsun belediyeleri toplumu bilinçlendirme konusunda adımlar atmaktadırlar.

ayak izi ürettiği”ni ifade etmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği tarafından “Kentsel Karbon Ayak İzi Envanterlerinin Hazırlanması” yönünde 4-6 Ekim 2017 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlenen toplantıda 67 belediyeye iklim değişikliğiyle mücadele eğitimi verilmiştir.⁶³ Türe, enerji tüketiminin %75’inin ve küresel sera gazı salınımlarının %80’inin kentlerden kaynaklandığını dile getirerek, yerel yönetim birimlerden belediyelerin gerçekleştirecekleri çalışmalarla şehirlerdeki sera gazı salınımlarının kontrol altına alınacağını ifade etmiştir. 2010 yılında Dünya Bankası da “kentler için iklim değişikliği konusunu acil gündem maddesi” olarak ifade etmiş ve günümüzde “yeni kent tasarımlarının en önemli kriteri, düşük karbon ekonomisine sahip bir kent” olması gerektiğini ve kentlerin şu anki durumuna bakıldığında küresel ısınma ve iklim değişikliğinin sonuçlarını onaramayarak karbon izi üretmeye devam ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁴

Kenan Şahin ise karbon salınımını azaltma yönündeki çalışmaların öncelikle belediyelerden başlaması gerektiğini ifade etmiş ve kaynakları değerlendirirken yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelik politikaları desteklenmesi, tüketimlerimizi kontrol edilmesi ve azaltılması yönünde çalışmalar gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bunun yanı sıra kentlerde enerji tasarrufu ile ilgili farkındalık artırılmalı, etkili tedbirler alınması gerektiğinin altı çizilmiştir.⁶⁵

3.2.2.2. Hava Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler

Türk Mevzuat Sistemi incelendiğinde hava kalitesi ve hava kirliliği ile ilgili Sanayi Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (03.07.2009 tarih ve 27277 sayılı Resmi Gazete), Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmelik (07.04.2017 tarih ve 30031 sayılı Resmi Gazete) gibi yönetmelikler mevcuttur. Yönetmeliklerde yerel yönetimlere ise görev ve sorumluluklar verilmesi bir yana dursun, “belediye” sözcüğü bile geçmemektedir (Orhan, 2014: 86).

⁶³ “Kentsel Karbon Ayakizi Envanteri Hazırlanması Eğitimi Pendik’te Gerçekleştirildi”, (2017, 12 Ekim), <http://www.skb.gov.tr/kentsel-karbon-ayakizi-envanteri-hazirlanmasi-egitimi-pendikte-gerceklestirildi-s25609k/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

⁶⁴ “Sera gazlarının yüzde 80’inden kentler sorumlu”, (2017, 3 Ekim), <https://www.yesilhaber.net/2017/10/03/sera-gazlarinin-yuzde-80inden-kentler-sorumlu/>, (Erişim Tarihi: 12.08.2018).

⁶⁵ “Belediyeler Karbon Ayak İzi İçin Pendik’te Buluştu”, <https://www.pendik.bel.tr/haber/detay/belediyeler-karbon-ayak-izi-icin-pendikte-bulustu>, (Erişim Tarihi: 05.10.2017).

Belediyelerin hava kirliliğini önleme ve kalitesini koruma hususunda görev ve sorumlulukları; Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliği Yönetmeliği'nde yetkili merci olarak, belirtilen denetimleri gerçekleştirmek ve denetim sonuçlarını tutanak tutarak ilgili kurum ve kuruluşlara iletmek (Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliği Yönetmeliği, m.4); 2872 sayılı Çevre Kanunu, 5326 sayılı Kabahatler Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve Türk Ceza Kanun gibi kanunlarda belirtilen cezai işlemleri uygulamak veya uygulanmasını sağlamak; belediyelere şikayet edilen veya yapılan denetimler sonucunda saptanan evsel ve endüstriyel kaynaklı hava kirliliğini önlemek için tutulan çevre denetim tutanağı ile birlikte ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak olarak sıralanabilir.⁶⁶

Yapılan çalışmalar sonucunda, aşağıdaki yönetmeliklerde, yerel yönetim birimleri içerisinde belediyelerden bahsedildiği görülmektedir:

- Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği (13.01.2005 tarih ve 25699 sayılı Resmi Gazete),
- Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği (06.06.2008 tarih ve 26898 sayılı Resmi Gazete).

3.2.2.2.1. Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği

Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği⁶⁷;

“Konut, toplu konut, kooperatif, site, okul, üniversite, hastane, resmi daireler, işyerleri, sosyal dinlenme tesisleri, sanayide ve benzeri yerlerde ısınma amaçlı kullanılan yakma tesislerinden kaynaklanan is, duman, toz, gaz, buhar ve aerosol halinde dış havaya atılan kirleticilerin hava kalitesi üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak ve denetlemek” amacıyla çıkarılmıştır (m.1).

Yönetmelikte, bakanlık olarak “Çevre ve Orman Bakanlığı⁶⁸ ve taşradaki kolu olan il çevre ve orman müdürlüğü; denetim ve idari yaptırım uygulanmasında, Bakanlığın

⁶⁶ “Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliği Kontrolü ve Denetimleri” , <https://www.bursa.bel.tr/5isinmadan-kaynaklanan-hava-kirliligi-kontrolu-ve-denetimleri/sayfa/1365> , (Erişim Tarihi: 05.07.2018).

⁶⁷ 13.01.2005 tarih ve 25699 sayılı Resmi Gazete, Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7265&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> , (Erişim Tarihi: 13.12.2018).

yetkileri saklı kalmak kaydıyla bakanlıkça yetki devri yapılmış ilgili belediyeler ile diğer kamu kurum ve kuruluşları...” görevli ve yetkili kılınmıştır (m.4). Bu doğrultuda yönetmelikte, yerel yönetim birimlerinden yalnızca belediyelere yer verildiğini ifade etmek mümkündür.

Isınmadan kaynaklı hava kirliliği içerisinde evsel ısınmanın yıllar içerisindeki değişimine bakıldığında 2002-2004 döneminde %88 iken, 2016 yılında %78’e düşmüş olduğu görülmüştür. Buna karşın sanayiden kaynaklanan kirlilik payı bir miktar artmıştır. Sanayiden kaynaklı kirlilik, çoğu zaman sanayinin şehir içinde kalması ve belirli bir bölgede yoğun sanayileşme sebebiyle “kümülatif etki” oluşturmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu(2016 verileriyle), 2018: 3). Bu doğrultuda ısınmadan kaynaklı hava kirliliği konusunda Türkiye’de kimi belediyeler görev ve sorumluluklarının bilincinde hareket etmekte ve vatandaşları da bu yönde bilgilendirici faaliyetlerde bulunmaktadır.⁶⁹

3.2.2.2. Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği

Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği⁷⁰;

“Hava kirliliğinin çevre ve insan sağlığı üzerindeki zararlı etkilerini önlemek veya azaltmak için hava kalitesi hedeflerini tanımlamak ve oluşturmak, tanımlanmış metotları ve kriterleri esas alarak hava kalitesini değerlendirmek, hava kalitesinin iyi olduğu yerlerde mevcut durumu korumak ve diğer durumlarda iyileştirmek, hava kalitesi ile ilgili yeterli bilgi toplamak ve uyarı eşikleri aracılığı ile halkın bilgilendirilmesini sağlamak” amacıyla oluşturulmuştur (m.1).

“Büyükşehir belediyeleri/belediyeler ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlar, uyumluluğu sağlamak için önlemlerde; eylem planları ve temiz hava planlarının hazırlanmasında; bilgi ve raporların iletiminde; işbirliği ve katkı sağlar” ifadesiyle

⁶⁸ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

⁶⁹“Mersin Büyükşehir Belediyesinden hava kirliliği uyarısı”, <http://www.hurriyet.com.tr/buyuksehir-belediyesinden-hava-kirliligi-uyaris-40637019>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

⁷⁰06.06.2008 tarih ve 26898 sayılı Resmi Gazete, Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.12188&MevzuatIliski=0>, (Erişim Tarihi: 15.12.2018).

yönetmelikte yerel yönetim birimlerden sadece büyükşehir belediyeleri/belediyelere yer verilmiş ve bu birimler görevlendirilmiştir (m.15).

3.2.3. Toprak Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Toprak kirliliğini en genel şekilde tanımlamak gerekirse, insanlığın çeşitli etkinlikleri gerçekleştirirken uygun teknikleri uygulamaması neticesinde, toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik açıdan bozulması toprak kirliliğini ifade eder (Karaca ve Turgay, 2012: 15).

Özellikle kentleşmenin yoğun olduğu yaşama alanlarında ortaya çıkan atıklar, arazinin şekilde kullanılması ve gelişi güzel yerlere boşaltılan moloz yığınları, kirli su ve kanalizasyon atıklarının toprağa karışması, tarımsal mücadelede kontrolsüz kullanılan ilaçlar ve sıklıkla tercih edilen kimyasal gübreler, toprak kirliliğine neden olmaktadır (Karaca ve Turgay, 2012: ss.15-16; Ertaş, 1997: 16; T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Toprak Kirliliği: ss. 1-3).

Toprak kirliliğine neden olan unsurlar için genel anlamda “atık” ifadesi kullanılmaktadır. Ancak atık kavramı ile artık kavramı zaman zaman birbirini yerine kullanılsa da birbirinden ayırmak gerekmektedir. Artık, bir sanayi faaliyeti sonunda yararlanılamayan ve çevreye bırakın maddelerdir. Bu maddelerin çevreye zararları olabileceği gibi herhangi bir zararı da olmayabilir. Artık maddeler çevreye zarar veriyorsa, atık madde özelliği kazanmaktadır. Atıklar katı, sıvı ve gaz şeklinde olabilirler (Ertaş, 1997: ss.72-73). Katı atıklar, evsel atık şeklinde oluşabileceği gibi, bitkisel atıklar, sanayi ve ticaret atıkları, hafriyat toprağı ve inşaat moloz kalıntıları şeklinde de oluşabilmektedir. Evsel su arıtma tesislerinden çıkan arıtma çamurları ile sanayi üretimi sonucu çıkan sanayi çamuru da katı atık olarak tanımlanmaktadır (Ertaş, 1997: 74). Dolayısıyla katı atık kavramının daha geniş bir yelpazeye sahip olduğu ifade edilebilir.

İnsan unsuru, çevrenin kirletilmesinde varlığını güçlü şekilde hissettirmektedir. Hızlı nüfus artışı ve buna bağlı olarak atık miktarının artış göstermesi ve atıkları bertaraf edici sistemlerin yavaş olması, mevcut atık sorununun giderek gelişip yayılma eğilimi göstermektedir. Diğer bir bakış açısıyla mevcut kaynakların insanlığın ortak kaynakları olarak düşünüldüğünde, kaynakların yok olması veya tehlike altına girmesi, insanlığın bir kaybı olarak nitelendirmek mümkündür (Karakaş, 2014: 19).

Toprak kirliliğini önlemek için yapılacak çalışmalar arasında, arazi ve doğal kaynaklar ile ilgili gerekli “*planlama, uygulama, kontrol, izleme ve eşgüdüm*” mekanizmalarının işlevselliği arttırılmalı; tarım ve orman arazilerinin kullanım hedefi haricindeki kullanımının önüne geçilmeli; “*ormanlaştırma, yeniden ormanlaştırma, erozyon kontrolü ve çayır/mera ıslahı için*” gerekli mali güç oluşturulmalıdır. Ülke sınırları içerisinde bu kirliliğin tespit edilmesi amacıyla “*envanter çalışması oluşturulmalı, belirlenen alanların kayıt edilmesi, izlenmesi ve iyileştirme çalışmaları yapılması*” yer almaktadır (Karaca ve Turgay, 2012: 18).

Türkiye’nin meydana gelen çevre kirlilikleri içerisinde tarihi en eskiye dayanan kirlilik toprak kirliliğidir (Görmez, 2007: 44). Ülkemizde toprak kirliliğinin en önemli sebeplerinden olan evsel, endüstriyel, kentsel vb. sebeplerden dolayı oluşan atıkların başlıca kaynağı atıkların düzensiz şekilde depolanmasıdır. Bazı illerde belediyelerin depolama tesislerinin olmaması, bazılarında da uzaklık, aktarma istasyonlarının eksikliği vb. nedenlerle ilçeler bazında düzenli depolama gerçekleştirilememektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu(2016 verileriyle), 2018: 4).

Toprak kirliliğine neden olan atıkların çeşitliliği, ekonomik gelişme, kültürel normlar, coğrafi konum, enerji kaynakları ve iklim gibi pek çok faktörden etkilenmektedir (What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management, The World Bank, 2012). Atıkların kontrolü, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına paralel olarak yerel yönetimlerin en önemli görevlerinden biridir. Türkiye’de özellikle Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yerel yönetimler bu konuda görevlendirilerek çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedirler (Orhan, 2014: 72).

Son zamanlarda belediyeler arasında yapılan önemli projelerden birisi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin gerçekleştireceği “*Geri Dönüşüme Atık Ver, İstanbulkart’a para yüklensin*” projesidir. Bu proje ile birlikte pet şişelerin sokağa atılmasını önlemek ve çevreci bir hizmet yürütme amaçlanmaktadır. Geri dönüşümde farkındalık yaratmak ve farkındalık yaratılırken vatandaşlara da maddi destek sağlanmasıyla proje dikkat çekmektedir. Belediyenin iştiraklerinden olan İstanbul Bilişim ve Akıllı Kent Teknolojileri Anonim Şirketi(İSBAK) tarafından yapılan

otomatlara pet şişe atanlar, karşılığında İstanbulkart' a yükleme yapılacaktır.⁷¹ Böylelikle büyükşehir belediyesi, pet şişelerin çevreye atılmasını önleyerek, hem çevreyi hem çevre hakkını korumayı amaçlamaktadır.

Yerel yönetimler içerisinde il özel idareleri ise atıkların bertarafı konusunda çeşitli uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda Sivas İl Özel İdaresi, "*Köylerimize Hizmette Şimdi Sıra Temizlikte*" sloganı ile merkez ve ilçe köylerinin, "*katı atık ve evsel katı atıkların uygun periyotlarla toplanmasını sağlamak amacıyla*" bir proje yürütmektedir. Köylerdeki çöp toplama faaliyetlerini gerçekleştirmek amacıyla Çevre Koruma ve Kontrol Müdürlüğü kurulmuş ve böylelikle bu hizmetlerin düzenli ve planlı yürütülmesinin ön açılmıştır. Yerleşik nüfusu 100 ve üzeri olan köyler ve bağlı mezarlar ile hizmet alanı içerisindeki köylerin imar sınırları içerisindeki yerleşim alanları, kaplıcalar, mesire alanları, köy meydanı, sokak, pazar yerlerindeki evsel katı atık, inşaat atığı, tıbbi atık ve ambalaj atıklarının toplanması, çöp sahasına nakli ve depolanmasını sağlayacaktır.⁷²

Toprak kirliliğini önlemeye yönelik olarak Beşiktaş Belediyesi de 2015 yılından beri restoranlarda topladığı gıda atıkları toplayıp kompostlaştırarak gübreye dönüştürmektedir. Belediye bu yöntemle parklarda kullanmak üzere ayda yaklaşık 500-600 kg gübre ürettiklerini açıklamıştır. Bu proje ile restoranlardan çıkan yemek atıkları ile kapalı kutu kompost makinesine besleme yapılmakta ve ortalama 3-4 haftalık bekleme süresi sonunda çürüme olayının gerçekleşmesiyle birlikte kompost elde edilmektedir. Bu kompost, gübre olarak kullanılmak üzere toprakla buluşturuluyor. Besin açısından zengin olan kompost, çevre dostudur.⁷³ Bu şekilde de atıklar değerlendirilerek, çevreye zarar verecek atık olmaktan çıkarak, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gerçekleştirilmede çeşitli yollardan geçerek doğa

⁷¹ "Belediyenin iştiraklerinden olan İSBAK tarafından yapılan otomatlara pet şişe atanlar, karşılığında İstanbulkart'a yükleme yapacak. Bir pet şişenin geri dönüşümü sağlandığında İstanbulkart'a ne kadar dolum yapılacağı ise henüz duyurulmadı. İstanbul'da günlük yaklaşık 17 bin ton evsel atık ortaya çıkıyor. Bu atıklardan 6 bin tonu Büyükşehir Belediyesi'ne ait çöp toplama ve geri dönüşüm merkezlerinde işlenerek ekonomiye tekrar kazandırılıyor." "İBB'den süper proje! İstanbulkart'a artık böyle dolum yapılabilir", <https://www.haberturk.com/ibb-den-super-proje-istanbulkart-a-artik-boyle-dolum-yapilabilecek-2132233-ekonomi>, (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

⁷² "Köylerimize Hizmette Şimdi Sıra Temizlikte", <http://www.sivasilozelidaresi.gov.tr/yazi.php?yad=2741>, (Erişim Tarihi: 3.12.2018).

⁷³ "Beşiktaş Belediyesi restoran atıklarından ayda 500 kg organik gübre üretiyor", <http://t24.com.tr/haber/besiktas-belediyesi-restoran-atiklarindan-ayda-500-kg-organik-gubre-uretiyor.371190>, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).

ile buluşmaktadır. Bu şekilde projelerle 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde yer alan “herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” ifadesi ile yer alan çevre hakkı, yerel yönetimlerce koruma altına alınmaktadır.

Toprak kirliliğine sebebiyet veren atıkların toplanması ve bertarafı hususunda Türkiye İstatistik Kurumu'nun tüm belediyelerde yapmış olduğu, “2016 yılı Belediye Atık İstatistikleri” başlıklı çalışmada, 1397 belediyenin 1390'ının atık hizmeti verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Atık hizmetini gerçekleştiren belediyelerin 31,6 milyon ton atık topladığı tespit edilmiştir. 2016 yılında belediyelerde toplanan “kişi başı günlük ortalama atık miktarı 1,17 kg” olarak ifade edilmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir için “toplanan kişi başı günlük ortalama atık” miktarları incelenmesi sonucunda, “İstanbul için 1,30 kg, Ankara için 1,14 kg, İzmir için 1,32 kg” olarak belirlenmiştir. Belediyelerce toplanan 31,6 milyon ton atığın (Belediye Atık İstatistikleri, www.tuik.gov.tr , 2016):

- “%61,2'si ise düzenli depolama tesislerinde,
- %28,8'i belediye çöplüklerde,
- %9,8'i geri kazanım tesislerinde,
- %0,2'si açıkta yakarak, gömerek ve dereye/araziye dökülerek” bertaraf edildiği tespit edilmiştir.

3.2.3.1. Toprak Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14. maddesinde belediyelere çevre hakkının korunmasında verilen görevlerden birisi de ağaçlandırma hizmetidir. Bu kanun maddesiyle, belediye, “mahallî müşterek nitelikte olmak kaydıyla” ağaçlandırma, park ve yeşil alanları oluşturma hizmetlerini gerçekleştirir veya gerçekleştirilmesini sağlar (m.14). Belediye Kanunu'nda belediyelerin “belediyenin görev ve sorumlulukları” başlığı altında katı atık ile ilgili hizmetlerini yapması veya yaptırması ile ilgili görevleri olduğu ifade edilmiştir (m.67). Ayrıca, ilgili kanunun belediyelerin “belediyenin yetkileri ve imtiyazları” başlığı altında “katı atıkların toplanması, taşınması, ayrıştırılması, geri kazanımı, ortadan kaldırılması ve depolanması ile ilgili bütün hizmetleri yapmak ve yaptırmak” ibaresi yer almaktadır

(m.15). Ayrıca ilgili kanunda madde 67’de yer alan “gelecek yıllara yaygın hizmet yüklenmeleri” başlığı altında, “belediyede belediye meclisinin, belediyeye bağlı kuruluşlarda yetkili organın kararı ile ... park, bahçe, sera... katı atık tesislerine ilişkin hizmetler... ilk mahallî idareler genel seçimlerini izleyen altıncı ayın sonunu geçmemek üzere ihale yoluyla üçüncü şahıslara gördürülebilir” ifadesi yer almaktadır (m. 67).

İl Özel İdaresi Kanunu’nda “il özel idaresinin görevleri” başlığı altında toprağın korunması ile ilgili olarak, “İl özel idaresi mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla, ... Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyeleri hariç, toprağın korunması, erozyonun önlenmesi... katı atık, ağaçlandırma, park ve bahçe gibi hizmetler...” konusunda görevler verildiğini söylemek mümkündür (m.6). Çevre hakkının gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla erozyonu engelleyerek toprağın tutunmasını kolaylaştırmak adına ağaçlandırma ve yeşil alanlar hususunda il özel idaresine de görev verildiği görülmektedir.

442 sayılı Köy Kanunu’nun 13. maddesinde, ağaçlandırma faaliyeti, “köylünün mecburi işleri” başlığı altında yer almıştır (m.13). Bu madde içerisinde, “köy yollarının ve meydanının etrafına ve köyün içinde ve etrafındaki su kenarlarına ve mezarlıklara ve mezarlık ile köy arasına ağaç dikmek köylü her sene adam başına en az bir ağaç dikecek ve bu ağacın büyüyip yeşillenmesine kadar geçecek süre içerisinde ağaca bakmakla ve yeni dikilmişlere hayvanların zarar vermesinin önünü almak için etrafına çalı çırpı sarıp bağlamakla” (m.13/16); “ağaçlara, bağlara bahçelere zarar veren kuşları, böcekleri ve diğer canlıları öldürmekle” (m.13/25); “köylülerin ekilmiş ve dikilmiş mahsullerini, ağaçlarını her türlü zarar ve ziyandan muhafaza etme” ile görevlendirilmişlerdir (m.13/26). İlgili kanunun 14. maddesinde “yapılması köylünün isteğine bağlı olan şeyler” başlığı altında; “köyü, kasaba ve komşu köylere bağlayan yolların her iki kenarına ağaç dikmek ve köy sınırı içindeki yabani ağaçları aşılama” ile görevlendirilmiştir (m.14/9).

3.2.3.2. Toprak Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler

Türk Mevzuat Sistemi incelendiğinde, toprak kirliliğinin önlenmesi konusunda yerel yönetimlere 2872 Sayılı Kanun ile Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü

Yönetmeliği, Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği, Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği, Atık Yönetimi Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Çevre Kanunu ve Kabahatler Kanunu ile bir takım görevler verilmiştir.

09.08.1983 tarihli ve 2872 sayılı Çevre Kanunu'na göre atık, *“herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü madde”* yi ifade etmektedir (2872 sayılı Kanun, m.2). Belediye Kanunu'nun 15. maddesi, Büyükşehir Belediyesi Kanunu'nun 7.maddesi, evsel katı atık ve tıbbi atıkların toplanması, taşınması ve bertarafı hususunda belediyelere çeşitli görev ve sorumluluklar verilmiştir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 57). 2872 sayılı Çevre Kanunu'nda ise *“büyükşehir belediyeleri ve belediyeler evsel katı atık bertaraf tesislerini kurmak, kurdurmak, işletmek veya işlettirmekle yükümlü”* tutulmuşlardır (2872 sayılı Çevre Kanunu, m.11).

5226 Sayılı Kabahatler Kanunu⁷⁴ içerisinde toplum düzenini, genel ahlâkı, genel sağlığı, çevreyi ve ekonomik düzeni korumak amacıyla; kabahatlere ilişkin genel ilkeler, kabahatler karşılığında uygulanabilecek olan idarî yaptırımların türleri ve sonuçları; kabahatler dolayısıyla karar alma süreci; idarî yaptırıma ilişkin kararlara karşı kanun yolu; idarî yaptırım kararlarının yerine getirilmesine ilişkin esaslar belirlenerek, çeşitli kabahatler tanımlanarak yer almıştır (m.1). Kanun belediye sınırları içerisinde çevre kirliliği yaratan bazı davranışlar hakkında düzenlemeler içermekte ve bu hükümleri gerçekleştirmekte sorumluluk sahibi olarak belediyeler yer almaktadır (Orhan, 2014: 80).

Toprak kirliliği hususu ile ilgili olarak kanun içerisinde, madde 41'de “Çevreyi Kirlletme” başlığı altında atıklar konusuna şu şekilde yer vermiştir:

“(1)Eysel atık ve artıkları, bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yirmi Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bireysel atık ve artıkların atılması halinde de bu fıkra hükmü uygulanır.”

(2) Fiilin yemek pişirme ve servis yerlerinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye, beşyüz Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.”

⁷⁴ 31/3/2005 Tarih v 25772 Sayılı Resmi Gazete, 5226 Sayılı Kabahatler Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf> , (Erişim Tarihi: 28.03.2019).

(3) Hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesen veya kesilen hayvan atıklarını sokağa veya kamuya ait sair bir alana bırakan kişiye, elli Türk Lirası idarî para cezası verilir.”

“(4) İnşaat atık ve artıklarını bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yerler dışına atan kişiye, yüz Türk Lirasından üçbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. İnşaat faaliyetinin bir tüzel kişi adına yürütülmesi halinde bu tüzel kişi hakkında verilecek idarî para cezasının üst sınırı beşbin Türk Lirasıdır. Bu atık ve artıkların kaldırılmasına ilişkin masraf da ayrıca kişiden tahsil edilir.”

“(5) Kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasını bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye elli Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bu eşyanın toplanması hususunda belediye tarafından belirli aralıklarla yılda üç günden az olmamak üzere belirlenen günler önceden uygun araçlarla ilân olunur.”

“(6) Kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçlarını ya da bunların mütemmim cüzlerini sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakan kişiye ikiyüzelli Türk Lirası idarî para cezası verilir. Bunların kaldırılmasına ilişkin masraf da kişiden ayrıca tahsil edilir.”

“(7) Bu kabahatler dolayısıyla idarî para cezasına belediye zabıta görevlileri karar verir.”

“(8) Bu kabahatler dolayısıyla meydana gelen kirliliğin kişi tarafından derhal giderilmesi halinde idarî para cezasına karar verilmeyebilir.”

“(9) Bu madde hükümleri, belediye sınırları içinde uygulanır.”

“(10) Özel kanunlardaki hükümler saklıdır.”

3.2.3.2.1. Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği

Atık pil ve akümülatörler içerilerinde barındırdıkları ağır metaller nedeniyle insan yaşamını tehdit etmekte ve çevre hakkının korunması hususunda dikkat edilmesi ve gereken tedbirlerin alınması oldukça önem arz etmektedir (Orhan, 2014: 77). Bu

doğrultuda hazırlanan Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği'nin⁷⁵ amacı,

“Pil ve akümülatörlerin üretiminden başlayarak nihai bertarafına kadar; Çevresel açıdan belirli kriter, temel koşul ve özelliklere sahip pil ve akümülatörlerin üretiminin sağlanmasına; insan sağlığına ve çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı olarak alıcı ortama verilmesinin önlenmesine; etiketleme ve işaretleme ile pil ve akümülatör ürünlerinin kalite kontrolünün, ithalatının kontrolünün ve içerdiği zararlı madde miktarının kontrolünün sağlanmasına; ithalat, ihracat ve transit geçişlerine ilişkin esasların belirlenmesine; yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların sağlanmasına; zararlı madde içeren pil ve akümülatörlerin üretilmesinin, ihracatının, ithalatının ve satışının önlenmesine; atık pil ve akümülatörlerin geri kazanım veya nihai bertarafı için toplama sisteminin kurulmasına ve yönetim planının oluşturulmasına yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesi için hukuki ve teknik esasları düzenlemektir” (m.1).

Bu doğrultuda “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı”; “mülki amirler”; yerel yönetim olarak “belediyeler” ve “büyükşehir belediyeleri” ne görev ve yetki verilmiştir (m.6; m.7; m.8). Yerel yönetim birimlerinin bu görev ve yetkileri madde 8’de şu şekilde sıralanmaktadır:

“Atık pil ve akümülatörlerin belediye katı atık düzenli depolama alanlarında evsel atıklarla birlikte bertarafına izin vermemekle; kuruluş ve işletme giderleri pil üreticileri tarafından karşılanacak geçirimsizlik koşulları sağlanmış, nemden ari ve meteorolojik şartlardan korunmuş atık pil depolama alanlarının kurulması için katı atık düzenli depolama alanlarında ücretsiz olarak yer tahsis etmekle; üreticilerin şehrin muhtelif yerlerinde yapacakları atık pil ve akümülatör toplama işlemlerine yardımcı olmak ve işbirliği yapmakla; okullar, halk eğitim merkezleri, mahalle muhtarlıkları, eğlence yerleri ve halka açık merkezlerde pilleri ayrı toplama ile ilgili üreticilerin sorumluluğu ve programı dahilinde gerektiğinde üretici ile işbirliği yaparak pilleri ücretsiz olarak ayrı toplamakla, halkı

⁷⁵ 31.08.2004 Tarih ve 25569 Sayılı Atık Pil ve Akümülatörlerin Kontrolü Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7118&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> , (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

bilgilendirmekle, eğitim programları düzenlemekle; belediye sınırları içinde bulunan atık pil ve akümülatör bertaraf tesislerini ve taşıma firmalarını denetlemekle” görevli ve yetkili kılınmıştır (m.8).

3.2.3.2.2. Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği

Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği’nin⁷⁶ amacı;

“Atık yağların üretiminden bertarafına kadar; çevreye zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine; çevre ve insan sağlığına zarar vermeden geçici depolanmasına, taşınmasına, bertaraf edilmesine; atık yağların yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların oluşturulmasına; geçici depolama, işleme ve bertaraf tesislerinin kurulması ile bu tesislerin çevreyle uyumlu yönetimi amacıyla gerekli prensip ve programların belirlenmesine dair usul ve esasları belirlemektir” (m.1).

Yönetmelikte bu amacı gerçekleştirmek amacıyla merkezi idareden “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” ve yerel yönetimlerden “belediyeler” görevlendirilmiştir (m.6; m.7; m.8). Yönetmelikte, yerel yönetim birimleri içerisinde belediyeler;

“Atık yağları belediye evsel katı atık depolama sahasına kabul etmemekle, atık yağların su, toprak gibi alıcı ortamlara doğrudan verilmesini ve kanalizasyona boşaltılmasını önlemekle; lisanslı atık yağ taşıma araçlarının şehir içi hareketlerini kolaylaştırıcı düzenlemeleri çevre ve şehircilik il müdürlüğü ile işbirliği içinde yapmakla görevli ve yetkili” kılınmışlardır (m.8).

3.2.3.2.3. Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği

Evlerde ve gıda üretimi gerçekleştiren birçok fabrikada kullanılan bitkisel yağların kontrol altında tutulması oldukça önem arz etmektedir. Kullanılan bitkisel yağların sıvı atık şeklinde doğal alanlara (göl, deniz, toprak vb.) salınması yer altı ve yer üstü suların kirlenmesi, buna bağlı olarak suda yaşayan canlıların olumsuz etkilenmesi, kanalizasyonların tıkanması gibi çevresel sorunlara sebebiyet vererek hem insanlığın hem de doğada yaşayan tüm canlıların yaşamını olumsuz etkileyecektir (Orhan,

⁷⁶30.07.2008 Tarih ve 26952 Sayılı Resmi Gazete, Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.12290&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0>, (Erişim Tarihi: 17.12.2018).

2014: 78). Bu doğrultuda oluşturulan Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği⁷⁷’nin amacı, “*bitkisel atık yağların oluşumundan bertarafına kadar çevre ve insan sağlığına zarar vermeden yönetiminin sağlanması, yönetiminde gerekli teknik ve idari standartların oluşturulması ve buna yönelik prensip, politika ve programların belirlenmesine ilişkin usul ve esasları düzenlemektir*” (m.1). Yönetmelikte bu amacı gerçekleştirme konusunda, “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” ve “belediyeler” görevlendirilmiştir (m.6; m.7; m.8).

İlgili yönetmelikte yerel yönetim organlarından belediyelere bir takım görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bu doğrultuda;

“Büyükşehir belediyeleri, büyükşehir ilçe belediyeleri, il, ilçe ve belde belediyeleri; yetki alanındaki bitkisel atık yağ üreticilerini denetleyerek bitkisel atık yağların kanalizasyona dökülmesini engellemek konusunda görevli ve yetkilidir. İl, ilçe ve belde belediyeleri, sınırları içerisinde bitkisel yağ üreticilerinin, çevre lisansına sahip olan geri kazanım tesisleriyle veya bitkisel atık yağ ara depolama tesisleri ile yıllık sözleşme yapmalarını sağlamak ve bununla ilgili kayıtları ilgili il müdürlüğüne iletmek, sözleşme yapmayanlara ise belirtilen cezalar konusunda cezai işlem uygulamak; bitkisel atık yağların evlerden ayrı toplanması için görevlendirilmiş kuruluş, çevre lisansı almış geri kazanım tesisleriyle veya bitkisel atık yağ ara depolama tesisleri ile işbirliği içerisinde olarak toplama sistemini oluşturmak, bitkisel atık yağ toplama faaliyetleri hakkında halkı bilgilendirmek ve toplanan atık yağ miktarları ile ilgili il müdürlüğüne bilgi vermekle” görevli ve yetkili kılınmıştır (m.8).

Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği’nde belirtilen belediyelerin görev ve yetkiler doğrultusunda, “*Şişli Belediyesi çevre bilinci oluşturmak ve bugünün doğal mirasını yarınlara aktarmak amacıyla*” 2013 yılında başlatılan “*Kızartma Yağları Geri Dönüşüme*” isimli proje gerçekleştirmiş ve en çok atık yağ toplayan mahalle muhtarlarını ödüllendirmiştir. 2015 yılında muhtarlara plaketlerini veren dönemin Şişli Belediye Başkanlığı, halka projeye katkıda bulunmaları için çağrıda bulunmuş,

⁷⁷ 06.06.2015 Tarih ve 29378 Sayılı Resmi Gazete, Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20817&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=bitkisel>, (Erişim Tarihi: 16.08.2018).

“Amacımız çevreye zarar veren atıkların toplanıp, geri dönüşümünün sağlanması” diyerek çevrenin ve çevre hakkının korunmasının kıymetine vurgu yapmıştır.⁷⁸

3.2.3.2.4. Atık Yönetimi Yönetmeliği

Atık Yönetimi Yönetmeliği’nin⁷⁹ amacı, yönetmeliğin ilk maddesinde, bu yönetmeliğin amacı;

“Atıkların oluşumundan bertarafına kadar çevre ve insan sağlığına zarar vermeden yönetiminin sağlanmasına; atık oluşumunun azaltılması, atıkların yeniden kullanımı, geri dönüşümü, geri kazanımı gibi yollar ile doğal kaynak kullanımının azaltılması ve atık yönetiminin sağlanmasına; .evre ve insan sağlığı açısından belirli ölçütlere, temel şart ve özelliklere sahip, bu Yönetmeliğin kapsamındaki ürünlerin üretimi ile piyasa gözetimi ve denetimine ilişkin genel usul ve esasların belirlenmesidir” (m.1).

Yönetmelikte “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” ve buna bağlı kuruluşlar ile yerel yönetim birimleri içerisinde “belediyeler” görevlendirilmiştir (m.6; m.7, m.8).

Yerel yönetimler içerisinde;

“Büyükşehir belediyeleri, büyükşehir ilçe belediyeleri, il, ilçe ve belde belediyeleri; sorumlulukları çerçevesinde atık işleme tesislerini kurmak/kurdurmakla, işletmek/işlettirmekle, ilgili tesislere çevre lisansı almak/aldırmakla; atıkların yönetimi kapsamında, bu Yönetmelikle sorumluluk verilen taraflarla birlikte bilinçlendirme ve eğitim faaliyetleri yapmak veya katkıda bulunmakla; atık yönetimi ile görevli personelin periyodik olarak eğitimini sağlamakla, sağlık kontrolünden geçirmekle, mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması ve organizasyonunun yapılması ile gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmakla ve diğer koruyucu, önleyici tedbirleri almakla; yönetiminden sorumlu olduğu atıkların taşımada kullandıkları araçların kaydını tutmakla, araç takip

⁷⁸ “Şişli Belediyesi, en çevreci muhtarları ödüllendirdi.”, (2015, 1 Nisan), <http://www.milliyet.com.tr/sisli-belediyesi-en-cevreci-muhtarlari-istanbul-yerelhaber-704842/>, (Erişim Tarihi: 04.05.2018).

⁷⁹ 02.04.2015 tarihli ve 29314 sayılı Resmi Gazete, Atık Yönetimi Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20644&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ATIK>, (Erişim Tarihi: 06.12.2018).

sistemi kurmakla ve talep edilmesi halinde kayıtları Bakanlığa ve il müdürlüğüne sunmakla” sorumlu tutulmuştur (m.8).

Bu doğrultuda 1991 yılında Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği çıkarılmış ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nca hazırlanan Atık Yönetimi Yönetmeliği 02.04.2015 tarih ve 29314 sayı ile Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmesiyle bu yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. Atık Yönetimi Yönetmeliğin yürürlüğe girmesiyle;

- Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03.1991 tarih ve 20814 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan)
- Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği (14.03/2005 tarihli ve 25755 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan)
- Atık Yönetimi Genel Esaslarına İlişkin Yönetmelik (5/7/2008 tarihli ve 26927 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan) yürürlükten kaldırılmıştır.⁸⁰

3.2.3.2.5. Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği

Bu yönetmeliğin amacı⁸¹, “*tıbbi atıkların oluşumundan bertarafına kadar; çevreye ve insan sağlığına zarar verecek şekilde doğrudan veya dolaylı bir biçimde alıcı ortama verilmesinin önlenmesine; çevreye ve insan sağlığına zarar vermeden kaynağında ayrı olarak toplanması, sağlık kuruluşu içinde taşınması, geçici depolanması, tıbbi atık işleme tesisine taşınması ve bertaraf edilmesine yönelik prensip, politika ve programlar ile hukuki, idari ve teknik esasların belirlenerek uygulanmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemektir*”(m.1). Yönetmelikte başta “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” olmak üzere “sağlık kuruluşları” yerelde “belediyeler” görevlendirilmiştir (m.6; m.7; m.8; m.22).

Bu yönetmelikte yerel yönetim birimlerinden olan belediyelere verilen görevler içerisinde,

⁸⁰ Atık Yönetimi Yönetmeliği, <http://cevreonline.com/atik-yonetimi-yonetmeligi/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2018).

⁸¹ 01.2017 Tarih ve 29959 Sayılı Resmi Gazete, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.23273&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=>, (Erişim Tarihi: 06.02.2018).

“Büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer yerlerde belediyeler; tıbbi atık yönetim planını hazırlamak, il müdürlüğüne sunmak, uygulamak ve halkın bilgilendirilmesini sağlamakla; tıbbi atıkları tıbbi atık geçici depolarından/konteynerlerinden alarak tıbbi atık işleme tesisine taşımak/taşıttırmakla; herhangi bir kimyasalla muamele görmüş patolojik atıkların 20 nci maddede belirtilen yöntemle bertaraf edilmesini sağlamakla; tıbbi atığın sterilizasyonunu ve/veya bertarafını sağlamak/sağlattırmakla, bu amaçla tıbbi atık işleme tesisi kurmak/kurdurmakla, işletmek/işlettirmekle; tıbbi atık işleme tesisleri için çevre lisansı almak/aldırmakla; tıbbi atıkların taşınması için taşıma lisansı almak/aldırmakla; atık işleme tesisinde bir haftayı aşan durma, bakım, arıza olması ve benzeri durumlarda il müdürlüğüne bilgi vermek ve toplanan tıbbi atıkları en yakın ve kapasitesi en uygun tıbbi atık işleme tesisine göndermekle; tıbbi atıkların yönetimiyle görevli personeli periyodik olarak eğitmekle/eğitimini sağlamakla; tıbbi atıkların yönetimiyle görevli personelin özel giysilerini ve koruyucu ekipmanlarını temin etmek ve kullanılmasını sağlamakla; tıbbi atıkların yönetimiyle görevli personelini bağışıklamakla, en fazla altı ayda bir sağlık kontrolünden geçirmek ve diğer koruyucu tedbirleri almakla; sağlık kuruluşundan alınarak toplanan, taşınan, sterilizasyona tabi tutulan ve bertaraf edilen tıbbi atık miktarlarını kayıt altına almakla; tıbbi atık işleme tesisini çevrimiçi programlara kayıt etmek ve tesise kabul ettiği, işlediği, bakiye olarak oluşturduğu atıklar ile tıbbi atık işleme faaliyeti neticesinde oluşan atıkların/ürünlerin bilgisini içeren kütle-denge bilgisini hazırlamak ve çevrimiçi programı kullanarak bildirim yapmakla, yükümlüdürler”. (m.8/1). Ayrıca, *“belediyeler veya yetkilerini devrettiği kişi ve kuruluşlar birinci fıkrada belirtilen yükümlülüklerden müteselsilen sorumludurlar”* (m.8/2). *“Tıbbi atık işleme tesislerinin bulunduğu illerdeki merkez ve tüm ilçe belediyelerinde oluşan tıbbi atıklar ildeki tıbbi atık işleme tesisine gönderilir. Ancak, tıbbi atık işleme tesisinin kapasitesinin yetersizliği ve uygunsuz coğrafi koşullar gibi sebeplerle tıbbi atıkların bu tıbbi atık işleme tesisine gönderilmesinde zorluklar olması halinde; tıbbi atıklar bir başka ilde bulunan tıbbi atık işleme tesisine gönderilebilir. Bu durumda; öncelikle tıbbi atığın gönderilmek istendiği tıbbi atık işleme tesisinin bulunduğu ilin il müdürlüğünün uygun görüşünü müteakip, her iki ilin mahalli çevre kurulunda olumlu karar alınması kaydıyla ilgili belediye ile sözleşme*

yapılması gerekmektedir.”(m.8/3). “Tıbbi atık işleme tesislerinin bulunmadığı illerde belediyeler kendilerine uygun tıbbi atık işleme tesisi belirlemek zorundadır. Bu durumda; tıbbi atık işleme tesisinin bulunduğu ilin il müdürlüğünden onay alınması ve her iki ilin mahalli çevre kurulu tarafından olumlu karar alınması kaydıyla ilgili belediye ile sözleşme yapılması gerekmektedir.” (m.8/4)

Yeni yeni büyükşehir belediyelerde oluşturulan atık bertarafı tesisleriyle yerel yönetim birimlerine görev ve yetki verilmiştir. Başkent olan Ankara’da bile Büyükşehir Belediyesi uhdesinde, 2015 yılında Entegre Endüstriyel ve Tıbbi Atık Bertaraf Tesisleri kurularak, atıklar gaza dönüştürülmeye başlanmış ve bu gaz elektrik enerjisine çevrilerek tesisin ısıtmasında kullanılmaya başlanmıştır (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, 2038 Ankara Çevre Düzeni Planı, 2017: 161).

Atıkların kontrolü hususunda Türkiye’de atıklarla ilgili, mali yetersizliklere paralel olarak yerel yönetimlerdeki uygulama ve toplumun çevre bilinci konusunda yetersizliği gibi sorunlar da mevcuttur. Atıklar, toprak kirliliğinin de önemli sebeplerindendir. Türkiye’de atık sorununu; “81 ilden 39’unda düzensiz depolanan evsel katı atıklar, 13’ünde ise sanayi kaynaklı atık boşaltımı” oluşturmaktadır. Atık sorununun çözüm uygulamalarında önemli bir yere sahip olan “geri dönüşüm ve yeniden kullanım uygulamalarının yaygın olmadığı” yapılan araştırmalarda ortaya koyulmuştur. 1999 ve 2008 yılları arasında atıklar “artan bir eğilim” göstermiş; 2009 ve 2012 yılları arasında azalmış; 2013- 2016 yılları arasında ise sabit kaldığı görülmektedir. Buradan da anlaşılabacağı üzere atık hususunda istenilen seviyeye gelinmiş olmasa da son yıllarda atıklardaki sabit kalmanın nedeni belediyelerdeki bertaraf/geri dönüşüm faaliyetlerindeki ilerlemelerin etkisi olduğu ifade edilmektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu(2016 verileriyle), 2018: ss. 4-5).

3.2.3.4. Sıfır Atık Projesi

Sıfır Atık, “israfın önlenmesini, kaynakların daha verimli kullanılmasını, oluşan atığın miktarının azaltılmasını, etkin toplama sisteminin kurulmasını, atıkların geri dönüştürülmesini kapsayan atık önleme yaklaşımı olarak tanımlanan bir hedef”

olarak tanımlanmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sıfır Atık El Kitapçığı, 2017: 3).

Sıfır Atık Projesi, 2018-2023 dönemini içeren Sıfır Atık Yönetimi Eylem Planı çerçevesinde aşamalı olarak hayata geçirilecek olan bir projedir. 2018 yılından itibaren kamu kurumlarında, yerel yönetimler ve 2023 yılında ise tüm Türkiye’de uygulamaya başlanması amaçlanmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Sıfır Atık El Kitapçığı, 2017: 17).

“Gelecek nesillere temiz ve yaşanabilir bir dünya bırakmak” adına oluşturulan Sıfır Atık Projesi’nin amaçları arasında;

- “Atık miktarını azaltmak,
- Atıkları geri kazandırarak ekonomiye katma değer kazandırmak,
- İsrafi önlemek,
- Doğal kaynakları verimli kullanmak,
- Atıkları kaynağında ayrıştırmak” bulunmaktadır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Sıfır Atık El Kitapçığı, 2017: 3).

Son yıllarda artan çevre kirliliğine paralel olarak atıkların dönüştürülmesi ve bertarafı hususu dünya genelinde “bireysel, kurumsal ya da belediye genelinde sıfır atık uygulama” çalışmalarının yaygınlaşmasını sağlamıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Sıfır Atık El Kitapçığı, 2017: 3).

Ankara Büyükşehir Belediyesi atıkların dönüştürülmesi hususunda, “Sıfır Atık” projesini 6 Ağustos 2018 tarihinde resmen uygulamaya başlayacağını ifade etmiştir. Bu proje kapsamında belediye birimlerinde bundan sonra masa altı çöp kutuları kullanılmayacak, kat koridorlarına kağıt, plastik, cam, metal atıkları ile organik atıkların geri kazanımı için atık biriktirme ekipmanları kullanılacaktır. Ayrıca büyükşehir belediyesi, gıda atıklarını hayvan barınaklarına gönderecek, organik atıkları da gübreye dönüştürerek çevre hakkının korunması hususunda önemli bir adım atmışlardır. Bu proje kapsamında pilot ilçeler belirlenecek ve atıkların dönüştürülmesi bu ilçelerde de uygulanacaktır. Ayıca ayrıştırılacak çöplerin nasıl dönüştürüleceği hakkında bilgilendirme toplantıları yapan yetkililer, hem doğanın

korunmasına katkıda bulunacaklarını hem de çevre bilincinin oluşması adına ciddi bir adım olacağını ifade etmişlerdir.⁸²

Ankara ilinin Kahramankazan ilçesinde de bu doğrultuda bu proje uygulanmaya başlamış ve belediye başkanlığı, belediyede ve belediyeye ait olan sosyal tesislerde, daha sonra da ilçe halkının evlerinde ayrıştırma yapıldığını, kullanılmayacak durumda olan ve atılan çöplerin geri dönüşümle birlikte atıkların değerlendirildiğini ve buradan elde edilen solucan gübresini hem ekonomiye kazandırdıklarını hem de gelecek kuşaklara bırakabilecekleri güzel bir çevre ve sağlıklı nesillerin yetişmesi konusunda bilinç oluşturdıklarını ifade etmiştir.⁸³

Van Büyükşehir Belediyesi ise Haziran 2018 tarihi itibarıyla Sıfır Atık Projesi'ni Başkanlık hizmet binasında uygulamaya başlamıştır. Proje tam anlamıyla gerçekleştirilirse kurumun atıkları geçici atık depolama alanda ayrıştırılarak geri dönüşüme kazandırılması hedeflenmektedir.⁸⁴

Türkiye İstatistik Kurumu'nun tüm belediyelerde yapmış olduğu, "2016 yılı Belediye Atık İstatistikleri" başlıklı çalışmada, 1397 belediyenin 1390'ının atık hizmeti verdiği sonucuna ulaşılmıştır. Atık hizmetini gerçekleştiren belediyelerin 31,6 milyon ton atık topladığı tespit edilmiştir. 2016 yılında belediyelerde toplanan "kişi başı günlük ortalama atık miktarı 1,17 kg" olarak ifade edilmiştir. İstanbul, Ankara ve İzmir için "toplanan kişi başı günlük ortalama atık" miktarları incelenmesi sonucunda, "İstanbul için 1,30 kg, Ankara için 1,14 kg, İzmir için 1,32 kg" olarak belirlenmiştir. Belediyelerce toplanan 31,6 milyon ton atığın (Belediye Atık İstatistikleri, www.tuik.gov.tr , 2016).;

- "%61,2'si ise düzenli depolama tesislerinde,
- %28,8'i belediye çöplüklerde,
- %9,8'i geri kazanım tesislerinde,

⁸² "Büyükşehir Belediyesi "Sıfır Atık" İçin Düğmeye Bastı", (2018, 28 Temmuz), <https://www.haberler.com/buyuksehir-belediyesi-sifir-atik-icin-dugmeye-11093912-haberi/> , (Erişim Tarihi: 20.08.2018).

⁸³ "Kahramankazan'da yemek atıklarından solucan gübresi üretiliyor" , (2018, 19 Eylül) , <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/kahramankazanda-yemek-atiklarindan-solucan-gubresi-uretiliyor> , (Erişim Tarihi: 20.10.2018).

⁸⁴ "Büyükşehir'de sıfır atık dönemi başladı", (2018, 11 Haziran), <https://van.bel.tr/HaberDetay/buyuksehirde-sifir-atik-donemi-basladi.html> , (Erişim Tarihi: 20.06.2018).

➤ %0,2'si açıkta yakarak, gömerek ve dereye/araziye dökülerek” bertaraf edildiği tespit edilmiştir.

3.2.4. Gürültü Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Gürültü, en basit tanımla “istenmeyen veya rahatsız eden ses” olarak tanımlanabilir. Gelişmişlik seviyesine paralel olarak son yıllarda giderek artış gösteren gürültü kirliliğine sanayi tesisleri, ses cihazları, eğlence yerleri, ulaşımında kullanılan araçlar, gürültü yapıcı cihazlar gürültü kirliliğine sebebiyet veren unsurlar arasında yer almaktadır (Duman, 2002: 33).

Gürültü; yorgunluk, baş ağrısı, dikkat dağınıklığı, aşırı öfkelenme hali gibi ruhsal ve fizyolojik sağlık problemlerine sebebiyet vermektedir. Avrupa Çevre Ajansı'na göre, çevresel gürültü Avrupa'da her yıl en az 10.000 erken ölüm vakasına neden olmaktadır. Yaklaşık 20 milyon yetişkin çevre gürültüsünün bir sonucu olarak sıkıntı çekmekte ve 8 milyondan fazla uyku bozukluğu yaşamaktadır.⁸⁵

Türkiye’de de gürültü kirliliği yüksek seviyelerdedir. Bunu arttıran nedenler arasında yukarıda ifade edilen gürültüyü meydana getiren temel kaynakların yanı sıra, “plansız ve düzensiz kentleşme, kontrolsüz nüfus artışı, ulaşım sistemin planlamasında ÇED(Çevresel Etki Değerlendirmesi) yapılmaması, eğitim eksikliği, mevzuat karmaşası” gibi nedenler yer almaktadır (www.dicle.edu.tr).

Türkiye’de özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşanan gürültü oldukça büyük bir çevre sorunu olarak ifade edilebilir. Gürültü kavramı, Türk Ceza Kanunu’nda, Belediye Kanunu’nda, çeşitli kanun ve yönetmeliklerde bulunarak mevzuatta kendine yer edinmiştir. Bu kaynaklarda gürültü kaynakları sıralanmış ve buna bağlı olarak yasaklar getirilmiştir (Görmez, 2007: 59). Aslında yeterli yasal düzenlemeler bulunmasına rağmen yeterli uygulanmadığı için kirlilik önlenememektedir. Bu sebeple kanun ve yönetmeliklerde yer alan cezai ve idari yaptırımların tam uygulanmasıyla bu kirlilik azaltılabilir (Duman, 2002: 34).

Gürültü kirliliğini azaltmak adına, gürültüye sebebiyet verecek olan havaalanları, endüstriyel tesisler, insanların yaşadığı alanlardan uzak bölgelere kurulması, motorlu taşıtların gereksiz korna kullanımından uzaklaşması, umuma açık yerlerde

⁸⁵ “Noise Pollution”, <https://www.dccae.gov.ie/en-ie/environment/topics/noise-pollution/Pages/Noise-Pollution.aspx>, (Erişim Tarihi: 10.06.2018).

çevredekilerin rahatsız olacağı yüksek sesli müziğin oluşumunun engellenmesi, çalışan insanların bulundukları ortamlarda gürültünün en az seviyeye indirilmesi, binalarda ses yalıtımının yapılması, kitle iletişim araçları içerisinde yer alan televizyon, radyo gibi gürültü oluşturacak araçların seslerinin yükseltilmemesi, gürültü kirliliğini engelleyecek tedbirler arasında saymak mümkündür (www.cevremuhendisligi.org).

Gürültü kirliliği hususunda yerel yönetim birimlerinden özellikle belediyelere düşen görevler ise yönetmeliklerde öngörülen ölçümler sıklıkla yapmak ve gürültü kirliliğini önleyerek, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gerekliliklerini uygulanarak, bu sorunu çözüme kavuşturacak plan, proje ve teknikler geliştirmektir (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 57).

Bu konuda T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ağustos 2018’de “bisiklet kullanımının yaygınlaştırılması, trafikten kaynaklanan hava kirliliğinin azaltılması, gürültü kirliliğinin önlenmesi, küresel ısınmanın olumsuz etkilerini en aza indirerek çevrenin korunması ve ekonomiye olumlu katkı sağlanması” adına belediyelere 3 bin kilometrelik bisiklet yolu ile 5 yılda 60 bin kilometrelik "gürültü bariyeri" yapımı hususunda destek vereceğini belirtmiştir.⁸⁶

3.2.4.1. Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler

Gürültü kirliliğinin önlenmesi hususunda kuruluş kanunlarıyla belediyelere ve il özel idaresine bir takım görev ve yetkiler verildiğini söylemek mümkündür. Köy Kanunu’nda ise gürültü kirliliğinin önlenmesi hususunda herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır.

İl Özel İdaresi Kanunu ile “il özel idaresinin yetki ve imtiyazları” arasında;

“...Belediye sınırları dışındaki gayri sıhhî müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerine ruhsat vermek ve denetlemek. Ancak, sivil hava ulaşımına açık havaalanları bünyesinde yer alan tüm tesislere işyeri açma ve çalışma ruhsatı dahil her türlü ruhsat, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü tarafından verilir. Bu konuya ilişkin usûl ve esaslar Sivil Havacılık Genel

⁸⁶“Belediyelere 'bisiklet yolu' ve 'gürültü bariyeri' desteği” (2018, 24 Ağustos), https://www.ntv.com.tr/turkiye/belediyelere-bisiklet-yolu-ve-gurultu-bariyeri-destegi,yNgzP_0DwUm7OSBAZyo_pQ , (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

Müdürlüğünce hazırlanacak bir yönetmelikle düzenlenir...” ibaresi yer almaktadır (m.7).

Belediye Kanunu’nda *“belediyenin yetkileri ve imtiyazları”* başlığı altında: belediye sınırları içerisinde *“Gayrisihhî müesseseler ile umuma açık istirahat ve eğlence yerlerini ruhsatlandırmak ve denetlemek”* görevi verilmiştir (m.15).

3.2.4.2. Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler

Gürültü kirliliğinin önlenmesi hususunda mevzuat içerisinde 5326 sayılı Kabahatler Kanunu’nda, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği’nde yerel yönetimlere bir takım görevler verilmiştir.

Kabahatler Kanunu’nun 36. maddesinde, *“Gürültü”* başlığına yer verilerek belediyelerin bu husustaki görevlerine yer verilmiştir:

“(1) Başkalarının huzur ve sükununu bozacak şekilde gürültüye neden olan kişiye, elli Türk Lirası idarî para cezası verilir.”

“(2) Bu fiilin bir ticarî işletmenin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye bin Türk Lirasından beşbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.”

“(3) Bu kabahat dolayısıyla idarî para cezasına kolluk veya belediye zabıta görevlileri karar verir.”

Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği

Bu yönetmeliğin⁸⁷ amacı:

“Çevresel gürültüye maruz kalınması sonucu kişilerin huzur ve sükûnunun, beden ve ruh sağlığının bozulmaması için gerekli tedbirlerin alınmasını sağlamak ve kademeli olarak uygulamaya konulmak üzere; değerlendirme yöntemleri kullanılarak çevresel gürültüye maruz kalma seviyelerinin,

⁸⁷ 04.06.2010 Tarih ve 27601 Sayılı Resmi Gazete, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.14012&MevzuatIliski=0> , (Erişim Tarihi: 05.07.2018).

hazırlanacak gürültü haritaları, akustik rapor ve çevresel gürültü seviyesi değerlendirme raporu ile belirlenmesi, çevresel gürültü ve etkileri hakkında kamuoyunun bilgilendirilmesi, gürültü haritaları, akustik rapor ve çevresel gürültü seviyesi değerlendirme raporu sonuçları esas alınarak; özellikle çevresel gürültüye maruz kalma seviyelerinin insan sağlığı üzerinde zararlı etkilere sebep olabileceği ve çevresel gürültü kalitesini korumanın gerekli olduğu yerlerde, gürültüyü önleme ve azaltmaya yönelik eylem planlarının hazırlanması ve bu planların uygulanması ile ilgili usul ve esasları belirlemek” şeklinde ifade edilmiştir (m.1).

Yönetmelikte belirtilen amaç doğrultusunda başta Çevre ve Şehircilik Bakanlığı olmak üzere, il çevre ve orman müdürlükleri, mahalli idareler içerisinde belediye ve il özel idareleri, kurum, kuruluş veya işletmeler, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ulaştırma Bakanlığı görevli ve yetkili kılınmıştır.

İlgili yönetmelikte İl özel idarelerinin görevleri:

“Çevre Kanunu gereği yetki devri yapılan il özel idareleri belediye sınırları ve mücavir alan dışında gürültü kaynaklarını programlı, programsız veya şikâyetlere istinaden gerektiğinde diğer mevzuat kapsamında yetkili kılınan kurum ve kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyon içinde, bu Yönetmelikte getirilen esaslara uyulup uyulmadığını denetlemek, gerektiğinde gürültü kaynakları için akustik rapor veya çevresel gürültü seviyesi değerlendirme raporu hazırlattırmak, bu raporları incelemek ve değerlendirmek, bu Yönetmeliğin ihlalinin tespiti halinde idari yaptırım uygulamakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan dışında; yapıların mimari projelerinde ve yapı ruhsatlarında 28 inci maddede belirtilen şartların aranmasıyla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan dışında gürültü haritalarının hazırlanmasında gerekli olan, gürültü kaynakları dışındaki tüm verileri toplamak ve belirleyeceği esaslar çerçevesinde gürültü haritası hazırlamakla sorumlu kurum ve kuruluşların kullanımına açmakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan dışındaki gürültü haritası hazırlanan alanlarda mevcut veya ileriye yönelik projelendirme veya başka bir yatırımı gerçekleştirme konusunda çalışması olabilecek ilgili tüm kurum ve kuruluşların görüşlerini almakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan dışında 8 inci maddenin birinci fıkrasının (ç) bendinin (3) ve (4) numaralı alt bendine istinaden gürültü haritaları hazırlanan kaynakların; yakınındaki limanlar ile Çevre

Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmeliğin Ek-1 ve Ek-2'sinde belirtilen işletme ve tesislerin bulunduğu alanlar için ayrı ayrı gürültü haritalarını ve bu gürültü haritalarının kapsadığı alanların eylem planlarını hazırlamakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan dışındaki alan için hazırlanan eylem planlarını kamuoyu görüşüne açmakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan dışındaki alan için hazırlanan gürültü haritalarının ve eylem planlarının nihai hali hakkında kamuoyuna bilgi vermekle ve Bakanlığa göndermekle ilgili hususlarda gerekli tedbirleri alır” ibaresi yer almaktadır (m.7/1).

Belediyeler ve büyükşehir belediyeleri ise:

“Çevre Kanunu gereği yetki devri yapılan belediyeler, belediye sınırları ve mücavir alan içinde gürültü kaynaklarını programlı, programsız veya şikâyetlere istinaden gerektiğinde diğer mevzuat kapsamında yetkili kılınan kurum ve kuruluşlar ile işbirliği ve koordinasyon içinde, bu Yönetmelikte belirlenen esaslara uyulup uyulmadığını denetlemek, gerektiğinde gürültü kaynakları için akustik rapor veya çevresel gürültü seviyesi değerlendirme raporu hazırlattırmak, bu raporları incelemek ve değerlendirmek, bu Yönetmeliğin ihlalinin tespiti halinde idari yaptırım uygulamakla”; “Yetki devri yapılmış belediyeler; belediye sınırları ve mücavir alan içinde yapılan denetim sonuçlarını il çevre ve orman müdürlüklerine göndermekle”; “Belediye sınırları ve mücavir alan içinde ilgili belediye; yapıların mimari projelerinde ve yapı ruhsatlarında 28 inci maddede belirtilen şartların aranmasıyla”; “Nazım İmar Planları ve Uygulama İmar Planlarının hazırlanması aşamasında 27 nci maddede öngörülen gürültüye maruz kalma kategorilerini dikkate almakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan içinde gürültü haritası hazırlanacak yerleşim alanlarını Bakanlık merkez ve taşra teşkilatı ile koordinasyon ve işbirliği içinde belirlemekle”; “Belediye sınırları ve mücavir alan içindeki yerleşim alanlarının, gürültü haritalarının hazırlanmasında gerekli olan, gürültü kaynakları dışındaki tüm verileri toplamak ve belirleyeceği esaslar çerçevesinde gürültü haritası hazırlamakla sorumlu kurum ve kuruluşların kullanımına açmakla” ; “Belediye sınırları ve mücavir alan içinde gürültü haritası hazırlanacak yerleşim alanlarında yer alan; karayolu, tramvay ile yerüstünden geçen metro yolları trafiği, limanlar ve Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında

Yönetmeliğin Ek-1 ve Ek-2'sindeki işletme/tesisler veya atölye-imalathane-eğlence yerleri gibi gürültü kaynaklarının bulunduğu alanlar için ayrı ayrı gürültü haritalarının hazırlanmasıyla” ; “Belediye sınırları ve mücavir alan içindeki gürültü haritası hazırlanan yerleşim alanlarında mevcut veya ileriye yönelik projelendirme veya başka bir yatırımı gerçekleştirme konusunda çalışması olabilecek ilgili tüm kurum ve kuruluşların görüşlerini almakla” ; “ Belediye sınırları ve mücavir alan içindeki gürültü haritası hazırlanan yerleşim alanında 8 inci maddede yetkili kılınan kurum veya kuruluş tarafından hazırlanan gürültü haritalarını da göz önünde bulundurularak; karayolları, demiryolları, tramvay ile yerüstünden geçen metro yolları, havaalanları, limanlar ve Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmeliğin Ek-1 ve Ek-2'sindeki işletme/tesisler veya eğlence yerleri, imalathane gibi gürültü kaynaklarının bulunduğu alanları kapsayan eylem planlarını hazırlamakla”; “Belediye sınırları ve mücavir alan içindeki yerleşim alanı için hazırlanan eylem planlarını kamuoyu görüşüne açmakla” ; “Belediye sınırları ve mücavir alan içindeki yerleşim alanı için hazırlanan gürültü haritalarının ve eylem planlarının nihai hali hakkında kamuoyuna bilgi vermekle ve Bakanlığa göndermekle” ; “ Büyükşehir belediye başkanlıkları, büyükşehir belediye sınırları ve mücavir alan içinde belirlenen yerleşim alanı veya alanlarında yer alan; karayolu, tramvay ile yerüstünden geçen metro yolları trafiği, limanlar ve Çevre Kanununca Alınması Gereken İzin ve Lisanslar Hakkında Yönetmeliğin Ek-1 ve Ek-2'sinde yer alan işletme/tesisler veya atölye-imalathane- eğlence yerleri gibi gürültü kaynaklarının bulunduğu alanlar için ayrı ayrı gürültü haritalarını ilgili belediyelerle koordinasyon ve işbirliği içinde hazırlamakla ilgili hususlarda gerekli tedbirleri alır.” ifadesi yer almaktadır (m. 7/2).

Yönetmelik içerisinde, büyükşehir belediyeleri ile ilgili olarak: “Şantiye alanları için çevresel gürültü kriterleri” başlığı altında; “Tatil beldelerinde ve turistik alanlarda gerçekleştirilen tüm şantiye faaliyetleri büyükşehir belediyesi ve/veya il/ilçe belediyesinin kararı doğrultusunda hafta sonları veya bir kaç ay süre ile tamamen durdurulabilir.” ibaresi yer almaktadır (m.23).

3.2.5. Işık Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Işık kirliliği, “yanlış yerde, yanlış miktarda, yanlış yönde ve yanlış zamanda ışığın kullanılması” şeklinde tanımlanabilir. Hava, su, toprak kirliliği kadar tehlikeli olduğu düşünülmesine de “aşırı ve yanlış yerde ışık kullanmak” “etkisiz aydınlatma” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla üretilen enerjinin önemli bölümü israf edildiğini söylemek mümkündür (www.tug.tubitak.gov.tr).

Sokak ışıklarındaki uygun olmayan seçimler ve lambaların düzensiz yerleştirilmesi, aşırı ışık olması sebebiyle yayaların gözleri kamaşmaktadır. Bu durum, göz kaslarının irisi aşırı zorlamasına sebebiyet vermekte ve geçici körlükler meydana gelebilmektedir (Polat ve Erbil, 2018: 596).

Işık kirliliğini önlemek adına alınabilecek önlemleri şu şekilde sıralamak mümkündür (Demircioğlu Yıldız ve Yılmaz, 2005: ss.120-121):

“1. Park, bahçe ve spor alanlarının aydınlatılmasında, estetik olduğu düşüncesiyle küresel lambaların kullanılmasından vazgeçilmelidir. Bu tür lambalar her yönde ışık yayarlar. Bu lambalar yerine bulundukları düzlemin üst tarafına ışık saçma-yan, perdeli aydınlatma lambaları kullanılmalıdır.”

“2. Işığın suçu engellediğine ve güçlü ışığın iyi aydınlattığına ilişkin inanın engellenmesi gerekir. Yapılan araştırmalar gökyüzündeki aydınlatmanın, suç işlemeyi engellemediğini ortaya çıkarmıştır. Güvenlik amaçlı aydınlatmalarda harekete duyarlı, kendini otomatik olarak açan sistemler kullanılmalıdır.”

“3. Binaların dış cephe aydınlatmaları ile ışıklı reklam ve ilan panolarının aydınlatılmasına özen gösterilmelidir. Dış cephe, reklam ve ilan panolarının aydınlatılması yukarıdan aşağıya doğru yapılmalıdır. Böylece ışık asıl amaçlanan yere düşer ve oradan da yere yansıtılır.”

“4. Bazı park alanlarında çok kısa direklerin üzerinde çok yoğun ışıklı projektörler kullanılmaktadır. Bu tip projektörler en az 15 m yükseklikteki direklerin üzerinde uygun açılarla yönlendirilerek kullanılmalıdır.”

“5. İki yanında binaların bulunduğu cadde ve sokaklarda enine halat askı sistemine takılan ve sadece yola ışık gönderen armatürler kullanılmalıdır.”

“6. Hangi çeşit lambaların nerelerde kullanılacağını kurallara bağlayarak, yasal önlemler alınmalıdır. Renk ayrımının önemsiz olduğu yerlerde en verimli ışık kaynakları olan düşük basınçlı sodyum lambaları tercih edilmelidir.”

Bu maddelere ek olarak, “yazılı ve görsel medya ile halkın eğitilmesi ve katılımı” gerçekleştirilmelidir. Ayrıca halkı bilinçlendirmek adına, bu konu ile ilgili eğitimler verilmeli ve değişik toplantılarda konunun öneminin altı çizilmelidir. Temel sorun “bilgisizliktir” ve bu durum “bilinçli ve duyarlı bir toplum yetiştirmek amaçlı çalışmalar” ile aşılabılır. Ayrıca uluslararası platformda olduğu gibi Türkiye’de de “ışık kirliliğine karşı derneklerin kurulması ve bu derneklerin aktif olması konuyu halkın gündemine taşımada” oldukça önem arz etmektedir (Erbil ve Polat, 2018: 597).

Türkiye’de “kentsel kaynaklı çevre kirliliği ve çevre problemlerinden birisi de ışık kirliliği”dir. Çevreyi aydınlatmak için kullanılan bir unsur olan ışık, gereksiz ve artan aydınlatıcı objelerle kirlilik kavramının gündemde olan çevre hakkının ihlal sebepleri arasında olmuştur. Türkiye’de ışık kirliliği kavramının geçmişi oldukça yeni sayılabilir. Türkiye’de bu doğrultuda 1998 yılında Işık Kirliliği Çalışma Grubu oluşturulmuş ve yoğun şekilde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu grup içerisinde, “Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Elektrik İşleri Etüt İdaresi Başkanlığı, TEDAŞ, Karayolları Genel Müdürlüğü, Türk Standartları Enstitüsü (TSE), TUG (Tübitak Gözlemevi) ve İstanbul Teknik Üniversitesi”nden uzmanlar katılmaktaydı (Demircioğlu Yıldız ve Yılmaz, 2005: 118).

Prof. Dr. Zeki Aslan, vatandaşların ışık kirliliğinin varlığından haberdar olmadıklarını belirtmekte ve Türkiye’de ışık kirliliğinin neden olduğu enerji kaybının yıllık parasal olarak karşılığının, yaklaşık 160 milyon lira olduğunu ve bilinçsizce konumlandırılan yapay aydınlatmalardan dolayı, bugün şehirde yaşayan insanların yıldızları tanımadıklarını ifade etmektedir. Çünkü bu gelişigüzelliğin sonucunda gökyüzünde birkaç parlak yıldız ve gezegen haricinde bir şey görmek mümkün

olmamaktadır. Son olarak Aslan, ışık kirliliğinin temel kaynağının “*yol, cadde ve sokak aydınlatmaları*” olduğunu ifade etmiştir.⁸⁸

Berlin’deki Leibniz-Institute of Freshwater Ecology and Inland Fisheries’den (Leibniz Tatlısu Ekolojisi ve İçsu Balıkçılığı Enstitüsü) bilim insanları, 2017’de yapılan önceki çalışmanın bulgularına göre son 27 yıl içinde uçan böcekler biyokütlesinin %75 gibi ciddi bir oranda düşüş yaşamasının sebeplerini araştırmışlar ve çalışmalar sonucunda kırsal alanların hızlı kentleşmesi sebebiyle ortaya çıkan yüksek orandaki ışık kirliliği ile böcek popülasyonundaki azalmalar arasında öngörülebilir bir bağlantı olduğunu gösteren güçlü kanıtlar bulunduğunu belirtmişlerdir (www.aydinlatma.org).

Çevre hakkının sağlık hakkıyla yakından ilişkili olduğu düşünüldüğünde, toplum sağlığını riske atabilecek her çeşit müdahale veya politika kontrol altında tutulması gerekmektedir. Bu noktada ışık kirliliğine sebebiyet veren, aşırı ve yanlış kullanılan sokak, cadde vb. aydınlatmaların, doğru kullanımı noktasında, yerel yönetim birimlerine önemli görevler düştüğünü ifade etmek mümkündür.

Işık kirliliği konusunda çeşitli çalışmaları bulunan Prof. Dr. Zeki Aslan da ışık kirliliğinin tüm dünyada küresel nitelikte bir sorun olduğu hususunu vurgulayarak, bu sorunun çözümünde yerel yönetim birimlerinden olan belediyelerin önemli sorumluluklarının olduğunu vurgulamış ve aşırı ve yanlış kullanılan cadde, sokak ve reklam aydınlatmaların kirliliğin temel kaynağı olduğunu belirterek çözümün belediyelerde olduğunu dile getirmiştir⁸⁹

Türkiye’de ilk ışık kirliliği ölçümü ise 2018 yılında, Bursa’nın merkez Nilüfer ilçesinde yapılmıştır. Nilüfer’de gece gökyüzü parlaklığı ölçümleri yapılarak bölgenin ışık kirliliği haritası çıkarılmış ve yanlış aydınlatmadan kaynaklanan enerji kaybı hesaplanmıştır. Işık kirliliği ve kent merkezlerinde gökyüzü parlaklığı ölçümleri konusunda bilgilendirme ve eğitim toplantıları yapılmıştır. Araştırmada, ilçede yanlış aydınlatmadan dolayı kaybolan toplam ışık miktarının 101 milyon lümen (bir kaynaktan çıkan ışık miktarı), bunun ekonomik karşılığının yılda 1

⁸⁸ “Prof.Dr. Zeki Aslan ışık kirliliğini açıkladı”, (2015, 24 Şubat), <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1046632-profdrzeki-aslan-isik-kirliligini-acikladi#>, (Erişim Tarihi: 14.08.2018).

⁸⁹ “Profesörden 'ışık kirliliği' uyarısı”, (2018, 9 Ocak), <http://www.hurriyet.com.tr/profesorden-isik-kirliligi-uyarisi-40704236>, (Erişim Tarihi: 18.05.2018).

milyon 750 bin lira olduğu tespit edilmiştir (Nilüfer İlçesi Işık Kirliliği Araştırma Projesi Sonuç Raporu, 2017: ss.1-17). Dolayısıyla ışık kirliliği, ülke ekonomisine de ciddi maliyetlere sebebiyet vermektedir.

3.2.5.1. Işık Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler

Işık kirliliğini önleme konusunda, kuruluş kanunlarıyla yerel yönetim birimleri içerisinde sadece belediyelere Belediye Kanunu'nun *"Belediyenin yetkileri ve imtiyazları"* başlığı altında, *"reklam panoları ve tanıtıcı tabelalar konusunda standartlar getirmek"* yetkisi verilmiştir (m.15). Ayrıca aynı madde içerisinde; *"il sınırları içinde büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içinde il belediyeleri ile nüfusu 10.000'i geçen belediyeler, meclis kararıyla; turizm, sağlık, sanayi ve ticaret yatırımlarının ve eğitim kurumlarının su, termal su, kanalizasyon, doğal gaz, yol ve aydınlatma gibi alt yapı çalışmalarını faiz almaksızın on yıla kadar geri ödemeli veya ücretsiz olarak yapabilir veya yaptırabilir, bunun karşılığında yapılan tesislere ortak olabilir..."* ibaresiyle aydınlatma çalışmaları konusundaki yetkilerinden bahsedilmiştir. Aynı kanunda *"gelecek yıllara yaygın hizmet yüklenmeleri"* başlığı altında *"... trafik sinyalizasyon ve aydınlatma bakımı, sayaç okuma ve sayaç sökme-takma işleri ile ilgili hizmetler; toplu ulaşım ve taşıma hizmetleri; sosyal tesislerin işletilmesi ile ilgili işler, süresi ilk mahallî idareler genel seçimlerini izleyen altıncı ayın sonunu geçmemek üzere ihale yoluyla üçüncü şahıslara gördürülebilir"* ibaresi yer almaktadır (m.67).

Işık kirliliği konusunda belediye kanunu içerisinde büyükşehir belediyelerinin aydınlatma konusundaki görevleri: *"Büyükşehirlerde büyükşehir belediye meclisinin, il ve ilçelerde belediye meclislerinin salt çoğunluk ile alacağı karar ile masrafların tamamı veya bir kısmı belediye bütçesinden karşılanmak kaydıyla kentin uygun görülen alanlarında bina cephelerinde değişiklik ve yenileme ile özel aydınlatma ve çevre tanzimi çalışmaları yapılabilir... Büyükşehir belediye meclisince uygun görülmesi hâlinde, büyükşehir belediyesi içindeki ilçe belediyeleri kendi sınırları içinde bu fıkra da belirtilen iş ve işlemleri yapabilir"* şeklindeki açıklamayla ifade edilmiştir (m.73).

3.2.5.2. Işık Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler

Türk mevzuat sistemi içerisinde ışık kirliliğini önlemeye yönelik yönetmelik, Genel Aydınlatma Yönetmeliği'dir. Bu yönetmelik⁹⁰, “*genel aydınlatma yükümlülüğüne ilişkin görev ve sorumlulukların belirlenmesi*” hususunu amaçlamaktadır (m.1). Bu yönetmelikte: “*Aydınlatma komisyonu: İlgili ilin valisi veya valisi tarafından görevlendirilen vali yardımcısının başkanlığında TEDAŞ, dağıtım şirketi, ilgili belediye ve/veya il özel idaresi temsilcilerinden oluşan heyeti...*” ifade etmektedir (m.4). Yönetmelikte belirtilen amacın gerçekleştirilmesinde, belediyeler, il özel idareleri, İlbank, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu gibi pek çok kurum görevlendirilmiştir.

Yerel yönetim birimleri içerisinde, belediyelere ve il özel idarelerine görev ve yetkiler verilmektedir. İlgili yönetmeliğin “*Bağlantı yükümlülüğü*” başlığı altında yer alan madde şu şekildedir:

“Bu Yönetmelik kapsamında yeni yerlerin aydınlatılması için sorumlu kişilerce, 6 ncı madde hükümleri dikkate alınarak hazırlanan ve onaylanan projelere göre müstakil bağlantı noktası tesis edilir ve ilgisine göre belediye, il özel idaresi veya ilgili kamu kuruluşu ile dağıtım şirketi arasında bağlantı anlaşması yapılır. Tarafların bağlantı anlaşmasını imzalamaktan imtina etmesi durumunda konu aydınlatma komisyonu tarafından çözülür. Dağıtım şirketi ile ilgisine göre belediye, il özel idaresi veya ilgili kamu kuruluşunun bağlantı anlaşması yapmaması durumunda yeni inşa edilen aydınlatma tesisinin kabulü yapılmaz ve enerji verilmez” (m.8).

Oluşturulacak aydınlatma komisyonun ise kimlerin ye alacağı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Her bir il bazında oluşturulacak aydınlatma komisyonunun başkanı, ilgili ilin valisi veya valisi tarafından görevlendirilecek vali yardımcısıdır. Aydınlatma komisyonu; vali veya vali yardımcısının başkanlığında büyükşehir belediyesinden 2 üye, toplantı gündemine ilişkin olarak ilgili belediyelerden birer üye ile dağıtım şirketinden 1 üye ve TEDAŞ

⁹⁰27.07.2013 Tarih ve 28720 Sayılı Genel Aydınlatma Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.18646&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=genel%20ayd%C4%B1nlatma> , (Erişim Tarihi: 15.07.2018).

temsilcisinin iştirakiyle oluşur. Büyükşehir belediyesinin bulunmadığı illerde ise vali veya vali yardımcısının başkanlığında, toplantı gündemine ilişkin olarak ilgili belediyelerden birer üye, il özel idaresinden 1 üye ile dağıtım şirketinden 1 üye ve TEDAŞ temsilcisinin iştirakiyle oluşur” (m.9).

Son olarak belediyeler ve il özel idareleri ile ilgili görevleri : “...*Dağıtım şirketi tarafından düzenlenen güç bilgileri tablosu; ilgili belediyeler, il özel idaresi ve dağıtım şirketi yetkilileri tarafından onaylanır...*” ibaresiyle ifade edilmiştir (m.21).

Görüldüğü üzere Genel Aydınlatma Yönetmeliği doğrultusunda, yerel yönetim birimlerinden belediye ve il özel idarelerine “*aydınlatma*” hususunda görevler ve yetkiler verilmiştir. Işık kirliliğinin en önemli sebeplerinden olan aydınlatmaların düzensiz ve aşırı kullanılmasının yerelde önüne geçilmesinde yerel yönetimlerin payının büyük olduğunu ifade etmek doğru olacaktır.

3.2.6. İmar ve Görüntü Kirliliğinin Önlenmesinde Yerel Yönetimlerin Rolü

Bir yapının, ruhsatının alınmadan inşaatına başlanması sonucunda meydana gelen yapı, kirliliği imar kirliliği olarak tanımlamak mümkündür (Özdemir, 2015: konuttimes.com). Bu kirlilik çeşidinin, ülkemizde hava kirliliği, su kirliliği, toprak kirliliği gibi kirlilik çeşitlerine nazaran daha az hayati önem arz ettiği düşünülse gelecek nesillerin sağlıklı yaşayabileceği bir çevreyi gerçekleştirmek adına oldukça önemlidir. İmar kirliliğinin temel nedenini, nüfusun artmasıyla şehirlerdeki dağınık ve sağlıksız yapılaşmanın bir sonucu olarak ifade etmek mümkündür.

Çarpık ve düzensiz kentleşmenin büyük şehirlerde bıraktığı olumsuz izlenimlerden birisi de “*Peyzaj (Görüntü) Kirliliği*” dir. İş yeri ve binaların dış cephelerine geliş güzel ve kontrolsüz şekilde asılan reklam panoları, şehirde kötü bir görüntüye sebep olmaktadır. Tarihi binalara gereken özenin gösterilmeyerek, buraların yasal olmayan iş yerleri olmalarına göz yumularak, dış cephelerine geliş güzel süslemeler ve panolar asılarak tarihsel yapılara zarar verilmektedir. Büyük şehirlerin en önemli çevre sorunları arasında yer alan bu konuda belediyeler büyük görevler düşmektedir. Belediyeler, gereken kontrolleri ve denetimleri gerçekleştirerek siyasi bir kaygı gütmeden, hoşla gitmeyen görüntüleri önlemesini beklemek her vatandaşın hakkıdır. Bu doğrultuda belediyelere düşen görev, farklı bir yönetmelik çıkarılarak tescilli binalara levha, tabela ve pano asılmasının yasaklanmasıyla bu tür durumları

engellemektir. Bu doğrultuda, yerel yönetimlerin yöneticileri özellikle belediyeler, şehrin estetiğini bozan yapıların yerine, göz zevkine hitap edici yapılar inşa etmelidirler. Ayrıca insan yaşamını tehdit eden ve çevre sorunlarına yol açan tehlikeli yapıların yıkılması belediyelerin öncelikli görevidir (Aksu, 2005).

3.2.6.1. İmar Kirliliği ve Görüntü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Kuruluş Kanunlarıyla Verilen Görevler

5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre, imar ile ilgili olarak;

“İmar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, itfaiye, acil yardım, kurtarma ve ambulans; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları (Bu Kanunun 75 inci maddesinin son fıkrası, belediyeler, il özel idareleri, bağlı kuruluşları ve bunların üyesi oldukları birlikler ile ortağı oldukları Sayıştay denetimine tabi şirketler tarafından, orta ve yüksek öğrenim öğrenci yurtları ile Devlete ait her derecedeki okul binalarının yapım, bakım ve onarımı ile tefrişinde uygulanmaz.); sosyal hizmet ve yardım, nikâh, meslek ve beceri kazandırma; ekonomi ve ticaretin geliştirilmesi hizmetlerini yapar veya yaptırır” ifadesi bulunmaktadır (m.14).

Ayrıca, ilgili kanunun “Belediyenin yetkileri ve imtiyazları” başlığı altında yer alan 15. maddesinde “reklam panoları ve tanıtıcı tabelalar konusunda standartlar getirmek” hükmü yer almaktadır. Bu doğrultuda, belediyenin görüntü kirliliğini engellemek adına yetki ve imtiyazlara sahip olduğu ifade edilebilir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu'nun “Büyükşehir Belediyesinin Görev, Yetki ve Sorumlulukları” başlığı altında yer alan maddelerde imar kirliliği ile bağdaştırılabilecek bir takım görevler sıralanmıştır (m.7):

➤ “Çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve imar ıslah plânlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek; nazım imar plânının yürürlüğe girdiği tarihten

itibaren bir yıl içinde uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmayan ilçe belediyelerinin uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmak veya yaptırmak...”

➤ *“Kanunlarla büyükşehir belediyesine verilmiş görev ve hizmetlerin gerektirdiği proje, yapım, bakım ve onarım işleriyle ilgili her ölçekteki imar plânlarını, parselasyon plânlarını ve her türlü imar uygulamasını yapmak ve ruhsatlandırmak, 20.7.1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak.”*

➤ *“Büyükşehir belediyesi tarafından yapılan veya işletilen alanlardaki işyerlerine büyükşehir belediyesinin sorumluluğunda bulunan alanlarda işletilecek yerlere ruhsat vermek ve denetlemek.”*

➤ *“Belediye Kanununun 69 ve 73 üncü maddelerindeki yetkileri kullanmak.”*

➤ *“Büyükşehir belediyesinin yetki alanındaki mahalleleri ilçe merkezine bağlayan yollar, meydan, bulvar, cadde ve ana yolları yapmak, yaptırmak, bakım ve onarımı ile bu yolların temizliği ve karla mücadele çalışmalarını yürütmek; kentsel tasarım projelerine uygun olarak bu yerlere cephesi bulunan yapılara ilişkin yükümlülükler koymak...”*

➤ *“Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak, bu amaçla bakım ve onarımını yapmak, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa etmek”*

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu’nda:

“İl özel idaresinin görev ve sorumlulukları” başlığı altında, “il çevre düzeni plânı; valinin koordinasyonunda, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılır. İl çevre düzeni plânı belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylanır... Belediye sınırları il sınırı olan Büyükşehir Belediyelerinde il çevre düzeni planı ilgili Büyükşehir Belediyeleri tarafından yapılır veya yaptırılır ve doğrudan Belediye Meclisi tarafından onaylanır” ifadesi yer almaktadır (m.10).

Dolayısıyla belediye meclisinin görevleri arasında, *“belediye sınırları il sınırı olan büyükşehir belediyeleri dışında il çevre düzeni plânı ile belediye sınırları dışındaki alanların imar planlarını görüşmek ve karara bağlamak”* yer almaktadır (m.10).

3.2.6.2. İmar Kirliliği ve Görüntü Kirliliğinin Önlenmesi Konusunda Yerel Yönetimlere Diğer Mevzuat ile Verilen Görevler

Türk mevzuat sisteminde imar ve görüntü kirliliğinin önlenmesi hususunda yerel yönetimlere diğer mevzuat ile verilen görevler; İmar Kanunu, Mekânsal Planlar Yapım Yönetmeliği, Türk Ceza Kanunu, Kabahatler Kanunu ve belediyelerin kendilerinin oluşturmuş oldukları yönetmelikler olarak sıralamak mümkündür.

3194 sayılı İmar Kanunu “...yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaların; plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun teşekkülünü sağlamak amacıyla düzenlenmiştir” (m.1). Bu amacı, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı⁹¹, “belediye ve mücavir alan sınırları içinde belediye, dışında valilik” ve gerekli görüldüğü takdirde il özel idareleri gerçekleştirmektedir.

İmar Kanunu’nda yer alan ve yerel yönetim birimlerinden belediyelere düşen görevler hususunda dikkat çeken ilk nokta, “Yapı Ruhsatiyesi” başlığı taşıyan maddedir. Bu madde: “Bu Kanunun kapsamına giren bütün yapılar için 26’ncı maddede belirtilen istisna dışında belediye veya valiliklerden yapı ruhsatiyesi alınması mecburidir” (m.21). Belediyeler veya valilikler yapı ruhsatiyesi alınacak makamlar olarak ifade edilmiştir. Ayrıca ilgili kanunda: “Belediyeler veya valilikler mahallin ve çevrenin özelliklerine göre yapılar arasında uyum sağlamak, güzel bir görünüm elde etmek amacıyla dış cephe boya ve kaplamaları ile çatının malzemesini ve rengini tayin etmeye yetkilidir. Bu Kanunun yürürlüğe girmesinden önce yapılmış olan yapılar da bu hükme tabidir” ifadesi de yer alarak, bu hususta belediyeler ve valiliklerin görevli, kılındığı yer almıştır (m.21).

İmar Kanunu, “kentsel alanlardaki düzenli yapılaşma” nın gerçekleştirilmesinin, tarihi, doğal, kültürel zenginliklerin korunmasını gerçekleştirecek önemli kanuni düzenlemelerden bir tanesidir. Kent planlarının, “nesnellik, akılcılık, açıklık vb. ilkelerine uygun olarak yapılmaması veya planların denetlenmemesi ya da planlara uyulmaması aynı zamanda sık sık imar planlarının değiştirilmesi ve çıkarılan imar aflarının yanı sıra açıktan ya da el altından gecekondulaşmaya izin verilmesi” suçları, şehirlere karşı işlenen önemli suçlar arasındadır. Bu doğrultuda, İmar

⁹¹ Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 04.07.2011 tarihli ve 27984 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 644 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur.

Kanunu'nun oldukça önemli olduğu ifade edilebilir. İmar Kanunu'na göre yetkili makamların vermiş olduğu “yapı ruhsatlarına ve eklentilerine” uyulmadan inşa edilen veya ruhsatı alınmadan inşa edilen yapılar, şehirde yaşayanların “sağlıklı, dengeli, aynı zamanda tarihi ve kültürel dokusunun yanında doğal güzellikleri korunmuş bir çevrede yaşama hakkının ihlali” anlamına gelmektedir. Bunlara ek olarak, yapılan bu yapılar şehirlerin “ulaşım haklarından dolaşım haklarına kadar pek çok hak ve özgürlüklerini” ellerinden almakta ve görüntü kirliliğine sebebiyet vermektedir (Özbey ve Özel, 2015: 39).

İmar Kanunu'nda sağlıklı ve dengeli çevre hakkını koruma kapsamında yerel yönetimlere düşen görev ve sorumluluklar konusunda;

“İl çevre düzeni planında açıkça belirtilmediği takdirde, ihtiyaç duyulması hâlinde, köyün gelişme potansiyeli ve gelişme düzeyi de dikkate alınarak köy yerleşik alan sınırları ve özel kanunlara ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla bu alanlarda yapılaşma kararı ve ifraz şartları belediye sınırı il sınırı olan yerlerde büyükşehir belediye meclisi, diğer yerlerde il genel meclisi kararı ile belirlenir. Tespitler kadastro paftasına işlenerek tapu sicilinde belirtilir. İhtiyaç duyulması hâlinde mevcut köy yerleşik alan sınırları il genel meclislerince yeniden belirlenebilir” ibaresi yer almaktadır (m.27).

Bu maddeden anlaşılaacağı üzere İmar Kanunu içerisinde köylere de yer verilmiştir ve köy sınırları içerisinde kimi hususlarda il özel idareleri(il genel meclisleri) söz hakkına sahip olduğu görülmektedir.

Son olarak İmar Kanunu'nda, belediyelerin imar programı hazırlaması ile ilgili ve bu programların belediye meclisinde kabul edildikten sonra kesinleştiğine dair: “İmar programları, kamulaştırma ve kısıtlılık halı” başlığı altında;

“Belediyeler; imar planlarının yürürlüğe girmesinden en geç 3 ay içinde, bu planı tatbik etmek üzere 5 yıllık imar programlarını hazırlarlar. Beş yıllık imar programlarının görüşülmesi sırasında ilgili yatırımcı kamu kuruluşlarının temsilcileri görüşleri esas alınmak üzere Meclis toplantısına katılır. Bu programlar, belediye meclisinde kabul edildikten sonra kesinleşir” ibaresi bulunmaktadır (m.10).

5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda⁹² da, “İmar kirliliğine neden olma” başlığı altında yer alan 184. maddede imar kirliliği bir suç olarak ifade edilmiştir (5237 Sayılı Kanun, m.184). Türk Ceza Kanunu m. 184/1’de düzenlenen suçun konusu, “belediye sınırları veya özel imar rejimine tabi yerlerde” bulunan binadır. Yani “belediye sınırları veya özel imar rejimine tabi yerler dışında” bulunan binalar, Türk Ceza Kanunu m. 184/1 hükmüne konu teşkil etmemektedir (Giyik, 2018: 76).

5326 sayılı Kabahatler Kanunu'nda ise “İşgal” (m.38) ve “Afiş asma” (m.42) başlığı altında belediyelere bir takım görev ve sorumluluklar verilmiştir. Madde 38’de:

“(1) Yetkili makamların açık ve yazılı izni olmaksızın meydan, cadde, sokak veya yayaların gelip geçtiği kaldırımları işgal eden veya buralarda mal satışı arz eden kişiye, belediye zabıta görevlileri tarafından elli Türk Lirası idarî para cezası verilir.”

“(2) Yetkili makamların açık ve yazılı izni olmaksızın meydan, cadde, sokak veya yayaların gelip geçtiği kaldırımlar üzerine inşaat malzemesi yığan kişiye, belediye zabıta görevlileri tarafından yüz Türk Lirasından beşyüz Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir.”

“(3) Özel kanunlardaki hükümler saklıdır” ifadesi yer almaktadır. Madde 42’de de:

“(1) Meydanlara veya parklara, cadde veya sokak kenarlarındaki kamuya ait duvar veya alanlara, rızası olmaksızın özel kişilere ait alanlara bez, kâğıt ve benzeri afiş ve ilân asan kişiye, yüz Türk Lirasından üçbin Türk Lirasına kadar idarî para cezası verilir. Aynı içerikteki afiş ve ilânlar, tek fiil sayılır.”

“(2) Birinci fıkra hükmü, yetkili makamlardan alınan açık ve yazılı izne dayalı olarak asılan afiş ve ilânlar açısından uygulanmaz. Bu izinde, afiş ve ilânın asılacağı zaman dilimi açık bir şekilde gösterilir. Bu afiş ve ilânlar izin verilen gerçek veya tüzel kişi tarafından bu sürenin dolmasını müteakip derhal toplatılır. Toplatma yükümlülüğüne aykırı hareket edilmesi halinde birinci fıkra hükmüne göre idarî para cezası verilir.”

⁹² 12.10.2004 Tarih ve 25611 Sayılı Resmi Gazete, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> , (Erişim Tarihi: 19.12.2018).

“(3) Bu afiş ve ilânların kaldırılmasına ilişkin masraflar da ilgili kişilerden ayrıca tahsil edilir”.

“(4) Bu kabahatler dolayısıyla idarî para cezasına, kolluk veya belediye zabıta görevlileri karar verir.”

“(5) Özel kanunlardaki hükümler saklıdır” ifadeleri bulunmaktadır.

Türkiye’de kimi belediyeler, şehrin görüntü kirliliğinden uzaklaşması adına yönetmelikler çıkararak bu durumu engellemek adına çözümler üretmektedirler. Örneğin Konya Büyükşehir Belediyesi bu hususta önemli bir adım atmış ve 2016 yılında “Şehir Estetiği Yönetmeliği” çıkarmıştır. Bu yönetmelik:⁹³

“Konya Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde reklam, tabela, gölgelik (tente, saçak, boş alan, yapı ve arsa kullanımının, iletişim ve haberleşme araçlarının yol açtığı görsel kirliliği ortadan kaldırmayı, reklam asma ve ticari tabela kullanımını düzenlemeyi, şehir estetiğine katkıda bulunmayı, düzenli bir kentsel çevrenin oluşturulmasını, görüntü kirliliğinin önlenmesini ve bu işleri yapan gerçek ve tüzel kişilerle kamu kurum ve kuruluşlarının uymak zorunda bulundukları esasları belirlemeyi amaçlamaktadır.” (m.1)

Aynı şekilde Sivas Belediyesi de bu yönde bir çalışmada bulunarak kendi “Şehir Estetiği Yönetmeliği⁹⁴”ni oluşturmuştur (Sivas Belediyesi Şehir Estetiği Yönetmeliği, sivas.bel.tr). Sivas Belediyesi sınırları içerisinde olmak üzere Konya Büyükşehir Belediyesi’nin hazırlamış olduğu yönetmelik ile aynı amacı taşımaktadır. Her ne kadar görüntü kirliliği hususunda yerel yönetim birimlerinin daha çok yolu olduğu ifade edilse de şehirlerdeki görüntü kirliliği hususu mevzuatta yerini aldığını ve belediyeler de bu doğrultudaki rollerini gerçekleştirmek için gereken çalışmaları uyguladığını belirtmek doğru olacaktır.

Ancak 2018 yılı itibarıyla “İmar Barışı” adı altında yapılacak düzenleme ile yönetmelikteki boşluklardan yararlanan vatandaşlar, kendi kanunlarını kendi kurallarını ortaya koyarak yerel yönetimlerin itibarsızlaşmasına sebep olurken yerel

⁹³ Konya Büyükşehir Belediyesi Şehir Estetiği Yönetmeliği, <http://www.konya.bel.tr/mevzuat/25.pdf> , (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

⁹⁴Sivas Belediye Başkanlığı Şehir Estetiği Yönetmeliği, http://sivas.bel.tr/Files/PDF/Sivas_ehir_Estetik_Yonetmelii.pdf , (Erişim Tarihi: 15.11.2018).

yönetimlerin de kaçak yapılaşmayı engellemek için herhangi bir teşebbüste bulunmadığı söylenebilir (İlik, www.fethiyehaber.com, 2018).

Çevre düzeni planı, 14.06.2014 gün ve 29030 sayılı Resmi Gazete’ de yayımlanan “Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği”⁹⁵ tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre;

“Çevre düzeni planı: Varsa mekânsal strateji planlarının hedef ve strateji kararlarına uygun olarak orman, akarsu, göl ve tarım arazileri gibi temel coğrafi verilerin gösterildiği, kentsel ve kırsal yerleşim, gelişme alanları, sanayi, tarım, turizm, ulaşım, enerji gibi sektörlerle ilişkin genel arazi kullanım kararlarını belirleyen, yerleşme ve sektörler arasında ilişkiler ile koruma-kullanma dengesini sağlayan 1/50.000 veya 1/100.000 ölçekteki haritalar üzerinde ölçeğine uygun gösterim kullanılarak bölge, havza veya il düzeyinde hazırlanabilen, plan notları ve raporuyla bir bütün olarak yapılan planı..” şeklinde ifade edilmektedir (m.4).

Bu yönetmeliğin amacı ise 1. maddesinde;

“Fiziki, doğal, tarihi ve kültürel değerleri korumak ve geliştirmek, koruma ve kullanma dengesini sağlamak, ülke, bölge ve şehir düzeyinde sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek, yaşam kalitesi yüksek, sağlıklı ve güvenli çevreler oluşturmak üzere hazırlanan, arazi kullanım ve yapılaşma kararları getiren mekânsal planların yapımına ve uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektir” şeklinde ifade edilmiştir (m.1).

Bu amacı gerçekleştirirken Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve buna bağlı olarak Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğünü, büyükşehir belediyeleri, belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde belediyeler, bu sınırlar dışında il özel idareleri ve ilgili mevzuatları uyarınca çeşitli görevleri gerçekleştirme yetkisine sahip kurum ve kuruluşlar katkıda bulunmaktadır (m.4).

3194 sayılı İmar Kanunu’nun “tanımlar” başlığı altında çevre düzeni planı, “varsa mekânsal strateji planlarının hedef ve stratejilerine uygun olarak yerleşim, gelişme alanları ve sektörlerle ilişkin alt ölçek planlarını yönlendiren genel arazi kullanım kararları çerçevesinde ilke ve kriterleri belirleyen, bölge, havza veya il bütününde

⁹⁵14.06.2014 Tarih ve 29030 Sayılı Resmi Gazete, Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19788&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=mekansal%20planlar>, (Erişim Tarihi: 12.09.2018).

hazırlanan, plan hükümleri ve raporuyla bir bütün olan plandır” şeklinde ifade edilmiştir (m.5). Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere çevre düzeni planları, imar kirliliği ve çarpık kentleşme gibi hususlarla yakından ilgilidir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’yi de etkisi altına alan göç olgusuyla çarpık yapılaşma meydana gelmiş ve bu doğrultuda sağlıklı ve dengeli çevrede yaşamayı gerçekleştirme amacı taşıyan çevre hakkı ihlal edilmeye başlanmıştır. Bu hususta özellikle yerel yönetim birimleri içerisinde belediyelere önemli görevler düşmektedir. 3194 sayılı İmar Kanunu’nda imar planları kavramı şu şekilde yer almaktadır;

“İmar Planları; Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planından meydana gelir. Mevcut ise bölge planı ve çevre düzeni plan kararlarına uygunluğu sağlanarak, belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım ve uygulama imar planları ilgili belediyelerce yapılır veya yaptırılır. Belediye meclisince onaylanarak yürürlüğe girer.” ifadesi yer almaktadır (m.8).

“Arazi kullanımı ve yapılaşmada sadece mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları ve imar planları kararlarına uyulur” (m.8). Bu doğrultuda, Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği önemlidir. Çünkü sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı olan çevre hakkının yerel yönetimler tarafından korunması hususunda özellikle belediyelere ve il özel idarelerine bir takım görevler vermektedir. Bu yönetmelikte çevre düzeni planlarına dair “esaslar, revizyon, ilave ve değişikliklerin hangi esaslar kapsamında yapılacağı, planların hazırlanması, hazırlatılması ve incelenmesine ilişkin idari ve teknik usullerin nasıl olacağı, planların onaylanması, yürürlüğe girmesi, ilanı, dağıtımı, uygulamaların izlenmesi ve denetlenmesine ilişkin esaslar” belirtilmiştir.⁹⁶

Çevre düzeni planlarının özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- *“Nazım ve uygulama imar planlarını bağlayıcı ve yönlendiricidir.”*
- *“Arazi kullanım kararlarını genel hatlarıyla belirler, üzerinden ölçü alınarak uygulamaya geçilemez.”*

⁹⁶ Çevre Düzeni Planı, <http://cevreonline.com/cevre-duzeni-planı/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2018).

➤ “Plan paftaları, plan uygulama hükümleri ve plan açıklama raporu ile bir bütündür.”⁹⁷

Büyükşehir Belediyeleri Kanunu’nun 7. maddesinde “Büyükşehir ve ilçe belediyelerinin görev ve sorumluluklar” belirtilmektedir. İlgili kanunun 7. maddesinde yer alan görevler içerisinde,

“Çevre düzeni plânına uygun olmak kaydıyla, büyükşehir belediye sınırları içinde 1/5.000 ile 1/25.000 arasındaki her ölçekte nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak; büyükşehir içindeki belediyelerin nazım plâna uygun olarak hazırlayacakları uygulama imar plânlarını, bu plânlarda yapılacak değişiklikleri, parselasyon plânlarını ve imar ıslah plânlarını aynen veya değiştirerek onaylamak ve uygulanmasını denetlemek; nazım imar plânının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmayan ilçe belediyelerinin uygulama imar plânlarını ve parselasyon plânlarını yapmak veya yaptırmak” yer almaktadır (m.7/b).

Bu doğrultuda İstanbul, Ankara gibi büyükşehir belediyeleri çevre düzeni planları mevcuttur. Çevre düzeni planları 1982 Anayasası’nın 56. maddesinde belirtilen sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını öngören çevre hakkını yerel yönetimlerin gerçekleştirmesi hususunda oldukça önemlidir.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı’nda çevrenin ve çevre hakkının korunması yönünde bir takım plan ve önlemler yer almaktadır. Plan, 13.02.2009 tarihinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Meclisi’nin kararı ile kabul edilmiş ve 15.06.2009 tarihinde Büyükşehir Belediye Başkanı tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. İklim değişikliğine yönelik önlemler, biyolojik çeşitliliğin korunması, sanayi alanlarının çevre sağlığını tehlikeye atmayan bir yapıya dönüştürülmesi, ağaçlandırma ve ormanla ekolojik bütünleştirme faaliyetleri, kentin kuzeyinde yer alan kuzey ormanlarının korunması, su havzalarının sürdürülebilirliği gibi konulara yer verilerek çevre hakkının korunması yönünde çeşitli çalışmalar için bir plan niteliğinde olmuştur (1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, www.ibb.gov.tr, ss.1-11).

⁹⁷ T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Düzeni Planı, <https://csb.gov.tr/sss/cevre-duzeni-planı>, (Erişim Tarihi: 03.09.2018).

2017 yılına ait İstanbul Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporunda çevre hakkını koruma çerçevesinde, yeşil alanların korunması ve geliştirilmesi, çevre koruma, su ve atık yönetimi, enerji ve aydınlatma konularına yer verilmiştir (İstanbul Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2017: ss.223-247).

1/100.000 ölçekli 2038 Ankara Çevre Düzeni Planı, çevre hakkını koruma yönünde çeşitli amaçlar içermektedir. Bu amaçlar doğal, kültürel, tarihsel, sosyal değerlerin korunarak geliştirilmesi, atık ve emisyon azaltma ile geri kazanım sistemleri oluşturarak; enerji, su ve kaynak verimliliğini gerçekleştirerek, gürültü, toprak, su ve hava kirliliğini önleyerek çevreyi koruyan malzeme kullanımı gibi hususlar, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama kalitesini arttırarak çevre hakkını koruyucu bir niteliğe bürünmektedir. Bu çalışmalar dışında altyapı, üstyapı hizmet kalitesini iyileştirerek yaşanabilir bir çevre sağlamak, sağlıklı kentsel dönüşüm projelerine daha fazla önem verilmesi hedeflenerek, sit alanları, yeşil alanlar, milli parklar, tabiat parkları gibi doğal güzelliğe sahip alanlar koruma kullanma dengesi gözetilerek farkındalık oluşturma, imar faaliyetlerinde erişebilirlik, yeşil alanların korunmasını sağlamak gibi amaçlara ve ilkelere sahiptir. Küresel ısınma dikkate alınarak suyu kontrollü kullanmak, arıtılan suları farklı alanlarda kullanmayı gerçekleştirecek sistemleri geliştirmek, biyoçeşitliliğin korunması, nesli tükenmekte olan bitki ve hayvanların korunması, göl, baraj ve akarsu havzaları ile birlikte kıyı ekosistemlerinin korunması, düzensiz yapılaşmanın önüne geçilmesi, atıkların sebep olduğu kirliliğin önüne geçilerek, atık depolama tesislerinin yapımını sağlayacak imar kararlarını üretmek hedeflenmektedir (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, 2038 Ankara Çevre Düzeni Planı, 2017: ss.3-8; ss.700-703).

Plan oluşturulurken, 2500 km yol gidilmiş, 25 ilçe belediye başkanı ziyaret edilerek ayrı ayrı görüşmeler yapılmış, bu görüşmelerde ilçe belediye yetkilileri ve ilçe belediye meclis üyelerine planlama süreci hakkında bilgilendirme yapılmış, ilçe belediyelerini çevre düzeni planı hakkında görüş ve önerileri almışlardır (Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, 2038 Ankara Çevre Düzeni Planı: 9).

3.3. Çevre Hakkı İhlalini Azaltacak Yeni Yaklaşımlar: Yenilenebilir Enerji Kullanımı

Küresel ısınmaya bağlı iklim değişiklikleri, nüfus artışı, kentleşme oranının yükselmesi ve çevresel kirlilikler ülkelerin doğayla dost, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmesine neden olmuştur. 1973 yılındaki birinci petrol krizinin sonrasında enerjinin değeri daha iyi artık anlaşılmış ve krizin yaşanmasının ardından ülkeler “*enerji kaynaklarını çeşitlendirme ve alternatif enerji kaynaklarını kullanma*” hususunun önemini kavramışlar ve farklı planlar oluşturma çabası içerisine girmişlerdir. Takvim 2000’li yılları gösterdiğinde yenilenebilir enerji hususunda çalışmalar artış göstermiştir (Karagöl ve Kavas, 2017: 8).

Sanayi devriminden bu yana, küresel enerji talepleri fırlamış ve bu talepleri karşılamak için yenilenebilir olmayan bir enerji kaynağı olan fosil yakıtlar kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kaynakları hızlı kullandığımızdan beri uzun vadede fosil yakıtların sürdürülebilir bir şey olduğunu ifade etmek mümkün değildir. Zaman içerisinde ülke nüfusunun büyümeye devam etmesiyle birlikte enerji ihtiyacının zaman içinde artmaya devam edeceğini düşünmek mantıklıdır; bu nedenle alternatifler şimdi ve özellikle gelecek nesiller için önemlidir (www.conserve-energy-future.com). Alternatif enerji, fosil yakıtların kullanımına alternatif olan bir enerji kaynağı için kullanılan bir terimdir. Genel olarak, geleneksel olmayan ve düşük çevresel etkiye sahip olan enerjileri gösterir. Alternatif terimi, bazı kaynaklara göre fosil yakıtlarla kontrast için kullanılır. Çoğu tanım ile alternatif enerji çevreye zarar vermez, onu önemli çevresel etkiye sahip olabilecek veya olmayabilecek yenilenebilir enerjiden ayıran bir ayrımdır. Yenilenebilir enerji ise sürekli yenilenen doğal süreçlerden üretilen enerjidir.⁹⁸ Yenilenebilir enerji çeşitleri, “*güneş enerjisi, rüzgar gücü, dalga enerjisi, dalga gücü ve gelgit gücü, jeotermal enerji, hidroelektrik güç, biyokütle enerjisi*” şekilde sınıflandırılabilir (Renewable Energy Sources, www.bbc.co.uk).

Türkiye coğrafi konumu itibariyle yenilenebilir enerji potansiyeli bakımından oldukça iyi bir konuma sahip olduğu bilinmektedir. Fakat uygun coğrafi konuma sahip olmasının yanında yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi hususunda düşük

⁹⁸ The Pennsylvania State University, “What is Renewable Energy?”, (2009, 15 Temmuz), <https://extension.psu.edu/what-is-renewable-energy> , (Erişim Tarihi: 12.07.2018).

seviyededir. Bu durumun nedenleri arasında, yenilenebilir enerji kaynakların maliyetlerinin yüksek olması ve yasal düzenlemelerde eksikliklerin yer alması sayılabilir. Türkiye'nin enerji sektöründeki dışa bağımlılığı dikkate alındığında coğrafi açıdan yenilenebilir enerji üretimi imkanına sahipken, bunu artıya dönüştürme uzun dönemde Türkiye için oldukça getirisi olacağını söylemek doğru bir yaklaşım olacaktır. Dünya'da modern yenilenebilir enerji üretiminin hızla artması Türkiye'deki yenilenebilir enerji yatırımlarının artmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin gelecekteki yenilenebilir enerji politika ve stratejileri başlıca şu şekilde sıralanabilir (Karagöl ve Kavas, 2017: ss.17-19):

- *“Fosil yakıtlara olan bağımlılığı ve buna bağlı riskleri azaltmak amacıyla yenilenebilir enerji üretim ve tüketimini teşvik etmek”*
- *“Yenilenebilir enerji kaynakları (hidroelektrik dahil) ile elektrik üretiminin payını en az yüzde 30 seviyelerinde tutmak”*
- *“Tarım sektörü potansiyellerinden daha fazla faydalanılarak biyoyakıt enerjisi kullanımını artırmak”*
- *“Mevcut yenilenebilir enerji kaynakları ile yapılan üretim miktarlarını artırmak.”*

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasında genellikle *“güvenirlilik, süreklilik, çevreye zarar vermemesi ve yapılarının tek kaynağa bağımlı kalmasından kaçınılması”* hususları önem arz etmekte ve benimsenmektedir (Kaplukan, 2014: ss.71-72). Türkiye'de kullanılan yenilenebilen enerji kaynaklarını ise *“güneş enerjisi, hidrolik enerji kaynağı, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji, biyokütle enerjisi”* olarak sıralamak mümkündür.⁹⁹

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve kullanımının arttırılması konusu; Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde belirlenen amaçlar doğrultusunda oldukça önem arz etmektedir. Bu sebeple yenilenebilir enerji kaynakları, merkezi hükümetin teşvik edici politikaları ve yoğun çabaları ile özel sektörü harekete geçirici faaliyetler ile birlikte yerel yönetim birimlerin de bir takım görev ve sorumluluklar almasını sağlamıştır. Şehirlerdeki nüfus arttıkça, yerleşim yerleri büyüdükçe su, elektrik ve ulaşım ile birlikte yaşanabilir çevre ihtiyacı artmakta ve buna uygun planlama ve alt üst yapı

⁹⁹ “Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Potansiyelleri”, (2018, 23 Şubat), <http://ekolojist.net/turkiyede-yenilenebilir-enerji-kaynaklari-potansiyelleri/>, (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

çalışmalarının sorumluluğu yerel yönetimler tarafından üstlenilmektedir. Bu doğrultuda pek çok belediye güneş panelleri kurmakta, çöplerden elektrik üreten tesisler oluşturmaktadırlar. Hatta daha yenilikçi adımlar atıp çamurdan dahi elektrik üreten belediye yönetimleri (Bursa Büyükşehir Belediyesi)¹⁰⁰ mevcuttur.

SHURA Enerji Dönüşümü Merkezi'nin yayınladığı raporda Türkiye'nin elektrik iletim hatlarının 2026 yılında şu anki duruma göre 6 kat daha fazla rüzgar ve güneş enerjisi kurulu gücünü kaldırabilecek güce sahip olduğuna dair bir takım bilgiler mevcuttur. Bu durumun daha net açıklaması, *“Türkiye’de üretilen elektriğin yüzde 30’dan fazlasının güneş ve rüzgardan gelmesi”* şeklinde ifade edilebilir.¹⁰¹ Bu doğrultuda yerel yönetimlere de yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması konusunda çeşitli proje ve mali imkana sahip olmasıyla birlikte, çevre hakkının korunması açısından önemli projelere imza atabileceği anlamına gelmektedir.

Ayrıca yerel yönetimler yenilenebilir enerji plan ve projeleri ile yurttaşlara ve özel sektöre de *“çevreyi koruyucu bir rol üstlenme”* özellikleri ile örnek olacaklardır. Dolayısıyla bu gibi uygulamalar ile yerel yönetimler toplumun bilinçlenmesi ve çevre hakkının korunması hususunda oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Belediyeler toplu taşıma araçlarında, bahçe ve sokak aydınlatmasında, temizlik işlerinde ve diğer idari kolluk görevi bünyesinde bulunan görev ve sorumluluklarını gerçekleştirirken ciddi bir enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Enerji elde etmelerinde yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaları kuşakların sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşama hakkını sunabilmek için önemli bir adım olabilmektedir.

3.3.1. Güneş Enerjisi

Güneş, dünyadaki en önemli enerji kaynağıdır. Güneş enerjisi ise elektrik, ısıtma(sıcak su) elde etmek amacıyla güneş ışıınımdan elde edilen yenilenebilir bir enerji kaynağı olarak ifade edilebilir. Güneş enerjisi, *“fotovoltaik”* ve *“güneş termal”* olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Bu enerji türlerinin nasıl enerji ürettiği konusu ise *“güneş fotovoltaik enerji, fotovoltaik hücreler ile elektrik üretir. Güneş termal enerji düz levha kolektörler ile sıcak su, güneş termal – elektrik*

¹⁰⁰ Detaylı bilgi için bakınız. “Çamurdan elektrik üretimi başladı”, (2017, 15 Mayıs), <https://www.bursa.bel.tr/camurdan-elektrik-uretimi-basladi/haber/23872>, (Erişim Tarihi: 29.03.2019).

¹⁰¹ “2026’da elektriğin yüzde 30’u rüzgar ve güneşten gelecek”, (2018, 6 Ağustos), <https://www.yesilhaber.net/2018/08/06/2026da-elektrigin-yuzde-30u-ruzgar-ve-gunesten-gelecek/>, (Erişim Tarihi: 13.08.2018).

santrallerinde ise elektrik üretir” şeklinde ifade edilebilir (Eldem, 2017:9; Selam, Özel ve Akan, 2013: 321).

Güneş enerjisi, mevcut potansiyeli bakımından ihtiyaç duyulan “*enerji ihtiyacının onbeşbin katı olan potansiyeli ve çevreye dost bir enerji şekli*” olması sebebiyle oldukça önemlidir (Kaplukan, 2014: 71). 1973-1974 yılları arasında dünyada ortaya çıkan enerji ile ilgili buhran sonrasında (Karagöl ve Kavas, 2017: ss.17-19), güneş enerjisi kullanımı da artmıştır (Kaplukan, 2014: 71).

Fosil yakıtlar, yenilenemez niteliğe sahip olmasından dolayı, ileriki dönemlerde dünyadaki ihtiyacı karşılamada yeterli gelmeyecektir. Bunun yanı sıra hava kirliliği, sera etkisi gibi olumsuz ve ciddi çevresel tehlikeleri barındırması sebebiyle, yenilenebilir enerji kaynakları küresel boyutta talep edilen ve istenilen bir enerji kaynağı olarak ifade etmek mümkündür (Kaplukan, 2014: 71).

Her sene güneşten dünyaya 60.000 kez, dünyadaki elektrik tüketimine tekabül eden 1.080.000.000 terawatt saat enerji gelmektedir. Aslında burada önemli olan nokta, güneş enerjisinin kullanımında makul maliyetler çerçevesinde farklı enerji şekillerine dönüştürerek yararlanmaktır. Çünkü bu maliyetlerin minimum seviyeye indirilmesi ile farklı enerji türlerine gereksinim duyulmayacağı ifade edilebilir (Eldem, 2017: 7).

Yenilenebilir Enerjiler 2018 Küresel Durum Raporu (Renewables 2018 Global Status Report)’nda fotovoltaik¹⁰² güneş, 2017 yılında yeni kurulan yenilenebilir enerji kapasitesinin yaklaşık %55’ini karşıladığı ve fosil yakıtların net ilavelerinden daha fazla kapasite ve nükleer güç birleştirdiği ifade edilmiştir (Renewables 2018 Global Status Report, 2018: 18).

Güneş enerjisi, doğayı koruyucu, temiz ve yenilenebilir olması niteliği ile dikkatleri üzerine çeken bir enerji türüdür. Türkiye’nin de bulunduğu konum itibarıyla güneş enerjisi potansiyeli yüksek olduğu bilinmektedir. Türkiye’deki bu durumun daha matematiksel şekilde ise “*ortalama yıllık toplam güneşlenme süresi 2.640 saat*

¹⁰² “PV: Photovoltaic; “photo” ışık ve “voltaic” elektrik, elimelerinin birleşiminden ortaya çıkmıştır. Fotovoltaik güneş hücreleri (Güneş panelleri, PV, FV, Güneş pili, Solar veya Solar panel olarak adlandırılmaktadır), yarı iletken malzemelerden üretilen ve üzerine güneş ışını geldiğinde elektrik üreten elektronik aygıtlardır.” Eldem, M. O., “Güneş Enerjisi”, TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni 2017/5, s.9.

(günlük toplam 7,2 saat), ortalama toplam ışıınım şiddeti 1.311 kWh/m²-yıl (günlük toplam 3,6 kWh/m²)” olarak ifade etmek mümkündür (Eldem, 2017: 8).

Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı (IRENA) Raporu’na göre güneş enerjisi fotovoltaik kurulu güç bakımından “*Türkiye 2016’da dünya ülkeleri sıralamasında 844 MW ile 25’inci sırada idi. 2017’de Türkiye kurulu gücü 3.422 MW’lık kapasite ile sıralamada 13’üncü sırada yer almıştır.*”¹⁰³Türkiye’de 2018 Haziran ayı sonundan itibaren lisanssız “4.703 megawatt, lisanslı 23 megawatt; toplam fotovoltaik güneş enerjisi santrali kurulu gücü 4.726 megawatt’tır”¹⁰⁴

Türkiye’deki yerel yönetimler de çevreye zarar vermeyen, çevre hakkını koruyucu nitelikteki yenilenebilir enerji kaynaklarının artırılması amacıyla çalışmalar sürdürmektedirler. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi güneş enerjisi kullanımını yaygınlaştırma gayesiyle çeşitli projeler gerçekleştirmektedir. Bu doğrultuda Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, Türkiye’de 2017 yılında “*ilk kez*” gerçekleştirilen uygulamayla şehrin otogarına kurmuş olduğu Güneş Enerji Santrali ile otogarın enerji gereksinimini gidererek, fazladan üretilen enerjinin satışını gerçekleştirerek mali kazanç edinilmekte ve ülke ekonomisine fayda sağlanmaktadır.¹⁰⁵

Diyarbakır otobüs terminali, güneş enerji panelleriyle “*20 ayda bir buçuk milyon megavat*” elektrik üreterek terminalin elektrik ihtiyacını karşılanmaktadır (www.trthaber.com). Ayrıca Diyarbakır *Sümerpark Güneş Enerji Santrali*, Türkiye’nin 1493’üncü, Diyarbakır’ın 10’uncu büyük enerji santrali olma özelliğini taşımaktadır. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2018 yılında Şehirler Arası Terminal İşletmeleri ile Sümerpark’ da bulunan, çevreye zarar vermeyen

¹⁰³ “Güneş Enerjisi Kurulu Gücü açısından Türkiye Avrupa ülkeleri sıralamasında ise 2016’da 15’inci iken, 2017’de 7’inci sıra ile en hızlı yükselen Ülkeler arasında yer alıyor.”, <https://www.solar.ist/irena-raporuna-gore-gunes-enerjisi-kurulu-gucunde-13-siraya-yukseldik/>, (Erişim Tarihi: 11.06.2018).

¹⁰⁴ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Güneş”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Gunes> , (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

¹⁰⁵ “Türkiye’nin ilk güneş enerjili otogarı artık Diyarbakır’da.”, (2017, 28 Temmuz), <https://tr.sputniknews.com/cevre/201707281029462613-turkiye-gunes-enerjili-otogar-diyarbakir/> , (Erişim Tarihi: 21.06.2018).

yenilenebilir enerji kaynaklarından Güneş Enerji Santralleri'nden “2 bin 253 MW enerji üreterek 1 milyon 153 bin 038 TL” gelir elde etmiştir.¹⁰⁶

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin Şirketlerinden İstanbul Enerji ve bağlı kuruluşlardan İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi ve temiz su kaynaklarından biri olan “Büyüçekmece Gölü üzerinde Türkiye'deki ilk Yüzer Güneş Enerji Santrali”ni oluşturmuştur.¹⁰⁷ Ayrıca, Yeşil Dünya Örgütü(The Green World Organization) tarafından gerçekleştirilen “Yeşil Dünya Ödülleri (Green World Awards)” yarışmasına, “Büyüçekmece Yüzer Güneş Enerjisi Santrali” projesiyle katılan İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi, “Küresel Altın Ödül” almıştır (www.ih.com.tr). Bu proje, 350.000 kWh elektrik üretimi ile 106 kişinin günlük hayatında ihtiyaç duyduğu (konut, sanayi, metro ulaşımı, resmi daire, çevre aydınlatması gibi) tüm elektrik enerjisi ihtiyacını karşılama kapasitesine sahiptir. Türkiye'nin ilk Yüzer GES, 960 adet 260 Watt'lık güneş paneline ve günlük 260 hanenin enerji ihtiyacını karşılayacak güce sahiptir. Yüzer GES, suyun soğutucu etkisi sebebiyle karadaki güneş enerjisi sistemine nazaran daha verimli olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca üretilen elektrik ile “yıllık 164 ton karbondioksit salımını” engelleyerek çevre dostu bir anlayışa sahip olduğu ifade edilebilir.¹⁰⁸

Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2016 yılında çiftçi dostu bir uygulama ile tarımsal sulamada enerji maliyetini sıfırlamak amacıyla Döşemealtı ilçesi Mellidağ Bölgesi'nde 33 bin metrekarelik bir yerde “güneş tarlası” oluşturmuştur. Bu tarlada, 600 kilowatt gücündeki güneş enerji santrali kurulmuş ve çiftçiler ücretsiz şekilde tarımsal sulama faaliyetlerini gerçekleştirebilecekleri bir uygulamaya kavuşmuşlardır (antalya.bel.tr). Bu santralle birlikte Döşemealtı Belediyesi %40 oranda tasarruf

¹⁰⁶ “GES’lerden 1 milyon 153 bin TL gelir elde edildi”, (2019, 1 Şubat), <https://www.haberturk.com/diyarbakir-haberleri/66529699-geslerden-1-milyon-153-bin-tl-gelir-elde-edildi>, (Erişim Tarihi: 20.02.2019).

¹⁰⁷ “İBB Türkiye'nin ilk yüzer güneş enerji santralini kurdu”, (2018, 4 Ağustos), <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/34143>, (Erişim Tarihi: 07.09.2018).

¹⁰⁸ “Yüzer GES günlük 260 hanenin enerjisini karşılıyor”, (2018, 18 Eylül), <http://www.hurriyet.com.tr/yuzer-ges-gunluk-260-hanenin-enerjisini-karsili-40959689>, (Erişim Tarihi: 10.02.2019).

sağlamaktadır. Ayrıca belediye, “2018 yılı (Aralık ayı hariç) 1178 mwh” elektrik üretmiş bulunmaktadır.¹⁰⁹

Eskişehir'de bulunan Tepebaşı Belediyesi Güneş Enerji Santrali'ne sahip Türkiye'de ilk kamu binalarından biri olarak yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasına, enerjinin etkin ve verimli tüketilmesi konusunda önemli bir yere sahip olduğu ifade edilebilir (www.tepebasi.bel.tr).

İzmir'de bulunan Bornova Belediyesi Güneş Enerjisi Santrali ile “2015 yılında 149 bin 445, 2016 yılında 163 bin 533, 2017 yılında 169 bin 39, 2018 yılının ilk 7 ayında da 106 bin 916 liralık” elektrik üretilmektedir. Böylelikle bu güneş enerji santrali ile birlikte hem gelir elde edilmekte hem de çevrenin korunmasına katkıda bulunularak çevrenin kirlenme sebeplerinden biri olan karbon salınımının önüne geçilen bu sistemden elde edilen gelirle çeşitli yatırımlar gerçekleştirildiği belirtilmektedir (www.bornova.bel.tr).

Muğla ve çevresi bulunduğu coğrafi konum itibariyle yüksek güneş enerjisi elde edilme potansiyeline sahiptir. 2013 yılında Muğla Büyükşehir Belediyesi tarafından faaliyete geçirilen ve Türkiye Cumhuriyeti Güney Ege Kalkınma Ajansı tarafından desteklenen Türkiye'de Lisanssız Elektrik üretimi alanında, Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi tarafından kabulü yapıp devreye alınan, ilk şebekeye bağlı “Fotovoltaik Sistem” olan güneş enerji santralinden elektrik elde ederek, Menteşe mezbaha tesislerinde kullandığı elektriğin yüzde 45'ini ürettiği elektriği kullanarak çevreye ve bütçesine katkı sağlamaktadır. 2013 yılında hayata geçen proje ile “güneş enerji santrali ile 2013 yılında 143 bin 334, 2014 yılında 156 bin 369, 2015 yılında 164 bin 051, 2016 yılı Kasım ayına kadar 129.444 KWh'lık(kilowatt saat) elektrik üretimi yapıldığını, mezbahada tüketilen elektriğin yüzde 45'inin Güneş enerji santralinden sağlandığı” ifade edilmektedir (www.mugla.bel).

Yerel yönetimlerden belediyeler haricinde köylerde de güneş enerji panellerinin kullanımına yönelik bir takım çalışmalar yapılmakta ve projeler yürütülmektedir. Özellikle 2018 yılının başlarından itibaren orman köylerinde güneş enerjisinden elektrik üretimi tesisleri yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır. Türkiye'de “7,3 milyon

¹⁰⁹ “Döşemealtı Belediyesi'nin GES projesi örnek oldu”, (2018, 18 Aralık), <https://www.haberturk.com/antalya-haberleri/65485081-dosemealti-belediyesinin-ges-projesi-ornek-oldu#>, (Erişim Tarihi: 28.02.2019).

orman köylüsü yaşıyor ve bu nüfus Türkiye'nin en yoksul kesimini" oluşturmaktadır. Proje, "sürdürülebilir enerji finansman mekanizmasının teknik ve ekonomik" açıdan gerçekleştirebilmek adına "Afyon, Çorum, Elazığ ve Konya" içerisinde dört orman köyünde pilot uygulama yapılacak ve ortaya çıkan durumlar ulusal platformlarda duyurulacak. "Orman Köylerinde Güneş Enerjisinden Elektrik Üretimi" için Sürdürülebilir Finans Mekanizması Projesi; Mart 2016 yılında başlamış ve tahmini bitiş süresi ise Mart 2020 olarak belirlenmiştir. Bu proje; "Orman ve Su İşleri Bakanlığı¹¹⁰ Orman Genel Müdürlüğü Orman ve Köy İlişkileri Dairesi Başkanlığı tarafından Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ile işbirliği içinde Küresel Çevre Fonu finansal desteği ile" yürütülmektedir.¹¹¹

Türkiye'de belediyeler dışında il özel idareleri ise çeşitli projelerle köylerde içme suyu tesislerinin gereksinim duyduğu elektrik için "güneş enerjisinden elektrik üreten sistem" kurulması konusunda çalışmalar yürütmektedirler.¹¹²

3.3.2. Rüzgar Enerjisi

Rüzgar enerjisi, rüzgar türbinleri ile rüzgarın kinetik enerjisinin kullanımıyla ortaya çıkan enerji türüdür (Selam vd., 2013: 321). Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde en geniş kullanıma sahip kaynaklar arasındadır. Rüzgar enerjisi, kullanımından kaynaklanan zararlı hava veya su kirliliği olmadan, kaynağı bol ve tamamen yenilenebilir olmakla birlikte güneşin aynı avantajlarına sahiptir. Ancak, güneş kadar sessiz olmaması ve bir çok insan, bir grup türbin estetiğinden, gözlerin ağırlı olduğu veya bölgenin doğal güzelliğini bozduğundan şikayet etmektedir (www.conserve-energy-future.com).

Global Wind Statistic 2017'ye göre, ülkeler yenilenebilir enerji kaynaklarından enerji üretiminde önemli bir yere sahiptir. Ancak küresel çapta ülkeler hidrolik

¹¹⁰ T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı

¹¹¹ "Türkiye'de 7,3 milyon orman köylüsü yaşıyor ve bu nüfus Türkiye'nin en yoksul kesimini oluşturuyor. Orman Köylerinde Güneş Enerjisinden Elektrik Üretimi için Sürdürülebilir Finans Mekanizması Projesi ile orman köylerinde güneş enerjisinden elektrik üretim tesislerinin yaygınlaştırılması hedefleniyor. Böylece proje Türkiye'de en muhtaç durumda olan orman köylüsüne yeşil enerjiye erişimin kapılarını açarken hem aşırı yoksul olan orman köylülerinin durumlarını iyileştirmeye yardımcı olacak hem de iklim değişikliğinin etkilerini azaltmaya katkı sağlayacak." "Orman köylerinde güneş enerjisinden elektrik üretim tesisleri yaygınlaştırılacak", (2018 1 Ocak), <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/01/solar-power-electric-generation-facilities-in-the-forest-village.html> , (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

¹¹² Bu çalışmaları gerçekleştiren il özel idarelerine örnek olarak; Aksaray İl Özel İdaresi, Kütahya İl Özel İdaresi, Karaman İl Özel İdaresi vb.

yerine rüzgar ve güneş enerji sistemlerinden yararlanarak elektrik üretme doğrultusunda hamlelerde bulunmaktadırlar. Dolayısıyla ilerleyen dönemlerde maliyetler hızlı bir şekilde düşürülerek, rüzgar ve güneş enerji üretimi çeşitli alanlarda kullanılarak yaygınlaşacaktır (Karagöl ve Kavaz, 2017: 16).

Rüzgar enerjisi, yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde “*en geniş kullanıma sahip kaynaklar*” arasındadır. Rüzgar enerjisi 2017 senesinde, Avrupa ve ABD’de enerji üretim kapasitesi bakımından önemli bir kaynak olmuştur. “*Kişi başına düşen ortalama rüzgar enerjisi kapasitelerine*” bakıldığında ise AB ülkelerinin ilk sıralarda yer aldıkları ifade edilebilir. “*Küresel ölçekte 2017 yılı için rüzgar enerjisi kapasite artışı 52 GW ve toplam kapasite ise yaklaşık 539 GW’tır*” (Global Wind Statistics 2017).

Rüzgar enerjisinin, çevre hakkının ihlaline sebebiyet veren fosil yakıtların kullanılmasıyla ortaya çıkan zararlı gazların oluşturmuş olduğu hava kirliliğini önleyici bir rol üstlendiği ifade edilebilir. Bu enerji şeklinin çevre dostu olması sebebiyle giderek yaygınlaşmaya başlamasıyla yerel yönetim birimlerinden özellikle belediyelere önemli çalışmalar gerçekleştirmektedirler. Türkiye’de bir çok belediye, rüzgar enerjisi üretimi konusunda çeşitli projeler oluşturmaktalar ve bu projeleri gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar.

Çanakkale’nin Lapseki ilçesine bağlı Umurbey Beldesi Belediyesi rüzgar gülü projesi ile yıllık ortalama 3,5 milyon kilowatt elektrik üretmesi hedeflenmektedir. Yaklaşık 1 ay içinde faaliyete başlaması planlanan rüzgar gülünden, aylık 100 ile 150 bin lira arasında gelir elde etmesi beklenmektedir. Bu uygulama ile hem kazanç elde edilmesi beklendiği hem de çevreyi korumada önemli bir adım atıldığı söylenebilir.¹¹³

Çorum Belediyesi tarafından, rüzgar hızının yüksek olması sebebiyle, Samsun’un Ladik ilçesinde Rüzgar Enerji Santrali’ne ait 4 türbinin kurulumu 20 Şubat 2018 tarihinde tamamlanmıştır. Üretime başladığından itibaren ilk sekiz ay içerisinde 10.000.000 kilowatt saat elektrik üretiminin yapıldığı ifade edilmektedir. Yıllık

¹¹³ “Umurbey Beldesi, rüzgar gülüyle kendi enerjisini üretecek”, (2018, 7 Haziran), <http://www.hurriyet.com.tr/umurbey-beldesi-ruzgar-guluyle-kendi-enerjisin-40861067>, (Erişim Tarihi: 15.09.2018).

enerji üretimi hedefi ise 15 Milyon kilowatt saat olarak belirtilmiştir (corumnews.com).

Bursa Büyükşehir Belediyesi, Türkiye’de yenilenebilir enerjide yerli olmanın önemini bilerek, elektrikli araçlar, çevre üretimleri gibi çalışmalarla da örnek alınması gereken yerel yönetimler arasındadır. Belediyenin talebiyle “Northel” şirketinin “özel olarak” ürettiği Türkiye'nin “yüzde 100 yerli ilk rüzgar gülleri”, Bursa'nın Mudanya ilçesinde kurulan santrale monte edilmiştir. Böylelikle belediye, yenilenebilir enerji konusuna büyük önem verdiklerini göstermektedirler.¹¹⁴

Bursa Büyükşehir Belediyesi rüzgar gülleri projesinin yanı sıra, yenilenebilir enerji kaynakları ile ilgili, “hidroelektrik santraliyle (HES) akan suyu, güneş enerjisi santraliyle (GES) güneş ışınlarını değerlendiren belediye”, yenilenebilir enerji üretimi hususunda önemli bir yer kazanmıştır.¹¹⁵

3.3.3. Jeotermal Enerji

Kentleşme olgusunun gelişim göstermesi, buna paralel olarak nüfus artışındaki hızlı artış, enerji kullanımını da arttırıcı bir fonksiyona sahip olduğu bir gerçektir. Sürdürülebilirlik noktasında yenilenebilir enerji kaynakları oldukça önem arz etmektedir. Jeotermal enerji de yenilenebilir niteliği ve çevreyi koruyucu fonksiyon üstlenme konusunda önemli bir kaynaktır (Ökmen ve Tuncer, 2009).

Jeotermal enerji, kullanılabilecek en temiz yenilenebilir enerji formlarından biridir. Yeryüzünün doğal ısıtma ve soğutma özelliklerinin tabakalardan geçirilen sıvıya aktarımını sağlamak için yeraltında çalışan sistemlerle yapılmaktadır (www.conserve-energy-future.com).

Jeotermal enerji, “ısı enerjisinin elektrik enerjisine dönüştürülmesinde; ısıtma ve kurutma işlemlerinde; merkezi sistemle ev ve seraların ısıtılmasında; kimyevi madde üretiminde; ayrıca tedavi maksatlı olarak kaplıcalarda ve kültür balıkçılığında” kullanılmaktadır (Ökmen ve Tuncer, 2009).

¹¹⁴ “Türkiye’nin ilk yerli RES’i Bursa’da”, (2017, 12 Ağustos), <https://www.bursa.bel.tr/turkiye-nin-ilk-yerli-res-i-bursa-da/haber/24413> , (Erişim Tarihi: 03.05.2018).

¹¹⁵ “Türkiye'nin ilk yerli rüzgar gülü Bursa'daki RES'te”, (2017, 13 Ağustos), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiyenin-ilk-yerli-ruzgar-gulu-bursadaki-reste-40548746> , (Erişim Tarihi: 24.09.2018).

Yenilenebilir enerji kaynaklarından olan jeotermal enerji, doğa dostu özelliği sebebiyle önemli bir enerji kaynağı olmasının yanı sıra geleneksel enerji türleri ile karşılaştırıldığında, ucuz enerji elde edilmesini sağlaması yönüyle de önemli bir enerji kaynağı olarak ifade edilebilir (Ökmen, 2007).

2017 yılında toplam 0.7 GW'lık yeni jeotermal enerji kapasitesi devreye girerek küresel toplamı yaklaşık 12 GW'a getirdi. Endonezya ve Türkiye yeni kapasitenin dörtte üçünü oluştururken, tesisler ayrıca Şili, İzlanda, Honduras, Meksika, ABD, Japonya, Portekiz, Macaristan'da da hayata geçirildi (Renewables Global Status Report, 2018: 20).

Türkiye jeotermal enerji kaynakları konusunda verimli olduğu söylenebilir. Ancak kaynaklar, “*teknik, finans ve yönetim*” gibi problemler sebebiyle gerekli ölçüde yararlanmadığını ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla jeotermal enerjinin optimal kullanımı ve küresel çevre sorunların önlenmesinde olumlu gelişmelerin yaşanabilmesi adına verimli bir jeotermal politikası oluşturulmasına ihtiyaç vardır (Ökmen ve Tuncer, 2009). Bu politikaların gerçekleştirilmesi hem Türkiye hem de dünyanın ihtiyaç duyduğu sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gerçekleştirmede oldukça önem arz etmektedir.

Türkiye’de 2007 yılında yürürlüğe giren 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu¹¹⁶ ile jeotermal enerjinin kullanımı düzenlemeye alınmış olup İl Özel İdarelerine yetki, görev ve sorumluluk verilmiştir. Kanunda idare kavramının karşılığı olarak yer alan il özel idarelerinin; arama ruhsatını Maden İşleri Genel Müdürlüğü’ne bildirmek (m.5); gerekli görülen hallerde, bedelini ödemek kaydıyla, MTA Genel Müdürlüğü’nden değerlendirme istemek (m.6) ; faaliyet raporlarının bir nüshasını MTA Genel Müdürlüğü’ne göndermek (m.7); faaliyetlerin denetlenmesi (m.9); ruhsat olmadan faaliyette bulunulduğunun tespiti halinde faaliyetleri durdurmak (m.11) gibi görevleri mevcuttur (5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, m.5, m.6, m.7, m.9, m.11).

Son zamanlarda “*kamu hizmeti - yerel hizmet*” arasındaki ilişki açısından teorikte ve pratikte ortaya çıkan ilerlemeler, Türkiye’yi de etkilemeye başlamıştır. Bu durum, jeotermal ısıtma hizmetindeki ilgisi ve yapabilirlik konularını arttırma noktasında

¹¹⁶ 13.06.2007 Tarih ve 26551 Sayılı Resmi Gazete, 5686 sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5686.pdf> , (Erişim Tarihi: 13.07.2018).

belediyelerin de dikkatini çekerek, olumlu etkilediğini ifade etmek mümkündür. Ancak bu konuda dikkat edilmesi ve önem verilmesi gereken husus, merkezi yönetimin yerel yönetimleri bu noktada yönlendirerek biraz daha ön planda olmasını sağlayarak, destekleyici politikaları yürürlüğe koymasının bir gereklilik oluşudur (Ökmen ve Tuncer, 2009).

Türkiye’de yerel yönetimler çevre hakkını korumak ve gelecek nesillere sağlıklı, yaşanılabilir bir dünya bırakmak adına bir takım çalışmalar yürütmektedirler. Bu çalışmalarda öncelikli görev belediyelere düşmekte ve diğer yerel yönetim birimleri ile koordinasyon içerisinde hareket edilmektedir. Öncelikle ülkedeki belediyeler yenilenebilir enerji kaynaklarının belediye entegrasyonunda ne gibi proje ve çalışmalar yaptıklarını çeşitli organizasyonlarda anlatmakta ve belediyeler arası işbirliği sağlayarak bu çalışmalarını desteklemektedirler.

3.3.4. Biyokütle Enerjisi

Biyokütle kaynaklarını bitkisel biyokütle kaynaklar, orman ve orman ürünlerinden elde edilen kaynaklar, hayvansal biyokütle kaynakları, organik çöpler, şehir ve endüstriyel kaynaklardan elde edilen biyokütle kaynakları olmak üzere sınıflandırmak mümkündür.¹¹⁷ Bu kaynaklardan elde edilen enerjiye ise biyokütle enerjisi adı verilmektedir (Aktaran Karayılmazlar, Saraçoğlu, Çabuk ve Kurt, 2011: 64).

Biyoenjerji, “*sıvı biyoyakıt (genellikle enerji zengini ürünlerden elde edilen), atık (evsel atıklar dâhil), katı biyokütle (odun, odun kömürü ve diğer biyokütle maddeleri) veya gaz (biyokütle çürümelerinden elde edilen)*” gibi maddelerden elde edilmektedir.¹¹⁸

¹¹⁷ T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Biyokütle”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Biyokutle> , (Erişim Tarihi: 15.01.2019).

¹¹⁸ “Günümüzde küresel enerjinin yüzde 80’i fosil yakıtlardan elde ediliyor. Yenilenebilir enerji kaynakları kömür, petrol ve doğalgaz gibi fosil yakıtlara olan bağımlılığı azaltmada en kritik rolü üstlenmektedir.”
http://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/yenilenebilirnerji_ve_enerjiverimlili_gi/kisakisayenilenebilirenerjikaynaklari/ , (Erişim Tarihi: 15.04.2019).

5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun¹¹⁹’nda biyokütle, “*ithal edilmemek kaydıyla; kentsel atıkların yanı sıra bitkisel yağ atıkları, tarımsal hasat atıkları dâhil olmak üzere tarım ve orman ürünlerinden ve bu ürünler ile atık lastiklerin işlenmesi sonucu ortaya çıkan yan ürünlerden elde edilen kaynakları ve sanayi atık çamurları ile arıtma çamurları*” olarak tanımlanmaktadır (m.2).

Dünya çapında biyoenerjinin modern kullanımı, politika ilgisinden ve düşük fosil yakıt fiyatları nedeniyle yavaş yavaş artmaktadır. Biyoenerji, küresel nihai enerji talebine en büyük yenilenebilir katkıdır ve toplamın enerji tüketiminin yaklaşık %13’ünü karşılamaktadır. Elektrik sektörü, 2017 yılında %11 artarak biyokütle üretimiyle daha hızlı bir büyüme göstermiştir. Yıl boyunca Çin ABD’yi geçip en büyük biyoelektrik üreticisi olmuştur. Taşımacılıkta ise biyoyakıt üretimi 2017 yılında %2,5 artış göstermiştir (Renewables Global Status Report, 2018: 22).

Türkiye’de elektrik ve ısı üretimi konusunda, biyokütle santrallerinde orman ve tarım ürünleri ile artıklarının, kullanılmayan odun kökenli malzemelerin, besin maddesi artıklarının yakılması ile yenilenebilir yeşil enerji üretimine katkıda bulunacaktır (Karayılmazlar vd., 2011: 66).

“*Biyolojik kökenli kaynaklar*”, insanlık tarihinin başladığı zamanlardan şimdiye kadar enerji üretmek için kullanılan yenilenebilir enerji kaynakları arasında var olmuştur. Bu kaynakların içerisinde orman ekosisteminde var olan odunsu materyaller oldukça önemlidir. Ağaçlardan elde edilen ürünlerden arta kalan kabuk, dal, kök, yaprak gibi parçalardan enerji edilmesi, sürdürülebilir enerjinin gerçekleştirilmesi ve hava kirliliğinin azaltılması konusundaki artırılarıyla günümüzde giderek önem kazanmaktadır (Karayılmazlar vd. , 2011: ss.64-65).

Biyokütlenin enerji üretimindeki artılarını:

- “*Sera gazı emisyonlarını azaltıcı ve küresel iklim değişikliğini yavaşlatıcı tek enerji kaynağı olması*”,
- “*Toprak koruma, su, enerji ve besin üretiminin güvence altına alınması, peyzaj değeri oluşturmaları*”,

¹¹⁹ 18.05.2005 Tarih ve 25819 Sayılı Resmi Gazete, 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5346.pdf> , (Erişim Tarihi: 11.09.2018).

- “Sürekli iş olanakları oluşturmaları”,
- “Devlete ekonomik ve siyasal avantajlar sağlaması” olarak saymak mümkündür (Karayılmazlar, 2011: 65-66).

Emta Enerji Genel Müdürlüğü yaptığı açıklama ile son dönemde biyokütle enerjisine ilginin arttığını ve yenilenebilir enerji kaynakları arasında rüzgar ve güneşin enerjisinin yanı sıra biyokütlerde de büyük potansiyel olduğunu ifade etmiş, zeytin çekirdeğinden samana, ormandaki yapraklardan kanalizasyona kadar hemen hemen her şeyin biyokütle alanında atık olarak değerlendirilebileceğini dile getirmiştir. Ayrıca Türkiye’deki var olan biyokütle kurulu gücünün oldukça düşük seviyelerde olduğunu ve mevcut biyokütle kaynaklarının değerlendirilmesi durumunda Türkiye’de, hem enerji üretimi hem de ısınmada kullanılabileceğini ve en az 20 bin megavatlık kapasite potansiyelin varlığından bahsetmiştir. Bu yüksek potansiyele sahip olunmasına rağmen Türkiye’de şu an biyokütle enerjisi konusunda faaliyet gösteren 56 adedi biyogaz üretimine yönelik olmak üzere toplam 69 adet biyokütle gazlaştırma, atık ısı ve pirolitik yağ enerji santrali bulunmaktadır. Ayrıca 1 adedi biyodizel ve 3 adedi biyoetanol olmak üzere sıvı biyoyakıt üretimi gerçekleştiren toplam 4 adet firma mevcuttur. Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü de Türkiye’nin biyokütle potansiyelinden bahsetmiş, biyokütle enerji üretiminin hem tarımsal hem de endüstriyel atıklardan kaynaklanan kirliliğin önlenmesi konusunda önemli olduğunu da ifade etmiştir (enerjiensitusu.org).

Çevreye duyarlı, yeşil enerji üretiminde rol oynayan biyokütle enerjisi ile enerji üretimi konusunda yerel yönetimler bazında biyokütle enerjisi elde edilmesindeki çalışmalara bakıldığında, uygulamada oldukça eksikliklerin var olduğu, değişen dünyada giderek önem arz eden bu tesislerin yeterli olmadığı ifade edilebilir.

Bu noktada, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Biyogaz Tesisi Projesi, sürdürülebilir enerji alanında İdealkent (Kent Araştırmaları Dergisi) ödülünü almaya hak kazanmıştır. Sürdürülebilir kentler ve yerel yönetimler ana temasıyla Fransa’nın Strazburg kentinde 26-28 Ekim 2018’de düzenlenen Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi’nde, 10 ülkeden gelen projeler arasından sıyrılan Biyogaz Tesisi Projesi ile kentin dikkat çekmesini sağlamıştır. Bu tesisin diğer bir önemi ise “Türkiye’de ilk kez kamu kurumu tarafından yatırımı gerçekleştirilen Biyogaz Üretim Tesisi” olmasıdır. Tesiste;

“70 ton büyükbaş süt hayvancılığında kaynaklanan sıvı gübre, 35 ton küçükbaş besi hayvancılığında kaynaklanan katı gübre, 40 ton tavukçuluktan kaynaklanan katı gübre, 5 ton da çim biçme atıklarından yararlanılacak. Mevcut atıklarla birlikte tesiste günlük 9 bin 939 metreküp biyogaz üretilecek. Böylece yıllık 8 milyon 234 bin 400 kilovat elektrik, 8 milyon 836 bin 917 kilovat eşdeğeri ısı üretilmesi” planlanmaktadır (gante.bel.tr)¹²⁰.

2014 Nisan ayından bu yana Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi, Şanlıurfa'da hayata geçirilen ve çalışanlarının büyük kısmı kadın olan katı atık depolama tesisinde işlenen çöplerden elde edilen enerjiyle günlük 30 bin konutun elektriği karşılanmaktadır. Saatte 2 bin metreküp metan gazını elektriğe çeviren tesiste aylık ortalama 2 bin 500 megavat elektrik üretilmektedir.¹²¹

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2016 yılında yapılan çalışma ile belediyeler tarafından toplanan 32 milyon ton atığın %61,2'si düzenli depolama tesislerine ve %9,8'i geri kazanım tesislerine gönderildiği tespit edilmiştir. Türkiye’de toplam 1399 belediye bulunduğunu göz önüne aldığımızda, düzenli depolama tesislerine götürülecek katı atıklarla elde edilebilecek enerjinin büyüklüğünün ve diğer enerji kaynaklarına oranla üstünlükleri düşünüldüğünde, atıkların biyokütle enerjisine dönüştürülmesi ciddi oranda çevresel ve maddi kazanç sağlayacağını söylememiz mümkündür.

3.3.5. Hidrolik Enerji

Hidrolik enerji, *“suyun akış veya düşüş hızı neticesinde güç kazanması ve bu gücün elektrik enerjisine dönüştürülmesiyle elde edilen bir enerji şeklidir.”* Bu enerji çeşidi, *“temiz ve düşük maliyetli bir yenilenebilir enerji kaynağı”* olmasından dolayı sera gazı salınımını azaltarak çevre sorunlarının oluşumunu engelleyici bir niteliğe sahiptir. Hidroelektrik potansiyeli santraller aracılığıyla enerjiye dönüştürülür ve ucuz maliyete, en uzun çalışma süresi ve en yüksek verime sahip oldukları ifade edilebilir (Karagöl ve Kavaz, 2017: 20). Dünya çapında yenilenebilir enerji üretimi

¹²⁰ “Gaziantep’teki biyogaz tesisi projesi ödüle layık görüldü.”, (2018, 13 Ekim), www.haberturk.com/gaziantep-haberleri/63964480-gaziantepteki-biyogaz-tesisi-projesi-odule-layik-goruldu , (Erişim Tarihi: 12.01.2019).

¹²¹ “Katı atıklar kadınların elinde "enerjiye" dönüşüyor.”, (2018, 9 Aralık), <https://www.haberturk.com/kati-atiklar-kadinlarin-elinde-enerjiye-donusuyor-2254015-ekonomi> , (Erişim Tarihi: 05.01.2019).

gün geçtikçe artış göstermektedir. Kurulu yenilenebilir enerji güç kapasitesini, “*en fazla hidrolik, rüzgar ve güneş enerjisi*” oluşturmaktadır (Biberci, Özhüner ve Çelik, 2018: 82). 2017 yılında hidroelektrik kapasitesine yapılan yaklaşık 19 GW’lık küresel eklemeye toplam kapasite yaklaşık 1,114 GW olmuştur. Çin, 2017 yılında yeni tesislerin yaklaşık % 40’ını oluşturan yeni hidroelektrik kapasitesinin devreye alınmasında uzun yıllar boyunca süren liderliğini devam ettirmektedir ve bunu Brezilya, Hindistan, Angola ve Türkiye takip etmektedir. 2017 yılında hidroelektrik sektörünün öncelikleri arasında, hidroelektrik kaynakların daha sürdürülebilir şekilde geliştirilmesine, iklim değişikliği esnekliğinin artmasına ve devam eden modernizasyon çabaları ile mevcut ve yeni tesislerin dijitalleştirilmesine yönelik gelişmeler yer almaktadır (Renewables Global Status Report, 2018: 22).

Türkiye’de hidrolik enerji, yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde yüksek potansiyele sahiptir. Tamamen yenilenebilir kaynak olan bu enerji şekli, ülkemizde başta elektrik üretiminde “*en fazla katkı yapan kaynakları*” içerisinde bulunmaktadır (Karagöl ve Kavaz, 2017: 20). “*2000 yılında 11 bin 175 MW olan hidrolik enerji kurulu gücü 2016 yılı sonunda yaklaşık yüzde 140 oranında artarak toplamda 26 bin 681 MW seviyelerine ulaşmıştır. Bunun 19 bin 558 MW’ı barajlı ve 7 bin 123 MW’ı ise akarsu tipindedir. 2023 hedefleri kapsamında hidrolik enerji kurulu güç kapasitesinin 36 bin MW*” düzeyine yükseltilmesi hedeflenmektedir (Karagöl ve Kavaz, 2017: 20).

Yerel yönetim birimleri içerisinde birçok belediye kendi elektriklerini üretmek adına hidroelektrik santralleri kurmakta veya kurulması için gereken fizibilite çalışmaları yürütmektedirler. Sakarya Büyükşehir Belediyesi, hidroelektrik santrali inşa edilmesi açısından “*ADASU HES*” projesiyle “*bir yerel yönetimin gerçekleştirmiş olduğu ilk proje olma*” özelliğini taşımaktadır. Sakarya Büyükşehir Belediyesi Su ve Kanalizasyon İdaresi tarafından “*Erenler ilçesinde inşa edilen HES yılda ortalama 45 Milyon Kilowatt enerji üreterek her yıl 8 Milyon lira tasarruf edilmesine*” katkıda bulunmaktadır. Ayrıca “*nehirin akış dengesi düzenlenmesine*” ve “*60 kilometre uzunluğundaki bölümü de katı atıklardan temizlenmesine*” yardımcı olmaktadır (www.sakarya-saski.gov.tr).

Konya Büyükşehir Belediyesi, “Konya Ovası Projesi’nin (KOP) en önemli ayaklarından biri olan Mavi Hidroelektrik Santrali Projesi”dir. Bu santral, Konya’daki en büyük ve en çevreci hidroelektrik santrali olma özelliği taşımasının yanı sıra 2019 yılının ortalarında faaliyete geçirilmesi planlanmaktadır. Mavi Hidroelektrik Santrali’nde yıllık enerji üretimi 68 milyon Kilowatt saat olarak hesaplanmıştır. Santralde üretilen elektrik, 100 bin nüfuslu bir yerleşim yerinin enerji ihtiyacına denk gelmektedir (www.konya.bel.tr).

Hidroelektrik potansiyeli yüksek olan Türkiye’de, hidroelektrik santrallerin yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde önemli yer almasına karşın hidroelektrik santrallerinin yapıldığı bölgelerde ekosistemin ciddi zarar gördüğüne dair pek çok görüş mevcuttur. Ancak doğru yerde doğru planlama sonucunda su kaynaklarından yararlanarak hidroelektrik üretimi gerçekleştirirken nehir ekosistemlerinin korunması da mümkün olabilir. Bunu gerçekleştirebilmek için hidroelektrik santralleri planlamaları Entegre Havza Yönetimi planlaması çerçevesinde yapılandırılmalı, santrallerin sosyal, ekonomik ve çevresel etki analizleri bağımsız, bilimsel ve katılımcı süreçlerle gerçekleştirilerek, denetim konusundaki mekanizmalara işlerlik kazandırılmalı ve hidroelektrik sektörü katı ve ölçülebilir sürdürülebilirlik standartları doğrultusunda gelişim göstermelidir¹²²

Fosil yakıtlara olan bağımlılığımız ve enerji ihtiyacının giderek artması göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Ancak bu noktada önemli olan husus, doğayı hiçe sayan ve doğanın kontrolsüz biçimde ilerleyen ekonomik anlayış yerleşmeye başlamıştır. Bu noktada her hidroelektrik santrali projesi için Çevresel Etki Değerlendirmesi Raporu süreci zorunlu olmalı ve suyun kullanımına yönelik tüm projeler “üstün kamu yararı” göz önüne alınarak gerçekleştirilmelidir. Kısacası bu projeler, su kaynaklarının ekolojik yapılarını koruyucu bir fonksiyon üstlenmeli, sürdürülebilir yapısını bozucu işlevlerden uzak olacak şekilde planlanmalı ve hayata geçirilmelidir (Turhan, Çağatay ve Keçeci, 2015: ss.69-75). Bu noktada yerel yönetim birimlerine düşen görev ve sorumluluk, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın uyarıları ve talimatları doğrultusunda görevlendirildikleri takdirde, gerekli idari para

¹²² “WWF-Türkiye’nin HES Stratejisi”, https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/ayak_izinin_azaltilmasi/su/yenilenebilir_enerjinin_surdurulebilirli_riigi/wwf_turkiyenin_hes_stratejisi/, (Erişim Tarihi: 11.01.2019).

cezası veya raporu alıncaya dek inşaat faaliyetlerinin durdurulması gibi hususlarda gerekeni yapmasıdır.

3.4. Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Çevre Hakkını Etkin Bir Şekilde Koruma Konusundaki Gereksinimleri

Çalışmanın bu bölümünde, çevre ve çevre hakkının gerçekleştirilmesi konusunda yerelde önemli bir role sahip olan yerel yönetimlerinin ne gibi gereksinimlerinin var olduğu hususu üzerinde durulacaktır.

Yerel yönetimler, sorumluluk ve yetki alanlarına paralel olarak, çevre ve çevre hakkını koruyucu nitelikte bir politikalar oluşturması ve uygulaması gerekmektedir. Fakat kaliteli hizmet sağlayabilmek adına özellikle çevre hakkını koruyucu rolünün önemli olması sebebiyle belediyelerin verimli çalışmalar sunabilmesi için “*mali ve idari açıdan özerk olmalı*” ve “*mevzuatın da merkezi idareden bağımsız politikalar geliştirmeleri*” için koşulların var olması gerekmektedir (Çiftçioğlu, 2016: 47).

Çevre hakkını ihlal eden çevre sorunları, insanların hayatla ilgili olan faaliyetleri sonucu meydana gelmektedir. Yerel yönetimlerin görev ve sorumlulukları, insan hayatı ve bu hayatın daha iyi yaşanılabilmesi adına gerçekleştirilecek çalışmalardan oluşmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimler olmadan çevrenin korunması mümkün değildir (Geray, 1998: 64). Türkiye’de mevcut yerel yönetim birimleri olan belediyeler, il özel idareleri ve köyler içerisinde özellikle belediyelerin çevreyi etkin şekilde koruma konusunda ihtiyaçlarını; yetki karmaşası, mevzuatın toplu şekilde olmayışı, yeterli gelmeyen personel ve nitelikli eleman gereksinimi, merkezden ve yerel arasındaki eşgüdüm eksikliği, çevre ile ilgili doğru ve güncel verilerin olmayışı, çevre planlamasında karşılaşılan problemler, mali kaynak konusundaki gereksinimler, kanuni düzenlemelerden kaynaklanan bir takım sıkıntılar olarak sıralamak mümkündür (Alıcı, 2008: 251).

Bu hususta ülkemizde özellikle belediyelerin çevre konusundaki görevleri sosyo-ekonomik gelişme ve kentleşme sürecinin giderek hızlanmasıyla doğru orantılı olarak artmaktadır. Belediyelerin “*çevre sorunları ile mücadele etmede ve çevre hakkının uygulamaya yansıtılabilmesinde siyasi, mali ve örgüt olarak güçlendirilmesi*” gerekmektedir (Kaypak, 2017: 12).

3.4.1. Kanuni Düzenlemeler Konusundaki Gereksinimler

Yerel yönetimler çevre hakkını korumada ve geliştirmede 5393 sayılı Belediye Kanunu, 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu, 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu, 442 sayılı Köy Kanunu, 2872 sayılı Çevre Kanunu, 3194 sayılı İmar Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu gibi çeşitli kanunlar ve çevre ile ilgili bir takım yönetmeliklerle görev ve sorumluluk altına girdiği hususuna çalışmanın önceki bölümlerinde bahsedilmiştir. İlgili kanun ve yönetmelikler incelendiğinde, özellikle yönetmelikler hususunda yerel yönetim birimleri içerisinde kimi zaman belediyelere bir takım görev ve sorumluluklar yüklenilmiş olduğu, kimi zamanda yerel yönetim birimlerinden herhangi birine görev ve sorumluluk verilmediği görülmüştür. Özellikle çevre hakkı ihlallerine sebebiyet veren çevre sorunlarından olan hava kirliliği hususu ile ilgili mevzuat hükümlerinde açık şekilde yerel yönetimlere doğrudan ve açıkça görev ve sorumluluk verilmemektedir. Hava kirliliğine paralel olarak gelişen iklim değişikliği ve sera gazı emisyonu mücadelesi gibi konularda da hukuki düzenlemelerin yeterli olmadığı ve bu mücadeleyi özendirici veya zorlayıcı bir nitelik taşımadığını söylemek mümkündür (Orhan, academia.edu: 614).

Son zamanlarda özellikle Konya Büyükşehir Belediyesi ve Sivas Belediyesi, şehir ve kent estetiğini korumak amacı doğrultusunda çevre ve çevre hakkının gerçekleştirilmesi adına yönetmelikler çıkarmış¹²³ ve belediye olarak uygulamaya geçmişlerdir. Bunun gibi örnekler artırılması adına çıkarmış oldukları yönetmelikler diğer belediyelere de örnek teşkil etmelidir.

Yerel yönetimlerin özellikle kentlerin yönetimi ile ilgilenen birimleri, çevre ve çevre hakkının korunması ve çeşitli sorunlar karşısında yasal ve siyasal gücü kendilerinden beklenen görev ve sorumlulukları yerine getirmesini engellediğini ifade etmek mümkündür. Bu sebeple yetkisi ve mali kaynağı olmayan kendinden aşırı görev beklenen kent yönetimleri, kentte yaşanan problemlerin çözümünü kolaylaştırmadan yeni sorunların çıkmasını engellemeye çalışmalarını beklemek yanlış bir düşünce olacaktır (Güven ve Alan, 2017: 1060).

¹²³ Konya Büyükşehir Belediyesi Şehir Estetiği Yönetmeliği, <http://www.konya.bel.tr/mevzuat/25.pdf> (Erişim Tarihi: 15.10.2018).

Yasal düzenlemelerle belediyelerin belirtilen görevlerinin genelinde çevreyle yakından ilişkili görevler bulunmaktadır. Burada esas problem, bu düzenlemelerin uygulanmasında “*merkezi idarelerin kendi ağırlıklarını hissettirmekten vazgeçmemeleri ve yetkiler konusunda yaşanan karmaşa*”dır (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 14). Dolayısıyla kanuni düzenlemeler içerisindeki bu karmaşayı giderici düzenlemeler yapmanın gerekli olduğu ifade edilebilir. Yerel yönetimler ve merkezi yönetim arasındaki yetki kargaşasına neden olan yasal düzenlemelerde değişiklik yapılması, çevre mevzuatında ve kurumlar arasında uyum, etkili bir işbirliği ve koordinasyon sağlanması noktasında oldukça önemli olduğunun altını çizmekte yarar vardır (Parlar ve Hatipoğlu, 2010: 3).

Türkiye’de yerel yönetim birimleri ile ilgili pek çok düzenleme mevcuttur ama sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gerçekleştirilmesi adına daha etkin ve verimli politikalar üretilmesi gerekmektedir. Bunun için yerel yönetim birimlerine verilecek yetkilerdeki artış ve çevre hakkının gerçekleştirilmesi sürecindeki halk ile işbirliğinin öneminin anlaşılması ile birlikte bu alanda daha sağlıklı ve önemli adımlar atılabileceği ifade edilebilir. Buna ek olarak, yerel yönetimlerin ve gönüllü çevre kuruluşlar, aynı hedeflerde birleşerek çalışmalar gerçekleştirmesi çevreni korunmasında oldukça yarar sağlayacaktır (Kızılboğa ve Batal, 2012: 210).

Çevre ve çevre hakkının korunmasına yönelik olarak idari açıdan daha çok merkezi idarede bulunan çevre hakkını ihlal eden çevre sorunlarının çözülmesi görevi yapılacak hukuki düzenlemelerle yerel yönetimlere devredilmesi gerekmektedir (Çiftçiöğlu, 2016: 54).

Son olarak, mevzuat içerisinde belediyelere çevre hakkı ile ilişkilendirilecek maddelere işlerlik kazandırılmaya çalışılsa da verilen görevlerin pek çoğu “*imar, su ve kanalizasyon, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre ve çevre sağlığı, temizlik ve katı atık; zabıta, ...; şehir içi trafik; defin ve mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar*” (m.14) gibi genel bir nitelik arz etmektedir. Verilen bu yetkiler, belediyelerin çevre hakkını gerçekleştirme ile ilgili çalışmalarının iyi bir temele oturtulamamasına sebebiyet vermektedir. Değişen dünyada, giderek farklılık gösteren çevre hakkı ihlallerine paralel olarak kanuni

metinlerde gerekli düzenlemeler yapılmalı ve böylelikle bu metinlerin güncelliğini korunması sağlanmalıdır.

Son olarak, çevre hakkını koruma hususunda yerel yönetimlerin çalışmalarını yürütürken ihtiyaç duyduğu yasal düzenlemeler yeterli olsaydı, düzenlemeler içerisinde yer alan gereklilikleri, sorumlu olan bütün oyuncular yerine getirir ve çevre hakkını yerine getirmek için herhangi bir lider aramadan uygulamaya geçilirdi. Yasal çerçeve yetersizse veya görevli ve sorumlu kişi/kurumlar sorumluluklarını yerine getirmeyenler hakkında yeterli yaptırımlar yoksa bu durumda devreye “gönüllülük, bireysel çözümler ve yerel liderler” girecektir. Ancak bu durumda gönüllülük unsuruna bırakılan bu sorunların çözümü oldukça zorlaşacaktır (Orhan, academia.edu: 614).

3.4.2. Mali Kaynak Konusundaki Gereksinimler

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlerin karşılaştıkları önemli problemler arasında, mali kaynakların merkezi otorite tarafından belirlenmesi sebebiyle, kırsal ve kentsel alanlarda yerel hizmetleri yürütmek için gerekli mali kaynaklara sahip olamamalarıdır (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 12). Bunun en önemli nedeni , *“belediyelerin gelir yapısının mali özerklik açısından gerekli koşulları sağlayamadığı, merkezi yönetime bağımlı bir nitelik taşıması”* olarak ifade etmek mümkündür (Arıkboğa, 2016: 292). Bu sebepten dolayı yerel yönetimlerin çevre sorunları ile karşılaştıkları zaman, çevreyi koruyucu uygulamaları yaparken merkezi yönetimden bağımsız hareket edememektedirler ve bu durumda da yerel yönetimler çevresel problemler karşısında kendi istedikleri gibi bir tavırda bulunmamaktadır (Güzel, 2001). Oysaki çevre sorunları, esasında yerel nitelik taşımaktadır (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 12).

Bugün dünyada genel olarak, yerel yönetimlere kentleşme ile ilgili pek çok sorunun çözümünde aktif görevler yüklenmesi hususu desteklenmektedir. Özellikle belediyelerin, çarpık kentleşmenin önüne geçebilmesi, gereken hizmetleri gerçekleştirebilmesi ve alt yapı hizmetlerini tamamlamak gibi görevleri yerine getirebilmesinde önemli kaynak sıkıntıları bulunmaktadır. Özellikle büyük alt yapı yatırımlarının uygulanabilmesi, enflasyonu arttırabilecek bir unsur olmaktadır. Bu

durum da merkezi ve yerel yönetimler arasında problemlere sebebiyet vermektedir (Parlak ve Ökmen, 2015: 65).

Yerel yönetimlerin çevreyi ve çevre hakkını korumadaki mali argümanlarını, “*Çevre Temizlik Vergisi, Ruhsat Verme Yetkisi, İzin Verme Yetkisi, Sübvansiyonlar*” şeklinde sıralamak mümkündür (Aksu, 2005). Belediyelerin gelir kaynaklarını düzenleyen 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla güncel bir kanuna ihtiyaç olduğu ifade edilebilir. 1981 yılında yürürlüğe giren bu kanundan sonra ulusal ve uluslararası boyutta pek çok yenilik ve değişim yaşanmıştır. Bu noktada, yeni hizmet çeşitleri ortaya çıkmış ve belediyelerin aldıkları vergi ve harçlar günümüz koşullarına uygun hale getirilmemiş, Belediye Gelirleri Kanunu güncellenmemiştir. Kanun içerisinde m.67’de ifade edilen “*Tellallık Harcı*”nın, günümüzde işlevini kaybettiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca, Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi adı altında bir vergi bulunmakta, ancak doğalgaz bu verginin kapsamı dışındadır. Günümüzde çok yaygın bir kullanıma sahip olan cep telefonları Haberleşme Vergisinin kapsamı dışındadır. Eğlence Vergisi’nde verginin beyan ve ödenmesi konusundaki düzenlemeler günümüz koşullarına pek uygun olduğu söylenemez (Arıkboğa, 2016: 292). Ayrıca Türkiye’de henüz bir karbon vergisi modeli oluşturulamamıştır. Ancak Türkiye’nin böyle bir vergiye hem gelir elde edilmesi açısından mali anlamda, hem de hava kirliliğinin azaltılması açısından çevresel anlamda önemle ve acil olarak ihtiyacı olduğu söylenebilir (Uzel, 2017: 41).

Ayrıca, 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu tüm belediye gelirlerini kapsamamakta, belediyelerin gelirlerine ilişkin yasal düzenlemeler oldukça dağınık bir yapısının olduğu ifade edilebilir. 2006 yılında belediye gelirlerinin arttırılması, güncel hale getirilmesi ve tüm belediye gelirlerinin tek bir yasa çatısı altında toplanması amacıyla bir çalışma yapılmış ve “*İl Özel İdaresi ve Belediye Gelirleri Kanun Tasarısı*” hazırlanmıştır. Fakat bu tasarı kanunlaştırılmamıştır (Arıkboğa, 2016: 292).

Köyden kentlere göçün artmasıyla birlikte Türkiye’de şehirlerin ve belediyelerin en önemli problemlerinden birisi haline gelmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu, verilerine göre; “1927 nüfus sayımına göre şehirli nüfus %24,2, köy nüfusu %75,8; 1950 yılında şehirler %25 köyler %75 iken bu oranlar 2000 yılında şehirlerde %70,6

köylerde ise %29,4 olmuştur. 1950 yılında belediye gelirlerinin GSMH'ya oranı %1,5 iken 1997 yılında bu oran %2,8'lerde seyretmiştir. 2000 yılında şehir nüfusu 1950 yılına göre 3 kat artış gösterirken belediye gelirlerindeki artış 2 katını bile bulamamıştır” (Sezen, 2010: www.bilka.org.tr). Bu artan nüfusa paralel olarak ilgili kanun ve yönetmeliklerde ifade edilen yerel yönetimlerin görev ve sorumluluklarının yanı sıra artan nüfus ile birlikte belediyeler daha fazla sorumluluk altına girmektedirler.

Sonuç olarak, 1980’li yıllardan bu yana belediyelerin kent yönetimindeki rolünün, görev ve sorumluluk alanının hızla artmasına rağmen Anayasa’nın 127. maddesi uyarınca belediyelere görevleriyle orantılı gelir kaynakları sağlayamadığını söylemek mümkündür (Arıkboğa, 2016: 295).

Yerel yönetimlerin hizmeti ortaya çıkarması noktasında mevcut kaynakların “sınırsız olmadığı anlayışıyla hareket etmesi” ve “halkı bu noktada bilinçlendirici görev üstlenmesi” çevre ve çevre hakkını geliştirici bir rol üstlenmesi açısından verimli sonuçlar elde edilebilecektir. Yerel yönetimlerin mali açıdan durumları ile karar alma ve uygulamadaki kısıtlayıcı durumların ortadan kaldırılmasıyla çevrenin ve çevre hakkının geliştirilmesindeki çalışmalarını arttırıcı bir rol üstlenecektir (Kızılboğa ve Batal, 2012: 210).

3.4.3. Yetki Paylaşımına İlişkin Gereksinimler

Başkent örgütü içinde ülke genelini ilgilendiren konuların karara bağlandığı politikalara yönelik eylemler gerçekleştirilirken taşra örgütlenmesinde, başkent teşkilatı içinde alınan kararların taşrada bulunan memurlar vasıtasıyla bu bölgelerde gerçekleştirilmesine yönelik yerel nitelikli kararlar alınmaktadır (Güven ve Alan, 2017: 1054).

Özellikle iklim değişikliği hususu ulaşımdan ısınmaya ve imara kadar pek çok konuya müdahale edilmeyi gerektiren entegre müdahale gerektiren bir alandır. Ancak yerel yönetimler içerisinde özellikle büyükşehir ilçe belediyeleri kendilerini ilgilendiren bu alana çok fazla müdahale edememektedir. Müdahale yetkisi çoğunlukla büyükşehir belediyelerinde ve merkezi idarede bulunmaktadır (Orhan, academia.edu: 613).

Merkezden yönetimin kentlerin yönetiminde aldığı kararlar, ülke genelini ya da birden fazla kenti ilgilendiren genel konularda daha fazla etkili olmaktadır. Kentlerin yönetiminde, büyükşehirlerin ulaşım, kültür, altyapı, kent planlaması gibi faaliyetlerinin bazılarının merkezi yönetimin plan ve katılımıyla gerçekleşmesi gibi konularda merkezi idare etkili bir konumdadır (Güven ve Alan, 2017: 1055).

Çevre ve çevre hakkını korumaya yönelik mevzuat, merkeziyetçi yönetimin bir yansıması olan yerel yönetimleri yeterli görev, yetki ve sorumluluklar ile donatması gerekirken taşrada bulunan il yönetici yöneticilerini daha çok ön planda tutulduğu ifade edilmektedir. Yereldeki çevre hakkını korumadaki rolünün hakkını verebilecek yerel yönetimlerin ön plana çıkması için çeşitli sebepler öne sürülebilmektedir (Geray, 1998: ss.57-58).

Çevre hakkını ihlal eden çevre kirlilikleri başta yerel halk olmak üzere, toplumları, devletleri olumsuz şekilde etkileyen küresel bir niteliğe sahiptir. Örneğin, Çernobil faciası yalnızca yaşanan bölgeye tesir etmekle kalmamış, evrensel bir boyuta ulaşmıştır. Dolayısıyla çevre hakkını ihlal eden unsurlar her ne kadar küresel bir niteliğe sahip olsalar dahi, meydana gelmelerinde yerel faktörler ön plandadır (Geray, 1998: ss.57-58). Çevre sorunlarının en temel özelliği, ortaya çıkan çevre sorununun o yere özgü olmasıdır. Sorunun ortaya çıktığında veya çıkmadan alınacak tedbirlerin yerellik ve yerel yaşama yakınlık arz etmesi nedeniyle çevre ve çevre hakkını koruma ile ilişkili politikaların yerel nitelik taşıması son derece önemli olduğunu ifade etmek mümkündür (Geray, 1998: 64).

Çevre hakkını ihlal eden sorunları engellemek ya da meydana geldiğindeki olumsuz etkilerini minimum seviyeye indirmek, yerelde gerçekleştirilecek çalışmalarla mümkün olmaktadır. 1992 yılında Rio’da gerçekleştirilen Rio Konferansı’nda ortaya çıkan belgeler arasında yer alan Gündem 21 belgesinde, ülkelerin ulusal eylem planları hazırlamaları ve bu planları uygulamak için Yerel Gündem 21 Planlarının yapılarak uygulanması gerekliliği ifade edilmiştir (Geray, 1998: ss.57-58).

Belediyelerin yerel yönetimler içerisinde hatta merkezi yönetimin içerisinde ön planda olmasının temel nedeni olarak “*kent halkına en yakın yönetim biriminin belediye yönetimi*” olmasını ifade etmek mümkündür. Belediyelerin şehirlerde hemen hemen her alanda önemli bir sorumluluk altında olması ve kuruluş kanunları

ve mevzuattaki diğer düzenlemelerle verilen görevler, belediyeleri şehirlerin yönetiminde önemli bir noktaya taşımaktadır (Güven ve Alan, 2017: 1055).

Çalışmanın daha önceki kısımlarında incelenen mevzuat hükümlerinde, gerek bakanlıklar tarafından oluşturulan yönetmeliklerde gerekse yerel yönetimlere görev ve sorumluluk veren kanun metinlerinde, şimdiye nazaran daha fazla oranda karışıklığın söz konusu olduğu ifade edilebilir.

Çiftçioğlu'na göre (2016: 53), günümüzde yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ile yerel yönetim önem kazanan bir yapı haline gelmiştir. Özellikle dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak 2003 ten itibaren yapılan reformlar çerçevesinde Türkiye'de yerel yönetimlerin ve yerel yönetimlerin önemli birimi olan belediyelerin yetki ve görevleri artmıştır. Ayrıca 2004 ve 2005 yıllarında yürürlüğe giren belediye, büyükşehir belediyesi ve il özel idaresi kanunları ile merkezi yönetimin yetkileri sınırlandırılmış, yerel yönetimlerin karar alma mekanizmaları güçlendirildiği ve yetkilerinin genişletildiği ifade edilebilir.

3.4.4. Uygulama Konusundaki Gereksinimler

Yerel yönetimlere gerek kuruluş kanunları gerekse diğer mevzuat metinlerinde çevreyi ve buna bağlı olarak çevre hakkının korunması hususunda bir takım görev ve sorumluluklar verilmiştir. Verilen bu görevler doğrultusunda, şehirlerdeki çevre hakkının korunması konusunda önemli bir rol üstlenen belediyelerin, verilen görevleri uygularken bir takım eksiklikleri mevcuttur.

Öncelikle şehirlerin nüfusunun giderek atması ve büyümesi ile kentler, atık sorunlarıyla baş başa kalmaktadırlar. Özellikle, katı atıkların gün geçtikçe atması, şehirlerdeki sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını ihlal edebilmektedir. Bu noktada yerel yönetim birimleri, *“katı atık sorununun giderilmesinde, atıkların toplanması, taşınması, depolanması ve bertaraf edilmesi”* işlemlerini sağlıklı bir şekilde uygulaması gerekmektedir (Yılmaz ve Bozkurt, 2010: 25). Ayrıca Türkiye'de belediyeler çevreyi korumayı uygulamada genellikle cezai yaptırımlar doğrultusunda önem arz etmektedir. Yönetimler, kirliliği önlemeyi sağlayacak tesisin kurulmasından ziyade arıtma tesisi kurma ile ilgili emir ve talimat vermekte ve o tesisin kurulmaması durumunda, tesisi kapatacağı yönünde bir yaklaşım içerisinde girmektedir (Toprak, 1989: 96).

Uygulama konusunda yerel yönetimlerin diğer bir eksikliği ise 1982 Anayasası'nın 56. maddesi ile çevre koruması ve geliştirilmesi konusunun devletin ve vatandaşın bir ödevi olarak nitelenmektedir ancak Türkiye'de yeterli katılım ve duyarlılığın olmamasıdır. Bu konuda da yerel yönetim birimleri içerisinde özellikle belediyelere halk ile iç içe ve yüz yüze bir yönetim modeli uygulama görevi düşmektedir. Çevre hakkının uygulanması için halk ile ilişkiler daha sıkı hale gelmeli ve katılım, işbirliği unsurları gerçekleştirilmelidir (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 466).

Uygulama hususunda göz önüne alınması gereken bir diğer durum ise kimi zaman merkezi yönetimin planlama sürecine müdahalede bulunması, büyükşehir belediyelerinin özellikle iklim değişikliği hususunda gerçekleştireceği olası müdahaleleri engelleyebilmektedir. İklim değişikliğine etkisi olan ulaşım konusunda da kimi zaman büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyelerinin yapacakları faaliyetleri kısıtlarken merkezi idare de büyükşehir belediyelerini kısıtlayabilmektedir (Orhan, academia.edu: 613).

Çevreyi ve çevre hakkını koruma korumanın uygulanması hususunda kent yönetiminde bulunanlar ve bölgede yaşayanların kent yönetimine aktif katılımı oldukça önem arz etmektedir. Çünkü çevre hakkının gerçekleştirilmesi ve çevrenin gelecek nesillere daha sağlıklı bir şekilde kalabilmesini sağlamak için etkili ve faal yerel yönetim organlarına ihtiyaç vardır (Güven ve Alan, 2017: 1060). Hem sivil toplum örgütlerinin hem de yurttaşların çevre hakkını koruma konusunda yerel yönetimler ile işbirliğini gerektiren, katılım mekanizmaları konusundaki yetersizliğin olduğunu söylemek mümkündür. Önder Algedik, 2013 yılında Sivil İklim Zirvesi'ne sunmuş olduğu "*Yerel Yönetimlerin İklim Değişikliği ile Mücadelede Rolü*" başlıklı raporunda, iklim değişikliği konusunda yerel yönetimlerin yetersizliğinin altını çizmiş ve Türkiye'nin iklim değişikliği konusundaki politikaları hayata geçirmemesi kadar, geniş ve çok katılımlı bir yapıya dair süreçlere de ağırlık vermemesinin önemli bir sorun olduğunu ifade etmiştir. 2013 yılı itibarıyla kent ve doğa sorunlarına karşı toplumun önemli bir hassasiyetinin var olduğunu görüldüğünü ve yerelde bu şekilde bir katılım mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiği ve iklim değişikliğine yönelik amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli bir adım olduğunu sözlerine eklemiştir (Talu, 2015: 628).

Aktif katılımın gerçekleşebilmesinin yolu, “*halkın çevre konularında bilgilendirilmesi, idari bilgi, rapor ve belgelere ulaşabilmesi*” hususlarının sağlanmasından geçmektedir (Gürseler, 2008: 202).

Bu sebeple, “*çevre konusunda alınacak kararlara katılım sürecinde çevre ile ilgili gönüllü kuruluşların ve sivil toplum örgütlerinin etkin rol oynaması, vatandaşları katılıma yöneltecek faaliyetleri gerçekleştirmesi*” (Abdulahkimoğulları vd., 2011: 83) çevre hakkının gerçekleştirilmesinde ciddi bir yarar sağlayacaktır.

Halkın katılımı çevre denetimi hususunda, denetime katılma, denetim delillerini toplama, değerlendirme ve sonuçlandırma aşamalarında da oldukça önemlidir. Özellikle çevre hakkını ihlal eden çevre sorunları konusunda toplumun yalnızca belli bir kesiminin değil, herkesi ilgilendirmesi açısından önemlilik arz etmektedir (Ergün, 2014: ss.239-242).

Bu konuda çevresel bilgilendirmeye erişim, uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmıştır. “*30 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren Çevresel Konularda Bilgiye Erişim, Çevresel Karar Verme Sürecine Halkın Katılımı ve Yargıya Başvurma Sözleşmesi (Aarhus Sözleşmesi)*” çevresel bilgiye erişimi düzenleyen en önemli uluslararası antlaşmadır. Aarhus Sözleşmesi’nin 4. ve 5. maddesinde korunan “*çevresel bilgilere erişim hakkının*” bireyler tarafından etkili olarak kullanımını koruma noktasında gereken önlemleri almak ve ihtiyaç duyulan ulusal hukuk düzenlemelerini gerçekleştirme konusunun altını çizmiştir (Güneş, 2012-2013: 32).

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ve Yönetmeliğinin, içinde birçok istisna olması sebebiyle çevresel bilgiye erişim sağlamada yeterli olmamaktadır. Kamuoyunu denetime katılmasını gerçekleştirmenin bir yolu da denetim sonuçlarının düzenli şekilde kamuoyu ile paylaşılmasıdır. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ve 5393 sayılı Belediye Kanunu ile yerel yönetimlerin denetim sonuçlarını kamuoyuna açıklamaları zorunluluk haline getirmesine rağmen belediyelerin çoğu bu kurala uymamaktadır (Ergün, 2014: ss. 241-242)

Ayrıca kamuoyunun bilgilendirilmesi bireysel bilgi başvurusundan daha önemli olduğundan, önceden belirlenmiş ilkeler çerçevesinde çevre yönetiminde görev alan kurum ve kuruluşların talep olmasa da çevresel riske ilişkin bilgileri kamuoyuna düzenli olarak açıklamalarını zorunlu kılacak yasal metinlerin yapılması, çevre

denetiminde kamuoyu katılımının sağlanmasının önemli koşullarından biridir (Ergün, 2014: 241).

Pek çok problemin üstesinden gelmenin yolu eğitimden geçtiği gibi, sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının da tam olarak gerçekleştirilmesi için öncelikle yaşama hakkı ve sağlık hakkı ile arasındaki ilişkinin anlaşılması adına insanların eğitim ve kültür seviyelerinin arttırılmasına paralel olarak yerel çapta yerel yönetimler, ülke çapında merkezi yönetim çeşitli eğitimler, seminerler vererek toplumun bilinçlenmesinde yönlendirici bir rol üstlenmelidirler. (Sezen, 2010: www.bilka.org.tr). Sonuç olarak pek çok sorunun çözümünde olduğu gibi çevre sorunlarının da çözümü noktasında insanların eğitim ve kültür seviyelerinin ve çevresel hassasiyetlerinin arttırılması hususunun önemi büyüktür. Çevrede yaşayan insanla, çevreyi kaliteli ve sağlıklı niteliğe kavuşturacak ana unsurlar olduğu unutulmaması gerekmektedir (Çiftçiöğlu, 2016: 54).

Son olarak uygulama konusunda yerel yönetimlerin karşılaştığı bir problemler içerisinde özellikle belediye başkanlarının ve köy muhtarlarının üzerinde baskı oluşturularak her ne olursa olsun bölgeye yapılacak projelerin uygulanması konusunda zorlanmaları olduğu ifade edilebilir. Dolayısıyla çevre hakkının gerçekleştirilmesi konusunda yerel yönetimlerin aktif rol alabilmeleri için yerel yöneticiler üzerindeki olumsuz baskıların kaldırılması oldukça önemlidir (Ergün, 2014: ss.244-245).

3.4.5. Denetim Konusundaki Gereksinimler

Türkiye'deki çevre denetimi ile ilgili kurumsal yapı incelendiğinde iki başlık ortaya çıktığı ifade edilebilir. Bunlardan ilki, bakanlık veya genel müdürlük şeklinde merkezi yönetim içerisinde yer alan yapı; ikinci yapı ise yerel yönetimler içerisinde belediye, il özel idaresi ve köy şeklinde ortaya çıkan örgüt yapısıdır. Günümüzde hem merkezi yönetim, hem de yerel yönetim birimlerinin çevre denetimi uygulamaları belirli bir otoritenin kontrolü altına bulunmamakta, bu sebeple birbirinden haberi olmayan, düzensiz bir hal mevcuttur (Ergün, 2014: 222). Türkiye'deki çevre denetiminin dağınıklığı konusu çeşitli belgelerde de kendisine yer

bulmuştur.¹²⁴ Var olan bu yapıya paralel olarak yerelde özellikle belediyeler sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gerçekleştirmekte güçlük çekmektedirler.

Türkiye’de denetim konusunda diğer bir husus ise yapılan denetimlerin çoğunlukla gerçekleşen bir faaliyet sonunda yapılmış olmasıdır. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri “*imar denetimleri*”dir. İmar denetimleri, mevzuatta katı izin kuralları ile donanmış olsa da yerel yönetimlerin imar izni olmayan yapıların inşa edilmesine göz yumması neticesinde, çarpık kentleşme ortaya çıkmakta; sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını ihlal edici sonuçlar ile karşılaşmaktadır. Bina yapıldıktan sonra yapılan bir denetimde binanın kaçak yapı durumunda olduğu tespit edilse bile, İmar Kanunu’nda bu binaların yıkılması konusunda yerel yönetimlere verilmiş olan yetkiler büyük ölçüde siyasi kaygılar veya binaya yerleşilmiş olması gibi nedenlerle kullanılamamaktadır (Ergün, 2016: 227). Dolayısıyla belediyelere verilen bu yetkilerin, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını gerçekleştirmek adına, maalesef yurttaş adına kullanılmadığı söylenebilir (Talu, 2015: 531).

Son olarak Türkiye’de denetim konusunda genel olarak “*hukukilik denetimi*” ile sınırlı kalınması, çevre denetiminde de geçerli bir husustur. Yönetmelik denetimi yargısal denetimden ayıran önemli özelliklerden biri, yönetmelik denetiminin hukukilik yanında yerindelik denetimini de içermesidir. Yerindelik denetimi, bir işlem ve eylemin kamu yararı açısından da gerekli olup olmadığının denetlenmesidir. Bir eylemin hukuka uygun olması, onun her zaman yerinde olduğu anlamı taşımamaktadır. Bu sebeplerden dolayı Ergün’e göre, Türk çevre denetim mekanizmasını etkili bir yapıya kavuşmasını ise çevre denetimini tek bir merkezde toplayarak, hukukilik denetiminin yanında yerindelik denetimi yapılmasının da önünü açmakla gerçekleştirilmesi mümkündür. Bunun için de denetime tabi idarelerin bütün eylem ve işlemlerinde ön plana alacak şekilde kamu yararını gözetmeleri ve denetimi etkisiz kılacak faaliyetlerden uzak durmaları gerekmektedir (Ergün, 2014: 230).

¹²⁴Bu belgeler arasında 1997 yılında yayınlanan Kalkınma Planı Çevre Alt Komisyonu Raporu, OECD tarafından yayınlanan Türkiye Çevresel Başarı Raporu, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının çevre açısından uygulama ve değerlendirmesine yönelik olarak Çevre Bakanlığınca hazırlanan tablo, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planına yönelik olarak hazırlanan Çevre Alt Komisyonu Raporu, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2007-2013 dönemini kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planı gibi belgeler sayılabilir.

Ergün, T. (2014). Türkiye’de Çevre Denetimi Ve Çevre Etiği Bağlamında Yeniden Yapılandırılması. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, ss. 351-352.

Belediyelerin çevre hakkını gerçekleştirmede yerelde önemli görev ve sorumluluklara sahip olduğu çalışmanın önceki bölümlerinde yer almıştır. Türkiye’de kanunlar ile geniş sorumluluklara sahip olan belediyeler ve özellikle büyükşehir belediyeleri çevre hakkını koruma ve geliştirme anlamında önemli görevlere haizdir.

2014 yılında Eylül ayında yapılan genel seçimlerde İsveç Yeşiller Partisi %6,89 oy ile mecliste 349 sandalyenin 25’ini almıştı. Dünya üzerinde yeşil şehirler içerisinde yer alan Stockholm’e bakıldığında aslında İsveç’in iktidarın ortağı olan Yeşiller Partisi, ülkenin çevre siyaseti konusunda ipuçları elde edilmesine olanak sağlamaktadır. İsveç Yeşiller Partisi’nin yayınlamış olduğu Avrupa Parlamentosu seçim manifestosunda yer alan iklim değişikliği mesajı ile iklim değişikliğine karşı mücadeleci bir siyaset izleyeceklerini ifade etmişlerdir (Talu, 2015: ss.534-535). Bu noktada dikkat çeken unsur ise aslında yerel yönetim birimlerinin yaptığı çalışma ve hizmetlerde başarılı olmasının oranı merkezi yönetimin çevre ve çevreyi koruma konusundaki politikaları ile paralel olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır.

Çeşitli şekillerde ortaya çıkan imar, peyzaj, hava, su, toprak kirliliğini önleme, atıkların bertaraf edilmesi ve taşınması gibi konuların ve çevre hakkını ihlal eden diğer pek çok konuda belediye yönetimlerinin gereken takip ve denetim mekanizmasını işlevsel hale getirebilmesi için her türlü siyasal kaygıdan uzak bir düşünceyle hareket etmesi gerekmektedir. Meydana gelen olumsuz sonuçların önlenmesi, 1982 Anayasası’nın 56. maddesine dayanarak sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı vatandaşın hakkıdır. Çevre ihlallerine yönelik, farklı bir yönetmelik çıkarılarak yaşanan olayların önüne geçilmesi mümkündür (Aksu, 2005).

Türkiye’de denetim konusundaki gereksinimler içerisinde son olarak ifade edilecek konu, denetimin bağımsız olmaması ile ilgilidir. Sayıştay denetçileri haricinde, merkezi idare içerisinde yer alan bütün denetçiler bakana, genel müdüre, taşradakiler ise valiye, yerel yönetim birimlerindeki denetçiler ise belediye başkanına bağlı olarak görev yapmaktadırlar. Bu nedenle denetimler hakkında düzenlenen raporların güvenilirliği tartışılır hale gelmektedir (Ergün, 2014: ss.245-247). Bu sebeple özellikle yerelde sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gerçekleştirilmesi için, denetim mekanizmalarının bağımsız ve tarafsız bir rol üstlenerek, görevlerini

yerine getirmeleri gerekmektedir. Aksi taktirde ne Şimdiki kuşakların ne de gelecek kuşakların yaşayabileceği sağlıklı bir  evre kavramı, sadece hayal ve istek olarak kalacaktır.

SONUÇ

Çevre hakkı, “*sahiplerine çevrelerinde olup biten ve çevreyi etkileyen olaylar hakkında bilgi edinme, çevre ile ilgili kararların alınması süreçlerine katılma ve bozulan çevrenin bozulmadan önceki durumuna getirilmesini yönetsel ve yargısal kurumlardan isteme yetkisi veren*” (Keleş vd., 2012: 320) ve tüm insanlar için “*mutlak*” olan bir haktır (Bilir ve Hamdemir, 2011: 143). Bu hakkın unsurları içerisinde yer alanların işbirliği ve gayreti ile gerçekleşmesi itibarıyla insan hakları içerisinde üçüncü kuşak haklar (dayanışma hakları) içerisinde yer alan, siyasal haklar ile ekonomik haklarla yakından ilişkili olan bir haktır. Dolayısıyla çevre hakkının gerçekleştirilmesi diğer hakların gerçekleştirilmesiyle doğru orantılı olduğu ve hakkın gerçekleştirilebilmesi için de toplumsal ve siyasal yapının varlığına ihtiyaç duyulmaktadır (Mengi ve Turan, 2013: 83).

Çevre sorunları hususu, sınır aşan ve insanlık başta olmak üzere tüm canlı hayatının geleceğini yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakan niteliği sebebiyle oldukça önem arz etmektedir. Ülkeler de bu durumun farkına varmışlar ve bir takım önlemler almışlardır. Dolayısıyla hem şimdiki hem de gelecek kuşaklara sağlıklı ve temiz bir çevre bırakmak adına çalışmalar çeşitli uluslararası sözleşmeler, protokoller, konferanslar ile 1970’li yıllardan beri süre gelmektedir. Dünyadaki gelişmeler doğrultusunda Türkiye de gerek oluşturulan uluslararası sözleşmelere taraf olarak gerekse mevzuatta çeşitli düzenlemeler yaparak çevre hakkını korumaya çalışmaktadır.

Dünyadaki gelişmeler paralelinde, Türkiye’de de çevre hakkı ilk olarak 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde ; “*devlet, herkesin beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini ve tıbbi bakım görmesini sağlamakla ödevlidir...*” ifadesi ile dolaylı şekilde çevre hakkı anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. 1961 Anayasası’nda çevre hakkına ilişkin doğrudan bir hüküm yer almamasına rağmen sağlık hakkını içeren bu hükmün, çevrenin korunması hususunu da içerdiği şeklinde yorumlanmaktadır (Gürseler, 2008: 202).

1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesiyle birlikte bu maddenin yerini, çevre hakkı ile ilişkilendirilebilecek 56. madde almıştır. Buna göre: “*Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve*

çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir...” Bu hükümde her ne kadar “çevre hakkı, çevre için hak” gibi ifadelerinin bulunmaması nedeniyle çevre hakkının Anayasa’da doğrudan ve açıkça düzenlenmediği, esas dikkat çekilen temel hakkın yaşam hakkı olduğunu belirtilse de (Turgut, 2001: 139) hükümde herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkının olduğu ve devletin bu sağlıklı çevreyi temin etme yükümlülüğü altında olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu durumda çevreyi koruma ve geliştirme hususunda tam olarak anayasal bir dayanağının olmadığını söylemek mümkün değildir. Ancak çevre hakkının çevre hakkı başlığı ile müstakil bir maddede müstakil bir hak olarak düzenlenmemiş olması bir eksiklik olarak ifade edilebilir.

Çevre hakkı, bilinçli veya bilinçsiz olarak çeşitli faaliyetler ve uygulamalar sonucunda ortaya çıkan problemler nedeniyle ihlal edilebilmektedir. Çalışma içerisinde çevre hakkını ihlal eden durumlar içerisinde çevresel kirlilikler, yani hava, su, toprak, ışık, gürültü kirliliği, görüntü ve imar kirliliği dışında kimyasal atıklar ve sanayi ile ilişkilendirilerek ortaya çıktığı asit yağmurları, savaşlar, nükleer ve kimyasal silahlanma, nükleer enerji santralleri olarak yer almıştır.

Çevre kirliliği kendisini negatif dışsalılık şeklinde göstermektedir. Negatif dışsalılıkların toplumsal yapıda yol açtığı kayıpları göstermekte olan ve çevresel zararı da kapsayan bir diğer kavram ise sosyal maliyet kavramıdır. Bu kavram, çevresel kirlilik ve çevredeki bozulmalar sebebiyle ekosistemde bulunan canlı ve cansız varlıkların maruz kaldığı tehlikeler, doğal ve tarihsel varlıkların yok olması gibi olumsuz sonuçlar “*toplumun, gelecek kuşakların ve insanlığın*” yüklendiği maliyetlerdir (Yılmaz Turgut, 2012: ss.119-121). Bu hususta gelecek nesillere sağlıklı ve dengeli bir çevre bırakma gayesi olan çevre hakkı ile sosyal maliyet unsuru yakından ilişkilidir. Bu sebeple, çevre hakkını ihlal eden kirliliklerin önüne geçilmesi ve ortadan kaldırılması noktasında önem arz eden çevre hakkını gerçekleştirirken mevcut maliyetler göz önüne alınarak yerelde ve merkezde oluşturulacak politikalar bu yönde geliştirilmelidir.

Türkiye’de kamu yönetimi ile ilgili olarak gerçekleştirilen çalışmalarda idari örgütlenmenin “*merkezden yönetim*” ve “*yerinden yönetim*” olarak iki unsura göre yapılmaktadır. Ülkemizde 1982 Anayasası’nın 126. maddesi merkezi idareye yer verirken 127. maddesinde ise mahalli idareler hususuna yer verilmektedir (1982

Anayasası, m.126, m.127). Mahalli idareler yani yerel yönetimler Anayasamızda il özel idaresi, belediye ve köy olarak yer almaktadır (m.127).

Çalışmanın temel konusu olan çevre hakkının korunması konusunda yerel yönetimlerin görevleri çerçevesinde, özellikle belediyelere ve il özel idarelerine çevre hakkının korunması ve ihlallerinin önlenmesi noktasında mevzuat içerisinde pek çok görev verildiği görülmektedir. Bu noktada belediyelerin çevreyi muhafaza etmek ve geliştirmek hususunda temel görev ve yetkileri “*yönetmelik kolluk hizmeti*” olarak ifade edilmektedir (Keleş vd., 2012: 520). 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelere, 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehir belediyelerine, 5302 sayılı İl Özel İdaresi ile il özel idarelerine, 442 sayılı Köy Kanunu ile köylere görev ve sorumluluklar verilmiştir. Ayrıca başta 2872 sayılı Çevre Kanunu olmak üzere Türk Ceza Kanunu, İmar Kanunu gibi kanunlarla da yerel yönetimlere, özellikle belediye ve il özel idarelerine görevler verilmektedir. Bu görevler, temiz ve sağlıklı bir çevrede yaşamayı gerçekleştirmeyi amaçlamaktadırlar. Dolayısıyla çevre hakkının korunmasına da hizmet etmektedir.

Çevre hakkını ihlal eden unsurlar her ne kadar küresel bir niteliğe sahip olsalar dahi, meydana gelmelerinde yerel faktörler ön plandadır. Bu hususta Çernobil faciası örnek verilebilir. Burada gerçekleşen olay, yalnızca yaşanan bölgeye tesir etmekle kalmamış, evrensel bir boyuta ulaşmıştır (Geray, 1998: ss.57-58). Kaza sonrasında radyoaktif çekirdeklerin atmosfere yayılımı çevresel yaşam alanlarına oldukça zarar vermiştir. Toplumu radyasyondan korumak için bir dizi kamusal önlemler alınmıştır (Varol Saraçoğlu, 2006: 11). Felaketin hem küresel hem de yerel nitelik arz etmesi, yerel yönetimlerin bu konuda görevlerinin ve niteliğinin önemini bir kez daha göstermiştir. Çalışmada yerel yönetimlere mevzuat ile verilen görev ve sorumluluklar arasında yer alan pek çok unsurun aslında “*sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı*”nı gerçekleştirme amacına hizmet ettiği söylenebilir.

Yerel yönetimlere çevre hakkını ihlal eden durumları önlemek ve çevre hakkını korumak için başta kendi kuruluş kanunları olmak üzere mevzuatta çeşitli görevler verildiği görülmektedir. Bu çerçevede, *Hava kirliliği* ile ilgili olarak yerel yönetimler doğrudan müdahale imkanı olmaması ve merkezi yönetimin başat bir rol üstlenmesi nedeniyle en az müdahale edebildiği kirlilik olarak ifade etmek mümkündür. Ancak

pek çok belediye çeşitli projeler gerçekleştirerek hava kalitesini koruma gayreti içerisinde. Bu doğrultuda karbon ayak izini azaltmak adına bisiklet kullanımını arttırmak, halkı bilinçlendirme faaliyetleri yürütmek, iklim değişikliğine karşı mücadele eğitimleri vermek, çeşitli eylem planları oluşturmak ve temiz hava planlarının hazırlanması konularında görevleri ve uygulamaları mevcuttur. *Toprak kirliliği* ile ilgili olarak, toprağı verimsizleştiren durumlardan olan erozyonu engelleme noktasında toprağı güçlendirmek amacıyla ağaçlandırma faaliyetleri gerçekleştirmek ve yeşil alanları oluşturmak; çeşitli atıkların bertarafı ve atık tesislerine ilişkin hizmetlerin yürütmek ve tesisleri denetlemek; koruyucu tedbirlerin almasını sağlamak; çalışanlarını ve halkı bilinçlendirmek ve yönlendirmek konusunda görevli ve yetkili kılınmışlardır. Ayrıca belediyelerin pek çok çalışmasıyla çevreye olumsuz etki bırakan atıkların geri dönüşümü konusunda ilerleme kaydedildiğini söylemek mümkündür. *Gürültü kirliliği* ile ilgili olarak, gürültü oluşmasına neden olan eğlence ve halka açık dinlenme yerlerine ruhsat vermek ve denetlemek; gürültü kaynakları için akustik rapor veya çevresel gürültü seviyesi değerlendirme raporu hazırlatmak ve bunları değerlendirmek; gereken noktalarda idari yaptırımları uygulamak; kamuoyuna hazırlanan raporlar ile ilgili bilgi vermek ve gereken tedbirleri almakla görevli kılınmışlardır. *Işık kirliliği* ile ilgili olarak, yol, sokak ve park bahçelerin, binaların aydınlatma çalışmaları konusunda görevli ve yetkili kılınmışlardır. Işık kirliliğinin en önemli sebeplerinden olan aydınlatmaların düzensiz ve aşırı kullanılmasının yerelde önüne geçilmesinde yerel yönetimlerin payının büyük olduğunu ifade etmek doğru olacaktır. *İmar ve görüntü kirliliği* ile ilgili olarak, çevre düzenleme çalışmaları, yeşil alan ve park, bahçe oluşturma, nazım imar plânını yapmak, yaptırmak ve onaylayarak uygulamak, Kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlamak ve gerektiğinde insan yaşamını tehdit eden binaları yıkmak, il çevre düzeni planı oluşturmak ve onaylamak, aydınlatmaların görüntü kirliliğine sebebiyet vermesini engellemek, kentlerdeki düzgün yapılaşmayı gerçekleştirme gibi görevleri bulunmaktadır.

Yerel yönetimler mevzuat içerisinde kendisine verilen görev ve yetkileri gerçekleştirirken Dünya’da artan orandaki kirliliklerin çevre hakkını ihlal etmesi noktasında, günümüz dünyasındaki ilerleme ve gelişmelere paralel olarak kendini

geliştirme gayreti içerisinde olduğu ifade etmek mümkündür. Bu hususla ilgili olarak merkezi yönetim ve yerel yönetim birimleri çeşitli çevre dostu projeleri hayata geçirmektedirler. Kimi zaman başkent teşkilatının yönlendirmesiyle kimi zaman da belediyelerin kendi çalışmalarıyla çevre hakkını korumaya çalıştığını ifade etmek mümkündür. Bu çalışmalardan biri de başkent teşkilatının başlattığı T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından oluşturulan “*Sıfır Atık Projesi*”dir. Bu proje, 2018-2023 dönemini içeren Sıfır Atık Yönetimi Eylem Planı çerçevesinde hayata geçirilecek olan bir projedir. 2018 yılı itibariyle aşamalı olarak; kamu kurumlarında, yerel yönetimler ve 2023 yılında ise tüm Türkiye’de uygulamaya başlanması amaçlanmaktadır. “*Gelecek nesillere temiz ve yaşanabilir bir dünya bırakmak*” adına başlatılan projeye pek çok belediye katılım göstermektedir (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Sıfır Atık El Kitabı, 2017: 17). Bunun dışında son yıllarda, Dünya’da ve Türkiye’de güneş enerjisi, rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelme söz konusudur. Bu çerçevede Türkiye’nin de yenilenebilir enerji kaynakları noktasında zengin olması sebebiyle, belediyelerde de yenilenebilir enerji kaynakları kullanılarak “*temiz enerji*” elde edilmesi hususunun ön plana çıktığı görülmektedir. Şehirlerde bu enerji kaynaklarından enerji elde ederek hem çevre hakkını koruyucu bir fonksiyon üstlenmekte hem de ekonomilerine katkıda bulunmaktadır. Her ne kadar bu uygulamaların sayısının yeterli olmasa dahi çevre hakkını ve gelecek nesillere sağlıklı bir çevre bırakmak adına önemli gelişmelerin yaşandığını söylemek mümkündür.

Çevre ve çevre hakkı ile ilişkili en önemli ilkelerden birisi olan sürdürülebilir kalkınma, büyüme oranıyla yakından ilişkilidir. Bu büyüme oranı “*yenilenebilir kaynaklar için yenilenebilirlik oranı*”ı; “*yenilenemeyen kaynaklar için bu oran, kaynakların öngörülen bir süre için dayanmasını sağlayacak kullanma oranı*”dır. Her iki olayda da “*kaynak dağılımı*” noktasında problem mevcuttur (Keleş vd., 2012: 247). Dolayısıyla bu kaynak dağılımını gerçekleştirmek küresel boyutta ülkeleri, yerel boyutta ise devletler ve devletlerin yönetim birimleri ile gerçekleşecektir. Bu noktada ülkemizdeki yerel yönetimler ve merkezi yönetim çeşitli görev ve sorumlulukları gerçekleştirmektedirler. Çalışmanın temel konusu olan yerel yönetimler, her ne kadar çevre hakkını gerçekleştirme noktasında çeşitli faaliyetler gerçekleştiriyor olsalar da bu konudaki görevlerini yerine getirmelerini etkileyen pek

çok husus mevcuttur. Yerel yönetimlerin özellikle çevre ile ilgili pek çok görevi bulunan belediyelerin, çevre koruma ve çevre hakkını gerçekleştirme noktasında bir takım gereksinimleri mevcuttur. Bu gereksinimler, kanuni düzenlemeler konusundaki, mali kaynak konusundaki, yetki paylaşımı konusundaki ve uygulama ile ilgili gereksinimler olarak sıralamak mümkündür.

Bu hususlar içerisinde en önemli konu belki de “*yerel yönetimlerin merkezi teşkilatın gölgesinde*” kalması durumudur. Çevre sorunlarına ortaya çıktığı yerde müdahale edilmesi açısından yerel yönetimler daha fazla kanuni ve maddi açıdan imkanlara sahip olması gerekirken bu hususta kısıtlı kalmaktadırlar. Çevre hakkına yönelik olarak idari açıdan daha çok merkezi idarede bulunan yetkinin çeşitli düzenlemelerle yerel yönetimlere devredilmesi gerekmektedir (Çiftçioğlu, 2016: 54).

Çevre hakkı ihlallerine sebebiyet veren çevre sorunlarından olan hava kirliliği hususu ile ilgili kanuni eksiklikler görüldüğünü ifade etmek mümkündür. Mevzuat hükümlerinde yerel yönetimlere doğrudan ve açıkça görev ve sorumluluk verilmemektedir. Hava kirliliğine paralel olarak gelişen iklim değişikliği ve sera gazı emisyonu mücadelesi gibi konularda da hukuki düzenlemelerin yeterli olmadığı ve bu mücadeleyi özendirici veya zorlayıcı bir nitelik taşımadığını söylemek mümkündür (Orhan, academia.edu: 614). Yasal düzenlemelerle belediyelerin belirtilen görevlerinin genelinde çevreyle yakından ilişkili görevler bulunmaktadır. Burada esas problem, bu düzenlemelerin uygulanmasında “*merkezi idarelerin kendi ağırlıklarını hissettirmekten vazgeçmemeleri ve yetkiler konusunda yaşanan karmaşa*”dır (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 14). Dolayısıyla kanuni düzenlemeler içerisindeki bu karmaşayı giderici düzenlemeler yapmanın gereğinin altını çizmek gerekmektedir.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yerel yönetimlerin karşılaştıkları önemli problemler arasında, mali kaynakların merkezi otorite tarafından belirlenmesi sebebiyle, kırsal ve kentsel alanlarda yerel hizmetleri yürütmek için gerekli mali kaynaklara sahip olamamalarıdır (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 12).

Belediyelerin gelir kaynaklarını düzenleyen 2464 sayılı Belediye Gelirleri Kanunu 1981 yılında yürürlüğe girmiştir. Dolayısıyla güncel bir kanuna ihtiyaç olduğu ifade edilebilir. 1981 yılında yürürlüğe giren bu kanundan sonra ulusal ve uluslararası

boyutta pek çok yenilik ve değişim yaşanmıştır. Bu noktada, yeni hizmet çeşitleri ortaya çıkmış ve belediyelerin aldıkları vergi ve harçlar günümüz koşullarına uygun hale getirilmemiş, Belediye Gelirleri Kanunu güncellenmemiştir. Kanun içerisinde m.67’de ifade edilen “*Tellallık Harcı*” nın, günümüzde işlevini kaybettiğini ifade etmek mümkündür. Ayrıca, Elektrik ve Havagazı Tüketim Vergisi adı altında bir vergi bulunmakta, ancak doğalgaz bu verginin kapsamı dışındadır. Günümüzde çok yaygın bir kullanıma sahip olan cep telefonları Haberleşme Vergisinin kapsamı dışındadır. Eğlence Vergisi’nde verginin beyan ve ödenmesi konusundaki düzenlemeler günümüz koşullarına pek uygun olduğu söylenemez (Arıkboğa, 2016: 292).

Türkiye’de çevre kirliliğini önlemeye ve çevrenin korunmasına yönelik olarak geliştirilen çevre vergisi uygulamalarına bakıldığında çevre politikasının en önemli ilkelerinden biri olan “*kirleten öder ilkesi*” ne yönelik tek verginin Çevre Temizlik Vergisi olduğu söylenebilir. Kirleten, sorumluluktan kirlenmeyi önlemek için gereken önlemleri aldığını ispatlaması durumunda kaçınabilir. Bu kurtuluş kanıtı, sadece “*kirlenmenin önlenmesi*” ve “*sınırlanması için yapılan giderleri*” içermektedir (Kaboğlu, 1996: 79). Çevre ile ilgili vergiler, özellikle çevresel negatif dışşallıklara sebebiyet veren motorlu araçları kapsamına alan Motorlu Taşıtlar Vergisi’nin Avrupa Birliği ve OECD ülkelerinde olduğu gibi düzenlenerek çevre vergisi niteliğine dönüştürölmesi oldukça önemlidir. Ayrıca kirletenin kirlettiğinin maliyetine katlanmasını ifade eden kirleten öder ilkesinin vatandaşlar arasında adaletsizlik yaratmayacak şekilde vergi politikalarına yansıtılması (Sezer ve Dökmen, 2018:178) ile çevre hakkının gerçekteştirilmesi noktasında ilerleme kaydedileceğini söylemek mümkündür. Çevre vergisi niteliğinin kazandırılması ile belediyelere bu hususta görev ve sorumluluk verilmesi, belediyeleri mali açıdan rahatlatıcı bir yol olabilir.

Yerel yönetimlerin ihtiyaç duyduğu bir diğer unsur ise yetkilerdeki karmaşanın var olmasıdır. Merkezi idare ve yerel yönetim arasında yetki kargaşasına neden olan yasal düzenlemelerde değişiklik yapılması, çevre mevzuatında ve kurumlar arası uyum, etkili işbirliği ve koordinasyon sağlanması noktasında oldukça önemli olduğunun altını çizmekte yarar vardır.

Eksiklikler içerisinde belirtilmesi gereken diğ er bir husus ise  evre hakkının gerçekleştirilmesinde Türkiye’de yeterli katılım ve duyarlılığın olmamasıdır. Bu konuda da yerel yönetim birimleri içerisine özellikle belediyelere halk ile i  içe ve yüz yüze bir yönetim modeli uygulama görevi düşmektedir.  evre hakkının uygulanması için halk ile ilişkiler daha sıkı hale gelmeli ve katılım, işbirliği unsurları gerçekleştirilmelidir ( kmen ve Yılmaz, 2015: 466). Bu unsurların gerçekleştirilmesi ile özellikle  evre vergilerinde düzenleme yapılmadan önce halka  evre duygusunun aşılanarak  evre bilincinin artırılması durumunda vergilere karşı duyulan mali alerjinin etkisi azalacaktır. Yani  evre vergilerinin aktif olarak kullanılmadığı ülkemizde  evre vergilerinden önce altyapı hazırlanmalı ve insanlara çeşitli yollarla benimsetilmesi gerekmektedir (Uzel, 2017: 160).  evre hukukun önemli ilkelerinden olan katılım, işbirliği ve eşgüdüm ilkeleri, belediyelerin başat bir rol üstlenmesiyle aktif olarak uygulanarak sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını ifade eden  evre hakkının dayanışma niteliği gerçekleştirilebilir.

Çalışma sonunda  evre hakkını koruma ve geliştirmesinde yerel yönetimlerin tek başına yeterli ve gerekli çalışmaları yürütemeyeceğini söylemek mümkündür. Ulusal düzeyde merkezi idarenin önemli görevleri olmakla birlikte bu görevlerin bir kısmını yerelde gerçekleştirmesi için yerel yönetimlere kaydırması gerektiği ifade edilebilir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, bu düzenlemeler yapılırken, belediyelerin hizmet sorumlulukları ve gelir kapasitelerine ilişkin ciddi analizlerin yapılmasıdır. Aksi takdirde, geçmiş tecrübelerde de görüldüğü gibi, yeterli analiz çalışmalarına dayanmayan bir gelir yapılanması yatay eşitsizlik sorunu gibi yeni sorunları bünyesinde bulundurabilecek ve yeni tartışmalara yol açabilecektir (Arıkboğa, 2016: 296).

Türkiye’de henüz “*bir karbon vergisi modeli*” oluşturulamamıştır. Türkiye’nin böyle bir vergiyle hem gelir elde edilmesi açısından mali anlamda, hem de hava kirliliğinin azaltılması açısından çevresel anlamda önemle ve acil olarak ihtiya ı olduğu söylenebilir (Uzel, 2017: 41; Sezer ve Dökmen, 2018: 174).

Aslında yerel yönetimlere  evre hakkını koruma konusunda verilen görevlere bakıldığında, bir yandan mevzuat gereği zorunlu olan hizmetleri sunmakla mükellef iken diğ er yandan zorunlu olmayan fakat insan ihtiyaçlarına yönelik birtakım

hizmetleri de sunmak durumunda kalırlar. Çünkü “*yerine getirilmesi gereken hizmetler, mevzuatın çok ötesine*” taşmıştır. Bu genişleyen ve çeşitlenen hizmetleri sunmak, yerel yönetimlerin imkânları doğrultusunda bir nevi “*ahlaki ve sosyal sorumluluk*” haline geldiğini söylemek mümkündür (Ökmen ve Yılmaz, 2015: 18).

Özellikle iklim değişikliği hususu ulaşımdan ısınmaya ve imara kadar pek çok konuya müdahale edilmeyi gerektiren entegre müdahale gerektiren bir alandır. Ancak yerel yönetimler içerisinde özellikle büyükşehir ilçe belediyeleri kendilerini ilgilendiren bu alana çok fazla müdahale edememektedir. Müdahale yetkisi çoğunlukla büyükşehir belediyelerinde ve merkezi idarede bulunmaktadır (Orhan, academia.edu: 613).

Türkiye’de denetim konusunda diğer bir husus ise yapılan denetimlerin çoğunlukla gerçekleşen bir faaliyet sonunda yapılmış olmasıdır. Bu duruma verilebilecek en iyi örneklerden biri “*imar denetimleri*”dir. İmar denetimleri, mevzuatta katı izin kuralları ile donanmış olsa da yerel yönetimlerin imar izni olmayan yapıların inşa edilmesine göz yumması neticesinde, çarpık kentleşme ortaya çıkmakta; sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını ihlal edici sonuçlar ile karşılaşmaktadır. Bina yapıldıktan sonra yapılan bir denetimde binanın kaçak yapı durumunda olduğu tespit edilse bile, İmar Kanunu’nda bu binaların yıkılması konusunda yerel yönetimlere verilmiş olan yetkiler büyük ölçüde siyasi kaygılar veya binaya yerleşilmiş olması gibi nedenlerle kullanılamamaktadır (Ergün, 2016: 227).

Çevre hakkının dayanışma hakları içerisinde yer alması ve sınırları aşan bir niteliğe sahip olmasından dolayı ulusal ve uluslararası düzeyde işbirliği gerçekleştirilerek, ülkelerin bu noktada hassasiyetle çalışmalarını yürütmesi gerektiği söylenebilir. 1970’li yıllardan itibaren bu hakkın kamuoyuna duyurulması, hakkın anayasal ve diğer hukuki metinlerde, uluslararası sözleşmelerde yer alması hususlarında pek çok çalışma gerçekleştirilmiş ve gerçekleştirilmeye devam etmektedir. Ancak şu anki dünyaya bakıldığında çevreyi ve çevre hakkını korumanın ne denli gerçekleştirildiği ve gelecek nesillerin de sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına gerçekten kavuşabilecekleri noktasında yeterli çalışmalara ulaşıldığını söylemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

“2026’da elektriğin yüzde 30’u rüzgar ve güneşten gelecek”, (2018, 6 Ağustos), <https://www.yesilhaber.net/2018/08/06/2026da-elektrigin-yuzde-30u-ruzgar-ve-gunesten-gelecek/> , Erişim Tarihi: 13.08.2018

“22 Mart Dünya Su Günü | Arşiv”, http://tema.org.tr/web_14966-2_1/entitailfocus.aspx?primary_id=608&type=2&target=categorial1&detail=single&sp_table=&sp_primary=&sp_table_extra=&openfrom=sortial , Erişim Tarihi: 12.10.2018

“Belediye Res İle Elektrik Üretti”, <http://corumnews.com/belediye-res-ile-elektrik-uretti/>, (2019, 5 Mart), Erişim Tarihi: 10.03.2019

“Belediyeler Karbon Ayak İzi İçin Pendik’te Buluştu”, <https://www.pendik.bel.tr/haber/detay/belediyeler-karbon-ayak-izi-icin-pendikte-bulustu> , Erişim Tarihi: 05.10.2017

“Belediyelere 'bisiklet yolu' ve 'gürültü bariyeri' desteği” (2018, 24 Ağustos), https://www.ntv.com.tr/turkiye/belediyelere-bisiklet-yolu-ve-gurultu-bariyeri-destegi,yNgzP_0DwUm7OSBAZyo_pQ , Erişim Tarihi: 15.11.2018

“Beşiktaş Belediyesi restoran atıklarından ayda 500 kg organik gübre üretiyor”, <http://t24.com.tr/haber/besiktas-belediyesi-restoran-atiklarindan-ayda-500-kg-organik-gubre-uretiyor,371190>, Erişim Tarihi: 07.09.2018

“Bornova’da temiz enerji, örnek tasarruf”, (2018, 2 Eylül), <https://www.bornova.bel.tr/bornovada-temiz-enerji-ornek-tasarruf-2/> , Erişim Tarihi: 15.03.2018

“Böceklerdeki azalmanın ışık kirliliğiyle ilgisi olabilir mi?”, <http://www.aydinlatma.org/boceklerdeki-azalmanin-isik-kirliligiyle-ilgisi-olabilir-mi.html> , Erişim Tarihi: 17.08.2018

“Büyükşehir Belediyesi "Sıfır Atık" İçin Düğmeye Bastı”, (2018, 28 Temmuz), <https://www.haberler.com/buyuksehir-belediyesi-sifir-atik-icin-dugmeye-11093912-haber/> , Erişim Tarihi: 20.08.2018

“Büyükşehir güneş enerjisi ile çevreyi ve bütçesini koruyor”, (2016, 16 Kasım), <https://www.mugla.bel.tr/haber/buyuksehir-gunes-enerjisi-ile-cevreyi-ve-butcesini-koruyor> , Erişim Tarihi: 12.08.2018

“Büyükşehir’de sıfır atık dönemi başladı”, (2018, 11 Haziran), <https://van.bel.tr/HaberDetay/buyuksehirde-sifir-atik-donemi-basladi.html> , Erişim Tarihi: 20.06.2018

“Cumhurbaşkanı ‘değişmeli’ dedi aslında var!”, <http://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/cumhurbaskani-degisveli-dedi-aslinda-var-1647537/> , Erişim tarihi: 26.11.2017

“Çamurdan elektrik üretimi başladı”, (2017, 15 Mayıs), <https://www.bursa.bel.tr/camurdan-elektrik-uretimi-basladi/haber/23872> , Erişim Tarihi: 29.03.2019

“Dev Enerji Projesi İçin Geri Sayım Başladı”, (2018, 29 Ocak), <http://www.konya.bel.tr/haberayrinti.php?haberID=6044> , Erişim Tarihi: 11.01.2019

“Döşemealtı Belediyesi'nin GES projesi örnek oldu”, (2018, 18 Aralık), <https://www.haberturk.com/antalya-haberleri/65485081-dosemealti-belediyesinin-ges-projesi-ornek-oldu#> , Erişim Tarihi: 28.02.2019

“Gaziantep’teki biyogaz tesisi projesi ödüle layık görüldü.”, (2018, 13 Ekim), www.haberturk.com/gaziantep-haberleri/63964480-gaziantepteki-biyogaz-tesisi-projesi-odule-layik-goruldu , Erişim Tarihi: 12.01.2019

“GES’lerden 1 milyon 153 bin TL gelir elde edildi”, (2019, 1 Şubat), <https://www.haberturk.com/diyarbakir-haberleri/66529699-geslerden-1-milyon-153-bin-tl-gelir-elde-edildi> , Erişim Tarihi: 20.02.2019

“Global Wind Statistics 2017”, (2018, 14 Şubat), http://gwec.net/wp-content/uploads/vip/GWEC_PRstats2017_EN-003_FINAL.pdf , Erişim Tarihi: 28.04.2018

“Görüntü Kirliliği”, <http://cevreonline.com/goruntu-kirliligi/> , Erişim Tarihi: 12.06.2018

“Gündem 21” ve “Yerel Gündem 21”, http://arsiv.uclg-mewa.org/doc/rio-20_GrSon.pdf , Erişim Tarihi : 24.02.2018

“Güneş Enerji Santralinin panelleri takıldı”, (2016, 14 Temmuz), <https://antalya.bel.tr/haberler/gunes-enerji-santralinin-panelleri-takildi> , Erişim Tarihi: 12.07.2018

“Gürültü Kirliliği”, <https://www.dicle.edu.tr/Contents/5fd689c3-3cc4-4909-843a-0c3671016a1c.pdf> , Erişim Tarihi: 08.09.2018

“Gürültü ve Gürültü Kirliliği”, <http://www.cevremuhendisligi.org/index.php/component/content/article/4-bunlari-biliyormusunuz/30-gurultu-ve-gurultu-kirliligi> , Erişim Tarihi: 15.11.2018.

“Gürültü”, <http://cevreonline.com/gurultu/>, Erişim Tarihi: 15.01.2019

“Hawking: İklim değişikliğini reddedenlere Venüs'e gitmelerini söyleyin, masrafları ben karşılarım”, (2018, 11 Ocak), <https://tr.sputniknews.com/bilim/201801111031771875-hawking-iklim-degisikligi-venus/> , Erişim Tarihi, 18.01.2018

“IRENA Raporuna Göre Güneş Enerjisi Kurulu Gücünde 13. Sıraya Yükseldik”, (2018, 13 Nisan), <https://www.solar.ist/irena-raporuna-gore-gunes-enerjisi-kurulu-gucunde-13-siraya-yukseldik/>, Erişim Tarihi: 11.06.2018

“Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliği Kontrolü Ve Denetimleri” , <https://www.bursa.bel.tr/5isinmadan-kaynaklanan-hava-kirliligi-kontrolu-ve-denetimleri/sayfa/1365> , Erişim Tarihi: 05.07.2018

“Işık kirliliği ve enerji tasarrufu”, http://www.tug.tubitak.gov.tr/dokumanlar/isik_kirliligi/kirlilik.html , Erişim Tarihi: 12.12.2018

“Işık Kirliliği”, <http://cevreonline.com/isik-kirliligi/> , Erişim Tarihi: 15.01.2019

“İBB Türkiye’nin ilk yüzer güneş enerji santralini kurdu”, (2018, 4 Ağustos), <https://www.ibb.istanbul/News/Detail/34143> , Erişim Tarihi: 07.09.2018

“İBB'den süper proje! İstanbulkart'a artık böyle dolum yapılabilir”,
<https://www.haberturk.com/ibb-den-super-proje-istanbulkart-a-artik-boyle-dolum-yapilabilecek-2132233-ekonomi>, Erişim Tarihi: 15.10.2018

“Kahramankazan'da yemek atıklarından solucan gübresi üretiliyor” , (2018, 19 Eylül) , <https://www.cnnturk.com/video/turkiye/kahramankazanda-yemek-atiklarindan-solucan-gubresi-uretiliyor> , Erişim Tarihi: 20.10.2018

“Katı atıklar kadınların elinde "enerjiye" dönüşüyor.”, (2018, 9 Aralık),
<https://www.haberturk.com/kati-atiklar-kadinlari-elinde-enerjiye-donusuyor-2254015-ekonomi> , Erişim Tarihi: 05.01.2019

“Kentsel Karbon Ayakizi Envanteri Hazırlanması Eğitimi Pendik’te Gerçekleştirildi”,
<http://www.skb.gov.tr/kentsel-karbon-ayakizi-envanteri-hazirlanmasi-egitimi-pendikte-gerceklestirildi-s25609k/>, 12 Ekim 2017, Erişim Tarihi: 15.12.2017

“Kentsel Karbon Ayakizi Envanteri Hazırlanması Eğitimi Pendik’te Gerçekleştirildi”, (2017, 12 Ekim), <http://www.skb.gov.tr/kentsel-karbon-ayakizi-envanteri-hazirlanmasi-egitimi-pendikte-gerceklestirildi-s25609k/> , Erişim Tarihi: 12.12.2018

“Kısa Kısa Yenilenebilir Enerji Kaynakları”,
http://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/iklim_degisikligi_ve_enerji/yenilenebilirnerji_ve_enerjiverimlilik/kisakisayenilenebilirenerjikaynaklari/ , Erişim Tarihi: 15.04.2019

“Köylerimize Hizmette Şimdi Sıra Temizlikte”,
<http://www.sivasilozelidaresi.gov.tr/yazi.php?yad=2741> , Erişim Tarihi: 03.12.2018

“Mersin Büyükşehir Belediyesinden hava kirliliği uyarısı”,
<http://www.hurriyet.com.tr/buyuksehir-belediyesinden-hava-kirliligi-uyaris-40637019> , Erişim Tarihi: 11.06.2018

“Nuclear Power in Turkey”, (2018, Aralık) <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/turkey.aspx> , Erişim Tarihi: 09.04.2019

“Orman köylerinde güneş enerjisinden elektrik üretim tesisleri yaygınlaştırılacak”, (2018,1Ocak),<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/presscenter/articles/2018/01/solar-power-electric-generation-facilities-in-the-forest-village.html> , Erişim Tarihi: 15.09.2018

“Önemli Doğa Alanı” , <https://www.dogadernegi.org/onemli-doga-alanlari/> , Erişim Tarihi: 10.06.2018

“Prof.Dr. Zeki Aslan ışık kirliliğini açıkladı”, (2015, 24 Şubat), <https://www.haberturk.com/yasam/haber/1046632-profdrzeki-aslan-isik-kirliligini-acikladi#> , Erişim Tarihi: 14.08.2018

“Profesörden 'ışık kirliliği' uyarısı”, (2018, 9 Ocak), <http://www.hurriyet.com.tr/profesorden-isik-kirliligi-uyarisi-40704236> , Erişim Tarihi: 18.05.2018

“Sera gazlarının yüzde 80’inden kentler sorumlu” , (2017, 3 Ekim), <https://www.yesilhaber.net/2017/10/03/sera-gazlarinin-yuzde-80inden-kentler-sorumlu/> , Erişim Tarihi: 12.08.2018

“Su Kirliliği İle Nasıl Mücadele Edilir?”, (2018, 30 Nisan), <http://ekolojist.net/su-kirliligi-ile-nasil-mucadele-edilir/> , Erişim Tarihi: 12.12.2018

“Şişli Belediyesi, en çevreci muhtarları ödüllendirdi.”, (2015, 1 Nisan), <http://www.milliyet.com.tr/sisli-belediyesi-en-cevreci-muhtarlari-istanbul-yerelhaber-704842/> , Erişim Tarihi: 04.05.2018

“Şu an biyokütlede en az 20 bin megavatlık potansiyel var”, <https://enerjienstitusu.org/2017/11/20/su-an-biyokutlede-en-az-20-bin-megavatlik-potansiyel-var/> , Erişim Tarihi: 04.11.2018

“Tepebaşı'ndan Türkiye'de bir ilk daha!”, (2017, 5 Aralık), <http://www.tepebasi.bel.tr/hd.asp?hid=6710> , Erişim Tarihi: 14.01.2018

“The Great Smog of London”, <https://www.britannica.com/event/Great-Smog-of-London> , Erişim Tarihi: 11.03.2018

“Tükettiğimizi Üretiyoruz”, <https://www.sakarya-saski.gov.tr/icerik/detay.aspx?Id=57> , Erişim Tarihi: 15.09.2018

“Türkiye’nin ilk yerli RES’i Bursa’da”, (2017, 12 Ağustos), <https://www.bursa.bel.tr/turkiye-nin-ilk-yerli-res-i-bursa-da/haber/24413> , Erişim Tarihi: 03.05.2018

“Türkiye’de Yenilenebilir Enerji Kaynakları ve Potansiyelleri”, (2018, 23 Şubat), <http://ekolojist.net/turkiyede-yenilenebilir-enerji-kaynaklari-potansiyelleri/> , Erişim Tarihi: 15.01.2019

“Türkiye’nin 77 milyon tonluk tarımsal biyokütle potansiyeli bulunuyor”, <https://enerjiensitüsü.org/2017/09/25/turkiyenin-77-milyon-tonluk-tarimsal-biyokutle-potansiyeli-bulunuyor/> , Erişim Tarihi: 15.11.2018

“Türkiye’de bir ilk: Diyarbakır Otogarı elektriğini kendi üretiyor” (2019, 4 Mart), <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/turkiyede-bir-ilk-diyarbakir-otogari-elektrigini-kendi-uretiyor-407220.html> , Erişim Tarihi: 05.03.2019

“Türkiye’nin ilk güneş enerjili otogarı artık Diyarbakır’da.”, (2017, 28 Temmuz), <https://tr.sputniknews.com/cevre/201707281029462613-turkiye-gunes-enerjili-otogari-diyarbakir/> , Erişim Tarihi: 21.06.2018

“Türkiye’nin ilk yerli rüzgar gülü Bursa’daki RES’te”, (2017, 13 Ağustos), <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/turkiyenin-ilk-yerli-ruzgar-gulu-bursadaki-rete-40548746> , Erişim Tarihi: 24.09.2018

“Umurbey Beldesi, rüzgar gülüyle kendi enerjisini üretecek”, (2018, 7 Haziran), <http://www.hurriyet.com.tr/umurbey-beldesi-ruzgar-guluyle-kendi-enerjisin-40861067> , Erişim Tarihi: 15.09.2018

“Ülkemizin Taraf Olduğu Başlıca Çevre Anlaşmaları”, <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Anlasmalar.pdf> , Erişim Tarihi: 15.03.2018

“What Is Soil Pollution?”, <https://www.environmentalpollutioncenters.org/soil/> , Erişim Tarihi: 19.09.2018

“What is Air Pollution?”, (2018, 1 Ekim), http://www.searo.who.int/topics/air_pollution/what-is-air-pollution.pdf?ua=1 , Erişim Tarihi: 04.10.2018

“What is nuclear energy?” <http://www.nnr.co.za/what-is-nuclear-energy/> , Erişim Tarihi: 10.04.2019

“What is Renewable Energy?”, <https://www.conserve-energy-future.com/what-is-renewable-energy.php> , Erişim Tarihi: 04.08.2018

“WWF-Türkiye'nin HES Stratejisi”, https://www.wwf.org.tr/ne_yapiyoruz/ayak_izinin_azaltilmasi/su_yenilenebilir_enerjinin_surdurulebilirliği/wwf_turkiyenin_hes_stratejisi/ , Erişim Tarihi: 11.01.2019

“Yüzer GES günlük 260 hanenin enerjisini karşılıyor”, (2018, 18 Eylül), <http://www.hurriyet.com.tr/yuzer-ges-gunluk-260-hanenin-enerjisini-karsili-40959689> , Erişim Tarihi: 10.02.2019

“Yüzer Güneş Enerjisi santrali İSKİ'ye ödül getirdi”, (2018, 1 Ekim), <http://www.ihha.com.tr/video-yuzer-gunes-enerjisi-santrali-iskiye-odul-getirdi-120577/> , Erişim Tarihi: 10.10.2018

01.2017 Tarih ve 29959 Sayılı Resmi Gazete, *Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği*, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.23273&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=> , Erişim Tarihi: 06.02.2018

02.04.2015 tarihli ve 29314 Sayılı Resmi Gazete, *Atık Yönetimi Yönetmeliği*, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20644&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=ATIK> , Erişim Tarihi: 06.12.2018

03.04.2011 Tarih ve 27894 Sayılı Resmi Gazete, *30.3.2011 Tarih ve 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6216.pdf> , Erişim Tarihi: 13.12.2018

03.07.2005 Tarih ve 5393 Sayılı Belediye Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> , Erişim Tarihi: 15.10.2018

04.06.2010 Tarih ve 27601 Sayılı Resmi Gazete, *Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.14012&MevzuatIliski=0> ,
Erişim Tarihi: 05.07.2018

06.06.2008 tarih ve 26898 sayılı Resmi Gazete, *Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.12188&MevzuatIliski=0> ,
Erişim Tarihi: 15.12.2018

06.06.2015 Tarih ve 29378 Sayılı Resmi Gazete, *Bitkisel Atık Yağların Kontrolü Yönetmeliği*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.20817&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=bitkisel> , Erişim Tarihi: 16.12.2018

08.01.2006 Tarih ve 26047 Sayılı Resmi Gazete, *Kentsel Atıksu Arıtımı Yönetmeliği*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.9844&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=kentsel>, Erişim Tarihi: 10.12.2018

09.05.1985 tarih ve 18749 sayılı Resmi Gazete, *3.5.1985 Tarih ve 3194 Sayılı İmar Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3194.pdf> , Erişim Tarihi: 15.05.2018

1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Documents/ISTANBUL_CDP_GENEL_BILGI.pdf , Erişim Tarihi: 19.11.2018

11.8.1983 Tarih ve 18132 Sayılı Resmi Gazete, *9.8.1983 tarihli ve 2873 sayılı Milli Parklar Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2873.pdf>, Erişim Tarihi: 15.11.2018

11.8.1983 tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanunu,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2960.pdf> , Erişim Tarihi: 20.11.2018

12.10.2004 Tarih ve 25611 Sayılı Resmi Gazete, *26.9.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5237.pdf> , Erişim Tarihi: 19.12.2018

13.01.2005 tarih ve 25699 sayılı Resmi Gazete, *Isınmadan Kaynaklanan Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği*,

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7265&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> , Erişim Tarihi: 13.12.2018

13.06.2007 Tarih ve 26551 Sayılı Resmi Gazete, *3.6.2007 Tarih ve 5686 Sayılı Jeotermal Kaynaklar ve Doğal Mineralli Sular Kanunu*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5686.pdf> , Erişim Tarihi: 13.07.2018.

14.06.2014 Tarih ve 29030 Sayılı Resmi Gazete, *Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği*,

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.19788&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=mekansal%20planlar> , Erişim Tarihi: 12.09.2018

17.02.2005 Tarih ve 25730 Sayılı Resmi Gazete, *İnsani Tüketim Amaçlı Sular Hakkında Yönetmelik*,

<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7510&MevzuatIliski=0> , Erişim Tarihi: 11.12.2018

17.12.2004 Tarihli ve 25673 Sayılı Resmi Gazete, *5271 Sayılı ve 4.12.2004 Tarihli Ceza Muhakemesi Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5271.pdf> , Erişim Tarihi: 12.01.2019

17.4.1990 Tarih ve 20495 Sayılı Resmi Gazete, *4.4.1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3621.pdf> , Erişim Tarihi: 11.12.2018

18.05.2005 Tarih ve 25819 Sayılı Resmi Gazete, *10.5.2005 Tarih ve 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5346.pdf> , Erişim Tarihi: 11.09.2018

20.1.1982 Tarihli ve 17580 Sayılı Resmi Gazete, *6.1.1982 Tarihli ve 2577 Sayılı İdari Yargılama Usul Kanunu*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2577.pdf> , Erişim Tarihi: 11.01.2019

2018 Environmental Performance Index,
<https://epi.envirocenter.yale.edu/downloads/epi2018policymakerssummaryv01.pdf> ,
Erişim Tarihi: 12.9.2018

23.07.2004 Tarih ve 25531 Sayılı Resmi Gazete, *10.7.2004 Tarih ve 5216 Sayılı
Büyükşehir Belediye Kanunu*,
[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.5216&MevzuatIliski=0&
sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=5216](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Asp?MevzuatKod=1.5.5216&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=5216) , Erişim Tarihi: 12.09.2017

23.7.1983 Tarih ve 18113 Sayılı Resmi Gazete, *21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*,
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf> , Erişim Tarihi: 18.12.2018

23.7.1983 Tarihli ve 18113 Sayılı Resmi Gazete, *21.7.1983 tarihli ve 2863 sayılı
Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu*, RG, T. 23.7,
www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.doc , Erişim Tarihi: 18.10.2017

26048 Sayı ve 09.01.2006 Tarihli Resmi Gazete, *Yüzme Suyu Kalitesi Yönetmeliği*,
[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.9845&sourceXmlSearch=
&MevzuatIliski=0](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.9845&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0) , Erişim Tarihi: 08.01.2019

27.07.2013 Tarih ve 28720 Sayılı Resmi Gazete, *Genel Aydınlatma Yönetmeliği*,
[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.18646&MevzuatIliski=0&
sourceXmlSearch=genel%20ayd%C4%B1nlatma](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.18646&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=genel%20ayd%C4%B1nlatma) , Erişim Tarihi: 15.07.2018

30.07.2008 Tarih ve 26952 Sayılı Resmi Gazete, *Atık Yağların Kontrolü
Yönetmelięi*,[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.12290&source
eXmlSearch=&MevzuatIliski=0](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.12290&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0) , Erişim Tarihi: 17.12.2018

31.08.2004 Tarih ve 25569 sayılı Resmi Gazete, *Atık Pil ve Akümülatörlerin
Kontrolü Yönetmeliği*,
[http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.7118&sourceXmlSearch=
&MevzuatIliski=0](http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.7118&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0) , Erişim Tarihi: 12.09.2018

31.12.2004 Tarih ve 25687 Sayılı Resmi Gazete, *Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği*, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=7.5.7221&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0> , Erişim Tarihi: 07.06.2018

31.3.2005 Tarihli ve 25772 (Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete, *30.3.2005 Tarihli ve 5326 Sayılı Kabahatler Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5326.pdf> , Erişim Tarihi: 12.01.2019

4.2.20011 Tarihli ve 27836 Sayılı Resmi Gazete, *11.1.2011 Tarihli ve 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.Aspx?MevzuatKod=1.5.6098&sourceXmlSearch=&MevzuatIliski=0&Tertip=5&Tur=1&No=6098> , Erişim Tarihi: 07.06.2017

4.3.2005 Tarihli ve 25745 Sayılı Resmi Gazete, *22.2.2005 Tarihli ve 5302 Sayılı İl Özel İdaresi Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5302.pdf> , Erişim Tarihi: 12.09.2018

4.4.1971 Tarih ve 13799 Sayılı Resmi Gazete, *22.3.1971 tarihli ve 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1380.pdf> , Erişim Tarihi: 17.12.2018

6.5.1930 Tarih ve 1489 Sayılı Resmi Gazete, *24.4.1930 Tarih ve 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.1593.pdf> , Erişim Tarihi: 15.11.2017

7.4.1924 Tarihli ve 68 Sayılı Resmi Gazete, *18.3.1924 Tarihli ve 442 Sayılı Köy Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf> , Erişim Tarihi: 12.06.2018

8.12.2001 Tarih ve 24607 Sayılı Resmi Gazete, *22.11.2001 Tarihli ve 4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu*, <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.5.4721&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch> , Erişim Tarihi: 06.11.2018

8.9.1956 Tarih ve 9402 Sayılı Resmi Gazete, 31.8.1956 Tarihli ve 6831 Sayılı Orman Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6831.pdf> , Erişim Tarihi: 15.12.2018

9.11.1982 Tarih ve 17863(Mükerrer) Sayılı Resmi Gazete, Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf> , Erişim Tarihi: 01.01.2019

9.8.1983 Tarihli ve 2872 Sayılı Çevre Kanunu, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.pdf> , Erişim Tarihi: 22.06.2017

Abdulahkimoğulları, E., Sezer, Ö. ve Akpınar, M. (2011). Küresel Ulusal ve Yerel Düzeyde Bir İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkının Gelişimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:14, Isparta, ss. 73-74

Acu, M., Bireysel Başvuruya Konu Edilebilecek Haklar, <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2014-110-1355>, Erişim Tarihi: 15.10.2018

Adebowale, M., Church, C., Kairie, B., Vasylykivsky, B. ve Panina, Y. (2001). Environment and Human Rights: A New Approach to Sustainable Development, , *International Institute for Environment and Development (IIED)*, <http://pubs.iied.org/pdfs/11016IIED.pdf> , Erişim Tarihi: 03.04.2018

Akkoyunlu Ertan, K. (Ed.). (2013). *Yeni Kuşak İnsan Hakları*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları

Aksu, A. (2005). Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Yönetim Sistemi ve Yerel Yönetimler (Karşılaştırmalı Bir Yönetimsel Model Yaklaşımı). *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Edirne, ss. 30-133

Akyüz, E. (2017). Advantages and Disadvantages of Nuclear Energy in Turkey: Public Perception. *Eurasian Journal of Environmental Research*, https://www.researchgate.net/publication/321059254_Advantages_and_Disadvantages_of_Nuclear_Energy_in_Turkey_Public_Perception , Erişim Tarihi: 05.04.2019.

Algan, B. (2004, Summer) .Rethinking "Third Generation" Human Rights, *Ankara Law Review*, Vol:1, No:1 , pp. 121-155, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/64/1536/16863.pdf> , Erişim Tarihi: 12.12.2017

Alıca, S.S., (2008, Kış). Türkiye’de Çevre Yönetimi, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl:66, Sayı:1, ss.241-251

Alston, P., (1982). A Third Generation of Solidarity Rights: Progressive Development or Obfuscation of International Human Rights Law? *Netherlands International Law Review*, 29(3), 307-322, http://journals.cambridge.org/abstract_S0165070X00012882 , Erişim Tarihi: 05.06.2018

Anayasa Mahkemesi Kararı (Bilal Özkaradeniz ve diğerkleri), <http://www.anayasa.gov.tr/icsayfalar/basin/kararlarailiskibasinduyurulari/bireyselbasvuru/detay/pdf/2014-4686.pdf> , Erişim Tarihi: 11.09.2018

Anayasa Mahkemesi, Karar Günü: 20.9.2012, Esas Sayısı: 2011/101, Karar Sayısı: 2012/127, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131204-13.doc, Erişim Tarihi: 04.10.2017

Anciaes, P. R., (2014), “Visual Pollution”, *Encyclopedia of Transportation: Social Science and Policy*, USA, pp.1709-1711, http://discovery.ucl.ac.uk/10029021/13/Anciaes_2015%20Visual%20Pollution.pdf , Erişim Tarihi: 15.01.2019

Ankara Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı, 2038 Ankara Çevre Düzeni Planı, https://www.ankara.bel.tr/Plan_Aciklama_Raporu/plan_aciklama_raporu.html , Erişim Tarihi: 15.08.2018

Arıkboğa, Ü. (2016). Türkiye’de Belediyelerin Gelir Yapısı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. Cilt:13. Sayı:33, ss. 276-297

Atık Yönetimi Yönetmeliği, <http://cevreonline.com/atik-yonetimi-yonetmeliği/> , Erişim Tarihi: 05.08.2018

Avrupa Çevre Ajansı, <https://www.eea.europa.eu/tr/about-us>, Erişim Tarihi: 12.10.2018

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 11. ve 14. Protokoller ile değiştirilen metin, Avrupa Antlaşmaları Serisi, No.5, <http://www.danistay.gov.tr/upload/avrupainsanhaklarisozlesmesi.pdf> , Erişim Tarihi: 15.11.2018

Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14279/avrupanın-yaban-hayati-ve-dogal-yasama-ortamlarinin-kor-.html> , Erişim Tarihi: 20.03.2018

Avrupa'nın Yaban Hayatı ve Doğal Yaşama Ortamlarının Korunması Sözleşmesi, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/TR,14279/avrupanın-yaban-hayati-ve-dogal-yasama-ortamlarinin-kor-.html> , Erişim Tarihi: 15.06.2018

Avşaroğlu, N. (Nisan, 2018). MTA Genel Müdürlüğü, https://www.researchgate.net/publication/324330173_RAKAMLARLA_AKKUYU_NUKLEER_SANTRALI , Erişim Tarihi: 30.03.2019

Aydın, Ö. D., (2011). Türk Anayasa Yargısında Yeni Bir Mekanizma: Anayasa Mahkemesi'ne Bireysel Başvuru. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.15, Sa. 4, ss. 121-170

Barselona Sözleşmesi, <http://www.mfa.gov.tr/barselona-sozlesmesi.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 23.02.2018

Belediye Atık İstatistikleri, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24876> , Erişim Tarihi: 27.09.2018

Belediye Atık Su İstatistikleri, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24875> , Erişim Tarihi: 17.8.2018

Biberci, M. A., Özhüner, E., ve Çelik, M. B., “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Belediyelerde Kullanımı”,

https://www.researchgate.net/publication/323401979_Yenilenebilir_Enerji_Kaynakl_arinin_Belediyelerde_Kullanimi , Erişim Tarihi: 24.08.2018

Bilgili, F. ve Demirkapı, E. (2015). *Hukukun Temel Kavramları*. Bursa: Dora

Bilir, F. ve Hamdemir B., (2011), Çevre Hakkı ve Uygulaması, *International Conference on Eurasian Economies*, ss.143-149, <http://avekon.org/papers/354.pdf> , Erişim Tarihi: 15.11.2017

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, <http://iklim.cob.gov.tr/iklim/AnaSayfa/BMIDCS.aspx?sfr> , Erişim Tarihi: 14.01.2018

Biyçeşitlilik Sözleşmesi (29 Ağustos 1996 tarihli ve 4177 Sayılı Kanun), http://www.cem.gov.tr/erozyon/Files/faaliyetler/dis_iliskiler/biyolojik_cesitlilik_sozl_esmesi/Biyolojik_Cesitlilik_Sozlesmesi_Turkce.pdf , Erişim Tarihi: 11.11.2017

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, <http://www.mfa.gov.tr/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi.tr.mfa> , Erişim Tarihi: 15.11.2017

Bradford, A. (2018, 27 February), Pollution Facts & Types of Pollution, <https://www.livescience.com/22728-pollution-facts.html> , Erişim Tarihi: 13.11.2018

Cai Shouqiu, http://www.shufelaw.cn/ShowPeople.aspx?info_lb=440&flag=101&info_id=1701 , Erişim Tarihi: 15.07.2018

Convention on Biological Diversity, (1992), http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=3500&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html , Erişim tarihi: 21.12.2017

Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/104> , Erişim Tarihi: 05.05.2018

Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals, (2003, October),

<http://did.ormansu.gov.tr/did/Files/Belgeler/AvrupaBirligi/AvrupaBirligiCevreMevzuati/DogaKoruma/BONNSolzesmesi.pdf> , Erişim Tarihi: 15.12.2017

Cornescu, A. V. (2009). *The Generations Of Human's Rights*. https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2009/files/prispevky/tvorba_prava/Cornescu_Adrian_Vasile.pdf , Erişim Tarihi: 15.07.2017

Çernobil 20. Yılı Sağlık Raporu Özeti, <https://www.greenpeace.org/turkey/Global/turkey/report/2006/7/ernobil-sa-l-k-raporu.pdf> , Erişim Tarihi: 04.05.2018

Çevre Düzeni Planı, <http://cevreonline.com/cevre-duzeni-plani/>, Erişim Tarihi: 12.12.2018

Çiftçioğlu, H. (2016). Türkiye’de Çevre Sorunları ve Yerel Yönetimler. *Journal of Social and Humanities Sciences Research Dergisi*. Vol:3 / Issue:4 pp.47-56

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment. (1972, 5-16 Haziran), United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Conference). <https://sustainabledevelopment.un.org/milestones/humanenvironment> . Erişim Tarihi: 20.07.2017

Demirci, M., “İklim Değişikliğinin Yerel Bir Sorun Olarak İnşası”, *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1) , ss.103-114, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/209359> , Erişim Tarihi: 20.06.2018

Demircioğlu, N. ve Yılmaz, H., (2005). Işık Kirliliği. Ortaya Çıkardığı Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*. 36(1), ss. 117-123, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/34212> , Erişim Tarihi: 15.06.2018

Denchak, M. , Water Pollution: Everything You Need to Know, (2018, 14 Mayıs), <https://www.nrdc.org/stories/water-pollution-everything-you-need-know#whatis> , Erişim Tarihi: 12.12.2018

Dengate, C., “The Dark Side of Light: How light pollution is damaging our world”. (2018, 25 Mart). <http://www.abc.net.au/news/2018-03-26/how-light-pollution-is-damaging-our-world/9464026> , Erişim Tarihi: 11.07.2018

Doğa Derneği, <http://www.dogadernegi.org/hikayemiz/> , Erişim Tarihi: 21.11.2018

Donnelly, J. (1995). *Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları* (M. Erdoğan ve L. Korkut, Çev.). Ankara: Yetkin Yayınları

Duman, B. (2002). *Çevre Hukuku*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi

Duymaz, E., (2012, Ekim) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Çevrenin Korunmasına Katkısı , *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:47. ss.121-160

Dündar, E. (2016). *Çok Uluslu Şirketlerin Ticaret Hukukundaki Yeri*. İstanbul: Derin Yayınevi

Eldem, M.O. (2017). Güneş Enerjisi. *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni* 2017/5. Ss. 7-10. http://www.emo.org.tr/ekler/1076c3237c38c7f_ek.pdf?dergi=1123 Erişim Tarihi: 10.09.2018

Environmental Pollution Center, “Soil Pollution Causes”, <https://www.environmentalpollutioncenters.org/soil/causes/> , Erişim Tarihi: 19.09.2018.

Environmental Protection and Environmental Rights Protection. (2014, October). http://www.chinahumanrights.org/html/2014/PAPERS_1030/1006_8.html , Erişim Tarihi: 05.06.2017

Erdoğan, M. (2007). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*. Ankara: Orion Kitabevi

Erdoğan, M. (2015). *Anayasal Demokrasi(Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 12. Baskı)*. Ankara: Siyasal Kitabevi

Ergün, T. (2014). Türkiye’de Çevre Denetimi Ve Çevre Etiği Bağlamında Yeniden Yapılandırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara

Ertan, B. (2013). *Yeni İnsan Hakları* (Ed. Kıvılcım Akkoyunlu Ertan). Ss.23-46. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları

Ertaş, Ş. (1997). *Çevre Hukuku*. İzmir: Adalet Matbaacılık

Eryılmaz, B. (2011). *Kamu Yönetimi : Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar, Politikalar*. Ankara: Okutman Yayıncılık

Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, (2018, 13 Ekim), <https://gantep.bel.tr/haber/gaziantep-buyuksehir-belediyesi-biyogaz-tesisi-projesi-odule-layik-goruldu-6251.html> , Erişim Tarihi: 12.01.2019

Genç, Y. Kamu'da Sosyal Politika, http://www.memursen.org.tr/show_file.php?attachid=184 , Erişim Tarihi: 08.08.2018

George Jellinek, http://www.jstor.org/stable/2186373?seq=1#page_scan_tab_contents , Erişim Tarihi: 02.08.2017.

Geray, C. (1998, Temmuz). Yerel Yönetimler ve Çevre. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*. Cilt:7. Sayı:3

Gill, V., “Light pollution: Night being lost in many countries.”, (2017, November), <https://www.bbc.com/news/science-environment-42059551> , BBC News, Erişim Tarihi: 11.06.2018

Giyik, A. (2018). İmar Kirliliğine Neden Olma Suçu. *TBB Dergisi*. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2018-134-1735> . Erişim Tarihi: 10.05.2018

Görmez, K. (2007). *Çevre Sorunları*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Gözler, K. (2010). *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım

Gözler, K. ve Kaplan, G. (2014). *İdare Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım

Gözübüyük, Ş. (1978). *Türkiye'nin Yönetim Yapısı*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Gözübüyük, Ş. (1983). *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*. Ankara: S Yayını Sevinç Matbaası

Greenpeace Tarihçesi, <http://www.greenpeace.org/turkey/tr/about/history/> , Erişim Tarihi: 27.12.2018

Güneş, A. (2012). Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. Cilt: 70, Sayı:1. SS. 83-114, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/97703> , Erişim Tarihi: 15.11.2017

Güneş, A. M. (2012-2013). Aarhus Sözleşmesi Ve Çevresel Bilgiye Erişim Hakkı. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. C. 17-18, S. 26-27-28-29, ss. 25-40

Güneş, A. M., (2014, Ocak). Çevre Hakkının Bireysel Başvuruya Konu Edilebilirliği Üzerine, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*. Yıl: 5, Sayı: 16, ss. 79-103

Güneş, Y. ve Aydın Coşkun, A. (2004). *Çevre Hukuku*. İstanbul: Kazancı Kitap

Gürseler, İ.G. (2008). İnsan Hakları, Çevre, Anayasa. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. ss.199-208

Güven, A. ve A. Çağatay, (2017, Ekim). Kentsel Sorunların Çözümünde Kent Yönetimi ve Paydaşlarının Rolü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 52, ss.1048-1062

Güzel, A., Sürdürülebilir Kalkınma'da Yerel Yönetimlerin Mali Sorumlulukları, https://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-10.pdf , Erişim Tarihi: 05.08.2018

Haftacı, V. ve Soylu, K. (2007). Çevre Kirlenmesi ve Çevre Koruma Bağlamında Çevre Muhasebesinin Önemi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. Sayı:33, ss. 102-120

Hamamcı, C. (1983). *Çevre ve Hukuk, Fehmi Yavuz'a Armağan*. Ankara: AÜSBF Yayınları

Hamamcı, C. (1984). Çevre Hakkı Üzerine Düşünceler. *İnsan Hakları Yıllığı*. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları

Hamamcı, C. (2013). *Üçüncü Kuşak İnsan Hakları* (Ed. Kıvılcım Akkoyunlu Ertan). Ss.49-77. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları

Hamdemir, B. (2015). *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%87EVRE , Erişim Tarihi: 03.07.2017

https://www.ankara.bel.tr/files/7414/3695/0096/1-cevrebilgisi-16_SAYFA.pdf
Erişim Tarihi: 12.01.2019.

<https://www.wwf.org.tr/bizkimiz/> , Erişim Tarihi: 09.09.2018

İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı,
<https://www.dernekler.gov.tr/tr/AnasayfaLinkler/derneklerin-faaliyet-alanina-gore.aspx> , Erişim Tarihi: 23.05.2018

İçişleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, Genel Belediye Listesi,
<https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> , Erişim Tarihi: 12.12.2018

İlik, E., İmar barışı ile yerel yönetimler itibarsızlaştırılıyor, (2018, 14 Eylül),
<http://www.fethiyehaber.com/imar-barisi-ile-yerel-yonetimler-itibarsizlastiriliyor/> ,
Erişim Tarihi: 15.10.2018

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu. (2017),
<https://www.ibb.istanbul/Uploads/2018/4/2017-iBB-Faaliyet-Raporu.pdf> , Erişim Tarihi: 15.11.2018

Kaboğlu, İ. (1996). *Çevre Hakkı*. Ankara: İmge Yayınları

Kaboğlu, İ. (1989). Çevre Hakkı Üzerine (Bir Danıştay Kararının Düşündürdükleri). *İnsan Hakları Yıllığı*. 10-11/, ss. 107-137

Kaboğlu, İ. (2011). *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı. İstanbul: Legal

Kamruzzaman M. ve Kanto Das S., (2016). The Evaluation of Human Rights: An Overview in Historical Perspective, *American Journal of Service Science and Management*, ss. 5-12,

https://www.researchgate.net/publication/318851323_The_Evaluation_of_Human_Rights_An_Overview_in_Historical_Perspective , Erişim Tarihi: 03.04.2017

Kapani, M. (1996). *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. Ankara: Bilgi Yayınevi

Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları

Kapluhan, E. (2014). Enerji Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Güneş Enerjisinin Dünya'daki ve Türkiye'deki Kullanım Durumu. *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi*, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/231256> , Erişim Tarihi: 15.07.2018

Karaca, A. ve Turgay, O.C., (2012, Ocak).Toprak Kirliliği. *Toprak Bilimi ve Bitki Beslenme Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss.13-20, http://www.toprak.org.tr/files/dergi_sayilari_CG6E23EX.pdf , Erişim Tarihi: 15.12.2018

Karagöl, E. T. ve Kavaz, İ., (2017). *Dünya'da ve Türkiye'de Yenilenebilir Enerji*. Sayı: 197, SETA, setav.org

Karakaş, A. (2014). *Çevre Üzerine Yazılar*. Ankara: Merdiven

Karayılmazlar, S., Saraçoğlu, N., Çabuk, Y. ve Kurt, R., (2011), Biyokütlenin Türkiye'de Enerji Üretiminde Değerlendirilmesi, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 19, ss.63-75

Kaya, F. ve Göral, E. (2016, Eylül-Ekim) Türkiye'nin Nükleer Enerji Politikası. *Akademik Bakış Dergisi*. Sayı: 57, ss.421-438

Kaypak, ř. "Çevre Hakkı ve Kentsel Alanlarda Uygulanması", *Al Farabi 1. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, Congress Book* (Ed. Zhakipbek Altaev, Zharkynbike Suleimenova ve Ömer Okan Fettahlıoğlu), , Gaziantep, ss. 1037-1059, 11-14 Mayıs 2017

Keeping Track of Our Changing Environment - From Rio to Rio +20 (1992-2012) , https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/212Keeping_Track_UNEP.pdf , Erişim Tarihi: 08.11.2017

Keleş R. ve Ertan, B. (2002). *Çevre Hukukuna Giriş*. Ankara: İmge

Keleş, R. (2012). *Yerinden Yönetim ve Siyaset (Genişletilmiş 8. Baskı)*. İstanbul: Cem Yayınevi

Keleş, R. (2013). *Kentli Hakları Üzerine* (Ed. Kıvılcım Akkoyunlu Ertan). Ss. 113-148. Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları

Keleş, R., Hamamcı, C. ve Çoban, A. (2012). *Çevre Politikası, Genişletilmiş 7. Baskı*. Ankara: İmge Kitabevi

Kış Ortası Su Kuşu Sayımları Raporu (KOSKS) Raporu, (2017), http://www3.milliparklar.gov.tr/yabanhayati/envantersube/Kosk_2017.pdf , Erişim Tarihi: 20.03.2018

Kızılboğa R. ve Batal, S., “Türkiye’de Çevre Sorunlarının Çözümünde Yerel Yönetimlerin Rolü Ve Önemi” , *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2012, Cilt: 9, Sayı: 20, s. 191-212

Kocalar, A. O. (2014, Haziran). Çevre ve Çevre Eğitimi Üzerindeki Yerel Yönetim Etkisi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 2, Sayı: 2/2, ss. 248-362

Konya Büyükşehir Belediyesi Şehir Estetiği Yönetmeliği, <http://www.konya.bel.tr/mevzuat/25.pdf> , Erişim Tarihi: 15.10.2018

Kovancı, O. (2001, Mart-Nisan). Yeni Toplumsal Hareketler ve Hükümet-dışı Örgütler (NGO). *Çalışma Ortamı Dergisi*. Sayı: 55, <https://sosyalpolitika.fisek.org.tr/yeni-toplumsal-hareketler-ve-hukumet-disi-orgutler-ngo/> , Erişim Tarihi: 12.02.2019

Light Pollution, <http://darksky.org/light-pollution/> , Erişim Tarihi: 13.07.2018

Memiş, E. (2015). *Çevre ve Çevre İdare Hukuku*. İstanbul: Filiz Kitapevi

Mengi, A. ve Turan, M., (2013). *Türkiye’de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde*. (Ed. Kıvılcım Akkoyunlu Ertan). Ss. 81-112, Ankara: Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Yayınları

Nilüfer İlçesi Işık Kirliliği Araştırma Projesi Sonuç Raporu, (Aralık, 2017), http://www.nilufer.bel.tr/dosya_yoneticisi/mudurlukler/CKM/isikkirliligi.pdf , Erişim Tarihi: 14.08.2018

Noise Pollution, <https://www.dccae.gov.ie/en-ie/environment/topics/noise-pollution/Pages/Noise-Pollution.aspx> , Erişim Tarihi: 10.06.2018

Orhan, G. (2014). *Türkiye'de Yerel Yönetimler ve Çevre : Küresel Sorunlar, Yerel Çözümler ve Yeniden Merkezileşme Tartışmaları*. Bursa: Ezgi Kitabevi

Orhan, G., Yerel Yönetimler ve İklim Değişikliği, http://www.academia.edu/30762305/YEREL_Y%C3%96NET%C4%B0MLER_VE_K%C3%96RESEL_%C4%B0KL%C4%B0M_DE%C4%9E%C4%B0%C5%9E%C4%B0KL%C4%B0%C4%9E%C4%B0 , Erişim Tarihi: 24.11.2018

Our Common Future, <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf> , Erişim Tarihi: 31.12.2017

Ökmen, M. ve Tuncer, C. (2009). Türkiye'de Belediyelerin Jeotermal Isıtma Hizmeti Uygulamaları: Salihli Örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı:23, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/55528> , Erişim Tarihi: 05.10.2018

Ökmen, M. ve Yılmaz, A. (2015). *Kentleşme Sürecinde Yerel Yönetimlerin Sosyal Sorumluluğu ve Çevre. Yerel Yönetimlerde Güncel Gelişmeler*. (Ed. M. Ökmen), www.academia.edu/22344018/KENTLEŞME_SÜRECİNDE_YEREL_YÖNETİMLERİN_SOSYAL_SORUMLULUĞU_VE_ÇEVRE , Erişim Tarihi: 15.10.2018

Ökmen, Mustafa (2007). *Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Jeotermal Isıtma Hizmeti Uygulamaları, Yerel Yönetim Yazıları- 2*, (Ed:H. Özgür, M. Kösecik).Ankara: Nobel Yayınları,

https://www.academia.edu/22542553/T%C3%96RK%C4%B0YEDE_YEREL_Y%C3%96NET%C4%B0MLER%C4%B0N_JEOTERMAL_ISITMA_H%C4%B0ZMET%C4%B0_UYGULAMALARI, Erişim Tarihi: 15.04.2019

Önder, S., (2009), Çevre Sağlığı ile ilgili Uluslararası Organizasyonların Teşkilat, Mevzuat ve Hizmetleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, İzmir

Özbey, M. ve Özel, M., (2015), Kentsel Haklar Ve Kolluğun İşlevleri, http://www.iibfdergi.aku.edu.tr/pdf/16_3/3.pdf , Erişim Tarihi: 15.01.2018

Özdek, Y. (1993). *İnsan Hakkı Olarak Çevre Hakkı*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü

Özdemir, Ö. (2015, 20 Şubat). İmar kirliliği nedir?, <https://konuttimes.com/emlak-terimleri/imar-kirliligi-nedir/56912> , Erişim Tarihi: 12.06.2018

Özkan, A. (2016, Şubat). Güvenlik Paradigmasında Sınıraşan Bir Çevre Sorunsalı: Nükleer Zarar. <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/Subat2016-Sayi1/11.pdf> ,Erişim Tarihi: 05.04.2019

Pallemaerts, M. (1997, Ocak-Aralık). Stockholm'den Rio'ya Çevre Hukuku: Geleceğe Doğru Geri Adım mı?. (B. Duru, Çev.), *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C: 52, s. 613-632

Parlak B. ve Ökmen M. (2015). *Yerel Yönetimler (Kuram ve Uygulamada, Küresel ve Ulusal, Konular ve Sorunlar), Genişletilmiş, Gözden Geçirilmiş ve Güncellenmiş 4. Baskı*. Bursa: Ekin Yayın Dağıtım

Parlar, A. ve Hatipoğlu, M. (2010). *Çevre Hukuku ve Belediyeler*. Ankara: Türkiye Belediyeler Birliği

Polat, A.C. ve Erbil, Z.C. (2018). “Dış Mekan Aydınlatması ve Işık Kirliliği”. SS. 593-601. *Uluslararası Yeşil Başkentler Kongresi*, ss.593-601 ,11-18 Mayıs Konya

Renewable Energy Sources, http://www.bbc.co.uk/schools/gcsebitesize/geography/energy_resources/energy_rev2.shtml , Erişim Tarihi: 03.06.2018

Renewables Global Status Report, 2018, http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2018/06/17-8652_GSR2018_FullReport_web_final_.pdf , Erişim Tarihi: 10.12.2018

Report of the United Nations Conference on the Human Environment, (1972, June), <http://www.un-documents.net/aconf48-14r1.pdf> , Erişim Tarihi: 18.03.2018

Rio Sözleşmeleri, (1992), <http://www.ncsa-turkey.cevreorman.gov.tr/rio-sozlesmeleri.aspx> , Erişim Tarihi: 04.05.2018

Röpke, I., (2005, April), Consumption in Ecological Economics, *International Society for Ecological Economics/Internet Encyclopaedia of Ecological Economics*, http://www.academia.edu/19719409/International_Society_for_Ecological_Economics_Internet_Encyclopaedia_of_Ecological_Economics , Erişim Tarihi: 04.02.2018

Selam, A.A., Özel, S., Arıkoğlu Akan, Övül M. (2013). Yenilenebilir Enerji Kullanımı Açısından Türkiye'nin OECD Ülkeleri Arasındaki Yeri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/360926> , Erişim Tarihi: 12.12.2018

Semiz, Y. (2016) Çevre Hakkı Kavramı ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevre Hakkına Yaklaşımı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, ss. 10-60

Seragazi Emisyon İstatistikleri, 1990–2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24588> , Erişim Tarihi: 03.08.2018

Seragazi Emisyon İstatistikleri, 2016, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27675> , Erişim Tarihi: 03.08.2018

Sezen, M. K., (2010, Kasım-Aralık), Çevrenin Korunmasında Mahalli İdarelerin Rolü ve Önemi. *Natural Life Dergisi*, Sayı:6, <http://www.bilka.org.tr/c/yazdir.asp?id=6824> , Erişim Tarihi: 05.05.2017

Sezer, Ö. ve Dökmen G. (2018, Temmuz). Kirleten Öder İlkesi Çerçevesinde Türkiye'de Çevre Vergileri ve Negatif Dışsallıklar Sorunu. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 57, ss. 163-181, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/525630> , Erişim Tarihi: 08.04.2019

Sivas Belediye Başkanlığı Şehir Estetiği Yönetmeliği,
http://sivas.bel.tr/Files/PDF/Sivas_ehir_Estetik_Yonetmelii.pdf , Erişim Tarihi:
15.11.2018

Sözen, M. Geçmişten Bugüne, Bugünden Geleceğe Uzanmak,
<https://www.cekulvakfi.org.tr/hakkimizda> , Erişim Tarihi: 05.07.2018

Sütlaş, M. (2002, 31 Aralık). Savaşın Çevresel Etkileri ya da Kıyamet...
<https://m.bianet.org/bianet/cevre/15650-savasin-cevresel-etkileri-ya-da-kiyamet>,
Erişim Tarihi: 25.03.2019

Sütlaş, M. (2013, Ağustos). Yeni Anayasa'da Konut, Barınma ve Çevre Hakkı.
<http://m.bianet.org/biamag/kent/149367-yeni-anayasa-da-konut-barinma-ve-cevre-hakki> , Erişim Tarihi: 22.02.2018

Şahin, U., (2012, 21 Ocak), 40. yılında Büyümenin Sınırları, Yeşil Sahaf,
<https://yesilgazete.org/blog/2012/01/21/yesil-sahaf-40-yilinda-buyumenin-sinirlari/> ,
Erişim Tarihi: 14 Kasım 2017

Şen, E. (1994). *Çevre Ceza Hukuku*. İstanbul: Kazancı Kitap, Kazancı Hukuk Yayınları No: 140

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Sıfır Atık El Kitapçığı, (2017),
https://webdosya.csb.gov.tr/db/sifiratik/menu/kitapcik_20180604103105.pdf , Erişim Tarihi: 12.10.2018

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çevre Düzeni Planı, <https://csb.gov.tr/sss/cevre-duzeni-plani> , Erişim Tarihi: 03.09.2018

T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Toprak Kirliliği, ss.1-5,
<https://webdosya.csb.gov.tr/db/bolu/editordosya/TOPRAK.pdf> , Erişim Tarihi: 15.05.2018

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Biyokütle”, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Biyokutle> , Erişim Tarihi: 15.01.2019

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Güneş", <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Gunes> , Erişim Tarihi: 15.01.2019

T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Çevre Sağlığı, Şikâyet ve İhbarları Değerlendirme, (2011),

http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/%C5%9Eikayet%20Ve%20Ihbarlar%C4%B1%20De%C4%9Ferlendirme.pdf , Erişim Tarihi: 15.10.2018

Talu, N. (2015). *Türkiye’de İklim Değişikliği Siyaseti*. Ankara: Phoenix Yayınevi

Tehlikeli Atıkların Sınırlarötesi Taşınımının ve Bertarafının Kontrolüne İlişkin Basel Sözleşmesi, http://www.cmo.org.tr/mevzuat/mevzuat_detay.php?kod=422, Erişim Tarihi: 22.02.2018

Tema Vakfı, http://www.tema.org.tr/web_14966-2_1/neuralnetwork.aspx?type=130 , Erişim Tarihi: 10.09.2018

Temurçin, K. ve Aliagaoglu, A. (2003). Nükleer Enerji ve Tartışmalar Işığında Türkiye’de Nükleer Enerji Gerçeği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 1(2), ss.25-39

Tezcan, D., Erdem, M.R., Sancakdar, O. ve Önok, R.M. (2010). *İnsan Hakları El Kitabı (Genişletilmiş 3.Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık

The Future We Want: United Nations Conference on Sustainable Development (Rio+20), Outcome of the Conference, Rio de Janeiro, Brazil, 20-22 June, 2012, http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/environment_energy/the_future_we_want_june_2012.html , Erişim Tarihi: 23.12.2017

The Global Risks Report 2018, http://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf , Erişim Tarihi: 12.01.2019

The Pennsylvania State University, “What is Renewable Energy?”, (2009, 15 Temmuz), <https://extension.psu.edu/what-is-renewable-energy> , Erişim Tarihi: 12.07.2018

The Rio Declaration on Environment and Development (1992), Unesco, http://www.unesco.org/education/pdf/RIO_E.PDF , Erişim Tarihi: 05.04.2018

Topçuoğlu, M. (1998). *Çevre Hakkı ve Yargı*. Ankara: Önder Matbaa. Türkiye Çevre Vakfı Yayınları No:127

Toprak, Z. (1989). Çevre Hakkı ve Yerel Yönetimler. *Amme İdaresi Dergisi, İnsan Hakları Yıllığı*, TODAİE, c. 10-11, ss.91-106

Torunoğlu, E. (2005, 16 Şubat). Çevre Hakkı İnsan Hakkı'dır, <http://sendika62.org/2005/02/cevre-hakki-insan-hakkidir-dr-ethem-torunoglu-2664/> , Erişim Tarihi: 20.09.2017

Tuğan, K., İklim Değişikliği ve Şehirler, ss. 35-42, http://www.mta.gov.tr/v3.0/sayfalar/hizmetler/kutuphane/ekonomi-bultenleri/2014_18/b18_35-42.pdf , Erişim Tarihi: 25.08.2018

Turgut, N. (2001). *Çevre Hukuku*. Ankara: Savaş Yayınevi (Baran Ofset).

Turhan, E., Çağatay H. ve Keçeci, A. Hidroelektrik Santrallerin (HES) Çevresel ve Sosyal Etkileri: Alakır Vadisi Örneği, *4. Su Yapıları Sempozyumu*, ss.67-76, 2015. http://www.imo.org.tr/resimler/ekutuphane/pdf/17638_35_03.pdf , Erişim Tarihi: 12.11.2018

Türk Dil Kurum Sözlüğü Büyük Türkçe Sözlük, “tüzel kişi”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=322016 , Erişim Tarihi: 10.04.2019

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Çevre”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C3%87EVRE , Erişim Tarihi: 03.07.2017

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “Hak”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=hak&guid=TDK.GTS.53dbab686709d6.62585538 , Erişim Tarihi: 03.07.2017

Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük, “İhlal”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=%C4%B0HLAL , Erişim Tarihi: 18.03.2017

Türk Dil Kurumu Kentbilim Terimleri Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5cae1c88efc794.41223047 , Erişim Tarihi: 06.06.2018

Türkiye Çevre Vakfı, <http://www.cevre.org.tr/tr/kurumsal#hakkimizda> , Erişim Tarihi: 19.11.2018

Türkiye Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, *Türkiye Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu (2016 verileriyle)*, Yayın No: 40, Ankara, 2018, <http://ced.csb.gov.tr/turkiye-cevre-sorunlari-ve-oncelikleri-raporu-i-82679> , Erişim Tarihi: 11.08.2018

Türkiye Mülki İdare Bölümleri Envanteri, <https://www.e-icisleri.gov.tr/Anasayfa/MulkiIdariBolumleri.aspx> , Erişim Tarihi: 05.08.2018

Uğurlu, K. ve Tanrıverdi, Y. (2016). Çevre Hakkı ve Turizm. 1. *Ulusal Alternatif Turizm Kongresi*, Erzincan, ss. 646-656, 07-09 Nisan, 2016

United Nations Framework Convention On Climate Change, (1992). <https://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf> , Erişim Tarihi: 11.04.2018

Uzel, Ç. (2017). Çevresel Sorunları Önleme Kapsamında Kullanılan Vergi Politikası ve Türkiye’deki Güncel Durumun Analizi. *T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Uzmanlık Tezi*

Varol, Saraçoğlu, G. (2006). Son Yirmi Yılda Çernobil Kazası Sonrası Dünya’da Yaşananlar. *Türk Tabipleri Birliği Yayınları*. ss. 11-12. https://www.ttb.org.tr/kutuphane/cernobil_06.pdf . Erişim Tarihi: 01.05.2018

What a Waste: A Global Review of Solid Waste Management, The World Bank, (2012), https://siteresources.worldbank.org/.../Resources/.../What_a_Waste2012_Final.pdf , Erişim Tarihi: 12.05.2018

World Charter for Nature, 48th Plenary Meeting, (1982, October),
<http://www.un.org/documents/ga/res/37/a37r007.htm> , Erişim Tarihi: 27.10.2017

World Health Organization, “Ambient air pollution: Pollutants”,
<https://www.who.int/airpollution/ambient/pollutants/en/> , Erişim Tarihi. 11.08.2018

Yılmaz Turgut, N. (2012). *Çevre Hukuku ve Çevre Politikası (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı)*. Ankara: İmaj

Yılmaz, A. ve Bozkurt, Y. (2010). Türkiye’de Kentsel Katı Atık Yönetimi Uygulamaları ve Kütahya Katı Atık Birliği (Kükab) Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. C.15, S.1 ss.11-28

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Safiye Tansu KARAKURT

Doğum Yeri : Erzurum

Doğum Tarihi : 22.12.1993

Medeni Hali : Bekar

EĞİTİM BİLGİLERİ

2011 Ünye Anadolu Lisesi, Ordu

2015 Atatürk Üniversitesi, Erzurum

Kamu Yönetimi, Lisans

2015 Atatürk Üniversitesi, Erzurum

Adalet, Önlisans

2019 Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla

Kamu Yönetimi, Yüksek Lisans(Tezli)